

HUGONIS GROTI
DE JURE BELLI AC PACIS
LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

De belli causis, & primum de defensione
sui & rerum.

- I. Causæ belli justificæ quæ dicantur.
- II. Eas oriri ex defensione, exactione ejus, quod nostrum est aut nobis debetur, aut ex pena.
- III. Pro vita defendenda bellum esse licitum.
- IV. Contra aggressorem solum.
- V. In periculo presente, & certo, non opinabili.
- VI. Item pro integritate membrorum.
- VII. Maxime pro pudicitia.
- VIII. Licite omitti defensionem.
- IX. Defensionem illicitam esse interdum adversus personam publice valde utilem, ob legem dilectionis.
- X. Interfectionem christianis non esse licitam ad arcen-
- dam alapam, aut contumeliam similem, aut ne fugiantur.
- XI. Pro rebus defendendis interfectionem non esse illicitam jure naturæ.
- XII. Quatenus ea permitta sit lege Mosis.
- XIII. An & quatenus euangelica lege permitta sit.
- XIV. An lex civilis, interfici aliquem defensionis causa permittens, jus det, an solam impunitatem, cum distinctione explicatur.
- XV. Quando licita esse possit singularis dimicatio.
- XVI. De defensione in bello publico.
- XVII. Eam non licitam ad immunditiam duntaxat potentiam vicini.
- XVIII. Nec in eo, qui justam bello causam dedit.

I. VENIAMUS ad causas bellorum, justificas intelligo: nam sunt & aliæ quæ movent sub ratione utilis, distinctæ interdum ab iis quæ movent sub ratione justi: quas inter se, & a

* belii

GRONO VII NOTÆ.

- I. JUSTIFICAS] Quæ efficiunt, ut bellum jure, salva fide & conscientia geri judicetur.

Quæ movent sub] Incitant ad bellandum presumta & sperata utilitate, separata ab illis, quæ præteruntur ad causæ justitiam probandam.

Bellis

* bellī principiis, quale erat cervus in bello Tuftni & Aeneæ, accurate distinguit Polybius. At quamquam manifestum est harum terum discrimen, voces tamen confundi solent. Nam

Lib. xlvi. *quas causas dicimus justificas, etiam principia dixit Livius in Rhodiorum oratione: Certe quidem * vos estis Romani, qui ideo felicia esse bella vestra, quia justa sunt, pra vobis fertis, nec tam exitu eorum quod vincatis, quam principis, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini. Eodemque sensu δόχας πολέμων dixit Aelianus libro xii, capite 53. & Diodorus Siculus libro xiv, de bello agens Lacedæmoniorum in Eleos easdem vocat ** οφύσεις & δόχας.

2. Hæ justificæ causæ proprie nostri sunt argumenti, ad quas

Lib. viii. illud pertinet Cotiolani apud Halicarnassensem: ὡτερούντις δόχαντι συντεττάντις διγαλας πολέμων περιφερεια: Id primum vobis curandum arbitror, ut piam την jū-

Olym. ii. stam accipiatis bellī causam. Et hoc Demosthenis: ὡτερούντις, οἷμεν, καὶ τῶντοις καὶ τὸν πολέμοντα τὸν κοτωτεῖν ισχυρότατα εἶναι δεῖ, οὐτως καὶ περιέντας τὰς δόχας, καὶ τὰς * ωφύσεις ἀληθεῖς, καὶ διγαλας εἶναι περιφερεια. Sicut in domibus, την naygus, rebusque similibus, que substernuntur firmissima esse oportet, ita in actionibus causas ac fundamenta oportet justo ac vero congruere.

Lib. lxi. Nec minus hoc Dionis Cassii: δεῖ δὲ διγαλας πάντας ηὔπειρους ποιεῖσθαι. μηδὲ μὴ τέττας ηὔπειρος ηὔπειρος διελπίσεισθαι. τέλος οὐδὲν οὐδὲν βέβαιον ηὔπειρος ηὔπειρος ηὔπειρος τι εἴκεται. maxima nobis justitiae habenda est ratio: que

GROTTI NOTÆ.

Belli principiis] Exordia pugna dixit Virgilium.

Vos estis Romani] Certe vix ulla gens tam diu constans manxit in spectandis belli causis, Polybius apud Suidam voce ἐμμαρτινεῖ. οἱ γὰρ Παυαῖοι ἐμμαρτινεῖ πολέμωντες τὰς οἰκεῖας θεμέλιαν τῆς πόλεως, οὐαὶ τοῖς δοκεῖ αμωμοῦσι ἐμμαρτινεῖ τὰς πολιάρες. Romani sumū opere id curarunt, ne priores ipsi finitimis inferrent violentias manus. Sed ut semper crederentur in hostem ire ad arcendas injurias: ostendit id Dion egregia comparatione Romanorum cum Philippo Macedone & Antiocho in excerptis Peiresianis. Ejusdem est illud in excerptis legionario: δέος τὰς μανὰς οὐδεὶς οὐτως αποδεῖσθαι, οὐ τὸ δικαῖος οὐ πιστὸς ποιεῖσθαι. Rursum in excerptis Peiresianis: οὐδέποτε οἱ Παυαῖοι φίλοι τηροῦν διγαλας εὐταῦρη τὰς πολ-

μες, καὶ μηδεὶς τοῖς καὶ συντεττάντις δόχας τοντοῖς περιβεβαῖναι. Valde illud student Romani, iusta ut bella suscipiant, nihilque tale decernant sine causa ac temere.

Προράτεις] Διηγαιώτατα dixit Procopius Gotthicorum iii. Adde qua infra hoc libro capituli xxii. initio.

Τηροῦσις] Sic & ἐμμαρτινεῖ, bellī dixit Julianus secundo de laudibus Constantii.

GRONOVII NOTÆ.

Belli principiis] Prima offensa, fave conflictu partium.

Cervus] 7, Aeneid. 485. & geminae tigres Statio in Thebano 7. Thebaid. 564. Adde Livium lib. 35, extremo:

2. Quæ substernuntur] Ut in ædificiis fundamenta; in navigiis carinæ, in columnis & statuis basæ vel crepidines:

Nulla

si adsit, vis bellica spem bonam praebet: si non adsit, nihil quis certi habet, etiam si prima ex sententia succedant. Et illud Ciceronis: *De repub. illa bella injusta sunt, que sunt sine causa suscepta: qui & alibi lib. III. Crassum reprehendit, quod Euphratem transire voluisset * nulla belli causa.*

3. Quod non minus de bellis publicis quam privatis verum est. Hinc illa Senecæ querela: *Homicidia compescimus & singulas Ep. xcvi. cades? quid bella & occisorum gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit. Ex senatusconsultis plebisque scitis seva exercentur, & * publice jubentur vetita privatim. Habent quidem bella publica auctoritate suscepta aliquos effectus juris, ut & sententiae: de quibus agendum infra erit: Sed non eo magis peccato vacant, ni causa subsit, ut merito Alexander, si sine causa in Persas & alias gentes bellum arripuit, Scythis apud Curtium, sed & * Seneca latro, Lutano prædo Curi. l.vii. appelletur, Indorum quoque sapientibus ἀνέδελος, & a pirata quondam tractus sit in criminis societatem: quomodo & ab ejus patre Philippo duos Thraciæ reges regno spoliatos Justinus natrat, fraude latronis ac scelere. Augustini illud De Civ. Dei huc pertinet: *Remota justitia, quid sunt regna nisi magna latrocinia. lib. IV, c. 4.* Convenit talibus Lactantii illud: *inanis gloriæ specie capti, Lib. I. de sceleribus suis nomen virtutis imponunt. falsa relig.**

4. Causa justa belli suscipiendi nulla esse alia potest nisi injuria. Iniquitas partis adverse justa bella ingerit, inquit idem Augu-

G R O T I I N O T E S .

Nulla belli causa] Appianus eidem Castro a Tribunis denuntiatum dicit πατρικῆς τοῦ Παρθιῶν μηδὲν οὐδὲν· ne bellum Parthis inferret nulla iniuria cornitis. Plutarchus de eodem: καὶ τωιστροῦ πολλοῖς επειναὶ τὸν τοιούτον γένειν εἰδεῖν, ἀλλὰ παρθιῶν πολεμήσαντον. Cubant multi indignantem, eis aliquem, qui bellatum iret in homines non modo nullis iniuria compertos, sed & pace defensos.

Publice jubentur vetita privatim] Idem Seneca de ita II, cap. VIII. Pro gloria habita, que, quandiu optimi possint, scelerasunt. Adde quæ infra ex Seneca & Cypriano libro III, cap. IV. s. circa finem.

Seneca lato) Locus est de Benef. I, cap. XIII. Non male Justinus Martyr apologetico II: τοτετον οὐδεινον αρρενες τοῦ το οντον δομην τοντον, ουτοι και ποτε το ερη-

πει. Tantum possunt principes, qui opiniones vero præferunt, quantum in soliditudine larcnos. Philo: οἱ τὰς μεγάλας ἐργαζομένους κλοπάς, τηροῦσσαν αρχαῖς θηρεύσαντος τηνίας εἶναι Σεπτεμβρίου. Qui magna furtæ committunt, qui honesto principatu nomine obnubrant ea, quæ re ipsa nihil nisi latrocina sunt:

G R O N O V I I N O T E S .

3. Ex senatusconsultis plebisque scientiis] Quia Roma oportebat senatum censuisse, & vel populum jussisse vel plebem sciuisse, quod publico nomine recte gereretur.

Sententia] Pronuntiata judicium.

Infra] 3, 4.

Indorum sapientibus] Brachmannis, Gymnosophistis. Strabo lib. 15, 712.

A ἀρχαῖς] Αρχαῖς. αὐτοταξίδευσις. αρχιμάτερ. q. αρχαῖς ζελατος.

De Civ. iv. Augustinus, ubi iniuriam dixit pro injuria, quasi adinicas Sylvest. de dixisset, cum vellet dicere adinxas. Sic in Romano Fociali bell. c. I. n. 2. carmine: Ego vos testor, populum illum injustum esse, neque jus persolvere.

II. i. Ac plane quot actionum forensium sunt fontes totidem sunt belli: nam ubi judicia deficiunt, incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob injuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, & interdicta alia ne vis fiat. Ob factam, aut ut reparetur, aut ut puniatur: quos duos obligationum fontes * recte distinguit Plato nono de legibus. Quod reparandum venit, aut spectat id quod nostrum est vel fuit: unde vindications & conditiones quedam; aut id quod nobis deberur sive ex pactione, sive ex maleficio, sive ex lege, quo referenda quae ex quasi contractu & quasi maleficio dicuntur;

ex

GROTIUS NOTE.

Recte distinguit Plato.] Et ante eum Homerus: nam cum multam persolvere proci Penelopes voluerint, ait Ulysses:

εἰ μὲν πατρώια πάτερ διπόσιος
Οὐαὶ τε νῦν ὅμηρος οὐδὲ καὶ ποδες
ἄλλα ὄπισθεται,
Οὐδὲ μέντοι αἱ ἵτι κακοῖς εἴμας λύ-
χαμι φοροί
Πρὸς τοσαν μωνήσεις ἀπέβασιν
διπέτεσσαν.

patrias non si mihi raptas
Restinatis opes, addatisque altera
plura,
Abstineam fædere manus in sanguine
ne vestro,
Cuncta prius quam vestra proci de-
lictia luatis.

Cassiodorus lib. v, epist. xxxv: Ut
qui vindictam remisimus, dannum mi-
nime sentiamus. Adde quæ infra hoc
libro initii capitum xvi. & xx.

GRONOVII NOTE.

4. *A' dñicas]* Qui habitus.
A' dñicua] Injustum factum.

II. i. *Quot actionum]* Quot ca-
sibus & causis privato fas est priva-
tum compellare coram judice.

Ob injuriam non factam cautio] Quæ ab eo exigitur, cuius minæ ju-
stum nobis metum fecerunt.

Damni infecti] Quæ peccatum, si

quid damni ex ruinosis vicini adi-
bus nobis contingat, ut is se id pen-
saturum promittat, Cic. Top. 4.

Ne vis fiat] Prohibitoria, ne vis
fiat sine vitio possidenti, vel mor-
tuum inferenti in locum suum. §. I.
Inst. de Interd.

Vindications] In rem actiones.
Conditiones] Leg. conditiones, in
personam.

Quedam] Conditio causa data,
causa non secuta, cond. ob turpem
causam, cond. indebiti, cond. fur-
tiva. Has autem tantum hic signifi-
cat, quia major numerus actionum
in personam ex contractibus & ma-
leficis.

Ex pactione] Contractu, vel re
(ut mutuum, indebitum, com-
modatum, depositum, pignus)
vel verbis (ut stipulatio, fidejusio)
vel literis (nominibus, aut si quis
debere se scripsit, quod numeratum
non est) vel consensu (emtio,
venditio, locatio, conductio, so-
cetas, mandatum.)

Ex maleficio] Furtum, rapina,
damnum ex I. Aquilia, injuria.

Ex quasi contractu] Negotiorum
gestio, tutela, communio rei &
hereditatis, aditio hereditatis, fo-
lutio indebiti.

Quasi maleficio] Si judex item
suam fecerit, dejecta vel effusa,
damnum aut furtum in navi, campo-
na, stabulo.

Iustitia

ex quibus capitibus nascuntur conditions cæteræ. Factum ut puniendum parit accusationem & judicia publica.

2. Plerique bellorum tres statuunt causas iustas, defensio-
nem, recuperationem rerum, & punitionem: quæ tria in *C. de servitu*
Camilli ad Gallos denuntiatione invenias: † *Omnia que defendi,* & aq. nu.
repetique, & *ulcisci fas sit;* in qua enumeratione nisi vox ^{71. Wilh.}
recuperandi sumatur laxius, omisita est persecutio ejus, quod <sup>Matt. de
nobis debetur;</sup> quam non omisit Plato, cum dixit bella geri ^{bello iusto}
non modo, si quis vi opprimatur, aut expiletur, verum etiam ^{& licito.}
si deceptus fuerit. Quicum illud Senecæ convenit: *Aequissima*
ma vox est, & *jus gentium præ se ferens:* Redde, quod de-
bes. Et in *Facialium formula erat:* *Quas nec dederunt,* nec <sup>Lb. 111. de
solvérunt,</sup> nec fecerunt, *quas res dari,* fieri, solvi oportuit. *Lib. vi.*
& apud *Sallustium in historiis:* *Jure gentium res repeto.* Au-
gulstus cum dixit: * *Iusta bella definiri solent, que ulciscun-*
tur injurias: vocem ulciscendi generalius sumvit pro eo, quod
est demere: quod & sequentia ostendunt, in quibus non
est enumeratio partium, sed exemplorum additio: *Sic gens*
civitas petenda est, que vel vindicare neglexerit, quod a suis
improbè factum est, vel reddere, quod per injurias ablatum
est.

3. Hanc naturalem notitiam secutus Indorum rex, nar-
rante Diodoro, Semiramidem accusabat, ὅν τε γενέρος Χτεναὶ Ε-
πόλεις μηδὲν ἀδικήσας: quod bellum inchoaret nulla accepta
injuria. Sic & Romani cum Senonibus postulant, ne a quibus ^{Lb. lib. vi.}
nullam injuriam accepissent, eos oppugnarent. Aristoteles Apo-
diction. II, cap. II. πολεμεῖται γὰς τῆς κατέργησης ἀδικήσασι. Bel-
lum sumi solet in eos, qui priores injuriam fecerunt. De Abiis
Scythis & Curtius: *Justissimos barbarorum constabat, armis ab- a Lib. viii.*
stinebant

G R O T I I N O T E :

Iusta bella definiri solent] Ser-
vius ad ix. *Aeneidos de Romanis:*
Cum volhant bellum indicere, pater
paratus, hoc est princeps *Facialium*,
proscibatur ad hostium fines, & pre-
sums *quædam solemnia*, clara voce
laubat, se bellum indicere propter certas
iustas: aut quia socios læserant, aut
qua nec obiecta animalia, nee obno-
biti redherent.

G R O N O V I T N O T E :

Conditiones ceteræ] Leg. condicione-
tes murui, triticar a.
Judicia publica] Ea sunt majestas,
imperium, homicidium, paricipi-

dium, falsum, vis publica & privata,
peculator, plagiūm, ambitus, repe-
tundæ, annona, residua.

2. *Defendi, repeti, ulcisci]* Defendi, si infestentur; repeti si, ablata fuerint
aut retineantur, quæ dari debent;
ulcisci, si facta sunt, violentiam &
injustam vim.

Demere] Livius lib. 4, 7. Justin.
34. I. Ut sit, quæ ulciscuntur, quæ
geruntur, ut demiatur, id est;
prohibeatur, absit, pensetur inju-
ria.

3. *Naturalem notitiam]* Sensum
communem: 1, 1, 12.

Postulant] Expostulant.

Eos oppugnareni] Clusinos in Etru-
ria.

ſtinebant * nisi laceſſiti. Prima igitur cauſa iuſti belli eſt iuſtria nondum facta, quæ petit aut corpus, aut rem.

a Sylv. in verbo bellum. part. I. n. 3. & p. 2. b Bart. ad l. ut vim. D. de iuſt. & jur. Bal. in rep. l. I. C. unde vi. Bann. 2, 2. q. 10. art. 10. dub. ult. S. o. lib. IV. disput. 5. art. 10. Valent. 2. 2. dij. 5. q. 10. p. 7. c Card. q. 33. lib. I. Peir. Nav. l. 11. c. 3. num. 147. Cajet. 2, 2. art. 5. 7. q. 2. d 2, 2. q. 64. art. 1.

III. Si corpus imperatur vi praefente cum periculo vitæ non aliter vitabili, a tunc bellum eſte licitum etiam cum interfectio ne periculum inferentis ante diximus, cum ex hac specie, ut maxime probata, ostendimus bellum aliquod privatum iuſtum eſſe posse. Notandum eſt jus hoc defensionis per ſe ac primario nasci ex eo, quod natura quemque ſibi commendat, non ex iuſtitia aut peccato alterius, unde periculum eſt b. Quare etiamsi ille peccato careat, puta quod bona fide mili tet, aut aliud me putet quam ſim, aut quod iuſania aut iſſomniis agitetur, ut eveniſſe quibusdam legimus, non eo tolletur iuſ ſe tuendi, cum ſufficiat, quod ego non teneor id, quod ille intentat, pati, non magis quam si bestia aliena periculum intentaret.

IV. 1. An & innocentes, qui interpositi defensionem aut fugam, ſine qua evadi mors non potest, impediunt, transfodi aut obteri poſſint, diſputatur c. Sunt qui licere id putant, etiam Theologi. Et certe naturam ſolam ſi relſpicimus, multo apud eam minor eſt ſocietatis respectus quam propterea ſalutis cura. At lex dilectionis praefertim Euangelica, quæ alterum nobis aequat, plane id non permittit.

2. Bene autem dictum eſt a d Thoma, ſi recte accipiatur, in vera defenſione hominem non occidi ex intentione: non quod non interdum, ſi alia ſalutis non ſuppetat ratio, non licet deſtinato id facere, unde mors aggressoris ſit ſecutura, ſed quod hic

GROTI NOTÆ.

Niſi laceſſiti] Plutarchus Nicia: καὶ τὸ Ἡρακλεῖον πάτερ κατέβη αὐτούσιον καὶ αὐτοπικόδους. Herculem etiam canita ſubveriſſe, dum laceſſitus ſe defendit. Josephus xvii. antiquæ historiæ: οἱ παρελθόντες καὶ μὲν ἀγρούς διαρρέουσας ἄρχοντες ἐδίκαιοι ἦσαν, οἱ δὲ εἰν οἱ βιαζόμενοι καὶ μὲν δέονται τῆς αὐτορρήματος ἐφ ὅπῃ καρποῦ. Qui in id veniunt, ut in nihil hostile cogitantes violentas inferant manus, hi ſunt, qui invitos cogunt ad arma ſemet tutatura confugere.

GRONOVI NOTÆ.

Iuſtria nondum facta] Quam ex pectanuſ & videmuſ imminen tem.

III. Ut maxime probata] Quam omnes iuſtam agnoscunt. 1, 2, 3.

Non ex iuſtitia] Non quia peccat & ſceleſte agit & jure caret, qui me aggreditur, ſed quia ego iuſ habeo, inter prima natura datum, vita mea amanda, & contra iuſſidatorem deſtindat, 1, 2, 1.

Bona fide militet] Sacramento legitimo dixerit, meque ut hoſtem jure interſcere poſſit.

IV. 1. Multo apud eam minor] Illa non tantopere ſuader cavendum & conſulendum alteri pluribusve ſocietate coniunctis, quam præcipit, ut unusquisque ſe potiſſimum ſalvum velit.

Alterum nobis aequat] Proximum jubet diligere nos non levius quam noſmet ipſos.

2. Ex intentione] Propofito. Deſtinato id facere] Ita ferire atque eam partem petere, ubi letalis iuſus futurus præfumatur.

Petri.

hic mors illa non eligatur, ut quiddam primario intentum, sicut in punitione judiciali, sed ut unicum, quod eo tempore suppetit; cum is qui impetus jam est, etiam illo tempore malle debeat tale aliquid facere, quo alter absterratur, aut debilitetur, quam quo intereat.

V. i. * Periculum præsens hic requiritur, & quasi in puncto. Fateor quidem, si insultator arma arripiat, & quidem ita ut appareat eum id facere occidendi animo, occupari posse facitus: nam in moralibus, ut & in naturalibus punctum non invenitur sine aliqua latitudine: sed multum falluntur & fallunt, qui metum qualemcumque ad jus occupandæ interfectionis admittunt. Vere enim dictum est a Cicerone primo de officiis: plurimas injurias a metu proficiunt, cum is, qui nocere alteri cogitat, timeret, ne nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Clearchus apud Xenophontem: οὐδὲν τὸν ἀνθερπτόν, τὸν μὴ τὸν πλεονάσματος, τὸν δὲ τὸν ψυχής, εἰ φενίζεται ἀλλάτοις, θέτου βαλόνδροι πεντηπάτην, εποίουσιν αὐτούς τὸν τύπον μέλοντος, οὐτε βαλονδρός πεντηπάτην. multis ego novi, qui calumnia adducti aut suspiciose, dum metuant alios, οὐ πρævenire malunt quam perpeti, atrocissimis malis eos affecerunt, qui nihil tale facturi fuerant, ac ne cogitaverant quidem. Cato in oratione pro Rhodiensibus: quod illos dicimus voluisse facere, id nos priores facere occupabimus? Insignis est illa apud Gellium sententia: Gladiatori composto ad pugnandum pugne hæc proposita fors est, aut occidere, si occupaverit, aut occumbere, si cessaverit. Hominum autem vita non tam inquis neque tam indomitis necessitatibus circumscripta est, ut idcirco prior

G R O T I I N O T E .

Periculum præsens] Hujus distinctionis usum egregium vide apud Agathiam iv. Apud Thucydidem octavo Phrynicus: ὅτι αἴπερ θεοὶ οἱ γῆν τὸν τοῦ Θεοῦ δι' ἐκάρτου καθαίσθηται καὶ τὸτο καὶ ἄλλο τι αἴσχεται μάλιστα, οὐ ποτὲ ἔχει τοτὲ τοιοφθοράν. *Caritatem in vicia*, si ipse jam in vita per ipsos adactus periculum & hoc & aliud quidam aggreditur potius, quam ab hominibus mimicissimis perdi se sinat.

G R O N O V I I N O T E .

Non eligatur] Non petatur directo, tanquam res bona & justa.

Ut unicum] Ut minus malum.

V. i. *Præsens*] Ut Graci loquuntur: διὰ τὸν ἑρπετόν αὐτὸν, in acie novaculae situm.

Occupari posse] Præveniri a passu-
ro, ut aggressor prius lœdatur.

Moralibus] Ubi de turpi & hone-
sto agitur.

Naturalibus] De eo, quod sit secun-
dum aut præter contravene naturam.

Punctum] Nihil est ita præcium,
ut si minimum a medio difcedas, in
vitium defletere videare. 1. 2. 1.

Metum qualemcumque] Ex ambi-
guis signis, quæ sic possim interpretari,
quasi velit aliquis, si possit,
me interficere.

Apud Gellium] 7. 3.

Composito] Comparato cum ad-
versario in amphitheatro. Cic. 2, fa-
mil. 8.

Proposita fors] Lata vel statuta con-
ditio.

Indomitus] Ad quas evadendas vel
moliendas nullum, aut nullum nisi
tam grave, remedium est.

Cit. Quint. prior injuriam facere debeas; quam nisi feceris, pati possis. Et apud Ciceronem alio loco non mirus recte: *Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo refutatione, potest, ut cum jure potuerit occidere, a quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur?* Locum hic habet illud Euripidis:

Εἰ γαρ οὐ έμελεν ὡς τὸ φῆσι κτείνειν πόσις,
Χρη μὴ σὲ μέλειν, ὡς χρέως δῆτε παγίδιον.

Te si, ut ais, interficere vir voluit tuus,
Voluisse sat erat Τίκι, ubi tempus foret.

Lib. I.

Cui geminum est Thucydideum illud: τὸ μέλλον τὸν ἀφάντην, καὶ τὸν ἄξιον ἐπεργέντας αὐτοῖς φανερόν ἔχειν οὐδὲ μέλλοντα ποιούσας: *Futurum in incerto adhuc est: nec quemquam oportet eo commotum irimicitias suscipere, non jam futuras sed certas.*

Lib. III.

Idem Thucydides quo loco mala seditiorum quae Græcas civitates incessanter diserte explicat, ponit & hoc in vitio: οἱ φάντας τὸ μέλλοντα υποκρίνεται δρεῖν ἐπιγνῶστον laudabatur quā malum facinus quod facturus erat alter ipse occupasset. *Livius:*

Lib. III.

* *Cavendo ne metuant homines, metuendos ultiro se efficiunt, & injuriam a nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis. In tales non male convenient illud Vibii Crispivi a Quintiliano laudatum, Quis tibi sic timere permisit? Eriam Livia apud Dionem ait, infamiam eos non effugere, qui facinus quod timent, occupant.*

Lib. I.

2. Quod si quis vim non jam præsentem intentet, sed conjurasse aut insidiari compertus sit, si venenum struere, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum judicium moliri, hunc nego jure posse interfici; si aut aliter evadi periculum potest: aut non certum satis est aliter evadi non posse: plerumque enim interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos etiam casus patet, ut dici solet, inter os & offam, quamquam non desunt & Theologi & Jurisconsulti, qui indul-

GROTIUS NOTÆ.

Cavendo ne metuant homines, metuendos ultiro se efficiunt] Ut Cæsar, qui cum re publicam occuparet, dicebat adversariorum metu se eo adductum. Locus est egregius apud Appianum Civilium II.

GRONOVI I NOTÆ.

Te si] Si te occisurus erat, & tu non nisi occisurus esse debebas, ut scilicet tempus interesset. Si ille morabatur, & tu morari debebas.

Ipsa occupasset] Ut Athenienses, cum pecuniam in stipendum bellum perfici ab universa Græcia collatam ex insula Delo rapuerunt, pretextu id facturos Lacedæmonios, Justin. 3, 6.

Vibii Crispivi] Lege Crisp.

Quis tibi sic timere] *Quis hanc tibi veniam dedit, ut timori tantum indulges; ut ob timorem sic facere tibi licere putares.*

2. Inter os & offam] Πολλὰ μετέκεν πέντε κίνησον καὶ κόμης αὔξεν.

Pudi-

indulgentiam suam longius extendant. Sed & altera, quæ *Bann. q.*
melior tutiorque sententia est, suis non caret auctoribus. *64. art. 7.*

VII. Quid dicemus de periculo mutilationis membra? Sane *dub. 4.*
cum damnum membra præsertim & præcipuis, valde sit grave, *Baldus in*
& vitæ quasi æquiparabile: addo quod vix sciri queat an non *I. multis.*
periculum mortis post se trahat, si aliter vitari nequeat, *C. de lib.*
putem intentantem periculum occidi recte posse. *caus. & in*
l. i. C. un-

VIII. Pro pudicitia quin idem licet controversiam vix *de vi. Lef.*
habet, cum non tantum communis aestimatio, sed & lex *lib. II. c. 9.*
divina * pudicitiam vitæ adæquet. Itaque Paulus Jurisconsultus *dub. 8.*
dixit pudorem tali facinore recte defendi. Exemplum habemus *Soto lib. v.*
in Tribuno Marii a milite occiso * apud Ciceronem & Quin-*q. 1. art. 8.*
tilianum: sed & a feminis occisorum in historiis exstant. *Card. in*
Chariclea apud Heliodorum tamē intersectionem vocat *Clem. Si*
νύπος τὸ εἰς σωφερσύνας ὑπέρεστος: justam defensionem ad arcendum *furious. de*
injuriam in castitatem. *homicid.* *Covarr.*
ibid. p. 3.

VIII. Quod autem diximus supra, quanquam occidere *§. I. n. 2.*
parantem occidere licet, laudabilius tamen eum facere qui occidi *Sylv. in*
quam occidere malit, id nonnulli ita concedunt, ut excipiant *verbo Ho-*
personam multis utilem: Sed mihi hanc patientia con-*micidium.*
traria legem omnibus illis impônere, quos vivere aliorum *3. q. 4.*
interest, parum tutum videtur. Itaque restringendum id arbi-*Lib. 5. rec.*
tter ad eos, quorum officium est ab aliis vim arcere, quales sunt *Sent. iii. 23.*
Soto d. 1. q.
socii *verbo Bel-*
lum. p. 2,

GROTIUS NOTÆ.

Pudicitiam vitæ adæque] Seneca de beneficiis primo, capite undeci-
mo: Proxima ab his sunt sine quibus
possamus quidem vivere, sed ut mors
potior sit, tanquam libertas, & pudici-
tia, & mens bona. Paulus Senten-
tiarum v, tit. XXXII: qui latronem
cedem sibi inferentem, vel alium quem-
libet stuprum inferentem occidit, puni-
tio non placuit. Alius enim vitam,
alii pudorem publico facinore defendit.
Augustinus libro I. de libero arbitrio: Lex dat potestatem vel viatori-
ut latronem, ne ab eo ipse occidatur,
occidat; vel cuiuspiam viro aut femina
ut violenter sibi stupratorum irruentem,
one aut post illatum stuprum, si possit,
interimat.

Avud Ciceronem] Vide & Plutar-
chum Mario. Mars quoque Deorum
judicio absolutus dicitur, intersecto
eo, qui filius ipsius stuprum inferebat.
Tertius Apollodorus bibliotheca III.
Addo insignem historiam apud Gre-
gorium Turoneensem libro nono.

GRONOVII NOTÆ.

Indulgentiam suam] Plus hac in re
concedent, quam sana ratio permit-
tit.

VII. Tribuno Marii] C. Luscio
fororis C. Marii filio.

A milite] C. Plotio. Valer. Max.
6, I. 12. Quintil. declam. Miles Ma-
rianus.

Feminis] Ut a Chiomara Orgia-
gontis Gallogracorum reguli uxore.
Flor. 2, 11.

VIII. Occidi quam occidere] Me-
lius occidi quam occidere injuria;
non melius occidi injuria, quam
occidere jure. Sueton. de Tito 9:
Nec auctor posthac cuiusdam necis nec
conscius, nec quamvis interdum ulcisen-
di causa non decesset, sed periturum se
potius quam perditurum adjurans.

Ex iepiant personam] Sentiant illum,
quem superesse ac vivere multorum
intersit, potius occidere quam occi-
di se pati debere.

Patientia contrariam] Ut debeat
potius facere quam pati.

socii itineris ea lege contracti, & rectores publici, quibus illud Lucani aptari potest:

* Cum tot ab hac anima populorum vita salusque
Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
Sævitia est voluisse mori.

I X. 1. Contra vero evenire potest, ut quia invasoris vita multis sit utilis, occidi is sine peccato nequeat: nec id tantum ex vi legis divinæ sive veteris sive novæ, de quibus egimus supra, cum regis personam sanctam esse ostendimus, sed ipso etiam naturæ jure. Nam jus naturæ, quatenus legem significat, non ea tantum respicit, quæ dictat justitia, quam expleticem diximus, sed aliarum quoque virtutum, ut temperantia, fortitudinis, prudentia actus in se continet, ut in certis circumstantiis non honestos tantum sed & debitos. Ad id vero, quod diximus, caritas obstringit.

Lib. 7, cont. 2. Nec ab hac sententia dimovet me Vasquius, cum ait principem, qui innocentem insultet, desinere principem esse ipso fa-

cto;

GROTIUS NOTÆ.

Cum tot ab hac anima] Curtius lib. X. Sed cum tam avide manifestis periculis offeras corpus, oblitus tot cruentum animas trahere te in casum.

GRONOVIÆ NOTÆ.

Socii itineris] Præsidium & comitatus.

Refores] Magistratus.

I X. 1. *Quatenus lezem]* Compellit aut jubet omnino ac necessario aliquid agi & præstari; non tantummodo monet, aut aliquid honestius & se indicat, 1, 1, 10.

Non ea tantum] Non exigit modo ea, ad quæ legibus civilibus adiungimur, sed etiam quæ dictant justitia distributiva & universalis, qualia sunt dogmata moralia.

2. *Nec ab hac sententia dimovet me Vasquius]* Sane peccavit Vasquius, quoniam quod confilii est, monendum que sunt principes, ut caveant, quia accidere soleat, id jus fecit adversus principem. Hoc voluit dicere: Princeps innoxium assultando & injuriando ei intentando definit agere principem & incipit agere tyrannum, coque judicio morali in isto actu, non princeps, sed aggressor & tyrannus est. Nam ut in ludo puerili apud Horatium, *Rex eris, aijunt,*

si recte facies, & anus illa apud Philippum Macedonem: Si non vacat tibi jus reddere, noli re nare. Ergo & mittit se in periculum patiendi, quæ saepe tyranni & aggressiores patiuntur: ut Lajus quoniam iussit sibi in alieno territorio & paucis comitatus decedere de via Oedipum: ut Nero cum graffabatur noctu. Nam quemadmodum in privatis delictis quidam statim puniuntur in primo scelerato opere, quidam non tam scelus quam imprudentiam expiant inter sceleratos deprehensi, quibusdam tardo pede venit vindicta, quidam furii su's relinquentur: ita & principes. Quorum eti primum alterumque genus miserabiles sunt, nec forte jus vindicibus fuit ad ultimam poenam veniendi: ipsi tamen non habent, cui imputent, nisi sibi. Et hoc est quod Marcus di putabat: *Omnes principes, qui occisi sunt, habuissent causas, quibus mererentur occidi, nec quempiam facile bonum vel vitium a tyrranno vel occidum: meruisse Neronem, debuisse Calizulam, Othonem & Vitellium nec imperare voleuisse.* De Galba paria sentiebat, cum diceret, in Imperatore avaritiam esse acerbissimum malum; ut testatur Vulcatius in vita Avidii Cassii. Sic T. Tatius; quoniam Laurentes, quod legati illorum a propinquis ejus pulsati essent,

jure

cto: quo vix quicquam potuit dici aut minus vere aut magis periculose. Nam sicut dominia ita & imperia non amittuntur delinquendo, nisi lex id statuat. Quæ autem hoc de imperiis statueret lex, ut delicto in privatum amitterentur, nusquam reperta est, nec repertum iri credo: summam enim rerum confusionem induceret. Quod autem Vasquius & huic & aliis multis illationibus fundamentum ponit, imperia omnia parentium non imperantium utilitatem spectare, id etiamsi verum universum esset, ad rem non faceret: non enim statim res deficit, cu-jus

jure casum præ se ferens. Sic Philippus Paufaniam jure civili agente in adversus Attalum variis dilationibus cum risu frustratus, vindictam in se vertit. Hi mi etabiles sunt quidem, nec percussoribus illos occidendi jus fuit: quod accedit tamen, non habent, cui imputent, nisi sibi. Quod vero interpositus Vasquius omnia imperia parentium, non imperantium, utilitatem spectare, si non jus dat privatis, facit tamen, ut quicquid contra dispetetur, homines non omnem injuriam ab imperante sibi ferendam patent. Immo quia hoc naturalis ratio interit parentium potius quam imperantium causa coeunt populos sibi regem fecisse, & regem esse propter populum, non populum propter regem: propterea acrior est dolor, quem eum, quem tutorem suum & defensorem esse existimabant, vexatorem & hostem vident. Et res quidem non statim deficit, cuius utilitas in aliqua parte deficit: sed tamen estimatio & pretium rei, quantum pendebat ex utilitate ad eam partem, deficit: adeo ut interdum ea res magis contemnatur ob unum vitium, quam estimatur propter alias virtutes multas. Sic librum minoribus literis scriptum sese projeccimus: sic vestimenta, quia displicebant, scidimus, ut ait Seneca de in 2, 26.

Sicut dominia] Aliquis committendo facinus vel capitale, ita ut sive necesse habeat, non definit esse dominus rerum suarum, nisi expressè in lege cautum fuerit, qui eam violaturus sit, ejus bona caduca fore & fisco vindicatum iri. Sic nec princeps contra officium facien-

do amittit principatum, nisi hujusmodi lex commissoria ab initio, cum ei potestas deferretur, dicta sit. Supra 1, 3, 16.

Lex id statuat] Ut sunt leges de multis & confiscationibus.

Quod autem Vasquius] Quod pro fundamento sententiae sua ponit Vasquius, incolumitatem a singulariis propter se desiderari, id quidem admittunt ~~in~~ ~~natura~~ natura. Sed postera illi & consequentia, primis nobiliora, non addunt tantum alios, quibuscum in societatem coivimus, sed etiam si alii servari nequeant, eos nobis præponunt. Inde toties inculcatum sapientibus, patriæ vitam & spiritum deberi. Nec vero necesse erat etiam ex ipsius hypothesi ad illud ~~de~~ ~~principio~~ propter se decurrere. Poterat enim dicere, invasorem tam pravo facinore vim intentandi tollere sibi istam existimationem, quod vita ejus sit multititudini utilis: raro enim mala exempla sicut in uno, & alii cuivis idem meruendum. Itaque si faciat iste, quod non potest non facere, si se salvum velit, non sive tantum sed & aliorum saluti consulere. Sed periculose hoc judicium privatis committitur. Itaque verior est sententia Grotii: nec ei virtio vertendum, quod non adjectit que monimus: non enim de utili, sed de jure disputat.

Res deficit] Instrumenti quidem vis consistit in usu; non tamen, si cubi res hareret, nec statim expeditur, omnis eius estimatio & dignitas confessim interit. Sic non definit esse princeps, qui aliqua in re non se pro principe gerit.

ius utilitas aliqua in parte deficit. Quod vero addit, reipublicæ incolumitatem a singulis propter se desiderari, atque ideo debere quemque etiam toti reipublicæ suam salutem anteponere, non satis cohæret. Nam nostri quidem causa rempublicam salvam esse volumus, sed non tantum nostri, verum & aliorum.

3. Falsa enim & a sanioribus philosophis rejecta est opinio * existimantium amicitiam ex sola indigentia natam, cum sponte & natura nostra ad eam feramur. Ut vero meo unius bono multorum admodum bonum præferam caritas monet saepe,

Lib. I, de Clement.

c. 4

De Officiis. IIII, c. 3.

Lib. VI, de propria pericula. Benef. c. 37.

imperat interdum. Huc illud Senecæ pertinet: * *Principes regesque, & quicumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra privatas etiam necessitudines.* Nam si sanis hominibus publica privatis potiora sunt, sequitur, ut is quoque carior sit, in quem se respublica convertit. Ambrosius:

Sibi cum quisque arbitreus gratius excidia patriæ depulisse quam

hic Athenis, ille Romæ, reddi sibi penates suos noluerunt elade

communi: quia satius erat duos unico malo affici, quam omnes

publico.

X. 1. Si cui periculum immineat accipiendæ alapæ, aut mali similis, huic quoque jus esse id arcendi cum cæde inimici sunt, qui putant. Ego, si mera justitia expletrix respiciatur, non dissentio. Quanquam enim inæqualia sunt mors & alapa, tamen qui injuria me parat afficere, is mihi eo ipso dat jus, hoc est, * facultatem quandam moralem adversus se in infinitum,

quatem

I. quest. 5.

Lud. Lo-

pez. c. 62.

d. §. I.

GROTI N O T E .

Existimantium amicitiam ex sola indigentia natam] Refutat perniciosem hanc opinionem Seneca libro I, de Beneficiis capite I. & libro IV, cap. XVI.

Principes regesque] Plutarchus Ptolopida initio: ἀρτίνε ταῦτα εἶπον τὸν ἄποτον αὐτοῖς τοῖς συγγένεσι. primum virtutis opus servare servantem cetera. Cassiodorus de Amicitia: Si manus oculorum obsequio vibratum in aliud membrum senserit gladium imminentem, ipsa suum minimo discriben attendens, plus aliū quām sibi timens, gladium excipit. Post: Proinde qui morte propria dominos suos & morte redimunt, recte quidem hoc faciunt, si potius saltem anima sua quam liberationem alieni corporis in causa constituant, cum enim eis conscientia dicet, quod fidem dominis suis

debeant exhibere, videtur etiam consonum rationi, quod sua vita corporali vitam dominorum debeant anteferre. Deinde rursus: Dilectione itaque, & maxime pro salute multorum, potest quis salubriter morti suum corpus exponere.

G R O N O V I I N O T E .

Propter se] Propter suum ipsius commodium & salutem.

3. *Necessitudines]* Amicos, necessarios, familiares, cognatos.

In quem respublica] Ad quam omnium potestis delata est.

Unico] Iniquo.

G R O T I I N O T E .

Facultatem quandam moralem] Apollodorus lib. II. de Lino agens: αἰρούσθω οἱ εἰς τὸν τοῦ δημόσιου πολέμου ὅποι ἡγεμόνες τῷ μηδαμή πληρεῖς αποδινοῦσι. δημάρχους γὰρ αὐτῷ ὁ προτελεύτης απεκτείνεται. διατελεσθεὶς

quatenus aliter malum illud a me arcere nequeo. Caritas quoque per se non videtur nos hic obstringere in gratiam nocentis. At lex euangelica omnino tale factum illicitum reddidit: iubet enim Christus alapam accipi potius quam adversatio noceatur, quanto magis occidi eum vetat alapæ effugiendæ causa? Quo exemplo monemur cavere a dicto Covarruviae, non pati humanam cognitionem juris naturalis non ignorare, quicquam naturali ratione permitti, quod apud Deum, qui ipsam et natura est, non sit idem permisum. Nam Deus, qui ita auctor est naturæ, ut & supra naturam agat libere, jus habet nobis leges praescribendi etiam de his rebus, quæ natura sua liberae indefinitae sunt: multoque magis ut debeatur id quod, natura honestum est, et si non debitum.

2. Mirum autem est, cum Dei voluntas in Euangeliō tam disseminate appareat, inveniri theologos, & christianos theologos, qui non modo cedem recte putent admitti ut alapa virtutem, sed & accepta alapa, si qui eam impedit fugiat, ad honorem ut ajunt recuperandum: quod mihi a ratione & pietate valde alienum bell. n. 5. videtur.

*τινοῖσται τινῶν αὐτοῖς ταῦτα γεγένεται τόποι
παραδίδονται, ἐστὶν αἱ αἰματηταὶ τοῦ
Ἀρύρος καὶ Σικανῶν αἴρεσθαι, οὐδὲν διαγεγένεται.
Ad Thebas cum venisset, εἰσῆρη
Thebanus factus esset, ibi interierit ab
Hercule perenissus cithara: nam cum
Litus scripsit Herculem, iratus Hercules
mortalem ei intulit, resuscitans a non
nullus factus patrata cedis, legi in ju
dicio legem Rhadamanthi, qua infons
pronuntiatur, si quis nocuerit ei, qui
viam prior intulerit.*

GRONOVII NOTÆ.

X. I. Facultatem quandam] Lucanus arma tenenti. *Omnia dat, qui iusta negat.* Quod scribit, qui injuria parat afficere, dare jus vel facultatem moralem aduersus se in infinitum, dure admodum difficultique digestionis est, ne quidem, qui jam affecit. Dat sane ius perpetui inimicitias, ac persecundi ac vicissim lādendi, quoicumque modo possum sed civiliter, accusando, incrementa impediendo, officia negando. Id qui faceret apud Romanos, bonus tamen & honestus civis manebat. Prohibitissimi tamen quique tales pertinaciam improbam & inimicitias debere mortales esse judicabant. Ob levem injuriam externi mores usque ad sanguinem incitare solent odium

aut levium Grecorum, aut immunitum barbarorum, inquit Cicero pro Ligario cap. 4.

Caritas quoque] Multo minus videatur admittendum, quod ait caritatem nos non obstringere in hoc in gratiam nocentis. Sed adjicit, quatenus aliter malum illud a me arcere nequeo. Fortassis igitur haec sententia fuit auctoris: dat facultatem liberalē & incircumscrip̄tam in instanti, cum consilium in arena capiendum, nec copia est circumspiciendi quid optimum sit, arripiendi auxilium & obiciendi quocunque sub manu est, etiam si inde non quidem destinatione meâ (qua est tantum a me arcere injuriam) sed casu fortuito mors iadere volentis sequatur: ut si manum, dum intentatur mihi, præcidam, aut sic sauciem, ut vulnera ei sit mortale.

Caritas] Affection illa, qua omnes homines natura dictat esse prosequendos.

Non pati humanam] Quod homo recta ratione instructus & utens jus naturæ indicat, non posse apud Deum pro peccato haberi.

2. *Ad honorem]* Existimationem dignitatem, quam videtur amississe servilium verberum patientia.

Patiens-

videtur. Nam honor est opinio de excellentia. at qui tales fert injuriam, is patientem se excellenter ostendit: atque ideo honorem auget magis, quam minuit: nec refert, si quidam corrupto judicio virtutem hanc in probrum confictis nominibus traducant, perversa enim illa judicia nec rem nec rei estimationem immutant. Nec christiani veteres hoc tantum videbunt, sed & philosophi, qui dixerunt pusilli esse animi contumeliam ferre non posse, ut alibi ostendimus.

*Soto art. 8.
d. q. 5.
Dd. in l. ut
vim. D. de
just. & ju-
re. & in l. 1.
C. unde vi-
Vasquez
d. c. 18.
n. 13. 14.
Sylv. m
verbō bell.
pag. 2. n. 5.
In addit.
ad Alex.
conf. 119.
Petr. Na-
varr. l. 11.
c. 3. n. 376.*

3. Hinc etiam liquet, quam non probandum sit, quod a plerisque est traditum, defensionem cum imperfectione esse licitam, jure scilicet divino (nam de solo naturae jure, quo minus ita sit, non dispergo) etiam si quis fugere sine periculo possit, quia fuga scilicet ignominiosa sit, in nobili praesertim homine. Atqui nulla hic ignominia est, sed falsa quedam ignominiae opinio aspernanda ab omnibus iis, qui virtutem & sapientiam sectantur: qua in re gaudeo me assentientem habere inter jurisconsultos Carolum Molinæum †. Quod de alapa & fuga dixi, idem dictum volo de aliis rebus, per quas vera existimatio non laeditur. Quid si vero dicat aliquis de nobis, quod creditum apud bonos existimationem nostram delibaret? hunc quoque occidi posse sunt qui doceant †, mendacem admodum, & contra naturae quoque jus: nam imperfectio ista non est modus aptus ad tuendam existimationem.

XI. Veniamus ad injurias, quibus res nostræ impertuntur. Si expletricem justitiam respicimus, non negabo ad res conservandas raptorem, si ita opus sit, vel interfici posse: nam quæ inter rem & vitam est inæqualitas, ea favore innocentis &

raptoris

Patientem excellenter] Ut vir ingenis & bello & studiis Nuæus apud Thuan. lib. 55, ann. 1573. p. 335.

3. Ignominiosa] Indigna forti viro.

Non est modus] Idem judicavit Augustus Cæsar apud Sueton. c. 51. & 55.

XI. Que inter rem & vitam] Etsi enim plus videtur exigere a fure, quam debet, si pro ablatis bonis vita ejus petatur: tamen judicio morali non est periculum, quod ipse in se acescitur, 1, 3. 3. &c quod minus est in re, quam est in hominis capite, id supplet laudentis injuria.

Nullam æqualitatem esse inter amissionem vel omnium bonorum & mortem, sententia, opinor, exterior est. Sic tamen ut hominum maxima pars longe alterie censere rebus testetur. Cum enim navigant,

militant, in metallis se defodiunt, margaritas pescantur, & periculosissimas artes alias exercent, nisi ut ostendant ob bona & sapientia ob vilium mercedulam libenter se capite perclitari. Qui projecterunt suam vitam in acquirendo, an parcent aliena in eo, quod tanto pretio acquisiverunt, tuendo? Inde passim ita loquuntur boni auctores, ut pecuniam & vitam parum differre significant. Hesiodus:

Χρήματα μὲν φυχὴ πίεται δι-
λοῖσθε βερτῶν.

Spiritus haud levior misericordi-
talibus est res.

Antiphanes apud Stobæum:

Τέργυντος δὲν αἷμα καὶ φυχὴ
βροτῶν

Οὐδὲ μὴ ἔχει τῦτο, μηδὲ ἔκ-
πλετο,

οὔτε

raptoris odio compensatur, ut supra diximus: unde sequitur, si id jus solum respiciamus, posse furem cum re fugientem, si aliter res recuperari nequeat, jaculo prosterni. Demosthenes oratione in Aristocratem: εἰ τὸ δένον; ὁ γὰρ οὐ δεσμός, νῦν φανερός ἀλλά νόμος, καὶ μένον, ἀλλά τὸ γεγραμμένον νόμον, ἀλλά οὐτις ἀλλά τὸ καίνον ἀπίστωτον ἀνθρώπων νόμον, τὸ ἀγνόητον φέρεται βίᾳ πέμψει σὺ πολεμίσει μοι ἐφέναι μοι ἀμύνεσθαι. Nonne hoc per Deos durum atque injustum est, nec scriptis tantum legibus, sed et communis inter homines legi contrarium, ut non sinatur uti adversus eum, qui hostiliter res meas rapiat? Nec obstat caritas per modum praecepti, legi divina humanaque seposita, nisi res sit, quae minimum valeat, ac proinde contemni mereatur: quam exceptionem recte nonnulli adjiciunt.

XII. 1. Quis sensus sit legis Hebreæ videamus, cum qua congruit & lex Solonis vetus, quam Demosthenes adversus Timocratem commemorat, * & inde sumta lex XII. tabularum; & Platonis scitum nono de legibus. Nam omnes istæ leges in hoc convenient, quod furem nocturnum a diurno distinguunt:

de

Oὐτοὶ μὲν ζῶται τεῖχος ἀθε-

mūτη.
Anima atque sanguis pecunia est
mortaliis,
Hac si carebis, sine parandi co-
pia,
Non vivis, umbra vivis mortua
intervis.
Sic sanguinem, nervos, viscera,
vitalia dixerunt pro patrimonio, &
comedi, cædi, concidi, periire, funus,
de eo, qui bona perdit. Vide obser-
vat, lib. 4, cap. 24.

divinis & humanis legibus agetur.

XII. 1. Legis Hebreæ] Exod.
22, 2.

Furem nocturnum] Nocturnum furem ideo licere vult occidi, quod noctu' vis sit copia testium adhibendorum, atque ideo si occisus reperiatur, facilius credatur ei, qui a se vita tuenda causa dicat furem interemptum repertum cum aliquo instrumento, quo nocere posset.

Ergo hæc foret fictio juris, seu ejus, quod & possibile incerta veritate vel contra veritatem pro veritate a jure facta ad certos effectus interpretatio. Quales & alibi & in usu capione & in postliminio JCTI veteres agnoscunt. Sed haud scio, aut fictio juris tantum valere possit, ut per eam homo alioqui conservandus possit occidi, quemadmodum per eam res potest retineri vel alienari. Potius hæc causa videtur, quod ubi minor est custodia hominum, ibi sanctior est custodia legis. Sic apud Scythas nihil furto gravius, quia, ut ait Justinus, sine testi munimento pecora & armenta habentibus nihil salvum esset, si surari licet. Sic abigeatus gravius punitur furto, et si possint res furto ablatae multo esse pretiosiores, quia fide publica

G R O T I I N O T A .

Et inde sumta lex XII. tabularum] Addi potest lex Wisigothorum libro VII, tit. 1. cap. xv. & capitulare Caroli Magni lib. V, cap. 191. lege Longobardæ, qui nocte alienam cætem ingreditur, nisi l'gandum sepræbeat, occidi potest.

G R O N O V I I N O T A .

Cartas] Officium humanitatis communi naturæ debitum.

Per modum præcepti] Tanquam præcipiens, consulens ac monens contrarium, licet non imperans, ut lex.

Lege divina humanaque] Ipsam si consideres nudam, citra id, quo

a Soto d. de ratione legis ambigitur. a Quidam id unum putant spectatum, quod noctu discerni nequeat is qui venit, fur sit, an sicarius, & ideo tanquam sicarum posse interfici. b Alii discrimen in hoc positum existimant, quod noctu, quia fur ignotus sit, res minus videantur posse recuperari. Mihi legum conditores nec hoc nec illud proprie videntur spectasse; sed hoc voluisse potius, directe rerum causa interfici neminem debere: quod fieret, exempli causa, si fugientem telo prosternerem, ut illo interempto rem meam reciperem: sed si ipse in periculum vitae adducar, tunc mihi licere a me averttere periculum etiam cum periculo vitae alienæ: nec obstat mihi quod me in id discrimen adduxerim, dum rem meam cupio retinere aut occupatam extorquere, aut furem capere, nam in his omnibus nihil mihi posse imputari, qui verter in actu licto, nec perfodiens cuiquam injuriam faciam, cum utar meo jure.
 de Homi-
 eid. Lessius 2. Discrimen ergo nocturni & diurni furis in hoc positum est, quod noctu vix sit copia testium adhibendorum; atque d. cap. 9. ideo, si occisus fur reperiatur, facilius credatur ei, qui a se dub. xi. vita tuendæ causa dicat furem interemptum, repertum scilicet n. 66. cum aliquo instrumento, quo nocere posset. Id enim lex Hebraea requirit, agens de fure reperto בְּמִתְרָה רַעַת quod quidam transferunt in perfosione, alii forte melius, cum perfosorio instrumento: quomodo & Jeremiæ 11, 34. ea vox a doctissimis Hebraeorum exponitur. Dicit nos ad hanc interpretationem lex duodecim tabularum, quæ furem diurnum occidi vetat,
 addita

publicā in pascuis sunt pécudes, nec ita possunt custodiri, ut quæ domi sub oculis & claustris habemus. Sic noctu cum dormiunt homines, &c., ut eleganter Statius, mandavere animas (quasi alienæ fidei commisere, non ipsi in potestate habent) vigilat lex: & in minore providentia dominorum majorem metum furibus facit.

Deinde non modo adversus nocturnum furem præsumptio est defendisse se telo, sed indubitate hoc habuerunt legum conditores, nec intelligi potest fur nocturnus sine telo: quia enim noctu sunt omnia clausa, quomodo nudis manibus effringet januam, perfosiet parietem, dimovebit araeum & armariorum seras? Tertio ob hanc quoque causam, quod noctu clausa sunt omnia, nec sine vi possunt aperiti, fur no-

curmus non intelligitur sine vi, & quidem in locum sanctissimum. Quod enim sanctius, quid omni religione munitus, quam domus uniuscuiusque civium? hic aresunt, hic socii, hic Dii penates, hic sacra religionis ceremonia continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde absit neminem fas sit, inquit Cicero in oratione pro domo cap. 41. Jam si tempus est ullum jure hominis necandi, que multa sunt, certe illud est non modo iustum, verum etiam necessarium, cum vis vi illata defenditur, ut idem pro Milone cap. 3.

Legis hujus ex 12. tabulis ibidem sic meminit Cicero: duodecim tabulae nocturnum furem quoquo modo, diurnum astem, si se telo defendit, interfici impune voluerunt.

Quod me in discrimen] Quod quasi si mea culpa in id periculum veni.

2. בְּמִתְרָה רַעַת À Fodore.

Petellus

addita exceptione, nisi se telo defenderit. Adversus nocturnum
igitur præsumtio est defendisse se telo. Teli autem nomine *L. Si pigno-*
ferrum, fustis & lapis venit, ut hanc ad ipsam legem notatum re. §. ju-
a Cajo est. Contra ab Ulpiano proditum est, quod de fure rem. D. de
nocturno dicitur, si quis eum occiderit, impune id ferre, id furtis.
intelligendum ita demum locum habere, si parcere ei sine L. furtum.
periculo suo non potuit, nimirum rem servando. D. ad leg.
Corn. de sicariis.

3. Est ergo, ut dixi, præsumtio pro eo, qui furem noctu
occidit: sed si forte testes adfuerint, ex quibus constet non
fuisse eum, qui furem occidit adductum in vita suæ periculum,
jam præsumtio ista cessabit, ac proinde is qui occidit homicidii
tenebitur. Accedit quod tam diu quam noctu lex duodecim
tabularum exegit, ut is qui furem deprehendisset cum cla-
more id testificaretur, ut ex Cajo discimus, nimirum ut si *L. Itaque-*
fieri posset, concursus eo fieret magistratum aut vicinorum D. ad leg.
ad auxilium & testimonium. Quia vero concursus talis de die
facilius habetur quam de nocte, ut notat Ulpianus ad modo
indicatum Demosthenis locum, ideo de nocturno periculo
asseveranti magis creditur.

4. Cui simile est quod lex Hebræa * puellæ de vi illata in
agro vult credi, in urbe non item, quia clamore concursum
ciere potuit ac debuit. Ad superiora & hoc accedit, quod
etiam si cætera essent paria, tamen qua nocte accidenti, minus
explorari, & qualia quantaque sint, cognosci possunt, eoque
sunt terribilia. Lex ergo tam Hebræa quam Romana, id
quod caritas suadet, civibus suis præcepit, ne quem interficiant
ideo duntaxat quia rem furatur, sed ut id ita demum licet
si is qui rem suam servare voluit ipse in discrimen venerit. Mo-
ses Maimonides notavit, permittam privato hofnini alterius
interfectionem non aliter, nisi ut servetur id, quod est irrepa-
rabile, ut vita & pudicitia.

XIII. 1. Quid vero jam de lege euangelica dicemus, idem

ab

G R O T T I N O T E .

Puella de vi in agro illata vult cre-
di] Bene id explicat Philo, ut locus
frequentioris exempli caula sit positi-
us, non quod ex eo solo semper
definienda sit controversia. Potest
enim, ut libro de specialibus legibus
ille differiri, & in urbe aliqua vim
pati occluso ore, & in agro aliqua
consentire in stuprum.

G R O N O V I I N O T E .

3. *Diu]* Interdiu.

4. *De vi illata]* Quæ dicit se vi
stupratam.

XIII. 1. *Quid vero jam de lege*
euangelica] Rursus inculcat legis, ut
loquitur, euangelica perfectionem,
quasi perfectio euangeli fit demere
metum gravioribus nocturnis, &
exponere bonos impunitiori auda-
ciz facinorosorum. Verba Christi
sunt Matth. 5. *Audistis, quia dictum*
est: oculum pro oculo, dentem pra-
*dente. Ego autem dico vobis, ne obifi-*te injurioso: sed si quis te percussit in*
dextram maxillam tuam, prebe illi &
*alteram: & qui voluerit tecum in ju-*dicio contendere, & tunicam tuam tol-*tere, dimitte ei & pallium: & qui te**
angariaverit mille passus, vade cum
*illo***

ab ea permitti, quod permisit lex Moysis; an ut in aliis rebus perfectior est lege Moysis, ita hic quoque plus eam a nobis exigere? Ego quin plus exigat non dubito. Nam si tunicam & pallium deferi jubet Christus, & Paulus damnum aliquod injustum tolerari potius quam litigari, quæ incruenta contentio est: quanto magis vult res etiam momenti majoris deserit potius, quam interfici a nobis hominem, Dei effigiem, eodem nobiscum sanguine ortum? Quare si res servari potest, ita ut non videatur periculum esse faciendæ cædis, recte id quidem; sin aliter,

illo & alia duo. Hæc non præstant fures salvos. Et primo valet responsio, quam ipse dedit supra illis, qui verba de alapa bello & omni actioni forensi obducebant: nempe alapan esse contumeliam leven, nec re, sed opinione magnam. Sic tunica etiam & pallium amissiōnem non maximi pretii bonorum significant. At fur nocturnus non petit tunicam & pallium, sed aurum & argentum, & si potest, omnem censem patrias familias. *II. Oculum pro oculo, dentem pro dente* dictum est magistratibus. Deuteronom. 19. Id non abrogat Christus, quemadmodum nec abrogavit *non occides, non mæcheris*, quorum ante meminit. Sed hæc omnia vindicat a pravis interpretationibus Judæorum, qui illud, de quo agimus, applicabante male sibi & privatum & publice. Privatum, cum hinc sibi jus facerent ob minimas injurias, minimaque damna immortale odium gerendi. Publice, quia sub jugum erant Romanorum redacti, si quid ab his grave patenterent, rebelliones coquabant, & cœlum vituperabant, jaantes semper se Abrahāmī semen, & foederatum Deo populum; & immemores, se sœdum illud & alis peccatis multis, & non agnoscendo Messiam praesentem, irritum fecisse. Ait igitur, ut obſtite injuriaſo, nempe ut soletis obſtire Iudentes magis vestras conscientias, quam ab illo forte in bonis vestris refi eſti, nec tantopere studentes, ut puniantur, qui peccant, quam ut ira vestra & vindicta cupido exſatietur. Quemadmodum dixerat antea, ne juretis omnino: nem-

pe ut soletis leviter & præter necessitatem. Quum autem jubet, qui tunicam auferat, ei & pallium tradi, qui maxillam dextram feriat, ei & lavam porrigi, qui angariet ad milliare unum, addi alterum, non præcipit patientiam hominum iniquorum, ubi possunt puniri, sed patientiam & aquum animum in castigationibus Dei per iniquos potentes, nec vetat, ne arceantur plectantur sceleris, ubi possunt plecti aut prohiberi: sed si justo Dei iudicio homines potentes & maiores legibus istis injuriis nos afficiant, ut patienter feramus & agnoscamus, hæc evenire nobis ob peccata nostra, Deumque, per illam iniquitatem hominum, justissima & sanctissima decreta sua exsequi: adeoque non efferramus impatientia adversus istas virgas Dei, ut si & alterum tantum perpendum sit de bonis, si duplicitetur contumelia, si geminetur labor, parati sumus sustinere, & mente atque ore dicere: *Iram Domini portabo, quia peccavi ei*, Mich. 7, 9. In eo adeo nihil perficitur a nobis postulat euangelium, ut idem jam præstierint sancti in veteri testamento. Sic David & Samuel. 16. *Dimitte eum, ut maledicat, Dominus enim præcipit ei, ut maledicat David.* Et poterat tunc punire: sed id tempus erat, quo se humilem redderet coram Deo rex piissimus, non magnum coram hominibus. Sic Jobus cap. 1. *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.*

Incrux contentio.] Lis in foro apud judicem, cui nullum periculum sanguinis aut cædis intervenit.

Lxxviii

aliter, omittenda res est: nisi forte talis aliqua res sit, ex qua vita nostra & familiæ nostræ pendeat, quæque judicio recuperati nequeat, forte quia fur sit ignotus, & spes sit aliqua sine cæde rem abitaram.

2. Et quanquam hodie omnes ferme, tam jurisconsulti, quam theologi doceant, recte hominem à nobis interfici posse rerum defendendarum causa, etiam extra eos fines in quibus lex Mosis & Römana id permittit; puta si fur jam re accepta fuit; tamen quin ea quam protulimus sententia veterum christianorum fuerit, non dubitamus: nec dubitavit Augustinus, cuius haec verba sunt: *Quomodo apud divinam providentiam a peccato liberi sunt, qui pro his rebus quas contemni oportet humana cæde polluti sunt?* Nimurum in hac materia, ut in aliis multis, cum tempore * laxata est disciplina, & paulatim interpretatio legis evangelicæ cœpit ad sæculi mores accommodari. Olim in clericis retineri solebat forma veteris instituti, tandem his quoque remissa est hoc nominé censura.

XIV. Quæritur a nonnullis, an non lex saltem civilis, ut jus habens vitæ ac necis, si quo casu permittat furem interfici a privato, simul etiam præstet, ut id ab omni culpa sit libertum, minime vero id concedendum arbitror: nam primum lex ius necis non habet in omnes cives ex quovis delicto, sed deinceps ex delicto tam gravi, ut mortem meteat. Est autem valde probabilis Scotti sententia, fas non esse quemquam ad mortem dannare, * nisi ob delicta, quæ lex per Moysen data morte punivit,

G R O T I I N O T .

Laxata est disciplina] Hieronymus in vita Malchi: *Poikquam ecclesia civitatem habere christianos magistratus, fata est quidem opibus maior, sed virutibus minor.* Vide c. suscepimus. de homicidio voluntario. &c. c. de his. distinet. 50.

Nisi ob delicta, quæ lex per Moysen datum morte punivit] Contra leges, quæ venantes rusticos morte puniunt, vide Gregorium Taronensem libro x, c. 10. Johannem Sarisberiemsem Pollicatici i, c. iv. Petrum Blesensem epistola cxxix.

G R O N O V I I N O T .

XIV. *Lex ius necis non habet]* Ait legem ius necis non habere in cives ex quovis delicto, sed deinceps ex delicto tam gravi, ut mortem meteat. Quasi non minimum delictum, si ob causas incidentes sub

capitis poena vetetur, capitale fiat. Sibi imputet, qui transgreditur. Quare enim non licuerit Atheniensibus juberet, ut capitale esset, si quis legem de vindicanda Salamine tulisset. Justin. 2, 7. Quare non Thuriis, ut capite lueret, si quis cum armis in concionem venisset? Diod. Sicul. 12, 12. Quare non Carthaginensibus, ne quis Græcis literis aut sermoni studeret, quo loqui cum hoste aut scribere sine interprete posset. Justin. 20, 5. Quomodo autem consistet imperium militare, in quod minima quaque verita capite luuntur? ut si quis in agmine ordinem excessit, si in rustici tuguriō inventus est, si gallinam abstulerit. Et quantum est in se spectatum vesci de arbore? tamen capitale fuit, quia Deus dixerat: *quo die ex eo vesteris, morte morieris.* Distinguendum igitur, ne lex sit tyrannica, quæ servari non potest, & pro laqueo est ad capiendos

Soto d. art.
8. Lef. dub.
XI. n. 74.
Sylt. in
verbo bel-
Ium. 2. n. 34.
Lib. 1. de
lib. arb.

Pan. c. 2. de
homicidiis.
Lef. d. loco.

vit, addito duntaxat, aut quæ his sunt paria recta estimatione. Neque enim videtur notitia divinæ voluntatis, quæ sola animum tranquillat, aliunde in hoc negotio tam gravi haber possit, quam ex illa lege, quæ certe mortis pœnam in furem non constituit. Præterea vero lex nec debet nec solet jus dare etiam eos, qui mortem meruerunt, privatim interficiendi, nisi in criminibus valde atrocibus: alioqui frustra instituta esset judiciorum auctoritas. Quare si quando lex impune furem dicit interfici, tollere quidem pœnam censenda est, sed non etiam jus dare.

X V. Ex his quæ diximus appetet, duobus modis posse contingere, ut a privatis sine peccato suscipiantur singularis dimicatio: primum, si invasor concedat alteri licentiam dimicandi, alioqui eum occisurus sine dimicatione: deinde, si rex aut magistratus duos mortem meritos inter se commitat; quod si fiat, illis quidem licebit arripere spem salutis. At qui jussit, is minus recte officio functus videbitur, cum satius fuisset, si unius supplicium sufficere videbatur, sorte eligi moriturum.

X VI. Quæ vero dicta a nobis huc usque sunt, de jure tuendi se ac sua, maxime quidem ad bellum privatum pertinent, sed * ita ut ad publicum quoque aptari debeant, habita diversitatibus ratione. Nam in privato bello jus quasi momentaneum est, & cessat simulatque judicem adire res patitur. At publicum, quia non oritur, nisi ubi non sunt aut cessant judicia, tractum habet,

& per-

piendos innocentes, nec gravem causam habet. Sic ratio est & potest servari; utique quantumvis parvum delictum capitale faciet.

G R O T I I N O T A .

Ita ut ad bellum publicum quoque aptari debeant] Ammianus lib. XXIII.
Cum irruentibus armis exterris lex una sit & perpetua, salutem omni ratione defendere, nihil renidente vi moris. Alexander Imperator oratione ad milites apud Herodianum v. οὐδὲ τὸ μῆνιν ἀστεῖον ἔχων ἢ διαράπορα τὰ τέλη περικλεῖσι, τοῦ ἡ τὸς ὀκνήτας διαστιλος ἐκ τε τὸν αἰγαλίον συνεδίνεται τὸ τοῦ Σαφάνεος, τῷ εἰ τὸ μῆνιν αἴσιον, ὁ μέρη τὸ θείον. *Injurias qui prior infert nihil habet probabilis coloris:* ac qui sibi molestos arcet ex bona conscientia sumit fiduciam, bona que ei spes adeat inde, quod injuriam non inferat sed auferat.

G R O N O V I I N O T A .

Animum tranquillat] Omnes conscientiae scrupulos eximere potest.

Valde atrocibus] Ut proscriptos & militia desertores, supra 1, 4, 16. & exsules, ubi de iis lex est, qualis apud Quintilianum avum declam. 305.

Tollere quidem] Impunitatem dare in foro soli vel apud judicem mortalem non liberare conscientiam.

X V. *Concedat alteri*] Non directe ac verbis interpositis, sed si dum agreditur, tantum interveniat spatium aut loci, ut contraria arma expedire possum.

Duos mortem meritos] Ut Romani gladiatores noxios.

X VI. *Jus quasi momentaneum*] Momentum vel punctum temporis durat.

Tractum habet] Non coeretur intra tantas temporis angustias.

Defensis

& perpetuo fovetur accendentibus novis damnis & injuriis. Præterea in bello privato ferme defensio mera consideratur; at publicæ potestates cum defensione & ulciscendi habent jus: Unde illis licet prævenire vim non præsentem, sed quæ de longo imminere videatur, non directe (id enim injustum esse supra docuimus) sed indirecte ulciscendo delictum cœptum jam, sed non consummatum: de quo agendi erit alibi locus.

XVII. Illud vero minime ferendum est, quod quidam tradiderunt, jure gentium arma recte sumi ad imminuendam potentiam crescentem, quæ nimium aucta nocere posset. Fateor *Alb. Gent.*
in consultationem de bello & hoc venire, non sub ratione lib. 1, c. 14.
justi, sed sub ratione utilis: ut si ex alia causa justum sit bellum, ex hac causa prudenter quoque susceptum judicetur: nec aliud dicunt, qui in hanc rem cirantur auctores. Sed ut *Bald. l. 34.*
vim pati posse ad vim inferendam jus tribuat, ab omni aequitatis *de rer.*
ratione abhorret. Ita vita humana est, ut plena securitas nun-*divisi.*
quam nobis constet. Adversus incertos metus a divina providen-
tia & ab innoxia cautione, non a vi præsidium petendum est.

XVIII. 1. Nec minus illud displiceret, quod docent, justam *Alb. Gent.*
esse defensionem etiam eorum, qui bellum promeriti sunt, quia *lib. 1, c. 13.*
scilicet pauci contenti sunt tantundem reponere vindictæ, quan-*Caf. lib. 5.*
tum acceperunt injuria. Nam metus ille rei incertæ jus ad *de Injustitia*
vim dare non potest: unde nec reus criminis jus habet publicis
ministris capere se volentibus per vim resistendi, ob metum
ne plus æquo puniatur.

2. Sed qui in alium peccavit, debet primum ei quem læsit
offerre satisfactionem viri boni arbitratu, ac tum demum pia
erunt ejus arma. Sic Ezechias, cum fœdere non sterisset, quod *II Regum,*
cum rege Assyrio majores ejus pepigerant, bello petitus fate-*XVIII, 7.*
tur culpam, & regi permittit arbitrium mulctæ: Idque cum *14. &*
fecisset, & postea iterum bello laceferetur, fretus bona con-*cap. XIX.*
scientia vim hostium sustinuit, & Deum habuit faventem.
Pontius Samnis post res Romanis redditas, deditum belli auëto-
rem, Expiatum, inquit, est, quicquid ex fœdere rupto irarum
in nos celestium fuit. Satis scio, quibusunque Diis cordi fuit
subigi

Defensio mera] Nam offendio ex intentione iusta non est, supra n. 4.

XVII. Ut vim pati] Ut quia præ-video aliquem huc crescere posse,
me ut impune lædat, quum hujus animi nondum ulla signa det, ideo
eum aggredi possim, & incrementa ejus vi interpellare. Arioistus ad Cæfarem 1, Gall. 44. debere se suspicatus simulata Cæfarem amicitia quod exercitum in Gallia habeat, sui op-

primendi causa habere: quod nisi
decedat, aut exercitum dedicat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed pro hoste habiturum.

XVIII. 1. Bellum promeriti] Injuria facta alteri causam inferendi belli dederunt.

Tantundem imponere vindictæ] Se neca Troad. 278. regi frenis nequit. Et ira & ardens hostis & Victoria com-
missi nocti.

subigi nos ad necessitatem dedendi res, iis non fuisse cordi tam superbi a Romanis foederis expiationem spretam. Mox: Quid ultra tibi, Romane, quid foederi, quid Diis arbitris foederis debo? Quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum judicem seram? neminem, neque populum, neque privatum fugio. Sic cum Thebani omnia aqua obtulissent Lacedæmoniis, ii autem ultra tenderent, * bonam causam ab his ad illos transisse ait Aristid. Leuctrica prima.

GROTTI NOTE.

Bonam causam ab his ad illos transisse] De principe Chalepi, qui pacem & residu tributorum obtulerat Romano Argyropolo Imperatori, vide Zonaram: simile de cruciferis in Cromero libro xvii. de Helvetiis, qui Carolo Burgundo de curru ovium pellibus onusto, adeptoque

mercatoribus satisfactionem obtulerant, vide Philippum Cominæum libro vii.

GRONOVII NOTE.

2. *Judicem feram*] Ferre judicem est provocare adversarium ad judicem vel arbitrium secum ex utriusque sententia capendum, in quem compromittant.

CAPUT II.

De his, quæ hominibus communiter competit.

I. <i>Eius quod nostrum est divisio.</i>	tuendi rem, cum restituiri poterit.
II. <i>Proprietatis exordium & progressus.</i>	X. <i>Exemplum hujus juris in bellis.</i>
III. <i>Quædam propria fieri non posse, ut mare sumtum pro suo integro aut præcipuis partibus, & quare.</i>	XI. <i>In res proprias factas ius hominibus competere ad utilitatem, qua nihil alteri decedit.</i>
IV. <i>Sola non occupata cedere singulis occupantibus, nisi per universitatem a populo occupata sint.</i>	XII. <i>Hinc jus in aquam profluentem.</i>
V. <i>Feras, pisces, aves cedere occupanti, nisi lex obstat.</i>	XIII. <i>Jus transcendendi terra & amphiibus, quod explicatur.</i>
VI. <i>In res proprias factas ius hominibus competere eis utendi in tempore necessitatis, & unde id veniat.</i>	XIV. <i>An mercibus transibitis vecligal possit imponi.</i>
VII. <i>Obtinere id, nisi necessitas aliter sit vitabilis.</i>	XV. <i>Jus morandi ad tempus.</i>
VIII. <i>Nisi par sit necessitas in possidente.</i>	XVI. <i>Jus habitandi his competens, qui sedibus suis expulsi sunt, sub imperio quod repertur.</i>
IX. <i>Adjunctum esse onus resti-</i>	XVII. <i>Jus habendi loca deserta: quod quomodo intelligendum.</i>
	XVIII. <i>Jus</i>

- XVIII. *Jus ad actus, quos vita humana desiderat.* promiscue extraneis permittuntur.
- XIX. *Ut ad emenda necessaria.* XXIII. *Quod intelligendum, si quid permittatur quasi ex jure naturali, non ut ex beneficio.*
- XX. *Non etiam ad res suas vendendas.*
- XXI. *Ad querenda matrimonia: quod explicatur.* XXIV. *An licitus sit contrahetus cum populo, ut is fruges suas, eis quibuscum jam contraxit, non aliis vendat.*
- XXII. *Jus ea faciendi, que*

I. **S**equitur inter bellum causas *injuria facta*, & primum aduersus id, quod nostrum est. Est autem nostrum aliud communi hominum iure, aliud nostro singulari. Ab eo, quod hominibus commune est, incipiamus. Hoc jus aut directe est in rem corporalem, aut ad actus aliquos. Res corporales aut vacuae sunt a proprietate, aut jam aliquorum propriæ. Res quæ a proprietate vacant, aut tales sunt ut propriæ fieri nequeant, aut ut possint. Quo rectius hoc intelligatur, noscendum est proprietatis, quod dominium jurisconsulti vocant, exordium.

II. 1. Deus humano generi generaliter contulit jus in res *hujus inferioris naturæ statim a mundo condito*, atque iterum mundo post diluvium reparato. * Erant, ut Justinus loquitur, *omnia communia & indivisa omnibus, veluti unum cunctis patrimonium esset.* Hinc factum ut statim quisque hominum ad suos usus arripiere posset, quod veller, & quæ consumi poterant consumere. Ac talis usus universalis juris erat tum vice proprietatis: nam quod quisque sic arriperuerat, id ei eripere alter nisi per injuriam non poterat. Similitudine hoc intelligi potest ea, quæ est apud Ciceronem de finibus III. * *Theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest ejus esse eum locum quem, quisque occupabit.*

Neque

GROTIUS NOTE.

Erent *omnia communia & indivisa omnibus*] Ejus vestigium manefit in *Saturnalibus.*

Theatrum cum commune sit] Sene-
cta de beneficiis VII, c. XII: *Eque-
ritia omnium equitum Romanorum
sunt: in illis tamen locus meus sit pro-
prium, quem occupavi.*

GRONOVII NOTE.

L *Communi hominum*] Quia cu-

*jusvis hominis est, & properea nec
nos eo possimus excludi.*

Nostro singulari] Quia neminis
præter nos, vel eum, cuius est, adeo
ut alias id male invadat.

Ad actus] Num. 18.

Aliorum propriæ] Num. 6.

Propriæ fieri nequeant] Num. 3.

Ut possint] Num. 4. & 5.

II. 1. *Talis usus*] Exercitum juris
hujus & apprehensio rei hoc animo,
ut mihi serviret, tantundem valebat
tum, quantum nunc proprietas.

Neque is status durare non potuit, si aut in magna quadam simplicitate persistissent homines, aut vixissent inter se in mutua quadam eximia caritate. Horum alterum⁴, communionem scilicet * ex simplicitate eximia, videre licet in quibusdam Americæ populis, qui per sæcula multa sine incommodo in eo more persistenterunt: alterum vero, communionem nimis rursum ex caritate, exhibuerunt olim * Esseni, deinde christiani qui Hierosolymis primi extiterunt, ac nunc quoque non pauci qui vitam degunt asceticam. Simplicitatis, in qua * primi homines sunt conditi, argumentum præbuit nuditas. Erat illis ignoratio magis vitiorum, quam cognitione virtutis; ut de Scythis loquitur Trogus: *Vetusissimi mortalium*, inquit Tacitus, * nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pena ant coercitionibus agebant. Apud Macrobius est: Primum inter homines mali neficia & adhuc astutiae inexperta simplicitas: hæc sapientias & φρεστα videtur dici sapienti Hebræo, Paulo apostolo ἀπόλοντι, quam opponit ἦν πανεγερίς, vafræ calliditati. Negotium erat illis unicum DEI cultus, * cuius symbolum arbor vitae, ut Hebrei veteres explicant, assentiente Apocalypsi.

*Just. lib.
11, 11.*

*Ad somn.
Scip.*

*Sap. 11, 23.
11 Cor. 11, 3.
Proverb.*

*111, 18.
Philo de
Mundi, cre.*

GROTI NOTE.

Ex simplicitate eximia] Horatius:
Campes tri melius Scythæ,
Quorum plausra vagas rite tra-
buit domos,
Vivunt, & rigidi Getæ,
Immetata quibus jugera liberas
Fruzes & Cererem ferunt,
Nec cultura placet longior annua,
Defunctumque laboribus
Æquali recreat sorte Vicarius.

Esseni] Et ab his orti Pythagorista. Vide Porphyrium, Diogenem Laertium, Gellium, i, 9.

Primi homines] Adam typus humani generis. Vide Origenem contra Celsum. Neque nihil hue pertinet, quod Tertullianus dixit libro de anima; *Naturale enim rationale credendum est, quod anima a primordio sit ingenitum, a rationali videlicet auctore.* Quid enim non rationale, quod Deus iussu quoque ediderit, nedum id quod propriè a statu suo emiserit? Irrationale autem posterius intelligendum est, ut quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud transgressionis admisum, atque exinde invenierit, & cadoleverit in anima ad instar iam natu-

ralitatis: quia statim in primordia turce occidit.

Nulla adhuc mala libidine] Seneca de iisdem epistola xc. ignorantiærum innocentes evan. Deinde locutus de iustitia, prudentia, temperantia, fortitudine, addit: *Omnibus his virtutibus habebat similia quadam, rudi vita.* Iosephus: μηδέμια έκτισθετο Σοζαὶ φερτοὶ Nullis curis turbidum habentes animum.

Ægætopia videtur dici sapienti Hebræo] Sic & Paulus Eph. vi, 24. qui & διαφορία dixit. Tit. ii, 17.

Cuius symbolum arbor vite] Sanctitas superior Rabbinis, ἡρωτικα, divina sapientia Arethæ ad Apocalypsim. De Paradiso vide Ecclesiastici caput xi, 17. & quatuor fluminibus paradisi eundem librum xxix, 35. & sequentibus.

GRONOVI, I. NOTE.

In magna quadam] Mansisset in callidi, & ex iis ignoratio verborum. Justin. 2, 2.

Esseni] i, 3, 3. *Asceticam]* Exercent & castigant corpus, ut animus magis vacet religioni. i, 2, 9.

Ægætopia] Integritas.

Apocalypsi. Vivebant autem facile ex his, * quæ sine industria sponte sua terra proferebat. *Apocalyp.*
xxii, 2.

2. Verum in vita hac simplice & innocentie non persistebant homines, sed animum applicuerunt ad artes varias, quarum symbolum erat * arbor scientiae boni & mali, id est, carum rerum, quibus tum bene tum male utiliter: *Φρέγησιν μέτουν* vocat Philo. Huc respiciens Salomo, Deus, inquit, *creavit ho-* *nūmē rectū,* id est, *simplicem,* sed ipsi quiescerunt sibi cogitationes multas. *Ἐρέπεπον εἰς πανθερίαν*, ut dicto loco Philo loquitur. Dion Prusæensis oratione vi: *ἀλλὰ τὸν πανθερίαν* *τὸν ὑπεροχόν* *καὶ τὸ πολλὰ διέλασεν* *καὶ μηχανᾶς* *τεῖς* *τὸ βίον* *καὶ* *πάντα* *τὸ συνενεγκεῖν.* *Ἐδὲ τεῖς ἀνθρώπους,* *ἄλλες δικαιοσύνης* *χρήσης* *τὴς σοφίας* *τὰς ἀνθρώπους,* *ἄλλες τεῖς ἡδονῶν:* His qui primos fecerit sunt hominibus calliditatem * variaque ad vitam reperta non multum suisse conducibilia. Ingenio enim usos homines non tam ad fortitudinem ac justitiam quam ad voluptatem. Antiquissimæ artes agricultura & pastoritia in primis fratribus apparuerunt; non sine aliqua rerum distributione: ex studiorum diversitate æmulatio, etiam cædes: ac tandem cum boni malorum consortio contaminarentur, * vita genus giganteum, id est, violentum, quale est eorum quos *Χειροδίνας* Græci

G R O T I I N O T E .

Que sine industria sponte sua terra proferebat] Vide egregium hac de re locum libro 11. Varonius de re rustica ex Dicæarcho: & confer quæ ex eodem Dicæarcho habet Porphyrius de non esu animalium iv.

Arbor scientie boni & mali] Josephus: *τὸ φυτόν ὄντυτην* *καὶ δίκαιον* *τὸ ὕπαρχον* qui arbor erat solaria & intelligentie. Telemachus apud Homerum:

καὶ αἴδενες,
Ἐδίδε τε καὶ τὸ κέρας. μέγε
δε τε ρυπός κα.
omnia novi,
Quæ bona, quæ mala sunt, nec sum
jam parvus ut ante.

Zenoni Cittensi prudentia, scientia bonorum & malorum & medium: est id apud Diogenem Laertium, Plutarchus de communibus mortuis: *τι διαδεικτὸν τῷ μηνῷ σκοτιῶν* *ἐν ἐστι φεύγοντος*, *εἰπεν* *εἰ τὸ σκοτίου ἀρτίῳ ἔχοντο* *ἐν* *ἔργοις καὶ μηνῷ αὐτῷ ἀγαθῷ μόνῳ* *ἐπιτηδευτέοντα.* Quid nocebit, si

ablatis malis nulla erit prudentia, præca astem alienam habeamus virtutem, que non bonorum ac malorum sed solo- run bonorum sit scientia?

Variaque ad vitam reperta] Late hoc explicat Seneca epistola xc. quem legi, & Dicæarchum apud dictos jam scriptores.

Vita genus giganteum] Seneca naturalium 111. in fine: *extinctis pari- ter feris, in quarum homines ingenia transierant.*

G R O N O V I I N O T E .

2. Φρέγησιν] Prudentiam medium vel ambiguam.

Ἐρέπεπον] Inclinarunt, vergere ceperunt ad malitiam.

Rerum distributione] Nam alter agrum frumento, alter pascuum sibi vindicarunt.

Ex studiorum diversitate] Dum uteque suum præfert, alterius studium contemnit.

Bona malorum] Gen. 6, 1.

Χειροδίνας] Violenti, quibus jus in manibus.

Græci vocant. * Mundo per diluvium purgato , pro ferina illa vita successit cupidus voluptatis , * cui inserviuit vinum , unde & illiciti amores.

Gen. x. xi. 3. Præcipue vero concordiam rupit generosius vitium , ambitio , cuius signum turris Babylonica : mox alii alias terras partito possederunt. Sed postea quoque inter homines vicinos mansit non pecorum sed terrarum pascuarum communio : quia tanta erat in exiguo hominum numero latitudo terrarum , ut sine incommodo ullo ad multorum usus sufficeret :

Virg. *Ne signare quidem aut partiri limite campum*
Georg. I. *Fas erat.*

donec , aucto ut hominum ita pecudum numero , passim terræ non in gentes ut ante , sed in familias dividi cœperunt.

Gen. xiii. * Puteos vero , rem in siticulosâ regione valde necessariam , nec multis sufficientem , occupando quisque suos fecere. Hæc sunt , quæ ex sacra historia docemur , satis convenientia cum his , quæ philosophi & poëtae de primo statu rerum communium

Gen. xxii. & postea secuta rerum distributione dixerunt , quorum testimonia alibi a nobis producta sunt.

Mari libe-
ro cap. 15. 4. Hinc discimus , quæ fuerit causa , ob quam a primæva communione rerum primo mobilium , deinde & immobilem discessum est : nimis quod cum non contenti homines * vesci sponte natis , antra habitare , corpore aut nudo agere , aut corticibus arborum ferarum pellibus vestito , viræ genus exquisitius delegissent , industria opus fuit , quam singuli rebus singulis adhiberent : quo minus autem fructus in commune conferrentur , primum obstat locorum , in quæ homines discesserunt , distantia , deinde iustitiae & amoris defectus , per quem

GROTIUS NOTÆ.

Mundo per diluvium purgato , pro ferina illa vita accessit cupidus voluptatis] Seneca dicto loco : *illis quoque innocentia non durabit , nisi dum novi sunt.*

Cui inserviuit vinum , unde & illiciti amores] Præminime sumnum ebrietatis libido portentosa ac jucundum nefas . Seneca ibidem.

Puteos vero] De puteis ad Oasim inter multos communibus vide Olympiodorum apud Photium.

Vesci sponte natus , antra habitare , corpore aut nudo agere , aut corticibus arborum ferarum pellibus vestito] Qualem vitam Scriptorium nobis accurate describit Procopius Gotthicorum 11. Adde Plinium XII , I. Vitruvium 11 , c. 1.

GRONOVII NOTÆ.

3. Terras partito] Partitio terrarum in populos , cuius imago apud bell. Germanos Cæsari 6 , Gall. 22.

In familiis] Partitio in domos.

Siticulosâ] Qualis est orientis soli propriæ regio. Justin. 12 , 10.

4. Locorum , in quæ] Quum alia atque alia appetendo loca , qui desierant una vivere , desierunt & res communicare.

Iustitiae & amoris defectus] Quum scilicet quidam per inertiam minus operæ conferrent ad res communes excolendas , nec minus tamen aliorum labore frigerentur : alii per avaritiam aut luxum plus appeterent aut consumarent , quam frugalibus aut aquis dignum esset.

quem siebat, ut nec in labore, nec in consumatione fructuum quæ debebat, æqualitas servaretur.

5. Simul discimus, quomodo res in proprietatem iverint, non animi actu solo, neque enim scire alii poterant, quid alii suum esse vellent, ut eo abstinerent, & idem velle plures poterant; sed pacto quodam aut expresso, ut per divisionem, aut tacito, * ut per occupationem: simulatque enim communio displicuit, nec instituta est divisio, * censeri debet inter omnes convenisse, ut, quod quisque occupasset, id proprium haberet. * Concessum, inquit Cicero, sibi ut quisque malit, *Cic. Off.* quod ad vitæ usum pertinet, quam alteri acquiri, non repugnante *III.* natura. Cui addendum illud *Quintiliani*: Si hac conditio est, ut *Decl. 13.* quicquid in usum hominis cessit, proprium sit habentis, profecto quicquid jure possidetur, injuria auferatur. Et veteres cum Cererem *Macr.* legiferam, & sacra ejus Thesmophoria dixerunt, hoc signifi-*Sat. III.* tabant, * ex agrorum divisione exstitisse novi cuiusdam juris *c. xii.* originem.

III. 1. His positis dicimus, mare sumptum aut sub ratione integri, aut sub ratione præcipuarum partium, in proprium jus abire non posse: quod, quia de privatis quidam concedent, non de populis, probamus ex morali primum ratione: quia causa ob quam a communione discessum est, hic cessat. Est enim tanta

G R O T I I N O T E .

Vi per occupationem] Vide quæ hac de re Gemara & Alcorano nobis protulit honos Britanniae Seldenus in Thalassocratico.

Conseri debet inter omnes convenisse, ut quod quisque occupasset, id proprium haberet] Cicero: *ex quo quia suum cuiusque fit eorum qua natura fuerant communia, quod cuique abigit, id quisque teneat.* Quod similitudine illustrat a Chrylippo reperta de stadio, ubi currendo licet vincere adversarium, non eum detrudendo. Scholastes ad artem poëticam Horatii: *quemadmodum domus aut ager sine domino communis est: occupatus vero jam proprius fit.* Varro in *Age modo: Terra culturæ causa attributa olim particularim, ut Etruria Thuseis, Samnium Sabellis.*

Concessum, sibi ut quisque malit, quod ad vitæ usum pertinet, quam alteri acquiri, non repugnante natura] Solon: *Xρηστα εις ιδιόποιοι αὐτῷ ἵχει, καὶ λογίας οὐκέτι πειθαρεῖ.*

Ων ιδιως.

Divitias habuisse velim, sed non bene partas.

Non cupiam.

Ciceron officiorum 1; *Nec vero rei amplificatio nemini nocens vituperanda est, sed fuzienda semper injuria.*

Ex agrorum divisione exstitisse novi cuiusdam juris originem] Postquam ex agrorum discretione nata sunt iura. Ita Servius ad illud in quarto Æneidos: *Legifera Cereris.*

G R O N O V I I N O T E .

5. *In proprietatem*] Propria factæ fint.

Animi actu] Destinatione mera vel cupiditate habendi.

Cererem legiferam] Virgilius 4, Æneid, 58. Quid. 5, Metara, 343. Athenaeus 1, 12.

III. 1. *Sub ratione*] Vel universum vel partes ejus, ut grandes sinus aut freta propriei nominis tractus.

Causa hic cessat] Non est verendum, ne quis tantum ex eo sumat, ut alii fraudentur, atque ita non servetur æqualitas.

tanta maris magnitudo, ut ad quemvis usum omnibus populis sufficiat, ad aquam hauriendam, ad pescatum, ad navigationem. Idem dicendum esset de aëre, si quis ejus usus esse posset, ad quem terræ usus non esset necessarius, ut est * ad aucupia; unde illa legem accipiunt ab eo, qui in terra imperium habet.

2. Nec aliud censendum de Syribus, ubi nihil est quod cultum ferat, & usus unicus petendarum inde arenarum exhaustiri nequit. Est & naturalis ratio, quæ mare consideratum, ut diximus, proprium fieri verat: quia occupatio non procedit

Lib. I.

Paneg.

De Gener.

lib. II. c. 2.

VII. c. XII.

lib. XI. I.

cap. 13.

* nisi in re terminata: unde Thucydides terram vacuam vocat ἀόριστον & Isocrates terram ab Atheniensibus occupatam τὴν οὐφήμην ἀφοραθέσιον. Liquida vero quia per se non terminantur (τὸ οὐχὶ ἀόριστον οἰκεῖω ὄρα, inquit Aristoteles) occupari

nequeunt, nisi ut contenta in re alia: quomodo lacus & stagna occupata sunt, item flumina quia ripis tenentur. Mare vero terra non continetur, par terræ aut * terra majus, unde terram mari contineri veteres dixerunt: τὸ ὄντα δέ τοις ἔντειν

τὴν γῆν περιβελλόντα, quæ Appollonii verba apud Philostratum. Sulpicius Apollinaris apud Gellium: Quid potest dici citra oceanum esse, cum undique oceanus circumscribat omnes terras, & ambiat? Mox: Quum vero omnes terras omnifariam & undique versum circumfluat, nihil citra eum est, sed undarum illius ambitu terris omnibus convallatis in medio ejus sunt omnia, quæ intra oras ejus inclusa sunt. M. Acilius Consul in oratione ad milites, quæ apud Livium, oceano, inquit, qui orbem terrarum amplexu finit. In Senecæ suasoriis dicitur oceanus totius orbis vinculum terrarumque custodia: Lucano unda mundum coërcens. Nec singenda divisio: nam cum primum terræ divisæ sunt, incognitum erat mare sui maxima parte, atque ex

eo

GROTTI NOTÆ.

Ad aucupia] Et habitandi jus. Tam soli quam coeli mensura facienda est, ait Pomponius I. si opus. D. quod vi aut clam. Adde legem penultimam. D. pro socio.

Nisi in re terminata] Ideo jugera quæ possessorum non habent immittata dixit Horatius.

Terra majus] Ita de oceano sensit Jarchas apud Philostratum III. XI.

GRONOVI NOTÆ.

Si quis ejus] Si homines possent volare, aut versari in aere sine tactu terræ vel molis, quæ a terra sustinetur.

2. *Syribus*] Magna & minore in

ora Africæ. Luean. 9, 303. Sailust. Jugurt. 78.

In re terminata] Quæ fines certos habeant.

Tὸ οὐρανόν] Quod fluit vel liquidum est, non finitur proprio & sui generis termino.

Citra oceanum] Error Sulpicii Apollinaris, qui putavit *citra* idem esse quod *extra*. At *citra* oceanum est *intrā* oceanum. Sic Gallia citerior Romanis, quæ intra Alpes, Hispania citerior, quæ intra Iberum flumen.

M. J. Liv. 36, 17.

Nec singenda] Nec inducere in animum debemus, oceanum perinde ac terras a gentibus aliquando divisum esse.

Loca

eo nullus fangi modus potest, quo gentes adeo dissitae de divisione convenienterent.

3. Ideo, quæ communia omnium fuerunt, & in prima divisione divisa non sunt, ea non jam divisione, sed occupatione transeunt in jus proprium, nec dividuntur nisi postquam propria esse cœperunt.

IV. Veniamus ad ea, quæ propria fieri possunt, sed nondum facta sunt propria. Talia sunt * loca multa inculta adhuc, * insulæ in mari, feræ, pisces, aves. Sed duo notanda sunt: duplarem esse occupationem, unam per universitatem, alteram per fundos: prior solet fieri per populum, aut eum, qui populo imperat: altera deinde per singulos, magis tamen assignatione quam libera occupatione. Quod si quid universum occupatum in singulos dominos descriptum non est, non ideo vacuum censi debet, manet enim in dominio primi occupatoris, puta, populi aut reges. Talia esse solent flumina, lacus, stagna, silvæ, montes asperi.

V. De feris, piscibus, avibus illud notandum est; qui imperium habet in terras & aquas, ejus lege impediri posse aliquos, ne feras, pisces, aves capere, & capiendo acquirere eis liceat: atque hac lege teneri etiam exteros: ratio est, quia ad gubernationem populi moraliter necessarium est, ut qui ei vel ad tempus se admiscent, quod sit intrando territorium, ii conformes se reddant ejus populi institutis. Nec obstat, quod sœpe in jure Romano legimus, jure naturæ aut gentium liberum esse talia animalia venari: hoc enim verum est, quamdiu lex civilis nulla intercedit, sicut lex Romana res multas relinquebat in illo primævo statu, de quibus aliae gentes aliud constituerunt. Cum autem lex civilis aliud constituit, eam observari debere ius ipsum naturæ dictat: lex enim civilis quanquam nihil potest præcipere, quod iu naturæ prohibet, aut prohibere, quod præcipit, potest tamen libertatem naturalem circumscribere, & vetare

G R O T I I N O T .

L o c a i n c u l t a ad h u c] Vide Bembum Historia vi.

I n s u l æ i n m a r i] Ut Echinades, quas occupando suas fecit Alcmæon. Thucyd. 11, in fine.

G R O N O V I I N O T .

I V . P e r u n i v e r s i t a t e m] Quum ex illa generis humani communitate partem sibi eximit gens, vel civitas vel regnum, & publicam facit.

P e r f u n d o s] Quum certas portiones privati consequntur.

A s s i g n a t i o n e] Attributione, quæ

fit per electos, aut praefectos ci rei, ut apud Romanos per triumviro coloniis deducendis.

L i b e r a o c c u p a t i o n e] Cujusque privatii.

N o n i d e o v a c u u m] Exemplum apud Tacitum 13, annal. 54.

M o r a l i t e r n e c e s s a r i u m] Non quidem necessitate absolute & naturali, sed introducta gentium institutionis.

I n i l l o p r i m æ v o s t a t u] Sic olim in Hispania quilibet e vulgo rei metallicæ, prout libuisset, operam dabant. Diod. 5, 36.

vetare, quod naturaliter licebat, atque etiam ipsum dominium naturaliter acquirendum vi sua antevertere.

VI. 1. Videamus porro, eequod jus communiter hominibus competit in eas res, quæ jam propriæ aliquorum factæ sunt: quod quæri mirum forte aliquis putet, cum proprietas videatur absorbisse jus illud omne, quod ex rerum communi statu nascebatur; sed non ita est: spectandum enim est, quæ mens eorum fuerit, qui primi dominia singulâria introduxerunt: quæ credenda est talis fuisse, ut quam minimum ab æquitate naturali recesserit. Nam si scriptæ etiam leges in eum sensum trahendæ sunt quatenus fieri potest, multo magis mores, qui scriptorum vinculis non tenentur.

2. Hinc primo sequitur, in gravissima necessitate reviviscere jus illud pristinum rebus utendi, tanquam si communes manfissent: quia in omnibus legibus humanis, ac proinde & in lege dominii summa illa necessitas videtur excepta.

*L. 2. §. 2. D.
de. 1. Rhod.
L. 3. §. 7. D.
de incend.
L. 29. §. 3.
D. ad 1.
Aquilam.*

3. Hinc illud, ut in navigatione, si quando defecerint cibaria, quod quisque habet, in commune conferri debeat. Sic & defendendi mei causa vicini ædificium orto incendio dissipare possum: & funes aut retia descendere, in quæ navis mea impulsa est, * si aliter explicari nequit. Quæ omnia lege civili non introducta, sed exposita sunt.

*Thom. 2.2.
66. 7.
Coxar. cap.
peccatum.
P. 2. §. 1.
Soro lib. v.
q. 3. art. 4.*

4. Nam & inter Theologos recepta sententia est, in tali necessitate si quis quod ad vitam suam necessarium est, sumat aliunde, eum furtum non commitere: cuius definitionis non hæc causa est, quam nonnulli adferunt, quod rei dominus ex caritatis regula rem egenti dare tenetur, sed quod res omnes in dominos distinctæ cum benigna quadam receptione primitivi juris videantur. Nam si primi divisores interrogati fuissent quid de ea re sentirent, respondissent quod dicimus: *Necessitas*, inquit pater Seneca, *magnum humane imbecillitatis patrociniu[m]*.

GROTIUS NOTE.

Si aliter explicari nequit] Talia non procedunt nisi ex magna & satis necessaria causa. Ulpianus I. Si alius, §. 4. D. quod vi aut clam: ubi sequitur exemplum illud de ædibus intercessis ardendi incendi causa,

GRONOVII NOTE.

Atque etiam ipsum] Et eximere aliquid promissæ occupationi, quæ naturali jure concepta erat.

VI. 1. *Videatur absorbisse*] Suffulisse omnem potestatem aliorum in re, quæ propria ex communi facta est.

Dissipare possum] Quod est incendium ruina extinguere: quod de suis fortunis dicebat Catilina.

Lege civili] Pandectas quoque juris civilis Romani sanxit; non tamen, ut propriam ejus juris partem, aut illius civitatis populi constitutio[n]em, sed ut a naturæ æquitate comparata legem.

4. *Definitionis*] Regulæ, sententia, pronuntiatio.

Cum benigna receptione] Ea cum conditione atque exceptione, ut, ubi noxæ & damno est distinctio dominiorum, i[ps]i valeat pristina communitas.

trocinium, * omnem legem (humanam scilicet, aut ad humanæ modum factam) frangit. Cicero Philippica x t. Cassius in Syriam profectus est alienam provinciam, si homines legibus scriptis uterentur: his vero oppressis, suam lege naturæ. Apud Curtium est: In communi calamitate suam quenque habere fortunam.

VII. Sed cautiones adhibendæ sunt, ne evagetur hæc licentia, quarum prima sit: omni modo primum tentandum an alia ratione necessitas evadi possit, puta adeundo magistratum, aut etiam tentando, an rei usus a domino possit precibus obtineri. Plato ex vicini puto aquam peti ita demum permittit, si quis in suo ad cretam usque foderit ad aquam exquirendam: & Solon, si in suo foderit ad quadraginta cubitos: ubi addit Plutarchus, ἀντεῖσθαι τῷ φύετο δέντρῳ βούνῳ, γόνον δέξιαν ἐφοδιάζειν arbitrabatur subveniendum necessitatì, non instruendam pigritam. Xenophon in responso ad Sinopenses: ὅποι δέ ἀντεῖλον τὸ έλάχυτον ἔργον τὸν οὐκέτη, ἂν τε εἰς βαρβάρων γῆν, ἂν τε εἰς Ελλήνides, εἴτε οὔτε, ἀλλὰ ανάγκη λαμβάνοντο τὴν ἐπιτίθεται· ubi jus emendi nobis non conceditur, sive in Barbarico, sive in Greccanico solo, ibi quæ opus est sumimus, non per proterviam, sed ex necessitate.

VIII. Secundo, non concedendum hoc si pari necessitate ipse possessio reteatur: nam in pari causa possidentis melior est conditio. Stultus non est, ait Lactantius: qui tabula naufragum, ne salutis quidem proprie causa, nec equo saucium dejecterit: quia se abstinuit a nocendo, quod est peccatum, & hoc peccatum vitare sit sapientia. Cicero dixerat officiorum III. Nonne igitur sapiens, si fame ipse consiciatur, abstulerit cibum alteri,

G R O T I I N O T E .

Omnem legem frangit 1 Quicquid cedit, defendit, lib. iv, contr. xxvii. Exemplis idem Seneca illustrat in excerptis controverxiæ iv. Necessitas est, que navigia jactu exonerat: necessitas est, qua ruinis incendia opprimit: necessitas est lex temporis. Theodorus Priscianus vetus medicus. Expediit prægnantibus in vita discriminis constitutis sub unius partus sæpe jactura salutem mercari certissimam, sicut arboribus crescentium ramorum accommodatur salutaris abscisio, & naves pressæ onere cum gravi tempestate jactantur, solum habent ex danno remedium. Prima illa verba ad ἀγροῦ πόλεων pertinent, cujus instrumenti descrip-
tio apud Galenum & Celsius, ac

proinde eadem vox restituenda apud Tertullianum de anima.

G R O N O V I I N O T E .

Si homines legibus] Nisi bellum civile juris ordinarii strictam observationem sustulisset.

Suam lege naturæ] Quæ bono civi præcipit eam provinciam suam putare, in qua servire patriæ possit, etiæ publica auctoritate ob turbas carcat.

Suam quenque] Unumquemque confulere sibi, ut potest. 6, 4.

VII. Ad cretam] Ad siccum & solidum, ut definit esse spes aquæ inveniendæ. Plinius nat. hist. 31, 3. 1341. Plutarchus ἀγρι τῷ μὲν διαδικούσῃ, p. 827.

VIII. Tabula] Quavis materia, affere, ligno fractæ navis.

Annot.

alteri, homini ad nullam rem utili? minime vero. Non enim mihi est vita mea utilior quam animi talis affectio, neminem ut violent commodi mei gratia. Apud Curtium legitur: Melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum.

Adr. quod lib. I. art. 2. col. 3. Covarr. d. loco. IX. Tertio ubi fieri poterit, faciendam restitutionem. Sunt quidam, qui aliter censem hoc argumento, quod qui jure suo usus est, ad restitutionem non obligetur. Sed verius est, jus hic non fuisse plenum, sed restrictum cum onere restituendi ubi necessitas cessaret. Tale enim jus sufficit ad servandam naturalem æquitatem contra rigorem domini.

X. Hinc colligere est, quomodo ei, qui bellum pium gerit, liceat locum occupare, qui situs sit in solo pacato: nimur si non imaginarium sed certum sit periculum, ne hostis eum locum invadat, & inde irreparabilia damna det: deinde, si nihil sumatur, quod non ad cautionem sit necessarium, puta, nuda loci custodia, relicta domino vero jurisdictione & fructibus: postremo, si id fiat animo reddendæ custodizæ simulante que necessitas illa cessaverit. Enna aut malo, aut necessario faciente retenta, ait Livius: quia malum hic, quicquid vel minimum abit a necessitate. Græci, qui cum Xenophonte erant, cum navibus omnino opus haberent, ipsius Xenophontis conilio, ceperunt transeuntes, sed ita ut merces dominis intactas conservarent, nautis vero & alimenta darent, & pretium persolverent. Primum ergo quod post dominia ex veteri communione ræstat jus, est id quod jam diximus necessitatis.

XI. Alterum est utilitatis innoxiae. Quidni enim, inquit *De off. I. Cicero*, quando sine derimento suo potest, alteri communicet *IV. de benef. in iis*, que sunt accipienti utilia, danti non molesta? Ideo Seneca benefi-

Animi talis] Propositum non recedendi ab eo, quod justum est.

X. Faciendam restitutionem] Si aliena re, tanquam communii in necessitate usus fueris, mutatis in melius temporibus, id quod consumseris, restitui oportere.

Ad servandam] Ad fruendum ex antiquissima communione, quibus introducta dominia uti severe prohibent.

X. In solo pacato] Terris eorum, qui non sunt hostes nostri, ut Ordines Belgii liberi fecerunt in Trajectu Mosæ, Rhenoberga, Orsavia, Embrica, Vesalia, quas hostis Hispanus occupatas prædiis tenebat, & inde socios eorum infestabat.

XI. Utilitatis innoxiae] Per quam

meum commodum sine damno alterius quaro. Inde actio pauperis adversus divitem, qui flores suos, unde pauperis apes mella legebant, veneno infecit, apud Quintilianum declam. 13.

Alteri communicet] Hoc latinum non est. Itaque non potuit Cicero dicere, qui semper, communicare quid cum aliquo, non communicare alicui. Fraus huic loco facta est. Sic enim Cicero I, off. 16. Una ex re satis precipit, ut quicquid sine derimento accommodari possit, id tributatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia, non prohibere aqua profluenta, pati ab igne ignem capere, si quis volit consilium fidele liberant dare: quas sunt iis utilia, qui accipiunt, danti non molesta.

beneficium negat dici posse ignis accendendi potestatem. Apud Plutarchum legimus Symposiacōn VII. ὅτε γὰρ τιοφίλω ἀφανίζειν ἔστιν αὐτὸς ἄδην ἐχόντας. ὅτε νάματος ἐμφρονήσας πηγὴν διπτυχίαν καὶ διπλεύπειαν, ὅτε τολθ σημεῖα καὶ οὐδὲ Διόφθεραν λεπτομέρειαν, ἀλλ' ἐστιν γὰρ διπλείπεια τὰ χρήσιμα τοῖς δεσμοιδίοις μετ' ημᾶς. Nam neque alimenta nobis fas est perdere, ubi ipsi plus satis habemus, neque fontem, postquam inde quantum libet potaverimus, obturare aut occultare, neque signa navigationis aut itineris abolere, que nobis usui fuerint.

XII. Sic flumen, qua flumen dicitur, proprium est populi, cuius intra fines fluit, vel ejus, cuius in ditione est populus: atque ei licet molem in flumen injicere: quæ in flumine nascuntur, ejus sunt. At idem flumen, qua aqua profluens vocatur, commune mansit, nimirum ut bibi hauriri possit.

L. Qua-
dam. D. de
ver. div.

Quis vetet apposito lumen de lumine sumi;

Atque cavum vastas in mare servet aquas?

inquit Ovidius: apud quem & Lycios Latona sic alloquitur:

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est:

ubi & undas vocat munera publica, id est, hominibus communia, vocis publicæ acceptance minus propria: quo sensu res quædam publicæ juris gentium dicuntur. Virgilius undam eodem sensu dixit cunctis patentem.

XIII. I. Sic & terræ, & flumina, & si qua pars maris

Signa navigationis aut itineris] Exemplum nobile præbet Darius Codomannus Persarum rex in ponte Lyci. Justin. 11, 14.

XII. *Qua flumen dicitur]* Si omne corpus intelligas parti territorii includum.

Molem inicere] Hujusmodi molis mentio apud Tacit. 5, hist. 19.

Qua aqua profluens] Si in flumine manantes & momento temporis mutatas undas intelligas, neque enim propria sunt, nisi a quo hauriuntur.

Ovidius] 6, Metam. 350.

Munera publica] Inf. num. 17. & cap. seq. num. 9.

XIII. I. *Sic & terra &c.]* Verum putat transtiruto cum exercitu alienos fines postulandum prius transitum, sed si negetur, vindicari posse. Sane si jus est ei vindicandi, jus etiam alteri est negandi. Etenim si principi vel populo licet prohibere ipsi indigenis, ne sint armati intra fines, quamvis pauci, quamvis

singuli, multo magis ei licet hoc non concedere exteris: ab his enim major metus. Sic apud Petronium miles Encolpium paganum ponere jubet arma, & malo cavere. Sic Cicero in Sicilia, postquam domitis fugitivis inde Man. Aquilius defecisti, omnium instituta atque edicta prætorum fuisse ejusmodi testatur, ut ne quis cum telo servus esset. lib. v. Verr. 3. Præterea si privato prohibere potest, nequis ingrediatur fundum suum venandi vel aucupandi gratia, multo magis princeps vel populus, ne exercitus aut multitudo armata ipsius transeat fines. At verum prins facit §. 12. Institution, de R.D. Hinc cum Philippus Maceo prætextu ponenda Herculi in ostio Istræ statu pacatum accessum ad religionem Dei per Scythiam petiſſet, rex Atheas armatum exercitum fines ingredi negavit se paſſurum. Justin. 9, 2. Et Caesar, cum in Galliam tenderente Helvetii, dicerentque sibi esse in animo sine ullo maleficio per provin- cianam

ciam Romanam iter facere, rogantque ut ejus voluntate sibi facere licet, respondit, se more & exemplo populi Romani non posse iter ulli per provinciam dare, &, si vim facere conentur, prohibeturum ostendit. lib. 1, bell. Gall. 8. Dicit more & instituto populi Romani, ut significet Romanos hoc naturæ jus esse non putasse, ut necessario daretur. Sic cum de exercitu Romano in Asiam adversus Antiochum per Macedoniam ducento deliberatur, Publius Africinus ad fratrem. Iter, quod insistit, ait, L. Scipio, ego quoque approbo; sed totum id vertitur in voluntate Philippi. Liv. 37, 7. Judicans posse illum jure suo prolibere. Casus, quo hic traditur, propria aliqua, ut communia, posse vindicari, est utilitatis innoxia, & ob damna praesentia, & ob pericula graviora. Etenim si ne amica quidem & patria transentes exercitus sancta & inviolata habent, quid facient in externis? Vide Othonianorum & Vitellianorum per pacatissima, per ipsam Italianam transitus apud Tacit. 2, histor. 12. & 87. Plin. Panegyr. 20. Quam dissimilis nuper alterius principis transitus, sitamen transitus ille, non populatio fuit, cum abactus hospitum exercebat, omniaque dextra levaque perusta & attrita, ut si vis aliqua vel ipsi illi barbari, quos fugiebat, incidenter. Tales hodie omnes transitus nulla disciplina Germania & Gallia experiuntur. Comineus lib. 6, cap. 2. Regnum sub mortem Ludovici XI. uincunq; patens & amplius exhaustum erat & egenum, cum aliis rebus, tum maxime per traductos & commeantes hinc inde exercitus. Ne dicam de annonâ, quam necesse est ingravescere incolis, majore hominum, quam tueri terrarum copia seu naturales seu adventitiae solent, numero admisso. Pericula & metus longe graviora. Cæsar homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciundi, temperatueros ab injuria & maleficio non existimabat lib. 1, bell. Gall. 7. arma per se faciunt exertos promosque in injuriis, prælertim ubi numerus ad-

est, & occasio & pretium sceleris. Notum illud Homeri: οὐτοίς γε ἐπίνευται ἄρδεα σύρπε, & Valerii Flacci: Namque virum trahit ipse chalybs. Non cogitaverint de maleficio cum adventarent. Occasio furem facit: in peregrino quasi exiles sunt, quibus mille in dies nova consilia aut fortuna sua aut ingenium possit facere, verbis Livii 35, 42. Quam facile venit alicui in mente: Videmus terram opulentam & uberem: nolite negligere, nolite cessare: eamus & posse deamus illam: nullus erit labor. Judic. 18, 10. Quam præsens est dici a transeuntibus privato de injurya facta conquerenti: Cave ne ultra loquaris ad nos, & veniant viri animo concitati, & ipse cum omni domo tua pereas. ibidem v. 18. Qui necit toties subsidio vocatos & intra finem admissos externos auxilium in perniciem versisse neque ullis pactis, ullis execrationibus deterreri potuisse a facinore, ut fidem datam servarent? Athenenses classe in Siciliam navigarunt, ut sub specie ferendi Cariniensibus auxiliū tentarent insulae imperium, inquit Justinus 4, 3. Philippus bello facro civitates, quarum paulo ante dux fuerat, quæ sub illius auspiciis militaverant, quæ gratulata illi sibique victoriam fuerant, hostiliter occupatas diripiuit: non Diis publicis privatisque, ad quos paulo arte ingressus hospitaliter fuerat, pepercit. 8, 3. Et plenus istorum ille Romanus miles Capua in hibernis locatus secum exigebat ita. Cur autem potius Campani Italiae agrum uberrimum, dignam agro urbem, qui nec se nec sua tutari posset, quam viator exercitus haberet, qui suo sudore & sanguine Samnites inde depulisset, &c. Livi lib. 7, 38. Anglo-Saxonis ut viderunt terram latam ac fertilem, & incolarum manus ad bellandum pigras, se vero & maximam partem Saxonum sine certis sedibus, mittunt ad evocandum majorem exercitum, & pace cum Scottis & Pictis firmata, in commune contra Brettos (i. e. Britannos, qui eos trans mare in auxilium vocaverant contra Scottos & pictos, ut a Clau-

Claudiano & veteris tibiis hoc auctore appellantur) consurgunt, eosque regione propellunt, & sua dictio regimen distribuunt, ut narrat Wittichind. lib. 1. annal. Quid ab illo exspectandum, qui in minus obligati sunt, qui non promiserunt etiam tueri, sed tantum non offendere. Super haec omnium fere imperiorum hoc vitium est, ut quo longius ab limite in interiora proceditur, eo imbecilliora invenias. Sic Poenos foris invictos Agathocles & Scipio prope Carthaginem vice- runt. Sic Hannibal negabat Romanos nisi in Italia possevinci. Ut in animantium corporibus infirmissima & periculis oportunitissima sunt vitalia. Ad haec igitur mysteria intuenda admitti quasi profanos & invidos oculos externae & magna multitudinis armata, in tanta hominum invadendi & possiden- di libidine, res ales plena est. Quid quod in omnibus imperiis reperiuntur homines rerum novarum cupidi, qui tales hospites aut adversus cives suos aut adversus superiores aut vicinos ultro incident. Galli, in expeditione in Neapolitanum regnum, transitum per terras Florentinorum impetraverunt. Erant sub horum imperio Pisani, quam urbem cum ingressus esset Carolus VIII. rex, plebs circumfusa dominorum in se crudelitate expoita orare regem cepit, ut in libertatem avitam assereretur. Regis familiares postulationem justissimam esse dixerunt, & ille pectorum conventorum cum Florentinis immemor, nec quanti ea res momenti esset, expendens, liberos esse jussit, ut scribit Belcarius commentariis rerum Gallicarum lib. 5. & ante illum Cominatus lib. 7, cap. 7. Sic apud Tacitum Lugdunenses exstimulabant singulos militum Vitellianorum transuentum, & in eversionem Vienensis impellebant ob municipalem invidiam, 1. hist. 65. Exempla, qua auctor adducit, facti sunt potentiorum, non juris. Quod autem Israelitis licuit belare in Emorras transitum negantes, non concessum, quia jus

gentium negabant, sed quia erant inter damnatos septem populos, quorum terras Israelitis donaverat Deus, Josue 3. versu 10. Itaque haec tantum fuit ~~causa~~ & ~~occasio~~, non ~~causa~~ belli. Itaque Edomitis idem negantibus abstinuerunt, quia non erant ex dominatis donatisque: longe autem graviora obduci exempla possunt illorum, qui pessimam mercedem sua bonitatis transitus concedendo, tulerunt. Post pacem Antalcidae, conquiscente tota Graecia, Phœbidas Lacedæmonius exercitum auxilio Amyntæ Macedonis adversus Olynthios ducebatur pacatos & amicos Thebanos: quibus nihil mali suspicantibus, pellectus occasione Cadmæam urbis arcem occupavit. Lacedæmonii querentibus Thebanis foedus esse violatum, multæm irrogarunt Phœbidæ, praesidium tamen in arce, & per illud urbem obnoxiam tenuerunt; donec consilio Epaminondæ; virtute Pelopidae liberaretur. Diodor. Sicul. I. 45, 20. Campani de exercitu Agathoclis Messanam specie hospitum ingressi, ut inde concendentis in Italiam navigarent, ut viderunt pulcherrimam & copiosam urbem securè haberi, occisis civibus uxores filiasque eorum, domos & agros sorte inter se diviserunt. Polyb. 1. Unum exemplum addam, quod si haec doctrina valeret, cum totius Europæ periculo vidissimus: sed id ne sinat Deus. Turcae hodie petunt innocuum transitum a Cæsare per terras ejus ad oppugnandos Venetos, an quisquam erit tam stultus aut malus consiliarius, ut andeat dicere Cæsari, petere illos ius, quod nostro metu non tollatur, petere quod est juris naturæ, quoque nullo, etiam religionis, praetextu possit negari. Quod ad cautiones utantur illis, qui aliter non possunt: at cui ad negandum vires sunt, eum ego memorem esse jubeo, sapientem quoque captum esse: memorem nullo jure quemquam cogi, qui liber sit, ut invitus dominum accipiat: ubi dominus, parem: qui autem arma-

maris in proprietatem populi alicujus venit, patere debet his qui transitu opus habent ad causas justas; puta, quia suis finibus expulsi querunt terras vacuas, aut quia commercium expetunt cum gente seposita, aut etiam quia quod suum est justo bello petunt. Ratio hic eadem quæ supra, quia dominum introduci potuit cum receptione talis * usus, qui prodest his, illis non nocet: ideoque dominii auctores id potius censendi sunt voluisse.

*Sal. III,
conf. 293.*

*Num. XX.
& XXI.*

Lib. qu. IV. Innoxius enim transitus denegabatur, inquit Augustinus, qui jure super Num. humanae societatis aequissimo patere debebat.

ad cap. 20.

2. Exemplum habemus insigne in Mosis historia, qui cum transeundum haberet per alienos fines, primum Idumæo, deinde Emoræo has tulit leges, iturum se via regia, nec deflexurum ad possessiones privatas, si qua re ipsorum haberet opus, justum pretium eis persoluturum. Quæ conditiones cum repudiarentur, * justum eo nomine bellum intulit Emoræo.

3. Græci, qui cum Clearcho: πορθόμενοι ἢ ἀν οὐρανῷ εἰς τὸν μὲν λαυτόν, ἀδικενταὶ μέρη τοι περιστομεῖα σωὶς τοῖς θεοῖς ἀμύνεσθαι. Domum ibimus, si nemo molestus sit: si quis injuriam

tum intra fines recipit, eum vel dominum vel parem accipere. Multo minus concesserim, transitum jure non negari, si etiam ab eo, in quem bellum sive justum sive injustum (nihil enim horum praestat altero magis a noxa securum) movet is, qui transiit petit, metus accedat. Quomodo enim hac petentis utilitas mihi, a quo transitus petitur, esse potest innoxia? Si nihil aliud sequatur, commercia meis erunt sublata cum eo, cuius hostem receperim. Deinde ille, in quem bellum movet, si sapiet, ad fines occurret venienti hosti, quod si fiat, ego fecerim meas terras sedem belli. Scire velim, quod jus quenquam ad hoc incommodum patientium, si vitare potest, obliget. Taceo de fine si repellatur, quamvis justus aggressor.

GROTI NOTÆ.

Uſus qui prodest his, illis non nocet.] Servius ad VII. Aeneidos: littusque rogamus innocuum: cuius vindicatio, ait, nulli possit nocere.

Justum eo nomine bellum.] Justa bella gercebantur a filiis Israël contra Amoræos, ait indicato hic loco Augustinus. Sic Amyntorem Orcho-

meni regem ob negatum transitum interfecit Hercules, notante id Apollodoro. Græci Telephum bello petiere, quod eos per fines suos transire paſſus non esset: notat Scholastes ad Horatii carmen in Canidiam. Adde legem Longobardicam lib. II, tit. LIV. c. 2.

GRONO VII NOTÆ.

Si qua pars maris] Quam terra acessionem vocat num. 14. qua proxima terram est, aut angusto finu vel laxiore portu angusti oris a reliquo mari secluditur.

Qui transitu] Ad stationem temporariam.

Cum receptione] Ita ut retineretur in commune facultas hæc iſtis utendi damnoſa nemini, nec domino adimere illam usurpare volentibus liceret. Receptio eſt exceptio: ut num. 6. & receptius servus apud Gell. 17, c. 6.

2. *Has tulit leges]* Proposuit conditiones.

3. *Græci, qui cum Clearcho]* Reliquæ decem millium, quæ Cyro minori, aduersus fratrem Artaxerxem Macrochirè bellanti, auxilio miserant Lacedæmoni.

Agesſi

injuriam faciat, eum Deorum ope arcere conabimur. Nec multo aliter * Agesilaus, cum ex Asia rediens ad Troadem venisset, Plut. Apop. interrogavit, ut amicum se an ut hostem transire vellent: Et * Lysander Bæotios, rectis se hastis transire vellent, an inclinati. Batavi apud Tacitum Bonnensibus nuntiant: *Si nemo obfisteret, Hist. IV.* immoxium iter fore: *sin arma occurrant, ferro viam inventuros.* Cimon quondam Lacedæmonii suppetias latus per agrum *Plus. Cima* Corinthium traduxerat copias, reprehensus a Corinthiis quod non prius civitatem compellasset, nam & qui fores alienas pulset, non intrare nisi domini permisso: *At vos, inquit, Cleoneorum & Megarenium fores non pulsatis, sed perfregistis, censentes omnia patere debere plus valentibus.* Media sententia vera est, * postulandum prius transitum; sed si negetur, vindicari posse. * Ita Agesilaus ex Asia rediens cum a rege Macedonum transitum postulasset, atque is consultaturum se dixisset: *Consultet, inquit, nos interea transibimus.*

4. Neque recte excipiet aliquis metuere se multitudinem transeuntium. Jus enim meum metu tuo non tolitur: coque minus, quia sunt rationes cavendi, ut si divisis manibus transmittantur copiae, * si inermes, quod Agrippinenses Germanis *Tac. 14.* dicebant: *historiar.*

G R O T I I N O T .

Agesilaus] Vide etiam in ejus vita hac de re Plutarchum.

Lysander] Et in hujus vita eundem.

Postulandum prius transitum] Ari-

stophanes Avibus:

Ἐτὶς ὁπερὲ ἡμεῖς ἦν Βασιλεὺς,

Παῦσθι βουλεύεις διόδον αὐτέργε.

Ut noi, cum nobis Delphos sumen-

dum est iter,

Prius Bæotios transitum depositimus.

Ubi Scholiares: *τὸτε μόνον διόδος*
λείπει, ὅταν εἰσερθωμεῖσθαι· *τούτῳ*
deinde iter posseatur, ubi exercitus
traducitur. Veneti & Germanis &
Gallis de Marano certantibus iter
præbueret. Paruta xi. Idem Ger-
manis conquerentibus de transitu
hostibus dato ostendunt id nisi armis
impediri non potuisse, quibus uti
non mos sibi nisi in hostes mani-
festos, eodem libro. Sic & Pontifex
se excusat, libro ejusdem xii.

Ita Agesilaus ex Asia rediens a rege
Macedonum] Etiam hac de re Plu-
tarum in ejus vita inspice.

Si inermes] Exemplum in exer-
pto legationum xii. apud Bembum
VII. historie Italicae. Vide & nota-

bilia pacta de transitu inter Frederi-
cum Barbarosiam & Isacium Ange-
lum, apud Nicetam libro ii. de vita
ejusdem Isaci aliquot locis: in
imperio Germanico transitum postula-
ns de damno refaciendo caver; vide & Crantzium Saxonorum x,
& Mendosam in Belgicis. Cæsar
Helvetiis iter per provinciam noluit
concedere, quod homines iniquo
animo existimabant non temperatu-
ros ab injuriis & maleficio; de bel-
lo Gallico lib. i.

G R O N O V I I N O T .

Rectis se hastis] Pacatos & non
minantibus armis.

Inclinatis] Prætentis, infestis,
intentatis. Sic ponere hastas. Livius
lib. 35, 36.

4. *Jus meum metu]* Sed nec jure
petendi, quod habet alter, jus
prohibendi tollitur ei, qui potest
prohibere: cum dominum recipere
in regnum nemo cogatur. Sic Phi-
lippo jure negavit Ateas. *Justin. 9, 2.*
Cæsar Helvetiis. 1, bell. Gall. 8.

Divisis manibus] Non uno conti-
nenti agmine, sed inter singulas le-
giones aut cohortes intermixto fa-
c. o.

Lib. viii. dicebant: quem morem antiquitus in Eleorum regione obseruatum notavit Strabo: si impensa transcurrunt, is qui transitum concedit sibi praesidia idonea conducat: * si obsides dentur, quod a Demetrio Seleucus postulabat, ut eum intra sui imperii fines subsistere fineret. Sic etiam metus ab eo in quem bellum justum movet is qui transit, ad negandum transitum non valet. Neque magis admittendum si dicas, & alio posse transiri: tantundem enim quisvis diceret, atque eo modo jus transeundi plane interimeretur: sed satis est si sine dolo malo transitus postuletur qua proximum ac commodissimum est. Plane si injustum moveat bellum, qui transire vult, * hostes meos secum ducat, negare transitum potero: nam & in suo ipsius solo ei occurrire atque iter impedire fas esset.

5. Neque vero personis tantum, sed & mercibus transitus debetur. Nam quominus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus est: id enim

permitti

GROTI I NOTÆ.

Si obsides dentur] Exemplum habes Procopii Persicorum 11.

Si hostes meos secum ducat] Hoc dicebant Franci, qui in Venetia erant, Narseti Longobardos secum ducenti. Gotthicorum 4v. Alia negoti itineris exempla habes apud Bembum libro vii. Italicorum, apud Parutam libro historiarum Venetarum v. & vi.

GROTI VII NOTÆ.

Impensa transcurrunt] Si qui per alienos fines exercitum traducit, numeret pecuniam, qua princeps vel dominus eorum finium cogat militem, ne quid violent transeuntes, prohibiturum.

A Demetrio] Plutarchus p. 912.

5. *Quo minus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus est: id enim permitti interest societas humana &c.*] Nimis hoc laxe nimisque liberaliter pronunciatum. Interest societatis humana esse commercia ut plurimum libera, nec ulli genti omnino præcludi: sed hanc vel illam gentem excludi a commerciis certarum gentium, quæ tamen aliunde habeant, non est iniquum. Ipse infra num. 20. dicit ad sua vendenda non aquum jus esse omnibus, quo velint applicare, quia cuilibet liberum sit sta-

tuere, quid velit acquirere vel non. Ex sequenti cap. num. xv. refert in foedere quodam Poenorum tum Romanis cautum, ne hi ultra Pulchrum promontorium, Massiam & Tarasiam prædas agerent, mercatumve irent: neque id reprehendit. Sic rege Amasi solum Ægyptis emporium suisse Naucratem testatur Herodotus: quod si quis ad aliud ostium Nili applicuisset, ei jurandum fuisse eo se venisse invitum ventis compellentibus: eo jurejando dato licuisse ad Canopicum ostium navigare; si non posset oneraria fluvialibus navigiis Delta iustrando, Naucratim portare. Euterpe cap. 188. Sic inter leges, quas L. Ämilius Paulus Macedonibus devictis dedit, quum in quatuor regions Macedoniam distribuisset, ne conubium neve commercium agrorum adiutoriorumque cuiquam extra suu regionis fines esset, neve sale investito uterentur. Livius 45, 30. Sic rex Hispaniarum etiam tuorum subjectorum parti negat commercia cum Peruanis: neque Belgicæ sociates iis, qui extra societatem sunt, in Indiis omnia permittunt. Quod Mairii illius, qui fretum sui nominis (*Straat La Maire* vulgo vocant) primus perrupit, classis experita est.

Gens quæque] Livius lib. 45, 29.

Ex

permitti interest societatis humanæ , nec cuiquam damno id est: nam etiam si cui lucrum speratum sed non debitum decedat , id damni vice reputari non deber . Testimoniis quæ ad hanc rem produximus alibi , addemus unum * ex Philone : ποὺς ἡ ιάλαστα Φορτιγεῖς ὀλησίσιν ἀκιδωνάς Διάφωτεῖς , καὶ τὰς ἀκπόδσεις ἂν ἀλλήλαις ἀχειρῶν ἀντεκέντοτιν αἱ χεῖρεις κοινωνίας ἴμεροι . τὰ μὲν εὐδόκεστα λαμβάνεται , ἂν ἡ μάχαιρις πειρατῶν ἀντιπρόσωποι . Φύοντος γὰρ ὁ δέποτε πάτον τὸν οἰκεμέριον ἐκφέτοεν . ἐπὶ δὲ τὰς μεγάλας αὐτῆς δύπλιμάς . Mare omne navibus onerariis tuto satis navigatur , * eo commercio quod ex naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit , dum mutuo aliarum copia aliarum inopie succurrit . Nam invidia monquam aut orbem universum , aut magnas ejus partes invasit . Alterum ex Plutarcho , qui de mari sic loquitur : ἄχειρον ὅντα καὶ ἀσύμβολον τὸ βίον τὴν τοιχίον συνῆψε καὶ τελεον ἵποίστος , διορθώμεν τὰς παρ' ἀλλήλων ἐπικρέτας , καὶ ἀνιδόστοι κοινωνίας ἐργαζόμενον καὶ φιλίαν . Viam nostram feram alioqui ὁ commerciorum exhortem , hoc elementum sociavit atque perfecit , supplens quod deerat ope mutua , ὁ permutatione rerum societatem

G R O T I I N O T E .

Ex Philone] In legatione ad Cajum.
Eo commercio quid ex naturalis societatis desiderio inter nationes interedit] Apud Florum est libro IIII: sublatis commerciis , rupto fædere generis humani . Servius ad elcogam IV: navigatio ex mercimonii ratione descendit . Idem ad georgicon I , significat , necessitate querendorum rerum homines navigandi peritiam ac studium reperisse : commune bonum erat patere commercium maris . Ambrofius in opere de creatione : Bonum mare tanquam hospitium fluviorum , inuestio commeatuum , quo sihi distantes populi conculantur , quæ ex Basilio sumta Hexemeru IV . Mare forum mundi , insulas stationes in mari eleganter dixit de providentia II . Theodoreetus . Adjungam his Chrysostomi ad Stelchium verba : τι ἄν τις ἔποι τὸν οὐρανὸν τὰς ὄπιμεινας θύεοντας θεούσιν οὐτοις ; τὰ γὰρ μὲν τὸ ὄδοιτε τὸ μῆκον ἀποτετράγη τίγισσοτε τὸ οὐρανόν τὸ οὐρανὸν αἰλαγματε , επιποτιξερον οὖτε τὰς θεάτρας ἀγῆς ποταμῶν τὸ γῆς οὐ Θεος . τὰ γὰρ τοις εἴκονις , τὸν οἰκουμένων οἰκότες , τὸν Σαμιανὸν οὐρανὸν βασίζω-

μέν , καὶ τὸν παρ' εἰατοῦ ἔκαστο . τῷ πλησίον μεταδιδίσει θύεοντας ἀπτιλαμβάνει τὰ παρ' ἔκατον , καὶ μηδὲν τὸ γῆς μέρεν κατέχειν ὥστε πάπιστον κύριον οὐτοις , τῷ παταγεῖον διπλαύον καλῶται , καὶ τοιοῦτοις καθίστεται δηλι τρεπτικής πλαστικής , ἔκαστον τῷ διατημάσσοντο πατεριτεμένοις αὐτοῖς δύναται τὸ πέρισσον κατακεκυρωθεῖν , τὸ πατεριτεμένον αὐτιλεῖν , τὸν γῆπερ μονον εκτίνασται . Quomodo autem satis digna quis explicit facilitatem ad mutua commercia nobis datam ? Ne enim itineris longitudine impedimentum aliorum ad alios commeatibus adferret , breviorē viam , mare scilicet , ubique terrarum dispositus Deus , ut mundum tanquam unam domum communiter inhabitanter crebro nos invicem viseremus , & apud se nata quisque alteri communicans vicissim commode acciperet res apud illum abundantes , ac sic exiguae tenens terra partem , ita tanquam se teneret universam , fruere ut ejus , quæ ubi viris sunt , bonis . Licit itaque nunc tanquam in communī mensa convivarium unicuique ea quæ sihi apposita dare alteri longius accumbenti , ac contra quæ apud ipsum sunt , accipere manu tanquam extenta .

tem amicitiamque concilians. Quicum convenit Libanii illud; ἐπεὶ τοῖς πάνταις τοῖς πάσιν ἔνειμε μέρεσιν, ἀλλὰ διῆρε τὸ δῶρον τοῖς χαίρεσσι εἰς οὐρανίων τοῖς ἀνθρώποις ὕγιων τῇ πατρὶ ἀλλοιαν χρεῖα. καὶ Φείνεις δὲ τὰς ἐμπορίας, ὅπως τῷ πατέρι ἐνίοις φυμάραιν, ποντικῷ εἰς ἄποιντες ἐνέβη τὰ δύο λαούς: Deus non omnia omnibus terrae partibus concessit, sed per regiones dona sua distribuit, quo homines alii aliorum indigentes ope societatem colerent. Itaque mercaturam excitavit, ut quæ usquam nata sunt, iis communiter frui omnes possent. Euripides quoque Supplicibus Theslea inducens loquentem, his quæ humana ratio in commune bonum reperit navigationem annumerat, his verbis:

Πόντος τε ναυσολήμασθ' ὡς Διδαχαῖς
"Εχειμόρι ἀλλήλοισιν ὃν πένοισθε γῆ.

Et cuique terræ, quæ suum ingenium negat,
Supplere ratium pelagiis discursibus.

Lib. IIII. Apud Florum est: Sublatis commerciis, rupto fædere generis humani.

XIV. 1. Sed queritur, an ita transeuntibus mercibus terra, aut amne, aut parte maris, quæ terræ accessio dici possit, vectigalia imponi possint ab eo, qui in terra imperium habet. Certe quæcumque onera ad illas merces nullum habent respectum, ea mercibus ipsis imponi nulla æquitas patitur. Sic nec capitatio, civibus imposta ad sustentanda reipublicæ onera, ab exteris transeuntibus exigi potest.

2. Sed si aut ad præstandam securitatem mercibus, aut inter cetera etiam ob hoc onera sustinentur, ad ea compensanda vectigal aliquod imponi mercibus potest, dum modus causæ non excedatur. * Inde enim pendet justitia, ut tributi ita & vectigalis. Sic vectigal equorum & neti, quæ Isthmum Syriacum trans-

Inde enim pendet justitia, ut tributi ita & vectigalius.] Vide legem Longobardicam libro in titulo XXXI, c. XXXII, & epistolam Episcoporum ad Ludovicum regem, quæ inter capitula legitur Caroli Calvi cap. 14.

GRONOVI NOTÆ.

Rupto fædere] Jure gentium. Vide ad Senecæ Herc. Fur. v. 49.

XIV. 1. *Quæ terra accessio?* Quam jure credi possit possessor terra adjacentis, quasi oram, laciniam, & ut ita dicam, pomerium ipsius terræ occupasse & sub dominio vel imperio habere.

Quæ onera? Sustinentur nullo usu

aut commode mercium hominum transfeuntium, eorum in partem illos vel hos vocari injustum est.

Capitatio] Census, stipendum in capita hominum descriptum.

2. *Dum modus causa?* Dum non plus petatur, quam exigunt illa onera, quæ praefat.

Ut tribui, ita & vectigalius] Tributa proprie, quæ pro censu i. pro prædiorum & patrimonii modo imponuntur. Vectigalia, portoria, decimæ, scriptura, centesimæ, vicefimæ, quadragesimæ &c.

Neti] Fili linte, telæ, brissi,

Isthmum Syriacum] Quæ claustra Egypti vocat Tacitus 2, histor. 82.

Itaque

transibant accepit rex Salomo. De thure Plinius : *Evebi non i Reg. I,*
poteſt, niſi per Gebanitas. * Itaque & horum regi penditur vectigal. ^{28.}
Sic ditati Massilienses ex fossa quam ex Rhodano in mare ^{XII, 14.}
Marius duxerat, περιόδους τοὺς ἀνατολέοντας καὶ τοὺς ναζηρόδηματας.
* vectigal exigentes ab iis, qui navibus ascenderent aut descenderent,
ut Strabo narrat libro quarto. Idem libro octavo nos docet,
Corinthios ab antiquissimis usque temporibus vectigal perceperisse
de mercibus, quae ad vitandum Maleæ flexum, terra de mari
in mare transferabantur. Sic pro Rheni transitu pretium acci-
piebant Romani. Etiam in pontibus pro transitu datur, inquit
Seneca. Et de fluminum transitu pleni sunt jurisconsultorum
libri.

3. Sed frequens est ut aequus modus non servetur, cuius
rei Phylarchos Arabum incusat † Strabo, hoc addito: *Ζαλεπὸν Αγ. cons.*
ἢ εὐ τοῖς ποτέσις ηγή τοῖς αὐτάδεστοι κρινόν ἀφορισθῆναι μέτσον ^{190.} Za-
τὸν τὰ ἐμπόρω λυσιτελέσ. Difficile enim est, ut inter validos &
ferocius definiatur modus mercatori non gravis.

X V. 1. Morari quoque aliquantis per prætervehentibus aut ^{† Lib. XVI.}
prætereuntibus, valetudinis, aut alia qua justa de causa, licere
debet: nam est & hoc inter utilitates innoxias. * Itaque ^{Vitt. de}
Ilioneus apud Virgilium, cum Trojani in terra Africa consistere
vetarentur, Deos judices audet invocare: & probata Græcis
querela Megarenium adversus Athenienses, qui eos portibus
iuis arcebant, *Ἄρι τὰ κρινὰ δίκαια, contra jus commune,* ut
Plutarchus loquitur: ita ut Lacedæmoniis nulla belli causa
justior visa fuerit.

2. Cui

G R O T I I N O T E .

Itaque & horum regi penditur vectigal] Simile apud Leonem Afrum
non longe ab initio.

Vectigal exigentes ab iis, qui navibus
ascenderent aut descenderent] Huc al-
ludens Aristophanes in Avibus vult
interfrui aërem, ut Dii cogantur
de victimarum nidore vectigal pen-
dere.

Itaque Ilioneus] Servius ad eum
locum: *Occupatis enim est posseſſio-*
litoris: unde ostenduntur crudelis, qui
etiam a communib[us] prohibeant. La-
medon ab Hercule occisus quod
eum Trojæ portu pelleret, Servio
ibidem narrante.

G R O N O V I I N O T E .

Acceptit rex Salomo] Videntur
sacra tabulae dicere, per negotia-
tores ea in Ægypto emisse Salomo-

nem & Syris per eosdem vendidisse.

Ad vitandum] Ne circumeunda
esset Peloponnesus, & pericula cir-
ca Maleum promontorium Laconi-
ces subeunda.

De mari in mare] Ægæo in Io-
nium, & vicissim. Traductionem
vocant latini, quod Hollandi in-
ter Amstelodamum & Harleum
Overtoom. Jul. Higinus in Cinnæ
propemptico: *Ab Actio navigantes*
stadia XL. veniunt ad Isthmum Leu-
cadiensem, ibi solent iteris minuendi
causa remulco, quem Graece πάκτων
dicunt, navem traducere. Idem, Qua-
runt etiam nonnulli, quamobrem eius
cura jubeat Actio navare, quod est
e reione traductionis Leucadiensis, &
rursum ab Actio circa insulam moneat
ire. Caris. Sosip. lib. I. in voce
Iteris.

X V. 1. Nulla belli justior] Quam
fax a Cimone facta rumpetur,
N 4 auctore

Tac. hist. IV.

Chop. de Do.

lib. I, tit. 9.

Perg. l. I,

de jure fisci

c. I. n. 22.

Ang. cons.

bar. conf. 38

Firm. in tr.

de gabell.

Indis rel. 2.

n. I.

Pericle.

Diod. l. XII.

Thuc. I.

2. Cui & hoc consequens est, ut tugurium momentaneum ponere liceat, puta in littore, etiam si littus a populo occupatum concedamus: nam quod decretum prætoris adhibendum dixit Pomponius, ut in littore publico vel mari exstruere quid liceat, ad permanentia ædificia pertinet: quo & illud poëta:

*Contracta pisces aquora sentiunt
Factis in altum molibus.*

XVI. Sed & perpetua habitatio his, qui sedibus suis expulsi receptum querunt, deneganda non est externis, dum & imperium, quod constitutum est, subeant, & quæ alia ad vitandas seditiones sunt necessaria: quam æquitatem recte observavit divinus poëta, cum Æneam inducit has fereat conditio-

nes:

*focer arma Latinus habeto,
Imperium soleme focer.*

Lib. i. Et apud Halicarnassensem Latinus ipse æquam esse dicit Æneas causa, si sedium inopia compellitus eo advenisset. Barbarorum est hospites pellere, ait ex Eratosthene Strabo: nec probati hac in parte Spartani. Ambrosio quoque judice illi, qui peregrinos urbe prohibent, nequaquam probandi. Sic Æoles Colophonios, Rhodii Phorbantem ejusque socios, Cares Melios, Lacedæmonii Minyas, Cumæi alios ad se adventantes excepérunt. At de iisdem Minyis recte Herodotus, cum recepti partem imperii poscerent, ait eos ἐνεργούντας ποιῶντας, οὐτε, injuriosos fuisse τοῦ fecisse, que facere fas non erat: **Lib. iv. c. 6.** beneficium ab illis in injuriam versum dixit Valerius Maximus.

XVII. Sed & si quid intra territorium populi est deserti ac sterili soli, id quoque advenis postulantibus concedendum est, aut etiam ab illis recte occupatur, quia occupatum censeri non debet, quod non excolitur, nisi imperium quod attinet, quod populo veteri salvum manet. Trojanis data a Latinis Aborigi-
nibus

auctore Pericle, ne quid postulatis Lacedæmoniorum & conjunctorum his sociorum concederent. **Justin.**
3. 7.

2. *Decretum prætoris adhibendum*] A magistratu veniam impetrandum. I. 50. de acquir. rer. domin. Et sunt, qui velint legi decretum principis.

Quo & illud] Intellige, aut ad moles jaciendas in mare.

XVI. *Spartani*] Cratius de republ. Lacedæm. p. 125. libr. 3, tab. 3. Inuit. 3. p. 210.

P. reginos urbe] Cic. 3, offic. II. Male etiam, qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosque exterminant, ut Pennus apud patres nostros, Papini nuper: nam esse pro civi, qui ciui non sit, redum est non licere; quam legem tulerunt sapientissimi Cossi Cœfius & Scavola: usu vero urbis prohibere peregrinos sane inhumanum est.

XVII. *Nisi imperium quod*] Nisi quatenus sub jurisdictione est.

nibus jugera duri atque asperri mi agri septingenta, * ut Ser- *Ad lib. xi.*
vius notat. Apud Dionem Prusæensem oratione VII. legimus: *Aenid.*
εἰδὴ ἀδικηστὸν οἱ τῶν δέργων τὸ κύνος ἐργαζόμενοι: nihil peccant
qui partem terræ incultam colunt. Clamabant olim Anisibarrii: *Tacit. ann.*
sicut cœlum Diis, ita terras generi mortalium datas, quæque *lib. xiii.*
sunt vacue, eas publicas esse: Solem, quin etiam sidera respici-
entes quasi coram interrogabant, vellente contueri inane solum:
potius mare superfundere aduersus terrarum erectores. Sed male
dicta hæc generalia rei præfenti aptabant: nam terræ illæ
non omnipino erant vacuae, sed palcedis pecoribus & armens
militum serviebant: quæ justa Romanis negandi cau-
sa. Nec minus juste jam olim Romani ex Gallis Senonibus quæ-
rebant: *quod jus esset agrum a possessoribus petere, aut minari*
arma?

XVIII. Post jus commune ad res, sequitur jus commune
ad actus: quod datur aut simpliciter, aut ex suppositio ne. Sim-
pliciter datur hoc jus ad actus tales, quibus ea comparantur
sine quibus vita commode duci nequit. Non enim par hic ne-
cessitas requiritur ut in re aliena arripienda: quia hic non agitur
de eo, quod fiat domino invito, sed de modo acquirendi domi-
nis volentibus: tantum ne id aut lege lata, aut conspiratione
impedire liceat. Est enim tale impedimentum naturæ societa-
tis contrarium in his quæ dixi rebus. Hoc est, quod Ambrosius *De officiis*
vocat, * separare a commerciis communis parentis, fūsos omnibus *III. t. 7.*
partus

G R O T T I N O T E .

Ut Servius notat] Ex Catone, Si-
senna, aliisque veterum.

Separare a commerciis communis
parentis] Plutarchus Pericle de
Megarenibus: αἴτιοι μὲν πάντες οὐδὲ
μηδέποτε, πάντας δὲ λιμένων, ὡς
εὔησται κατέπιπτον ἔργον εδεῖ, καὶ απε-
ριῶνται τοῦτο τὸ κορά δίχτυα. De-
quererentur omni se mercatus, omni
porto, quem tenerent Athenienses, ar-
teri repellentes contra gentium iura. Se-
neca epistola LXXXVII, recitato Vir-
gilli loco:

*Et quid quæque ferat regio & quid
quæque recusat.*

*Ista in regiones descripta sunt, ut nece-
ssarium mortalibus esset inter ipsos com-
merciū, si invicem alius ab alio ali-
quid peteret: idem naturalium v.,
18: quid quod omnibus inter se popu-
lis commercium dedit, & gentes dis-
putas locis, miserit? Vide Anglo-
ram querelas de Hispanis apud*

Thuanum libro LXXI, in historia
 anni cī 10 LXXX.

G R O N O V I I N O T E .

XVIII. Aut simpliciter] In per-
missa omnibus & ubique.

Ex suppositione] In permitta cer-
torum populorum. Aut, si mavis,
citra respectum aliorum, vel ex alio-
rum intuitu.

Vita commode] Jus commune ad
res possellas vel invitis dominis non
redit, nisi ad eas res, sine quibus
omnino vivere non est: jus com-
mune ad actiones subjectam habet
materiam, *Vitam que faciunt beatio-*
rem, ut Martialis canit, & a volen-
tibus conciduntur.

Lege lata] Per summam potesta-
tem.

Conspiratione] Per consensum &
coitionem improbam privatorum.

Fūsos omnibus] Natos in utilita-
tem omnium viventium terra pro-
ventus.

partus negare, consortia vivendi averruncare. Nam de supervacuis & mere voluptariis non agimus, sed de his quæ vita desiderat, pura alimentis, vestimentis, medicamentis.

Covay. var. XIX. Ad hæc igitur æquo pretio comparanda jus esse omnibus hominibus alſeveramus: demto, si a quibus petitur ipsi ejus rei indigeant: * quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur. Et tamen ne in tali quidem necessitate expelli posse admissos semel peregrinos, sed commune malum communiter tolerandum ostendit indicato jam loco Ambrosius.

Molina dicit. XX. Ad sua autem vendenda non æquum jus est, nam cui libet liberum est statuere, quid velit acquirere aut non. Ita vinum & alias merces exoticas olim non recipiebat Belga. *Aegi. Reg. de act. sup. pernat.* Et de Arabibus Nabatæis Strabo a, εἰσαγόμενοι ἐστὶ τὸ πλῆθος, τὰ δὲ παρτεῖα: * importare merces quasdam licet, *disp. 31.* *de 2.n.52.* quasdam non item.

Ces. 1. *bell. Gall.* XXI. 1. In hoc jure, quod diximus, inesse censemus etiam libertatem matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes, pura, si virorum populus aliunde expulsus alio advenerit: nam sine femina ætatem agere etsi humanæ naturæ non omnino rupugnat, repugnat tamen naturæ plerorumque hominum. Cœlibatus enim non nisi excellentibus animis convenit. Quare facultas comparandi uxores adimi viris non debet, *Lib. 1.* Romulus apud Livium vicinos rogit, ne graventur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Canulejus apud *Lib. IV.* eundem: Connubium petimus, quod finitimus externisque dari solet. *De Civ. Dei l. 11, c. 17.* Iure belli injuste negatas nuptias juste victor auferret, Augustino judice.

2. Leges autem civiles aliquorum populorum, quæ connubia exteris negant, aut ea ratione nituntur, quod temporibus quibus sunt conditæ, nulli erant populi, quibus non seminarum copia suppeteret, aut non de quibusvis connubiis agunt, sed de

GROTTI NOTÆ.

Quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur] Cassiodorus i, epistola xxxiv. Copia frumentorum debet provincie primum prodeſſe, cui nascitur.

Importare merces quasdam licet, quasdam non item] Vide Crantzium Saxonorum xi.

GRONOVI NOTÆ.

Averruncare] Putavit averruncare dici ab eruncare, & esse idem quod tollere & eradicare, eruere cum radicibus; at averruncare est avertere, depellere.

XIX. *Venditio]* Puta ad exteros vel exportatio vendendi causa.

Expelli posse] Quod fecit Augustus. *Sueton. 42.*

XX. *Ad sua vendenda]* Hinc excusat edictum senatus Anglii temporibus tyrannicis, quo vetabantur apportari merces, quæ in cuiusque navicularioris patria non nascerentur.

XXI. 1. *Virorum populus]* Ex Floro i, 1.

Non nisi excellentibus] Qui donum habent continentia & asceticam vitam exercere possunt.

de iis, quæ justa sunt, hoc est, quæ speciales quosdam juris civilis effectus producunt.

X XII. Ex suppositione jus commune est ad actus, quos populus aliquis externis promiscue permittit. Nam tunc si unus ^{Vid. d. rel.} ^{2. n. 2. 3.} populus excludatur, ei fit injuria. Sic, si externis alicubi venari, picari, aucupari, margaritas legere licet, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam feminarum conjugia contrahere, uni populo id negari non potest; nisi delictum præcesserit: qua de causa Benjaminitis Hebrei cæteri ^{Jud. xx.} ademerunt connubii facultatem.

X XIII. Sed de permisso quod diximus, intelligendum est de his, quæ permitta sunt tanquam ex vi naturalis libertatis nulla lege sublatæ; non si permitta sint per beneficium, relaxando legem: nam in beneficii negatione nulla est injuria. Atque ita arbitramur conciliari posse, quod post Franciscum Victoriam quasi ei contrarius notavit Molina.

Diss. 105.

X XIV. Quæsitum memini, an populo alicui liceat cum alio populo pacisci, ut is populus certi generis fructus, qui alibi non nascuntur, sibi soli vendat. Licere censeo, si is, qui emit populus paratus sit aliis vendere æquo pretio: nam aliarum gentium non interest, a quo emant quod ad desideria naturæ attinet. Lucrum autem alter alteri prævertere licite potest, maxime si causa subsit, ut si qui id stipulatus est populus alterum populum in suam tutelam receperit, sumtusque eo nomine faciendo habeat. Talis autem coëmtio, eo quo dixi animo facta, juri naturæ non repugnat, quanquam solet interdum ob utilitatem publicam legibus civilibus prohiberi.

2. *Quæ justa sunt*] Lib. 1, cap. 3.
num. 4.

XXII. *Unus populus*] Ut quam
accidentur Judæi.

XXIII. *Ex vi naturalis*] Sine
passione.

Per beneficium] Privilegio dato.

In beneficio] Sic Romani Boccho
Mauritaniae regi fœdus & socie-
tatem petenti responderunt, cum

meruerit. cap. 140. Sallustii.

XXIV. *Lucrum alter alteri*] Quod
compendio vel lucro est, in eo
occupare alium & prævenire indu-
stria vigilanciaque sua nemo prohi-
betur.

Stipulatus est] Curavit sibi pro-
mitti.

Solet interdum prohiberi] Quasi
monopolium.

CAPUT III.

De acquisitione originaria rerum, ubi de mari
& fluminibus.

- I. Originariam acquisitionem fieri per divisionem aut occupationem.
- II. Rejiciuntur hic alii modi, ut concessio juris incorporalis.
- III. Item specificatio.
- IV. Occupatio duplex, ad imperium, ad dominium: quae distinctione explicatur.
- V. Occupationem mobilium lege posse anteverti.
- VI. Quo jure nitatur dominium infantium & amennitum.
- VII. Flumina occupari posse.
- VIII. An & mare.
- IX. Olim in partibus Romani imperii id non licuisse.
- X. Naturae tamen jus non obstat in parte maris, que terris quasi classa sit.
- XI. Quomodo talis occupatio fiat, quamdiu duret.
- XII. Talem occupationem jus non dare impediendi transitus innoxii.
- XIII. Imperium in partem maris occupari posse, & quomodo.
- XIV. Vectigal navigantibus mari ex certis causis imponi posse.
- XV. De pactionibus que populum aliquem ultra certos terminos retinet navigare.
- XVI. Fluminis cursus mutatus an territorium immutet, cum distinctione explicatur.
- XVII. Quid sentendum si alveus plane mutatus sit?
- XVIII. Flumen interdum totum accedere territorio.
- XIX. Res derelictas occupanti cedere, nisi populus dominium quoddam generale occupaverit.

I. Singulari jure aliquid nostrum fit acquisitione originaria aut derivativa. Originaria acquisitione olim, cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per divisionem, ut diximus, nunc per occupationem tantum.

II. Dicat forte aliquis, etiam concessione servitutis, constitutione pignoris aliquid originarii acquiri: sed recte expediti

GRONO VII. NOTE.

I. **O**riginaria] Quam incipimus ipfi, nec ab alio transdistam habemus.

Derivativa] Quae ab alio ad nos transit.

Genus humanum coire] Civitates facere & de omnibus in proprietate

tem addicendis, quod placuisse, constituere.

II. *Servitus]* Prædiorum, quæ pactionibus & stipulationibus constituitur. §. 4. I. d. Servit.

Constitutione pignoris] Cum creditor accipit a debitoro pignus vel hypothecam in securitatem crediti.

ti apparebit id jus novum non esse nisi modo : nam virtute ipsa inerat in dominio domini.

III. Paulus jurisconsultus acquirendi causis & hanc antimerat, quæ maxime videtur naturalis, si quid ipsi, ut in rerum natura esset, fecimus. Sed cum naturaliter nihil fiat nisi ex materia prius existente, ea si nostra fuerit, continuabitur dominium specie introducta: si nullius, ad occupationis genus hæc acquisitione pertinebit: sin aliena, jam naturaliter nobis solis eam non acquiri infra apparebit.

IV. 1. De occupatione ergo, quæ post prima illa tempora solus est naturalis, an & originarius modus, videndum est nobis. In his autem quæ proprie nullius sunt duo sunt occupablia, imperium & dominium quatenus ab imperio distinguitur. Seneca ita hæc duo expressit: * *Ad reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas.* Dion Prusaensis hoc modo: *Orat. XXXI,* οὐ γάρ τοι πολεύεις ἀλλὰ σὸν ἡτοῖο τοῦ κακτημόρου ἔπεισθαι νέος οὐτοῦ. Regio civitatis est: at non eo minus in ea sium quisque possidet. Imperium duas solet habere materias sibi subjacentes, primariam personas, quæ materia sola interdum sufficit, ut in exercitu virorum, mulierum, puerorum quærente novas sedes; & secundariam locum, qui territorium dicitur.

2. Quanquam autem plerumque uno actu quæri solent imperium & dominium, * sunt tamen distincta: ideoque dominium non in cives tantum sed & in extraneos transit, manente penes

G R O T I I N O T E .

Ad reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas] Locus est libro VII, de beneficiis c. iv. sequitur c. v. Omnia rex imperio possidet, singuli dominio. &c. VI. Caesar omnia habet: fiscus ejus privata tantum ac sua. Symmachus X, epist. 54. Omnia regis, sed suum cuique servatis. Philo libro οὐτούργιας. οἱ βασιλεῖς καὶ τῷ καὶ τῷ καὶ καὶ αὐτοῖς τοῖς κακοῖς δεστοῖς, καὶ ὅταν ἀπεργάται, οἱ ιδιωταὶ δούλοι, μόνοι πάντα ἔχει τερβίζονται απεργάτηροι καὶ ὀπικαλάται, ἐγχειρότειν, καὶ οὐ καὶ ταῖς ἑταιρεῖς οὐδετέραις ἀπεργάται. Reges cum sint domini omnium, quæ in ipsis sumunt ditione, etiam eorum quæ a privatis possidentur, tamen videntur et tantum habere quæ procuratoribus & rationalibus suis dispensanda committunt, a quibus annos recipiant preventus. Pli-

nus Panegyrico: tandem imperium principis quam patrimonium magis est.

Sunt tamen distincta] Itaque & apud Apollodorum videoas; tum Arcadiæ tum Attica terras divisas, uno retinente πᾶν τῷ καρτεῷ omne imperium.

G R O N O V I I N O T E .

Nisi modo] Titulo possidendi. *Virtute ipsa]* Simulac dominium earum rerum acceperunt, & jus eas hac ratione obligandi.

III. *Specie introducta]* Operæ ex ea materia facta.

Nobis solis] De qua quæstione certamen Sabinianorum & Proculianorum: §. 25. Instit. de R. D.

IV. 1. *Imperium]* Jurisdictio. *Dominium]* Proprietas.

2. *In extraneos]* In inquilinos, qui nobiscum habitant, etsi non sint cives.

L. Posside-
ri. §. Gene-
ra. D. de
acq. pos.

penes quem fuit imperio. Siculus libro de conditionibus agrorum: *Auctores assignationis, divisionisque non sufficientibus agris coloniarum, quos ex vicinis territoriis sumissent, assignerunt quidem futuris civibus coloniarum; Sed jurisdictio in agris, qui assignati sunt, penes eos remansit, ex quorum territorio sumunt sunt. Demosthenes oratione de Halonelo agros, qui eorum sunt quorum est territorium, vocat εἰσινημέτεροι, qui in alieno κτήματε.*

V. In loco autem ejus imperium jam occupatum est, jus occupandi res mobiles anteverti posse lege civili supra diximus. Est enim hoc jus ex jure naturae permittente, non præcipiente, ut liceat semper: neque enim id requirit humana societas. Quod si quis dicat videri jus gentium esse ut id liceat, respondebo, etiam si in aliqua parte orbis id communiter ita receptum sit, aut fuerit, non tamen habere vim pacti inter gentes, sed esse jus civile plurium gentium distributum, quod a singulis tolli potest. Et alia multa sunt, quæ juris gentium vocant jurisconsulti, ubi de rerum divisione & acquirendo dominio agitur.

VI. Notandum & hoc, si solum jus naturale spectamus, dominium non dari nisi in eo, qui ratione utitur. Sed jus gentium ob utilitatem communem introduxit, ut & infantes & furiosi dominia accipere & retinere possent, personam illorum interim quasi sustinente humano genere. Sed nimis humana iura multa constituere possunt præter naturam: contra naturam nihil. Ideo dominium hoc, quod favore infantium & his similium consensu gentium humanius viventium introductum est, stat intra actum primum, nec ad actum secundum, ut loquuntur scholæ, potest pertingere, id est, ad habendi, non ad per se utendi jus pertinet. Nam alienatio & si qua huic sunt similia, in ipsa sui natura includunt actum utentis ratione voluntatis,

qua

V. Res mobiles] Quæ nullius sunt, ut feras, aves, pisces.

Supra] 2, 2, 5.

Ex jure naturae permittente] Quod veniam dat faciendo aliiquid, ubi mos vel lex civilis non adversatur.

Præcipiente] Quod utique jubet sic facere, & non alter.

Jus civile plurium] Et hujus & illius & istius & vel decem civitatum ex cuiuscumque placito; non jus gentium, neque ex communi & immutabili sensu omnium aut moratorum. Itaque potest, qui vult, id sequi; qui ne vult, repudiare.

VI. Qui ratione] Quia ad domi-

nium actus animi requiritur agnoscens aliquid pro suo & habendi voluntas. §. 40. 43. 46. Inst. de R. D. Adde infra 2, 22. 10.

Personam illorum] Consideratio in genero, non in individuis: ut Fabius infans vel furiosus est dominus rerum patrimonii sui, qua homo, & qua Fabius, non qua infans vel furiosus.

Præter naturam] Addendo natura, quod illa non facit quidem, fert tamen; non autem invertendo naturam.

Actum primum] Potentiam.

Actum secundum] Operationem.

VII. Su-

quæ in talibus existere non potest. Quo non male referas illud Pauli apostoli, pupillum quanquam rerum paternarum domum, dum ejus est ætatis, nihil differre a servis, exercitio domini scilicet. De mari cœpimus supra aliquid discere, quod nunc absolvendum est.

VII. Flumina occupari potuerunt quanquam nec supra nec infra includuntur territorio, sed cum aqua superiori & cum inferiori, aut cum mari cohærent. Sufficit enim quod major pars, id est, latera clausa sunt ripis, & quod comparatione terrarum exiguum quid est flumen.

VIII. Ad hoc exemplum videtur & mare occupari potuisse ab eo, qui terras ad latus utrumque possideat, etiamsi aut supra pateat ut sinus, aut supra & infra ut fretum, dummodo non ita magna sit pars matis, ut non cum terris comparata portio eorum videri possit. Et quod uni populo aut regi licet, idem licere videtur & duobus aut tribus, si pariter mare intersitum occupare voluerint, nam sic flumina, quæ duos populos interlidunt, ab utroque occupata sunt, ac deinde divisa.

X. I. Fatendum est in partibus cognitis Romano imperio, a primis temporibus ad Justinianum usque, juris gentium fuisse, mare a populis occuparetur, etiam quod jus piscandi attrinet. Nec audiendi sunt qui existimant, cum in jure Romano L. 2. §. 1. D. mare omnium commune dicitur, commune civium Romanorum intelligi. Nam primum voces ita sunt universales, ut S. 1. Inst. hanc restrictionem non ferant. Nam quod Latine mare omnium de rer. div. commune dicitur, explicat Theophilus, οντος παντων αρχης a L. Ven. a Ulpianus mare omnibus natura patere dixit, & ita pred. omnium esse sicut aëris. Celsus, maris communem esse usum L. 3. ne quid. omni- in loco pu- blico.

VII. *Supra*] A fonte & longo spatio deinceps.

Infra] In exitu & aliquanto spacio ante exitum.

Interior] Vel alieni territorii vel nullius.

Comparatione terrarum] Quæ circumjacent & sunt in territorio.

VIII. *Aut supra*] Unde terram intrat.

Sinus] Sinus patet vel apertum habet tantummodo supra, ab alto scilicet mari, unde pars ejus terram intrat; non vero infra, hic enim obicitur terra gremium.

Aut supra] Unde decurrit.

Et infra] Ubi angustias exit.

Vi fretum] Fretum patet vel transsum habet & supra, unde angustias

intrat mare, & infra, ubi ex angustiis evadit.

Dummodo non] Modo terræ, quæ circa sinum aut fretum in territorio sunt & mare inclusum habent, spatio longe id superent, ut ha[m]erito una cum interveniente mari rationem totius, mare interveniens rationem partis habere videantur.

X. I. *Partibus*] Orbis terrarum.

Commune civium] Per vocabulum Omnium intelligi solummodo eorum, qui cives Romani censebantur, & a Latinis, Italicis, Foederatis, externis sive alienigenis, qui in eodem versarentur imperio, distinguabantur.

Πάτοις ἀρχης] Ergo non tantum πόνται Παγακάν.

Commun-

a Diver. omnibus hominibus. Præterea manifeste distinguunt juris-
consulti publica populi, in quibus & flumina, ab his commu-
divis. §. I. * communia sunt omnium, quedam publica: Naturali jure
communia sunt omnium hæc, aër, aqua profluens, & mare;
& per hoc littora maris. Flumina autem omnia & portus publica
sunt. & apud Theophil. φυσικὴ μὲν ἡ δικαὶος κοινὰ πάντων ἀ-
γράπτων ἐστι ταῦτα, οὐ ἀηρ, οὐδὲρ, τὸ ἀέναον, γάλακτα. Mox:
ποταμοὶ ἢ πάντες καὶ λιμένες παθελικοὶ εἰσι, τέττα ἐστι δῆμος Φ
Ραικίνη.

L. Quod in 2. Sed & * de littoribus dixit Neratius non ita esse publica, ut
linore. D. quæ in patrimonio sunt populi, sed ut ea quæ primum a natura
de acq. rer. prodita sunt, & in nullius dominium pervenerunt, id
dom.
d. l. littora
D. Ne quid quod Celsus scripsit: Littora, in quæ populus Romanus imperium
in loco publ. habet, populi Romani esse arbitrari: maris autem usum commu-
nem omnibus hominibus. Sed conciliari videntur ita hæc posse, si
dicamus Neratium de littore loqui, quatenus usus ejus navigantibus,
aut prætervehentibus est necessarius. Celsum vero quatenus ad utilitatem assumitur, puta ad ædificium permanens;
L. Quamvis. D. de acq. dom. quod a prætore impetrari solere Pomponius nos docet, ut & jus
ædificandi in mari, id est, in parte littori proxima, & quæ littori
quasi accensetur.

L. Si quis- 1. Hæc quanquam vera sunt, tamen * ex instituto non
quam. D. ex naturali ratione provenit, quod mare eo quo diximus sensu
de divers. occupatum non est, aut occupari jure non potuit. Nam & flu-
temp. men publicum est, ut scimus, & tamen jus piscandi in diverticulo fluminis occupari a privato potest: sed & de mari dictum
præscr. a Paulo est, si mari proprium jus ad aliquem pertineat, uti
L. Sane. D. possidetis interdictum ei competere; quoniam ad privatam
de injuriis. jam causam pertinet non ad publicam hæc res: utpote cum de
jure fruendi agatur, quod ex privata causa contingit, non ex
publi-

GROTI'S NOTE:

Communia sunt omnium] Michael Attaliates: τὰ δὲ πάντων εἰσὶ, οἷοι
ἐστιν, τὰ πέποντα, ή δύνασθαι,
εἰσιν δὲ τὰ πατέρες· quedam sunt
omnium, ut aëris, ut aqua profluens,
ut mare, & littus maris.

De littoribus] In Basilicorum eclogis lib. i, tit. i. c. 13, si dixeris
εἰς τὴν πάντων ἐργαζόμενον· littora in
omnium sunt potestate. vide & libro
LIII, tit. VI.

Ex instituto] Quo ipso instituto
ut & Angli contra Danos: vide opti-

mum Camdenum in regno Elisabe-
thæ anno clx Ioc.

GRONOVI'S NOTE:

2. Prætervehentibus est] Ut nemo,
qui non sit hostis, eorum usu ad
tempus prohiberi possit.

X. In diverticulo fluminis] Lacu;
qui ex flumine in nostrum agrum
intrat, & ibi sinum facit.

Uti possidetis] Quo retinet posses-
sionem, qui nec vi, nec clam, nec
precario ab adversario possidit.

Jure fruendi] Fructum, commo-
ditatem, utilitatem percipiendi.

De

publica: ubi haud dubie * de exigua agit maris portione, quæ in fundum privatum admittitur: quod * a Lucullo & aliis factum legimus. Valerius Maximus de C. Sergio Orata: Pecu- L. ix, 1^r liaria sibi maria excogitavit, astuariis intercipiendo fluctus. Sed idem postea contra veterum Jurisconsultorum responsa, ad * Ἀριστοφάνης, L. injuria id est, vestibula in Bosphoro Thracico produxit Leo Imperator, rum. circa ut ea quoque septis quibusdam, quas ἐποχας vocabant, includi finem. D. & privatum vindicari possent.

2. Quod si privatiorum fundis aliquid maris potest accedere, quatenus inclusum nempe est & ita exiguum, ut fundi portio censeri possit, nec quo minus id fiat repugnat ius naturæ; quidam & portio maris inclusa littoribus ejus fiat populi, eorumve populorum, cujus quorumve sunt littora, dum ea pars maris ad territorium comparati non major sit quam diverticulum maris comparatum ad magnitudinem fundi privati? Nec obstarē

G R O T I I N O T A E.

De exigua agit maris portione, quæ in fundum privatum admittitur] Sallustius: a privatis compluribus subversoribus, maria construxit. Horatius Lyricorum libro 11, carmine XVIII:

marisque Bojis obstrepemis urges
summovere littora:
& libro IIII, carmine 1:

Contracta pisces aquora sentiunt
fatis in altum molibus.

Vellejus Paternulus: Injectæ moles mari & receptum suffosum monibus mare. Seneca in excerptis controversiarum lib. V, controv. v: Maria summoventur projectis molibus. Plinius de terra lib. II, c. XXXIII. Ut freta admittamus, eroditus aquis. Stagna suspenda admisso mari dixit Lampridius Severo. Cassiodorus IX, c. VI. Quantis tibi molibus marini termini detenter invasi sunt, quantis in visceribus aquarum terra promota est? Tibullus:

Clandit & indomitum moles mare,
lentus ut intra

Negligat hibernas pisces abesse
minas.

De talibus piscinis maritimis agit Plinius libro XXXI, cap. VI. Columella rei rustica libro VIII, c. XVI. & XVII. ubi hoc inter alia: latus locupletum maria ipsa Neptunusque classificet. Similia habet Ambrosius Hexaemerus V, c. X. & de Na-

buthe cap. IIII. & Martialis aliquot locis.

A Lucullo] Varro de eo: Ad Neapolim L. Lucullus, posteaquam personasset montem, & maritima flumina immisisset in piscinas, que reciproca fluuerent, i se Neptuno non cederet copiscatur. Plutarchus ejus vita: οὐ τε γέρων Σαρδών γε στρατευματικόν εργάζεται οὐκτυχοίσιον πεθαίνεσθαι τοις θεοῖς διάτητον επιτύχειν. cum ipse maris alveos & plenos piscibus euripos villis suis circumdaret, inque ipso mari canacula fabricaret. Plinius libro IX, c. LIV; Lucullus ex eis monte juxta Neapolim, majore impendio quam villam edificaverat, euripum & maria admisit, qua de causa Magnus Pompeius Xerxem togatum eum appellabat.

Ἐστυρισ] Vide Leonis novellas LVII. CII. CIII. CIV. Attaliaten pragmaticorum tit. XCV. Harmenopulum lib. II, tit. I. §. Ἀριστοφάνης. Vide & sumnum virum Jacobum Cujacium Observat. XIV, I.

G R O N O V I I N O T A E.

Lucullo] Varro de re rust. 3, 17.

Ἐστυρισ] Effossis lacubus, in quos admitteret mare; dein cataraeta vel emissario, quoties libuisset, clauderet.

Septis quibusdam] Quales sunt certaræ. Plinius 9, 15.

stare quod mare non undique includatur exemplo fluminis, intelligi potest, & exemplo maris ad villam admissi.

3. Sed multa, quæ natura permittit, jus gentium ex communi quodam consensu potuit prohibere. Quare quibus in locis tale jus gentium viguit, neque communis consensu sublatum est, maris portio quamvis exigua, & maxima sui parte inclusa littoribus, in jus proprium populi alicujus non concedet.

XI. Verum notandum etiam, si quibus in locis jus illud gentium de mari receptum non esset aut sublatum, tamen ex eo solo, quod terras populus occuparit, mare occupatum colligi non posse: nec animi actum sufficere, sed actu externo esse opus, unde occupatio possit intelligi. Deinde vero si deseratur possessio ex occupatione nata, jam mare redire ad veterem naturam, id est, ad usum communem: quod de insufficiato littore respondit Papinianus, & de pescatione in flumine. D. de minis diverticulo.

XII. Illud certum est, etiam qui mare occupaverit navigationem impedit non posse inermem & innoxiam, quando nec per tetram talis transitus prohiberi potest, qui & minus esse solet necessarius & magis noxijs.

XIII. i. Ut autem solum * imperium in maris partem

finc

XI. Nec animi actum] Quo quis forte apud se statuerit, mare velle pro occupato ab eis haberi, aut dominum maris se profiteri.

Actu externo] Nempe classis praesenti.

Deseratur possessio] Si ea classis ex loco, quem obtinet, discedat.

GROTI Note.

Imperium in maris partem] Philo de regibus: καὶ τὰ ἄπειρα πάντας γέ μετί πελάγη καθευδήσατο. etiam maria numero infinita, immensa magnitudine, ad terras adjecere. Lycophron:

Γῆς καὶ θαύμασις σκιάζει καὶ μαρτυρίας.

Terra marisque sceptra, regnorumque opes.

Virgilius:

Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.

Julius Firmicus: maris ac terra dominae possidentes. Nonnus:

Βρέφη κράτος ἡδεις θαύμασις.

Beroe pelagus ditione tenet.

Termini regnum Suetia in medio freti

Oresund. Johannes Magnus in Archiepiscopis Upsalensis cap. xv. De Tyro Curtius: Mare non vicinum modo, sed quocumque classis ejus adierunt, ditionis sua fecerunt. Unde proverbum Tyria maria apud Festum. Isocrates de Lacedaemoniis & Atheniensibus: συνέη ἐκεῖνοι κατεβαίνουσι τὸ θαλατταῖον οὐ πότερον αὐτὸν χαλαζωντες, ὑποκόρους ἔχον τὰ πάντα τὰ πόλεων. Sic evenit, ut civitas nostra terram adipiscerent eam quae mari ab ipsis posse adiacaret, plurimasque urbes haberet sibi obsequentes. Demosthenes de Lacedaemoniis in Philippica II: θαύμασις ἡδεις τὴν γῆς ιατρίας. Et mare omne & terras tenebant. Scriptor vita Timothei: quo facta Lacedaemonii de disterna contentione desisterunt, & sua sponte Atheniensibus imperii maritimè principatum concesserunt. Scriptor orationis de Halonefo, quæ est inter Demosthenicas, de Philippo loquens Macedone: οὐδὲ τόπος ή τόπος ἀλλ' οὐδὲ κατά τοις θαύμασις κατεστῶται οὐδὲ καὶ οὐδεποτέταπεν ημᾶς εἰς ταῦτα

μητερὶ μὲν τῷ οὐρανῷ φύσει σώματος εἶται φυσικός· Νηλὸς δὲ πάλιν αἰλούς, γνωμήν αὐτοῦ in possessione constituti marii, & a nobis confessionem exprimere, nos absque ipso nec marii custodiā posse retinere. Julianus Imperator de Alexandro, molitum eum esse bellum hoc animo: ὅπος τοῦτο τὸ αἴτητον καὶ Σανάδης μέτεστον· in terra marisque totius dominus fieret. Hujus successor Antiochus Epiphanes apud Gorioniden: Nonne terra & mare mea sunt? De alio eiusdem successore Ptolemaeo Theocratis:

Πολλὰς Ιαγαρίδας γαῖας, πολλὰς Ιανάδας,
Lateque imperitat terris, lateque profundo.

Item:

γάλακτος Επίτειρας καὶ γαῖας,
καὶ ποτέρων κανάδαρες αἰακούστης
Πτολεμαῖος.

omnis tellusque fretumque
Aliisonique annes sub rege jacent
Ptolemaeo.

Tempus est ad Romanos veniamus. Scipioni majori sic Annibal in Livo: Carthaginenses inclusi Africa littoribus, vos, quando Diis ita placuit, externa etiam terra marique videamus regere imperia. De minore Scipiōne Claudiānus:

patriis primo cum manibus
ultor

Subderet Hispanum legibus Oceanum.

Itaque mare internum passum suum vocant Romani, Sallustius, Florus, Mela, alii. Sed plus adjicit Dionysius Halicarnassensis: μαρίας καταντὴ θελαστὴν & μάρτιον τὸ Αράτην Ἡράκλειον στάλθη, μάρτιον καὶ τὸ Βρατιστόβητον τὸν πατέρα μῆνας αἰδημαντίον. Populus Romanus omni mari imperat, non modo ei quod intra columnas est Herculis, sed & etenim, in quantum navigatur. De iisdem Dion Cassius: τύπος σχετὸς βασιλεὺς τῆς καὶ Σανάδης. omni firme imperant terra marique. Appianus in præfatione describens Romani imperii magnitudinem, sub eo ponit mare Euxinum, Proponitatem, Helleponsum, Αἴγαυον,

Pamphylium, & Αἴγυπτιον mare. Pompejo datum imperium in omne id mare, quod intra Herculeas est columnas; ita Plutarchus & Appianus, Philo in Flaccum: εἰπεὶ τὸν οὐρανὸν οὐ Σεραπεῖος εἴη. εἰρῆσθαι τὸν καὶ Σανάδης. ex quo Cesarum domus terrae marisque imperium adepta est. De Augusto Ovidius:

pontus quoque servier illi.

Inscriptio in ejus honorem: Orbe terre & mari pacato Augustus Janum Quirinum terrae marisque pace parata ter clausit, teste Suetonio: qui de eodem: Classem Miseni & alteram Ravenne ad tutelam superi & inferi maris collocavit. Ad Tiberium Valerius Maximus: penes te hominum Deorumque consensus maris & terra regimen esse voluit. De eodem Philo: τὸν καὶ Σανάδης καὶ αὐτούς, τὸν καὶ τὸν. qui imperio terram ac mare complectebatur. Idem de Cajo Tiberii successore: Καίτην μὲν τὸν Τίβεριον παρεπιφόλε τὸν γερμανὸν πόλεν τὸν καὶ Σανάδην. Cajum qui post mortem Tiberii imperium omne terrae marisque suscepit. Vespasianum Josephus vocat, Σταύριον καὶ τὸν καὶ Σανάδην. terra marisque dominum: idem jus Antonino multis in locis Aristides tribuit. Procopius Imperatoris statuas effictas narrat orbem tenentes, ὅτι τὸν τὸν καὶ Σανάδην διδόνοταν. quod ei subiecta esset terra, & mare. Nicetas Patricius Adriatici littoris servator in literis Ludovici II. Constantinus monomachus in historia dicitur τὸν καὶ Σανάδην καὶ τὸν Σταύριον. terra marisque Imperator ac dominus. Et inter themata, id est, provincias Romani imperii ponitur mare Αἴγαυον. Francos mari ad Massiliam & circum imperiale narrat Procopius Gotthicorum III. De jure Venete reipublicæ vide Parutani libro VII. & specialem historiam de Uscochis. Addi his possunt jurisconfulti recentiores ad c. ubi periculum, de electione in VI. Bartolus, Angelus, Felinus in c. ad liberandam in principio, de iudicis. Baldus ad titulum digestorum de rerum divisione col. 2. Afflictus in tit. que

Thucydid.
lib. vii.
Boſius tit.
de aquis.
n. 36. alle-
gans Bal.
Cepoll. &
alios. Vide
L. unicam
C. de classifi-
cis. lib. xi.
a Thucyd.
lib. iv.

sine alia proprietate occupetur, facilius potuit procedere: neque arbitror jus illud gentium, de quo diximus, obſtare. Argivi olim cum Atheniensibus expostularunt, quod suo mari Spartanos Argivorum hostes tranſire ſiuiſſent: quaſi violato foedere, quo cautum erat, ne alter populus hostes alterius ſineret ire *Ἄλες τε ἵατταν, per ſui imperii loca.* a Et in induciis annalibus belli Peloponnesiaci permittitur Megarensibus navigare mari quod ad iſlorum ſociorumque terram pertineat, τὴν θάλασσαν ὡραῖαν τὴν ἱερᾶν τὴν ἐν μαραχίαις. Sic θάλαſſας τὸν τὸν Παραίαν πάνταν, mare omne quod Romani eſt imperii, dixit Dion Cassius libro XLII. Themiftius de Romano Imperatore: τὸν γένιον τὴν θάλαſſαν τὸν τόνον τὴν καὶ habens ſibi ſubditam terram τὸν mare. Oppianus ad Imperatorem:

σοὶς μὴ γένει τὸν σκηνῶντας θάλαſſας
Εἰλέτο.

tuis etenim ſub legibus aequor
Volvitur.

Et Dion Prusænsis, in altera ad Tarsenses, multa ei civitati ab Auguſto ait confeſſa, inter alia ἔχονταν τὸν πολεμό, τὸν γαλάτην τὸν ναῦτον: *jus in amnum Cyndum τὸν proximam maris partem:* Et apud Virgilium legimus:

Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.

Lib. iv. Apud Gellium: *Fluminum que in mare, qua imperium Romanum eſt, fluunt.* Notat Strabo Maſſilienses multa cepiſſe ſpolia cum præliis navalibus viciffent τὰς ἀυτοτεγμένας τὸν θάλαſſας ἀπόκριας eos, qui iuſte de mari controverſiam moverent. Idem Sinopen ait imperitaſſe mari in Cyaneas.

2. Videtur autem imperium in maris portionem eadem ratione acquiri, qua imperia alia, id eſt, ut ſupra diximus, ratione personarum & ratione territorii. Ratione personarum, ut ſi classis, qui maritimus eſt exercitus, aliquo in loco maris ſe habeat: ratione territorii, quatenus ex terra cogi poſſunt, qui in proxima maris parte veriantur, nec minus quam ſi in iſpa terra reperientur.

XIV. Quare nec contra jus naturæ aut gentium faciet, qui recepiſſo in ſe onore tuendæ navigationis juvandæque per ignes nocturne

fint regalia. Cacheranus decisione Pedemontana 155, num. 4, ubi ex Baldo dicit totum mundum hoc jure uti. Albericus Gentilis advocationis Hispanica 1, 8.

G R O N O V I I N O T E .
XIII. 2. Ratione personarum Imperio temporario: ut Hannibal

interpretabatur ſolum eſſe ſuum, quod captum bello poſſideret habetque caſtris ad urbem poſtitis. Liv. 26, 11. Ceterum hec classium auctoritas inde agnoscitur, quod classem prætervehens una navis vela submittere compellit.

XIV. Ignes nocturnos] Pharos. Sueton. Calig. 46. Claud. 20.

Vedi-

nocturnos & brevium signa, * vestigal æquum imposuerit navi-
gantibus, quale fuit Romanum vestigal Erythræum, ob sum-
tus exercitus maritimi adversus piraticas excursiones: & * quod ^{Plinius lib. xix, 4.}
in ponto Byzantini exigebant *ἀλεγάντειον*, & quod jam olim Athene-
nenses occupata Chrysolopi exegerant in ponto eodem, memo-
rante utrumque Polybio: & quod ex Hellesponto olim Athenien-
ses eisdem exegisse ostendit * Demosthenes in Leptinen, suo au-
tem tempore Romanos Imperatores in arcana historia memorat
Procopius.

X V. i. Inveniuntur exempla foederum quibus populus al-
teri populo se obstringit, ne ultra certum terminum navi-
get. Sic inter reges accolas rubri mari & Ægyptios convenerat
olim, ne Ægyptii in id mare venirent ulla navi longa, onera-
ria non plus una. Sic inter Athenienses & Persas * Cimonis
estate placuerat, ne qua navis Medica armata Cyaneas &
Philofstr. de vita Apoll. l. III, c. XI.
Plut. Cim. Diad. l. XI.
Arist. Panath. Thuc. l. IV.
Cheli-

G R O T T I N O T E .

Vestigal æquum] Rhodii olim portuum de insulis exegere, etiam de Pharo apud Alexandriam, teste Ammiano lib. xxxii. De Venetis, qui in Gallia, Cæsar: *In magno impetu mari atque apero, paucis portubus interjectis quos tenent ipsi, omnes fere qui eodem mari uti consueverunt habent vestigales.* Florus de Romanis: *Pudebat nobilens populum dilato mari, raptis insulis, dare tributa que jubere consueverat.* Plinius vi, c. xxii. Annii Plocami meminist, qui maris rubri vestigal a fisco redemerat: idem capite frequenti de mari agens quo in Indianum navigatur; *Omnibus annis navae sagittariorum cobortibus impensis;* etenim pirate maxime infestant. Disputationes egregias de modo vestigalis vide in Elisabetha Camdeni Anno cœlo 10 LXXXII & dicitur.

Quod in ponto Byzantini exigebant] Meminit Byzantini vestigalis Herodianus Severo: Procopius, tum in vulgata tum in arcana historia, etiam veteris vestigalis in Hellesponto meminit, novi autem ad fauces maris Euxini & in freto Byzantino. Byzantini exactiōnem suissē ad eadem Blachernianam, Helleponiaci Abydi docet Theophanes. Abydi illud *ἀλεγάντειον*, id est, vestigalium decima, vocat Agathias li-

bro v, minuit id Irene. Immanuel Comnenus Imperator monasteriis aliquibus concessit *δασκαλία δίκαια.* obventiones e mari. Docet Balsamo in concilio Chalcedonensis canōnum iv, & synodivii, canonem XII.

Demosthenes in Leptinen] Idem ibidem accepta Byzantio dominos maris factos ait Athenienses. Ulpianus Scholia festi solutam ibi ait deciman.

Cimonis estate] Hæc est illa *επίρημα τοξεύση* nobilissima pax Plutarcho, qua & hoc convenerat, ut Persæ a mari tantum spatii absenserent quantum ferret equi cursus, id est, XL stadia. Meminit & Isocrates Panathenaiaco.

G R O N O V I I N O T E .

Brevium] Vadosorum & minus profundorum locorum. Virgil, 1, Aen. 115. Tres Euris ab alto *In brevia & Syries urget*, lib. 10, 289. multi servare recursus Lanquentis pelagi & brevitatis se credere saltis.

Chrysolopi] Scutari e regione Cepheos.

Polybio] 4. p. 312.

X V. i. Intra Cyaneas & Chelid.] Eadem est historia, idemque foedus: nam Chelidonie sunt insulae tres in mari Pamphylio contra Phaselidem, quæ est in continenti. Nec placuit horum quicquam post pralium ad-

Polyb.

App. Illyr.
Livius
l. xxxviii.

Chelidonias navigaret, intra Cyaneas & Phaselidem post prælium ad Salaminem: in annalibus induciis belli Peloponnesiaci, ne Lacedæmonii navigarent longis navibus, sed aliis navi-giis, quæ ferrent ponderis non amplius quingentis talentis: & primo fœdere, quod statim ab exactis regibus * Romani cum Carthaginensibus fecerant, convenerant, ne Romani Romanorum focii ultra Pulchrum promontorium navigarent, extra quam si tempeltatis aut hostium vi compulsi essent: qui vi compulsi adveniscent, nihil sumerent præter necessaria, & intra diem quintum abscederent. Et * in secundo fœdere, ne Romani ultra Pulchrum promontorium Massiam & Traſejum prædas agerent mercatumve irent. In pace cum Illyriis, ne Illyrii ultra Lesium pluribus quam duobus lembis iisque inermibus navigarent. In pace cum Antiocho, ne citra Calycadnum & Sarpedonem promontoria navigaret, extra naves quæ stipendium, legatos, aut obsides portarent.

2. Sed hæc non docent occupationem maris, aut juris navigandi. Possunt enim ut singuli, ita & populi pactis, non tantum de jure quod proprie sibi competit, sed & de eo quod cum omnibus hominibus commune habent, in gratiam ejus cuius

id

Salaminem: tum enim nullum fœdus factum est, cum proxime successerint ad Plataas & Mycalem pugna: sed ad Eurymedontem annem a Cimone vieti Perse hanc conditionem acceperant. De Chelidonii Strabo 24, 666.

G R O T T I N O T .

Romani cum Carthaginensibus] Servius ad illud iv. Æncidos:

Littora littoribus contraria. Quia in fœdere canum fuit, ut neque Romani ad littora Carthaginensium accederent, neque Carthaginenses ad littora Romanorum. Simile fœdus Romanorum cum Tarentinis: μη πλέον Παυσίδις αρχέτω τακτιας ἀρχας. ne Romani ultra promontorium Lacinium navigarem; est hoc in excerptis ad legationes ex Appiano, meritos a Poenis externos qui in Sardiniam vel ultra columnas navigarent, tradit Strabo libro xvii.

In secundo fœdere] Erat & hoc in eo, ne Romani in Africam aut Sardiniam appellerent nisi commenatus accipiendo aut naves reficiendi causa. Post bellum Punicum tertium castigatus Senatus Carthaginensis, quod

contra fœdus exercitum & navalem materiam haberet, tefis Livius lib. xlviij, & lix. Simile est quod Sultanus Ægypti, pacto cum Græcis facto, impetravit, ut ei semel anno duas naves trans Bosphorum mittere licet; est id apud Gregoram libro iv. Antiochi olim pax & hoc continebat, ne is armatas naves haberet plures xi. Appianus Syriaco. Naves armatae Adriaticum sinum ingredi per Venetos vetabant ex pactis; vide Thuanum libro lxxx, in anno cœlo 10 LXXXIV.

G R O N O V I I N O T .

Cyaneas & Phaselidem] Isocrat. Panathen. p. 580.

Pulchrum promontorium] In Afri- ca. Liv. 29, 27.

Calycadnum & Sarpedonem] In Cilicia.

Quæ stipendium] Quod ei pendendum erat ex fœdere Romanis. Liv. 38, 38.

2. De jure decidere] Ut si quis pa-cifatur, ne in aream alterius lumen e sua domo habeat, non eo aer fit proximi possidentis, sed alter de jure suo remittit.

Pisc.

id interest decedere: quod cum sit, dicendum est quod dixit Ulpius in ea facti specie, qua fundus erat venditus hac lege, *L. Venditionis & in ius eorum succedentium obligari.*

*tor. D.
Com. præd.*

XVI. 1. Frequens est inter vicinos populos contentio, quo-
ties

Piscatio thynnaria.] Thynnorum pisciū Hor. 2, sat. 3. Plures annunt thynni & cetaria crescent.

XVI. 1. *Frequens &c.] Hæc quidem docta sunt, si recte tradantur, sed ad præsentem questionem parum faciunt. Videtur autem vir sumimus autores finium regundorum valde defunctionis legisse. Limitatus ager appellatur, qui & divisus assignatusque, non quod manufactos limites pro finibus haberet, sed quia concilius erat limitibus factis (*decumanos & cardines* vocabant: illos qui orientem & occidentem spectabant, hos qui meridiem & septentrionem) per centurias perque partes, quæ privatis possessoribus dono principis essent adsignatae, ita ut certus numerus centuriarum & jugorum limitibus includeretur. Quum secundum genus nominavit *assignatos & mensura comprehensos*, frustra addit, *per centurias & jugera*: nam horum ratio habetur in limitato. At hujus tantummodo modus universus per extremitatem mensura comprehendebatur. Ideo non *limitatus* non *douis* & *assignatus* tantum, & mensura comprehensus vocabatur. Arcifinius quoque dictus, non quod fines hostib[us] arcendis idoneos haberet, sed quod arcuerat fines, vel non haberet fines mensoria ratione comprehensos. Frontinus:*

*Ager est arcifinius, qui nulla mensura continetur. Eodem propter et Siculus Flaccus ait solutos vocari. Isdem testantur nihil subsecutum intervenire, nempe quæ a mensuris decempeda restabant. Appellantur & *occupatorii*, quia eorum unusquisque privato arbitrio occupaverat fine adsignatione, non modo tantum, quantum cole poterat, sed quantum in*

spe colendi habebat. Nec vero hic ager necessario terminos habebat naturales: poterat enim occupator sibi terminos statuere, quos voluerat, vel sepimento, vel fossa manufacta.

In duobus primis agrorum generibus, si flumen cursum mutet, nihil ait de territorio mutari. Non est perpetuum. Poterat enim tam limitatus, quam mensura comprehensus ager ad fines territorii esse, & vel hic, vel ille fluviu[m] imperia terminante includi, quod si esset, haud dubie, quod decebat agris, decebat territorio: quod alteri ripæ accedebat, sub aliam jurisdictionem veniebat. Rufus ait in arcifiniis flumen mutato cursu mutasse territorii fines &c. Ne hoc quidem perpetuo verum. Nam arcifinius ager esse poterat & in medio territorio, utpote si quis loca deserta, vasta, inculta occupaverat: qualia magnis regnis & imperiis frequentia interveniunt, ibi si flumen esset, quicquid ageret, manebat, quod erat, territorium.

Illiud propterea mirum, quod in dubio imperia, quæ ad flumen pertinent, arcifiniis putanda esse ait, & ut limitata, aut mensura comprehensa sint, rarius accidere. Primo inauditus est sermo, *imperium arcifiniū, imperium limitatum, imperium mensura comprehensum*. Agrorum hæc vocabula sunt, non imperiorum. Dein dubium tale nobis esse non potest, quia nulli nobis ejusmodi agri. Tertio quomodo potest esse dubium, si vera est auctoris sententia, omnes agros limitatos & assignatos esse in meditullio imperii, omnes in extremo arcifiniis. Minime igitur hic servit hypothese,

Just. Fron-
tin.
L. in agri-
limitatis
D. de acq.
yer. dom.

ties flumen cursum mutavit, an simul & imperii terminus mutetur, & an quæ flumen adjicit eis cedant quibus adjecta sunt: quæ controversiæ ex natura & modo acquisitionis definiendæ sunt. Docent nos mensores tria esse agrorum genera: divisum, & assignatum, quem limitatum vocat Florentinus jurisconsultus, quia manufactos limites pro finibus habet; assignatum per universitatem, sive * mensura comprehensum, puta per centurias ac jugera; & arcifinium, qui inde dictus docente Varrone, quod fines habeat arcendis hostibus idoneos, id est naturales, ut sunt flumina & * montes. Hos occupatorios dicit Aggenus Urbicus, quia plerumque tales sunt agri, qui aut eo quod vacui sunt, aut etiam bello occupantur. In duobus primis agrorum generibus etiamsi flumen cursum mutet nihil de territorio mutatur, & si quid alluvio adjicit, id occupantium imperio accedit.

2. In arcifiñis * flumen mutato paulatim cursu mutat & territorii fines, & quicquid flumen parti alteri adjicit, sub ejus imperio

sux. Denique apud Romanos, quibus solis istæ agrorum varietates nota, si dubium hujusmodi incidisset, adibatur scrinium Imperatoris, in quo erant omnium limitatorum & assignatorum agrorum forma: si de quo quærebatur, ejus nulla extaret forma, pro arcifinio erat. Meminerunt hujus rei saepè dicti auctores finium regundorum.

GROTIUS NOTÆ.

Mensura comprehensum] Exemplum vide apud Servium ad eclogam ix.

Montes] Tacitus de Germania: a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separantur. Plinius libro xxxvi: Evehimus ea que separandis gentibus pro terminis constituta erant, de Alpibus loquens.

Flumen mutato paulatim cursus] Vide Johannem Andreae & alios citatos a Reinkinkio libro i, classe v, c. i.

GRONOVII NOTÆ.

Divisum & assignatum] Qui veterani & coloni per centurias & jugera modo certo adscripto datus est.

Assignatum per universitatem] Quum modus universus & indivisius civitati tribuebatur: hic tantum per

extremitatem mensura comprehensum debatur, non per centurias & jugera, ut perperam auctor. Centuriae & jugera sunt limitati vel divisi & assignati. Centuria modus est agri cc. vel ccl. jugerum. Jugerum in longitudinem numerat pedes ccxi, in latitudinem pedes cxx. Colum. 5, 1. Quidam tamen voluerunt mensuram per extremitatem comprehendam esse centuriam.

Fines hostibus arcendis] Imo quod fines arcuit, & possessor ejus liberum sibi reliquit, quo usque colere aut possidere velit.

Ut flumina & montes] Immo & aquarum divortia & manufactas vias, fossæ, arbores antemissæ, nec mensura continetur. Sic F. p. 4.

Occupatorios] Quia non ex mensuris actis modum acceperunt, sed patent quatenus excoluit, aut quantum eorum spe colendi occupavit possessor. Primi habent limites inter singulas centurias, duo posteriores genera non limites, sed terminos. Sic 18, 22.

Nihil de territorio] Quasi centuria non potuerit finiri flumine.

Si quid alluvio] Si parvum quid esset, contemnum: si magna pars, ad subseciva pertinuisse censeo in divisione & assignatio.

VI.
nu-
nt :
dæ
m ,
on-
um
per
ente
est
di-
aut
tri-
de
um
ter-
jus
rio
ben-
ge-
&
ad-
cc.
on-
, in
, r.
infu-
en-
mod
rum
aut
o &
ias,
nec
en-
sed
an-
avit
in-
cio-
os.
aria
uid
ars,
di-
V
G

imperio est, cui adjectum est: quia scilicet eo animo populus uterque imperium occupasse primitus creditur, * ut flumen sui medietate eos dirimeret, tanquam naturalis terminus. Ta- *De Morib.*
citus dixit: Certum jam alveo Rhenum: * *qui que terminus esse Germ.*
sufficiat. Diodorus Siculus, ubi controversiam narrat, quæ *Lib. xi.*
inter Egestanos & Selinuntios fuit, ποταμός, ait, τὸν καὶ οὐρανὸν, amne fines discriminante. Et Xenophon talem amnum *Lib. iv.*
simpliciter τὸν οὐρανόν, id est, finitorem vocat. *Exp. Cyri.*

3. Narrant veteres Acheloum amnum incerto cursu modo sectum in partes, modo circumactum obliquo agmine, (unde tauri & serpentis formam induisse dicitur) diu de agro adiacente belli causam Aetolis & Acarnanibus prebuisse, donec eum Hercules aggeribus domuit, eoque beneficio Oenei Aetolorum *Strab. l. x.*
regis filiam in matrimonium impetravit,

XVII. 1. Sed hoc ita demum locum habebit, si non alveum mutaverit amnis. Nam flumen, etiam qua imperia distinguitur, non consideratur nude qua aqua est; sed qua aqua alveo tali fluens ripisque talibus inclusa. Quare particularum adjectio, decessio, aut talis immutatio, quæ toti speciem veterem relinquat, rem sinit eandem videri. At si totius species simul mutetur, res erit alia, atque ideo sicut interit flumen, quod in loco superiore molibus obstructum est, novumque nascitur facta manu fossa in quam aqua immittitur: ita * si deserto alveo veteri aliò irruperit flumen, non idem erit quod fuit ante, sed novum vetere extincto: & sicut si exaruisset flumen, imperii terminus, manereret medieras alvei, qui proxime fuisset: quia mens ea populorum fuisse censenda est, ut flumine quidem naturaliter dirimi vellent: quod si flumen esse desisset, ut tum teneret quisque quod tenuisset; ita mutato alveo idem observandum erit.

*L. Propo-
nentur.
D. de judi-
cisi.*

*L. 3. §. 2. ff.
de aq. quot.
& astiva.*

2. In

G R O T I I N O T A .

Ut flumen sui medietate eos dirimet. Exemplum in Veda annae apud Marianam libro XXXIX.

Quique terminus est sufficiat. Spartanus Adriano: in plurimis locis in quibus barbari non fluminibus sed limitibus dividuntur. Phasis omnem cingit, id est, confinem vocat Constantinus Porphyrogenetta c. xiv.

Si defero alveo veteri. Ut Bardanus annis apud Annam Comneniam libro I.

G R O N O V I I N O T A .

2. *Medierat.* Quasi linea ducta per medium alveum.

Terminus. Non tam vagum & vagnantem super minus profundo,

sed alveo profundissimo collectum & inclusum, ut pro territorio & munimento imperii esse possit.

3. *Tauri & serpentis formam.* In fabula luctæ cum Hercule Ovidius 9, metam. 63. & 80.

Domuit. In certum alveum inclusit.

Filiam. Deianiram.

XVII. 1. *Imperia distinguitur.* Ut Romanum a Germanis Rhenus, a Marcomannis & Dacis Danubius, a Parthis Euphrates.

Quae toti speciem. Non avertat in aliam regionem, sed pristinum alveum retinere sinat.

Quod tenuisset. Si scilicet nullum ibi flumen fuisset, nempe usque ad illam

2. In dubio autem imperia, quæ ad flumen pertingunt, arcifinia putanda sunt, quia imperiis distinguendis nihil est aptius quam id quod non facile transitur. Ut autem limitata, aut mensura comprehensa sint, rarius accidit, neque tam ex acquisitione primæva, quam ex aliena concessione.

XVIII. Quanquam vero in dubio, ut diximus, imperia ad medietatem fluminis utrinque pertingunt, fieri tamen potuit, & contigisse alicubi videmus, ut flumen totum parti uni accederet, quia scilicet ripæ alterius imperium serius & occupato jam flumine cœpisset: aut quia cum in modum res pactionibus esset definita.

XIX. 1. Illud quoque observatu non indignum, originiam acquisitionem censendam etiam rerum earum, quæ dominum habuerunt, sed habere desierunt: pura quia derelictæ sunt, aut quia defecerunt domini, nam hæc redierunt in eum statum in quo primum res fuerant.

2. Sed illud simul notandum est, interdum primas acquisitiones a populo aut populi capite ita factas, ut non tantum imperium, in quo inest jus illud eminent, de quo alibi egimus, sed & privatum plerumque dominium generaliter primum populo, aut ejus capiti quæreretur: atque ut deinde particulatim in privatos ita fieret distributio, ut tamen eorum dominium ab illo priore dominio penderet, si non ut jus vasalli a jure senioris, aut jus emphyteuticarii a jure proprietarii, tamen alio quodam tenuiore modo, ut multæ sunt species juris in rem, quas in-

ter

illam lineam, quæ medium alveum fecat.

2. *Imperia*] i. Agri, quibus terminantur imperia per flumen.

Pertingunt] Pertinent.

Quod non facile] Ut munitiones naturales.

XVIII. *Parti, uni accederet*] Ut in illis terminis imperii Romani statum: nam cum barbari naves nullas haberent, Romani eos amnes navibus occuparunt, quas dicebant lusorias.

XIX. 1. *Defecerunt domini*] Justin. 19, 3. *Prædam, quam relictis a se castris abstulerint, non esse talem, quam velut spoliū vieti hoīi obtulerint, sed quam possessione vacasa fortuitis dominorum mortibus, sicuti caducam, occuparint.*

Redierunt in eum statum] Rursus factæ sunt communes.

2. *Jus eminent*] 1, 3, 6.

Primum populo] Sic Flaccus de cond. agrorum. Postquam ergo maiores regiones ex hoste captæ vacare ceperunt, alias agros divisserunt, assignaverunt, & ita remanserunt, ut tamen populi Rom. essent: ut est in Piceno, in regione Reatina, in quibus regionibus montes Romani appellantur: nam sicut P. R. quorum vicitigal ad ararum perirent.

Vasalli] Qui habet emphyteusia vel fundum a domino in perpetuum, aut in certos annos, ea lege concessum, ut eum colat meliorem que reddat, constituta pensione annua.

Senioris] Hoc vocabulo usus est inferior latini sermonis atas pro domino: unde Italicum Signore, Gallicum Seigneur, Sieur, sive Monsieur, Messire. Bignon, ad Marculli, cap. 7. p. 458.

Non

ter est & jus ejus, qui sub conditione fideicommissum exspectat. Seneca: * Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deteriorius aut melius non potest. Tuum enim est etiam quod sub certa lege tuum est. Dion Prusaens Rhodiaca: μνείας γένεστε τελεπτες καθ' θεούς ἐκεῖτε προφέροντες· καὶ τοῦτον Διόφερον διηγεῖται περὶ εἰδῶν τοῖς ἔχοντις, οὐτὸς δὲ θεοὶ ζεῦς. Plurimi sunt modi, quibus quid cuiusque esse dicitur, & quidem valde inter se differentes: interdum ut nec vendere, nec pro arbitrio uti liceat. Apud Strabonem invenio: κύρωτος πλωτούς παρασκευάς dominus erat demto vendendi jure. Exemplum ejus quod diximus in Germanis ponit Tacitus: Agri pro numero cultorum ab universis occupantur, quos mox inter se secundum dignationem par-tiuntur. De morib. Germ.

3. Hoc igitur modo cum distributa dominia pendent a dominio generali, si quid dominio particulari carere incipit non sit occupantis, sed * ad universitatem, aut ad dominium superiorem reddit. Cui juri jus simile etiam per legem civilem extra hanc causam, ut jam notare cœpimus, introduci potuit.

G R O T I I N O T E .

Non est argumentum] Locus est de beneficiis vii, 12. Idem libro ejusdem argumenti octavo, c. 12. quedam quorundam sub certa conditio-ne sunt.

Ad universitatem aut ad dominium superiorem reddit] Sic ex libro secundo Odyssæ in fine colligas, bona ejus qui sine liberis decederet ad populum pervenisse, & sic interpretatur Eustathius illud Homeri Ilia-dos E,

Xηρωτῷ οὐδὲ καὶ τοῖς διτεροῖ,
Participantur opes rectores urbis.

nam καρπωτὸς magistratum fuisse dicit qui bona sine liberis decedentium administrabat. Simile aliquid usurpatum olim in regno Mexicano docent nos historiæ.

G R O N O V I I N O T E .

Sub conditione fideicommissum] Nam & sub conditione relinquitur fideicommissum, vel ex certo die. §. 2. Instit. de fidicom. her.

3. Dominio generali] Ejus cuius est territorium, sive principis, sive populi.

Domino particulari] Cujus fuit ea privata possessio.

C A P U T . IV.

De derelictione præsumta, & eam secuta occu-patione: & quid ab usucapione & præ-scriptione differat.

I. Usucapio aut prescriptio pro-prie dicta cur locum non habeat inter populos diversos, eorumve rectores.

II. Solere tamen & inter hos

allegari longevas possessiones. III. Causa inquiritur ex con-jecturis humane voluntatis, que petuntur non ex verbis tantum;

V. Sed

- IV. Sed & ex factis:
V. Et ex non factis.
VI. Quomodo tempus adjunctum
non possessioni & silentio ad
conjecturam juris derelicti va-
leat.
VII. Ordinarie ad talem conje-
cturam sufficere tempus memo-
riam exceedens, & quale hoc
sit.
VIII. Solutio objectionis, ne-
minem presumendum suum ja-
clare.
IX. Videri etiam, seposita con-
jectura, iure gentium ex imme-
morabili possessione dominium
transferriri.
X. An nondum natis jus auferri
hoc modo possit.
- XI. Etiam summae potestatis jus
aut populo aut regi acquiri lon-
gæva possessione.
XII. An leges civiles de usu-
capione & præscriptione teneant
eum, qui summam potestatem
habet, cum distinctionibus ex-
pliatur.
XIII. Ea jura quæ separabiliter
aut communicabiliter adharent
summo imperio, usucapione
aut præscriptione queri &
amitti.
XIV. Resellitur sententia sta-
tuens semper subditis licere se
vindicare in libertatem.
XV. Que meræ sunt facultatis
nullo tempore amitti; quod ex-
pliatur.

Lib. II., c. 51, n. 28. **I.** Gravis hic difficultas oritur de usucapiendi jure. Namque id jus cum lege civili sit introductum (tempus enim ex suapte natura vim nullam effectricem habet: nihil enim sit a tempore, quamquam nihil non sit in tempore) locum habere non potest, ut censem Vasquis, inter duos populos liber-
tos, aut reges, populumve liberum & regem, imo ne inter regem quidem & privatum ipsi non subditum, * nec inter duos diversorum regum aut populorum subditos: quod verum vide-
tur, nisi quatenus res vel actus tenetur territorii legibus. Atqui id si admittimus, sequi videtur maximum incommodum, ut controvergia de regnis regnorumque finibus nullo unquam tem-
pore extinguantur: quod non tantum ad perturbandos multorum animos & bella serenda pertinet, sed & communis gentium sensu repugnat.

II. Nam & in sacris literis Jephthes regi Ammonitarum sibi vendicanti terras inter Arnonem & Jabocum, & ab Arabum desertis

GROTTI NOTE.
Nec inter duos diversorum regum aut populorum subditos] In lege XII. tabularum erat: Eterna au-
tileritas cum hoste esto, id est, cum peregrino.

GRONOVII NOTE.
I. Usucapiendi jure] Per quod res aliena longo tempore sit bona fide possidentis.

Lege civili] Jure Romano.
Ex suapte natura] sine lege aut natura.

Quatenus res] Ut qui in alieno ter-
ritorio, ubi usucatio valet, rem vel agendi aliquid jus habet, legitimum tempus bona fide possidere vel actum illum exercere finendo, rem juvse amittat.

desertis ad Jordanem sitas, objicit trecentorum annorum possessionem; & ab eo querit, cur ipse ejusque majores tanto tempore cessaverint? Et Lacones apud Isocratem, tanquam certissimum, * & apud omnes gentes confessum ponunt, possessiones publicas, non minus quam privatas, multo tempore ita firmari, ut revelli nequeant: quo jure repellunt eos, qui Messenam repetebant. Verba græca sunt: τὰς κτήσεις καὶ τὰς ιδίας οὐ τὰς ιδίας, ἐν ἐπιγένετο πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατέρων ἀπαντεῖς εἶναι νομίζονται. Idem Isocrates ad Philippum: καί τοιον καὶ βέβαιον τὰς κτήσεις πεπεινάγεται τὸ χρόνος. Cum firmam stabilemque possessionem longa dies reddidisset. Hoc jure natus posterior Philippus T. Quintio dicebat, civitates quas ipse cepisset se liberaturum: que sibi tradita a majoribus essent justa ac hereditaria possessione, se non excessurum. Sulpitius contra Antiochum disputans ostendit iniquum esse, ut quod populi Græci in Asia aliquando serviissent, id jus post aliquot saecula eos asserendi in servitutem faciat. Et historici * vetera reposcere vaniloquen- Tacitus tiam vocant: μυθικές καὶ πολλαὶς διαδειγμέναι Diodorus. Apud Ciceronem est de officiis secundo: * Quam autem habet aequitatem, ut agrum multis annis aut etiam saeculis ante possessum qui habuit, amittat?

III. Quid dicemus? Juris effectus qui ab animo pendent, non possunt tamen ad solum animi actum consequi, nisi is actus signis quibusdam indicatus sit, quia nudis animi actibus efficientiam juris tribuere non fuerat congruum naturæ humanæ, qua nisi ex signis actus cognoscere non potest: qua de causa etiam interni actus meri legibus humanis non subjacent. Signa autem nulla de animi actibus certitudinem habent mathematicam, sed probabilem tantum: nam & verbis eloqui aliud possunt

G R O T I I N O T E .

Et avud omnes gentes confessum] In hunc sensum differit pro Gallia dux Nivernensis apud Thuanum libro LIX. in anno 110 10 LXXIV.

Vetera reposcere] Τὰς αὐτὰς Εὐκλείδης dicunt Græci historia Attica, usus inter alios Nicetas lib. 1. de Alexio Isaci fratre, ubi de Henrico agit Imperatore Friderici filio: καὶ τοῦτο δὲ τὰς αὐτὰς Εὐκλείδης δινοτοσοών τικανῶν ita ille velut ante Euclidem gesta movebat inverecunde.

Quam autem habet aequitatem, ut agrum multis annis aut etiam saeculis ante possessum qui habuit, amittat] Florus lib. III. c. 13. Tamen reliktas a maioribus sedes, etate quasi jure hereditario possidebant.

G R O N O V I I N O T E .

III. *Qui ab animo]* Quod alicuius nascitur ex eo, quod quis hoc vel illud decrevit, statuit, in animo habuit (exempli gratia te adoptare, heredem facere, & similia) id constare nequit & effectum fortiri ex sola mentis agitatione & commentatione: sed ei, ad quem jus nostrum referimus, id fuisse nobis animi argumentis quibusdam externis & symbolis notabilibus demonstrandum est.

Non surat contrarium] Non est enim hominum pectora scrutari.

Legibus humanis] Cognitionum poenas nemo patitur. l. 18. D. de poen.

Mathematicam] Necessariam.

Chir-

Archid.

Livius lib.

XXXII.

Livius lib.

XXXV.

Am. VI.

sunt homines, quam quod volunt & sentiunt, & factis simulare. Neque tamen patitur natura humanæ societatis, ut actibus animi sufficienter indicatis nulla sit efficacia: ideo quod sufficienter indicatum est, pro vero habetur adversus eum qui indicavit. Ac de verbis quidem expedita res.

L. 9. §. ult. I V. 1. Factis intelligitur derelictum, quod abjicitur, nisi *D. de acq.* ea sit rei circumstantia, ut temporis causa & requirendi animo *rer. dom.* abjectum censeri debeat. Sic * chirographi redditione censetur *L. 8. D. ad* remissum debitum. Recusari hereditas, inquit Paulus, a non *leg. Rbd.* tantum verbis, sed etiam re potest, & quovis indicio voluntatis. *D. de furtis.* Sic si is, qui rei alicujus est dominus, sciens cum altero eam *L. 2. §. 1. ff.* rem possidente tanquam cum domino contrahat, jus suum *de pactis.* a *L. 95. D.* remississe merito habebitur: quod cur non & inter reges locum *de acq. vel* habeat, & populos liberos nihil causæ est.

omitt. hered. 2. Simile est quod superior concedens inferiori, vel imperans id facere quod facere licite non potest, nisi lege solvatur, *L. 57. D. de* lege solvisse eum intelligitur. Venit enim hoc non ex jure *L. 3. ff. de* off. *Prætor.* civili, sed ex jure naturali, quo quisque suum potest abdicare, & ex naturali presumptione, qua voluisse quis creditur quod *b L. 8. D.* sufficienter significavit: quo sensu recte accipi potest quod *de acceptil.* b Ulpianus dixit, juris gentium esse acceptilationem.

V. 1. Sub factis autem moraliter veniunt & non facta, considerata cum debitis circumstantiis. Sic qui sciens & præsens tacet, videtur consentire: quod & lex Hebreæ agnoscit. Numer. XXX, 47. 11. 14. nisi circumstantiae ostendant, quominus loquatur, metu eum vel alio casu impediri. Sic amissum censetur id * cuius recuperandi spes projicitur, ut porcos a lupo raptos, & quæ naufragio amittimus nostra esse desinere ait Ulpianus, non statim, sed ubi recipi non possunt, id est, ubi non est cur credatur aliquis animum domini retinere: ubi nulla talis voluntatis indicia existant. Nam si missi essent qui rem inquirent, si promissum *μηντερογι*, aliud esse judicandum. Sic qui rem suam ab alio teneri scit, nec quicquam contradicit multo tempore, is nisi

GROTII NOTE.

Chirographi redditione] Vide legem secundam paragr. 1. D. de pactis.

Cuius recuperandi spes projectur] id *WIN* dicitur Hebreis jurisconsultis.

GRONOVII NOTE.

Adversus eum] Ita ut ei noceat, damnum in re aut exsuffimatione afferat, si postea se voluisse aliter ostendat, quam indicavit.

I V. 1. *Requirendi animo*] Ut, ubi licuerit, repetas recolligasque.

Sed etiam re] Non adeundo, quem sciat se adire debere.

2. *Lege solvisse*] Ut cum Imperator jubet occidere aliquem, solvit eum lege Cornelia, vel, non occides.

Juris gentium] Cum sit revera juris civilis. §. 2. Inst. Quib. mod. tol. oblig.

V. 1. *Moraliter*] Per commodam & moribus receptam interpretationem quædam, quæ facta non sunt, pro factis habentur.

Non facta] Actus negativi: infra num. 8.

Māntegi] Indicij præmium.

nisi causa alia manifeste appareat, non videtur id alio fecisse animo, quam quod rem illam in suarum rerum numero esse nollet. Et hoc est quod alicubi dixit Ulpianus, ædes longo si-
lentio videri pro derelicto a domino habitas. Parum juste (re-
scriptis Pius Imperator) præteritas usuras petis, quas omisisse te
longi temporis intervallum indicat: quia eas a debitor tuo, ut gravior
apud eum videlicet essem, petendas non putasti.

L. 15. §. 21.
D. de da-
mmo infect.
L. 17. §. 1.
D. de usu-
ris.

2. Cui simillimum quid in consuetudine appetet. Nam hæc quoque semotis legibus civilibus, quæ certo tempore ac modo eam introduci volunt, a populo subdito introduci potest ex eo quod ab imperium habente toleratur: tempus vero, quo illa consuetudo effectum juris accipit, non est definitum, sed arbitriatum, quantum satis est ut concurrat ad significandum consensus.

Thom. I. 2.
9. 97. art. 3.
Suar. I. VII.
de legibus
c. 15.

3. Sed ut ad derelictionem præsumendam valeat silentium duo requiruntur, ut silentium sit scientis, & ut sit libere volentis: nam * non agere nescientis caret effectu; & alia causa cum apparet, cessat conjectura voluntatis.

VI. Ut hæc igitur duo adfuisse censeantur, valent & aliæ conjecturæ: sed temporis in utrumque magna vis est. Nam primum fieri vix potest, ut multo tempore res ad aliquem pertinens non aliqua via ad ejus notitiam perveniat, cum multis ejus' occasione subministret tempus. Inter præsentes tamen minus temporis spatium ad hanc conjecturam sufficit quam inter absentes, etiam seposita lege civili. Sic & incusus semel metus durare quidem nonnihil creditur, sed non perpetuo, cum tempus longum multas occasions adversus metum sibi consulendi per se, vel per alios suppeditet, etiam exeundo fines ejus qui metuitur, saltem ut protestatio de jure fiat, aut, quod potius est, ad judices aut arbitros provocetur.

VII. Quia

G R O T I I N O T E .

Non agere nescientis caret effectu]
Vide infra hoc libro, cap. XII.
§. II. Adde si vacat Bart. Soc. consilio CLXXXVII, col. 8. Meichnerum decisione Camerali IX, n. 113. tomo III.

G R O N O V I I N O T E .

2. *Certo tempore]* Interpp. ad §.
12. Inst. de j. nat. gent. civ. minima-
muni requirunt decennium & duos
ætus, aut complures ætus minore
tempore, præferunt si iudicio con-
tradictorio probata sit.

3. *Non agere ne cientes]* Qui silent
aut quiescunt ignorans sibi loquen-

dum aut agendum esse, præjudicium sibi non facit.

Alia causa] Quoties intelligitur aliud quid, quam negleatum & sensum voluntarium est, quod illum filere cogat, non creditur filere, quia id, quod dissimulat, velit, sed quia loqui non audeat.

VI. *Seposita lege]* Que res im-
mobiles inter præsentes decennio,
inter absentes 20. annis statuit usu-
capi.

Incusus semel] Si quis tacuit aut passus est quid fieri timore perculsus, eum timorem vim eandem habere per aliquantum temporis satis præ-
sumitur.

Tempus

*L. Hoc ju-
re. §. du-
bus. D. de
aqua quot.
S. aff.*

*Eustath. ad
Iliadis a.*

*Liv.
xxxiv.*

VII. Quia vero * tempus memoriam excedens quasi infinitum est moraliter, ideo ejus temporis silentium ad rei derelictæ conjecturam semper sufficere videbitur, * nisi validissimæ sint in contrarium rationes. Bene autem notatum est a prudentioribus jurisconsultis, * non plane idem esse tempus memoriam excedens cum centenario, quanquam sœpe hæc non longe abeunt: quia * communis humanæ vitæ terminus sunt anni centum, quod spatium ferme solet ætates hominum, aut * *Ἄριτσις* tres efficere: quas Antiocho Romani objiciebant, cum ostenderent repeti ab eo urbes, quas ipse, pater, avus nunquam usurpassent.

VIII. I. Objiciat aliquis, cum homines se suaque ament, non debere eos credi quod suum est jactare, ac proinde actus negativos; etiam cum magno temporis spatio, non sufficere ad eam quam diximus conjecturam. Sed cogitare rursum debeamus bene sperandum de hominibus, ac propterea non putandum eos hoc esse animo, ut rei caducæ causa hominem alterum velint in perpetuo peccato versari, quod evitari sœpe non poterit sine tali derelictione.

2. De

GRÖTII NOTE.

Tempus memoriam excedens] Andreas Knich in tractatu de jure territorii. Reinking. lib. 1, clasfe v. cap. ii. n. 5. Oldendorp. clasfe III. art. 2.

Nisi validissimæ sint in contrarium rationes] Menochius 1, conf. xc.

Non plane idem esse] Balbus de præscriptionibus id notavit, & in eodem argumento Covarruvias. Reinking. dicto lib. 1, clasfe v. c. ii. n. 40. de tempore memoriam excedente vide eruditissimum Fabrum in consilio pro ducatu Montisferratenfi.

Communis humanæ vitæ terminus] Ανώνυμος πίπερ χερου δixit Justinianus in edito quinto edito in notis ad arcanam historiam Procopii.

Teres tres] Nam *Ἄριτσις* est τριάντα, trigesinta annorum ætas, ut Porphyrius notat in Homericis questionibus. Tres *Ἄριτσις* seculum exponit Herodianus Severo, in ccc. annis decem in Ægypto fuisse reges notat Philo in legatione. Lacedemonis annis quingentis reges quatuordecim: Plutarcho indicante in Lycurgo. Justinianus in novella CLIX. veritatem in judicia deduci causam,

quod jam quatuor *Ἄριτσις* exiissent.

GRÖNOVII NOTE.

VII. Tempus memoriam] Quod quando fuerit, nemo superest, qui meminerit, pro infinite est per humanam imbecillitatem, et si revera fides certa habuerit.

Eius temporis silentium] Tantum per spatium temporis non declarasse voluntatem suam ad rei dominium tenendum.

Teras tres] Nam *Ἄριτσις* trigesinta annorum.

VIII. I. *Fallare*] Ultro projicere ac per lasciviam alienare.

Actus negativos] Patientiam finiendo alios nostris rebus frui: actus, quibus nihil agendo hoc videmus agere, ut rem nostram ejuremus & abnegemus, dum alium pro domino eius se gerentem non appellamus, neque interpellamus.

Conjecturam] Alienationis.

Bene sperandum] Quamdiu contrarium non evidenter patet & constet, putandum inter se homines esse faventes, & quemvis alterius causa velle.

Velin in perpetuo] Quod fiet, si retineant animo dominium rei, quam tamen

2. De imperiis vero, quanquam ea magni fieri solent, scire *Ciceron pro debemus magna esse onera, & quæ non bene administrata ho- Dejet.* minem divinæ iræ reddant obnoxium: ac sicut durum eslet, qui se tutores dicerent, damno pupilli litigare uter ad tutelam jus habeat; aut, qua similitudine ad hanc rem Plato utitur, *Lib. I.* nautas navis periculo certare quis eorum potissimum gubernaret: ira non semper laudandos qui cum summa jactura, saepe & cum sanguine innocentis populi disceptare cupiant, quis ejus populi rem sit curaturus. Laudatur ab antiquis Antiochi dictum, *Val. Max. I. XIV, c. 1.* qui populo Romano gratias egit, quod nimis magna procura-
tione liberatus modicis terminis uteretur. Inter multa a Lucano sapienter dicta illud non postremum est:

*tantone novorum
Proventu scelerum querunt, uter imperet urbi?
Vix tanu fuerat civilia bella movere
Ut neuter.*

3. Tum vero imperia tandem aliquando in certo & extra controversiæ aleam constitui, humanæ societatis interest, quam quæ adjuvant conjecturæ, favorabiles putandæ sunt. Nam si durum putavit * Aratus Sicyonius privatas quinquaginta annorum possessiones labefactari, quanto magis illud Augusti tenendum est, eum virum bonum ac civem esse, qui præsentem reipublicæ statum mutari non vult, & qui, ut apud Thucydidem Alcibiades loquitur, ἐπειδὴ οὐκέτι τὸ πολιτεῖαν τὸ τηνὶς ξενιστόν, quod τὸ πατέσσων πολιτεῖαν Διοφλάστειν dixit Isocrates adversus Callimachum: sicut & Cicero oratione ad Quirites contra Rullum, otii & concordiae patrono convenire ait, defendere statum reipublicæ qui quoque tempore sit: & Livius, optimum *Lib. XXXV.* quemque præsenti statu gaudere.

4. Quod si etiam deficerent ea quæ jam diximus, tamen ad- *Ang. de Clavasio in validior est altera, quod credibile non est quemquam ejus quod summa, in vult, verbo In- ventia.*

tamen penes alium esse tandem & pro sua ab eo tractari & teneri, quam sua non sit, sed aliena, patiuntur.

G R O T T I N O T E .

Nimis magna procurazione liberatus.] Ejus animi videtur suisse Jonathan Saulis filius.

Aratus Sicyonius.] Sic & possessiones, ut fuerant, relierquerat Thrasybulus, pace Athenis constituta.

G R O N O V I I N O T E .

2. Magni fieri.] Majore cupiditate

retinere & minus facile deseriri quam res privata.

3. Quæ ad uant.] Ut hæc, quæ qui longo tempore possessionem non repetivit, eam pro derelicta spernere statuitur.

Aratus Sicyonius.] Cic. 2, off. 23.

Illud Augusti.] Macrobius 2, Sa- turn. 4. Sic Justinus laudat Bacaba- sum, qui præsenti statu contentus, noluit conspirare cum Artabeno,

3, 1.

vult, longo tempore * nullam plane edere significationem idoneam.

IX. Ac forte non improbabiliter dici potest non esse hanc rem in sola præsumptione positam, sed * jure gentium voluntario inductam hanc legem, ut possessio memoriam excedens, non interrupta, nec provocatione ad arbitrum interpellata, omnino dominium transferret: credibile est enim in id consensisse gentes, cum ad pacem communem id vel maxime interesset. Merito autem dixi possessionem non interruptam, id est, ut Sulpitius

Lib. xxxv. apud Livium loquitur, uno & perpetuo tenore juris semper usurpativo, nūquā intermisso.

Lib. xxxiv. Idem alibi dixit: perpetuam possessionem, ac nullo ambigente: nam desultoria possessio nihil efficit, quomodo Numidæ excipiebant adversus Carthaginenses: per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum usurpassæ jus, semperque penes eum possessionem fuisse, qui plus armis potueret.

X. 1. Sed alia hic, & quidem perdifficilis, suboritur quæstio, an nondum natis jus suum tacite tali derelictione possit decidere. Si non posse dicimus, nihil ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum proficit modo data definitio, cum pleraque talia sint, ut posteris debeantur. Sin posse affirmamus, mirum videbitur quomodo nocere silentium possit his, qui loqui non potuerunt, quippe cum nec existerent, aut quomodo aliorum factum aliis damno esse possit.

2. Ad hujus nodi solutionem sciendum est, ejus qui nondum natus est nullum esse jus, sicut nec ulla sunt accidentia rei non existentis. Quare si populus, a cuius voluntate jus regnandi proficiat,

GROTTI NOTE.

Nullam plane edere significationem idoneam] Crantzii Saxoniconum xi, n. 10. & 13.

Jure gentium voluntario inductam hanc legem] Narrat Gregoras cum Catanae majoribus data esset ab Imperatoribus Gracis Phœcæ, adiectam legem, ut singuli successores scriptam ederent professionem se eam tenere administratorum titulo, μὴ αὐτὴν παραπομένην τὸν βασιλεὺς δεκτούσιαν τὸν κόσμον μακεδονίον. ne inobservatus diuturni temporis lapsus jus Imperatoris excluderet.

GRONOVII NOTE.

IX. *Non interrupta]* Per veteris domini apprehensionem.

Desultoria possessio] Ad breve tem-

pus in potestate habuisse vel possedisse. Desultores genus spectaculi, quo aliquis trahens tres vel quatuor equos in cursu ex uno in alium transfiliebat. *Manil.* 5, 85. *Flor.* 3, 3. Hinc desultoria levitas eorum, qui nulli rei diu immorantur.

X. 1. *Nondum natis]* Si pater, priusquam gignat, silentio & pro derelicto imperium vel dominium habendo amiserit, an filius postea in spem successionis genitus idem amissus censendus sit.

Nihil proficit] Qua filius ille, postquam suæ tutelæ factus erit, semper turbaturus est, quod pater concepsit.

Cum pleraque] Imperia & dominia.

Ut posteris] Successione hereditaria transeant.

2. *A cuius voluntate]* Qui regem sibi, qua conditione voluit, præfecit.

Negue

profiscitur, voluntatem mutet, iis qui nondum nati sunt, ut quibus jus quæsumus nondum est, nullam facit injuriam. Sicut autem populus expresse mutare voluntatem potest, ita & tacite credi mutasse. Mutata igitur populi voluntate, * neque dum existente eorum jure qui exspectari possunt; parentibus autem e quibus nasci possunt, qui jus suo tempore essent habituri, id ipsum jus derelictum ab alio occupari possit.

3. Agimus de naturali jure, nam jure civili ut aliæ fictiones ita & hæc introduci potest, * ut eorum qui nondum sunt personam lex interim sustineat, atque ita impedit ne quid adversum eos occupari possit: quod tamen leges velle non temere censenda sunt, quia privata ista utilitas publicæ valde repugnat. Unde & illa feuda, quæ non ex jure proximi possessoris, sed ex vi investituræ primitivæ deferuntur, longo satis tempore acquiriri posse receptior sententia est; quod ad jura majorata, & ad res fideicommisso obnoxias non infirmis rationibus subnixus producit summi judicij jurisconsultus Covarrrias a.

4. Nihil enim prohibet quominus lege civili jus tale introduci possit, quod uno actu alienari licite non possit; possit tamen Cracvet. de ant. temp. p. 4. §. materia. n. 90.

G R O T I I N O T A E .

Neque dum existente eorum jure qui exspectari possunt] Multa sunt in historiis talium derelictionum exempla. Vide unum illustrè in Ludovico IX. Francorum rege, pro se liberisque abdicante juis, quod per Blancam matrem in Castellæ regnum habere poterat, apud Marianam libro XIII, c. 18.

Ut eorum qui nondum sunt, personam lex interim sustineat] Ut lex civilis in hereditate jacente.

G R O N O V I I N O T A E .

3. *Eorum qui nondum sunt*] Ut, quod hinc non possunt acquirere vel retinere, quia nondum existunt, id acquirant vel retineant beneficio legis, quæ rationem habuit etiam futurorum, quasi jam essent.

Non ex jure proximi] Quia observant tertius vel quartus, non tamquam successoribus & heredibus proximi vasalli vel feudatarii, sed tanquam simul nominatis & adoptatis, cum primus investitur, in easum deficiens ejus.

Jura majoratus] Prærogativas seniorum sive majorum natu. Πρωτεία των πατέρων καὶ αὐτοτόκων. hic feuda regalia, emphyteuses, anniveraria, sive capellæ, jus patronatus, fideicomissa, & quæ pro indiviso ab uno ad alium derivantur in familia aliqua. Auctor de majoratu 2, 15. 4. p. 165. Voyage d'Espagne cap. 10. p. 62. *La noblesse d'Espagne a un beau droit, si au moins il lui est bien conservé, c'est que pour endettée qu'elle soit, on ne peut lui saisisr que le revenu de son bien, parce qu'il est tout en majorazgo, c'est à dire fidei commis.* Et cap. 11. p. 75. *Quand il les vit engagéz de toutes parts, il permet qu'on se puis attaquer à leurs biens, & ainsi obtient le privilege de majorazgo, qui estoit le plus beau qu'eust la noblesse d'Espagne.*

Res fideicommissio] Quas ita tenet heres vel dominus, ut alienare aut minuere nequeat, sed ex instituto ejus, unde accepit, compellitur, integras servare proximo successori.

4. *Uno actu*] Traditions, venditione, &c.

tamen ad vitandam dominiorum incertitudinem certi temporis neglectu amitti: atque ita etiam, ut exstirris salva sit actio personalis adversum eos qui neglexerunt, aut eorum heredes.

XI. Ex his quæ diximus appareat, & regi adversus regem, & populo libero adversus populum liberum jus acquiri posse, ut expresso consensu, ita derelictione, & eam secuta aut ex ea vim novam capiente apprehensione. Nam quod dicitur, quæ ab initio non valent ex post facto convalescere non posse, hanc habet exceptionem, nisi causa nova jus per se parere idonea intercesserit. Similiter & alicujus populi rex verus amittere poterit regnum & populo subjici; & qui revera non rex, sed princeps erat, * rex summo cum imperio fieri, & summum imperium quod penes populum, aut penes regem in solidum erat, inter eos dividi.

XII. i. Illud etiam indagari operæ pretium est, an lex de usuca-

GRÖTTI NOTÆ.

Rex summo cum imperio fieri] Vide Vasquium controversiarum illustrum libro I, c. XXIIII. 3. Adde eundem libro II, c. LXXXII. 8. 9. & sequentibus. vide & Panormitanum lib. I, conf. LXXXII. Et Peregrinum de jure fisci VI, c. VIII. §. 10.

GRÖNOVII NOTÆ.

Adversum eos] Non adversus eum, qui usuepit.

XI. *Convalescere non posse]* Quod hic possit dici adversus eum, qui primum aliena invasit.

Causa nova] Ut hic longum tempus, & veteris domini silentium.

Populo subjici] Rex legibus solitus poterit legibus subjici.

XII. i. *Illud etiam &c.]* In quaestione, an partes summi imperii, seu jura maiestatis possint praescribi, vix ausim repugnare sententia auctoris, ne crabrones irritem, adeo in eam certatum irruunt politici. Et si primo suspecta est aulica adulatio-nis: deinde ferit ipsos principes: nam quam nemo tota Europa principum aut regum jura illa maiestatis absolute, illud sumnum imperium, quale fingunt, ab suo populo accep-erit, sed quicunque illud tenent usurpatione, praescriptione, patien-

tia populorum teneant: si ea iuri praescribi non possint, ne ipsi quidem illa praescribere, & longi temporis usurpatione acquirere potuerunt: denique eosdem principes, si partes illorum jurium a majoribus neglectas, aut ordinibus concessas hac politicorum disputatione induci improvide repeatant, obnoxios reddit turbis domesticis ac seditionibus, tanquam libertatis oppresores: cuius rei lugubre exemplum in rege cætera optimo prabet Albion. Valeat tamen ipsa, sed argumenta consideremus.

Ait affirmare jurisconsultos, qui has questiones tractant ex jure civili Romanorum. Quasi ex jure civili Romanorum didicerit Lycurgus, ut legum suarum non inventione quam exemplo esset clarior, nec quidquam in alios sanciret, cuius non ipse in sedimento darer. Justin. 3, 2. Quasi ex eodem in se fuerit severus Charrondas, qui legi lata, ne quis in concionem veniret armatus, seditione orta, dum ipse ex agro accinctus ferro domum redit subito de via in concionem, sicut erat, progressus, dicente quodam, legem abs te latam ipse destruis, respondit, minime, sed ratam faciam, gladioque stricto incubuit. Diodor. 17, 9. Quasi ex jure civili Theodosius ad filium apud

usucapione aut præscriptione, condita ab eo qui habeat summum imperium, pertineat etiam ad ipsum jus imperii, & ejus partes necessarias quas alibi explicavimus. Pertinere arbitrari videntur jurisconsulti non pauci, qui quæstiones de summo imperio ex jure tractant civili Romanorum. * Nos aliter arbitramur, nam ut quis legibus obligetur, requiritur in legis auctore & potestas & voluntas, saltem præsumta. Se per modum legis, id est, per modum superioris, obligare nemo potest: & hinc est quod legum auctores habent jus leges suas mutandi:

Potest

Ant. Cor-

setus de exc.

Bart. in l.
Hofst. D.

de capt. &
in l. l. D. de

aq. pl. arc.
aq. pl. arc.

Jaf. cons.
Jaf. cons.

70. lib. III.
Aymon. de

antiq. p. 4.
verfic. ma-

teria. n. 73.
teria. n. 73.

reg. q. 104.
Balb. de

præsc. 2. p. 5.
præsc. 2. p. 5.

pt. q. 2.
pt. q. 2.

Cestal. de
Cestal. de

Imp. quæst.
Imp. quæst.

53.
53.

Covar. in c.
Covar. in c.

peccatum. de
peccatum. de

reg. juris
reg. juris

in 6. p. 2.
in 6. p. 2.

§. 9. in fine.
§. 9. in fine.

apud Claudianum in iv. consul. Honori:

In commune jubes si quid, eensisve tenendum

Primus iussa subi, tunc obseruan-

tior equi

Fit populus, nec ferre negat, cum

viderit ipsum

Auctorem parere sibi.

Itaque si natura jus respicimus, que semper tendit ad optimum, & eum dicitat esse legislatorem, qui sit omnium justissimus, non est dubium, quin illa præcipiat. Quod quisque in alium statuerit, ipse eodem jure utatur. Ut quis legibus obligetur, requiri ait in legis auctore voluntatem, saltem præsumtam. In bono præsumi quis neget? in malo, qui legum suarum lator & everstor est, ut de Pompejo Tacitus loquitur, quis speret?

G R O T I I N O T E .

Nos aliter arbitramur] Et Don Garzias Mastrilli, de magistratu lib. IIII, c. II. 26. Joh. Oldendorpius consul. Marp. v. n. 47. volum. I.

G R O N O V I I N O T E .

Ad ipsum jus imperii] Bodin. lib. I, cap. 10.

Qasas atibi] I, 3. 6.

Sed per modum legis] Id est, per modum superioris obligare nemo potest. Falsissimum: An non populus obligat se lege, cum legem jubet? annon legem fecit se superiorem? Cur ergo legum imperia Roma fuisse ejusdem regibus ait Livius? si quis ipsum sese obligare potest sponsione, si jurefuranço, quidni & le-

ge? lex est communis sponso ci-
vium, inquit JC, lex est quasi sacra-
mentum ciuium; unde leges Pytha-
goreorum collegii sodalitii juris sa-
cramentia dicit Jutinus. Sophistica
cavillatio, quam didicit a Bodino
I, 8. 134.

Hinc est quod legum auctores jus ha-
bent leges suas mutandi.] Pessimum
principium, & proslus tyrannicum,
mutanda legis, quia auctor ea obli-
gatus non est. Immo hinc auctor le-
gum jus habet mutandi, quod salus
Populi supra lex summa, quum ejus
causa comparata sint leges omnes,
& ad illam referantur, simul atque
aliqua lex inferior ei pugnare de-
prehenditur, absolvit populum vel
Principem ab ea, quam se fecit su-
periorem, lege, & jus ei dat iniuri-
alem & degenerantem dominum ex-
suendi.

Agnoscit tamen ex æquitate na-
turali obligari legislatorem sua lege:
non tamen direcete, sed per reflexio-
nem quatenus pars est communita-
tis. Atqui non aliter est legislator,
quam qua caput, qua pars est, pri-
maria quidem pars tamen corporis.
Itaque pessime facit, cum quod vo-
ce adficat, exemplo destruit, nec
tam se ad usum communitatibus,
quam illam ad libidinem suam
aptat. A Saule in regni initii ait hoc
observatum. Quasi significet, id non
suffit observaturum, si suis est con-
stitutorum. Potest fieri: sed & suis est
tanto pejor, nec jus natura sed suam
libidinem esset secutus.

Jus leges suas mutandi] Falsum:
id enim inde, quod salus publica
suprema lex est.

P. 3.

Qua

Potest tamen quis obligari sua lege, non directe, sed per reflexionem, * qua scilicet pars est communitatis ex aequitate naturali, quæ partes vult componi ad rationem integri: quod a Saule in regni initii observatum notat sacra historia, Sam. XIV, 40. Sed hoc hic locum non habet, quia legum auctorem hic consideramus, non ut partem, sed ut eum in quo virtus insit integri: agimus enim de summo imperio quatali. Sed nec voluntas adfuisse presumitur: quia legum auctores non censentur se velle comprehendere, nisi ubi & materia & ratio legis

GROTIUS NOTÆ.

Qua scilicet pars est communitatis.] Vide infra hoc libro, titulo xx. §. 24. Seneca epistola LXXXV: *Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem confunderunt navem, qua ipse quoque vellor est, alteram propriam qua gubernator est.* Tractant hoc Claud. Seifellus de rep. Gal. lib. 1. Chassianus de gloria mundi parte v, conf. 5. Gailliis lib. 11, obs. LV. num. 7. Bodinus de republica lib. 1, c. VIII. Reinkenck, I, c. XII.

GRONOVI NOTÆ.

Pars est communitatis.] Infra 2, 20. 24.

In regni initii] Hoc est, quum retinet mores, nondum a fortuna corruptus.

Sed hoc hic locum non habet, quia legum auctorem hic consideramus, non ut partem, sed ut eum, in quo virtus insit integri] Hoc illudere est: legis auctor in lege ferenda consideratur non ut pars communitatis, sed ut is, in quo virtus sit integri: ergo sua legé non tenetur. Negamus etiam consequentiam: diximus etiam, quoties integrum, hoc est, populus omnis, ipse legem accipit & juber, non tantum singulis eum, sed & sibi jus ponere, non singulis tantum sed & se omni eam legem superiorem & dominam agnoscere: ergo multo magis qui repräsentat integrum.

Qua tale] De summi imperii professore, quatenus sumimus est & extat supra omnes, qui agnoscunt ejus imperium.

Non censentur se velle comprehendere] Jam diximus Lycurgum & Charondam eam censionem sibi turpissimam & morte graviorem putasse.

Nisi materia & ratio legis sint universales] Quidni sit universalis hujus legis ratio? Usucatio & præscriptio longi temporis sunt poena intelligentium patrumfamilias: a qua se eximeret illum, qui pro omnibus debet vigilare, quam decorum est? Usucatio & præscriptio sunt inventa, ne dominia rerum in incerto essent. Quid ergo indignius, aut magis dissolvendo imperio, quam jus summi imperii inter incertos vagari.

Videtur potius in hac quæstione inficiendum, quod possit præsumi de voluntate populi: is enim cum summum imperium alicui tribuit, non id ei tanquam privatam possessionem adsignat, sed instar procurationis: nec ius suum & ipse alienat, sed fidei committit: coque dando & commendando retinet per illum, in quo virtutem esse integri voluit. Tantum statuit, neminem illud administrare, nisi quem sibi præfecit, & cui personam integri imposuit. Quam si ille negligeret personam, non illud ius redditur vacuum & sine domino, ut possit occupari, sed populi manet. Populum enim intelligimus perfectam societatem, quæ non intelligitur se velle in prædam dare, ac patere rapinis occupantium. Itaque juris istius aeterna auctoritas est, non ob personam legislatoris, qui si Diis placet, omnibus ab se latissimis liber sit, sed ex persona populi, quam legislator ille repräsentat, cuiusque posteri

legis sunt universales, ut in aestimandis rerum pretiis. At summum imperium non est pars rationis cum rebus aliis: imo nobilitate sua res alias multum excedit. Neque ullam vidi legem civilem de praescriptione agentem, quæ summum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluisse probabiliter censerri posset.

2. Unde sequitur, neque tempus lege definitum sufficere ad acquirendum summum imperium aut partem ejus necessariam, si desint conjecturæ naturales, de quibus supra egimus: neque tantum temporis spatium requiri, si intra id tempus eæ conjecturæ quantum satis est adsint: neque legem civilem quæ acquiri certo tempore res verat ad res summi imperii pertinere. Posset tamen in ipsa imperii delatione populus suam exprimere voluntatem, quo modo ac tempore amitti imperium non utendo posset: quæ voluntas sequenda haud dubie esset, nec infringi posset a rege etiam summum imperium obtinente, quia non ad imperium ipsum, sed ad ejus habendi modum pertineret: quo de discrimine alibi diximus.

XIII. Ea vero quæ de summi imperii natura non sunt, nec ut proprietates naturales ad eam pertinent, sed aut separari ab ea naturaliter possunt, aut saltum cum aliis communicari, omnino subjacent legibus populi cuiusque civilibus, quæ de usucacione & praescriptione factæ sunt. Sic subditos esse videmus, qui praescriptione acquisierunt, ut appellari ab iis non possit, ita tam

terminum jus tuetur. Quemadmodum Cancellarius ille Gallia regem nunquam dicebat mori, ita summum jus nunquam fit vacuum in civitate. Nam aut ejus, cui populus dedit, sive quasi procuratori, sive quasi (quando ita vult & locutatur interdum auctor noster) fructuario, quo extinto vel fructum negligente proprietas salva est populo, qui nunquam moritur. Ita semper possidetur, nec jure potest a quoquam invadi.

Quod autem negat o'mbr se ullam vidisse legem civilem de praescriptione agentem, quæ summum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluisse probabiliter censerri posset: ejus rei duplex est ratio: prior, quod nullus populus jus suum minuere voluit, nec justissimam, certissimam, aeternam possessionem suam facere dubiam: altera, quod invasores ac tyranni, pra-

terquam quod bona fide destituuntur, armorum vi, & si lubet, populo in obsequia jurare coacto, aut alia specie juris utuntur, ut ad praescriptionem decurrere illis necesse non sit.

In aestimandis] Si lege princeps statuat mercibus pretium, non minoris eas ipse comparabit.

2. *Tempus lege definitum]* Ad res privatas usucandi.

Conjecturae naturales] Que voluisse interpretantur, quod quis satis significavit, num. 4.

Intra id tempus] Citius quam lege definitum.

Alibi] 1, 3, 11.

XIII. *Praescriptione]* Longi temporis usu.

Ut appellari] Ut res a judicibus eorum decisa ad aliud, tanquam superius, tribunal deferri, & iterum cognosci nequeat.

Covar. c.
possessor.
p. 2. §. 2.
v. 12. 13.

men ut semper aliqua ab eis sit provocatio, per supplicationem scilicet, vel alium modum. Nam ut ab aliquo nulla ratione possit provocari, cum persona subditi repugnat, ac proinde ad summum imperium aut partem ejus pertinet, nec potest aliter acquiri quam secundum jus naturale, cui summa imperia subjacent.

XIV. 1. Ex his apparet, quatenus recipi possit *quod ajunt nonnulli, semper licere subditis si possint in libertatem, eam scilicet quæ populi est, se vindicare: quia quod vi partum est imperium, vi possit dissolvi; quod autem ex voluntate sit profectum, in eo pœnitere licet, & mutare voluntatem. Nam & quæ vi parta primum sunt imperia, possunt ex voluntate tacita jus firmum accipere, & voluntas aut ex initio constituti imperii aut ex post facto esse potest talis, ut jus det quod in posterum a voluntate non pendeat. Agrippa rex apud Josephum in oratione ad Judæos, qui ex præpostero repetita libertatis studio Zelotæ dicti sunt, sic ait: *Intempestivum est nunc libertatem concupiscere. Olim ne ea amitteretur certatum oportuit. Nam servitus periculum facere durum est, & ne id subeatur honesta certatio. At qui semel subactus deficit, non libertatis amans dicendus est, sed servus continuax.* Atque ipse Josephus ad eosdem: * *Honestum quidem est pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit. At qui vici semel sunt, & longo tempore paruerunt, si jugum excutiant, faciunt quod desperatorum hominum est, non quod liber-*

Xenoph. de tatem amantium. Et hoc ipsum Cyrus olim Armenio regi dixerat, Cyri insit. qui rebellioni suæ obtendebat libertatis pridem amissæ desiderium.

2. Cæterum quin & regis longa patientia talis, qualem supra descripsimus, possit populo sufficere ad patiendam libertatem publicam, ex præsumpta imperii derelictione, minime dubitandum arbitror.

XV. Jura vero quæ non habent quotidianum exercitium, sed semel ubi commodum erit, * ut luitio pignoris, item jura

GROTTI NOTE.

Quod ajunt nonnulli.] Ut Vasquiūs dicto libro II, c. LXXXII. n. 3.

Honestum pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit.] Eadem sermone verba reperies in oratione comitis Blanderensis ad Mediolanenses apud Radevicum I, c. 40.

Ut luitio pignoris.] Vide Parutam historia Venetav. 1.

GRONOVII NOTE.

Cum subditi persona repugnat.] Aut pugnat, aut subditi persona repugnat, voluit dicere.

Secundum jus naturale] Quo cuiuscumque est, quod ut esset, ipsi fecimus.

XIV. 1. Licere subditis] I, 3. 12.

Quæ populi est] Civilis, non personalis.

A voluntate] Contraria voluntate nequeat irritum reddi. Sic Julianus regem ait apud Persas non nisi morte mutari.

XV. Luitio pignoris] L. 9. C. de pign. act. si non fuerit conventum de certo tempore, intra quod lui debeat, 3, 20. 60. Adde Freheri p. reg. I, 10.

jura libertatis, quibus actus is qui exercetur non est directe contrarius, sed ei inest ut pars suo integro: velut si quis per centum annos societatem cum uno duntaxat vicino habuerit, cum tamen habere & cum aliis posset, non amittuntur nisi ex quo tempore intercessit prohibitio aut coactio, eique paritum est cum sufficienti consensu significatione: quod cum non juri civili tantum, sed & rationi naturali congruat, merito locum habebit etiam inter summæ fortunæ homines.

Jura libertatis] In argumento capituli vocat iura meræ facultatis, quæ non alligantur certa legi aut pacto aut conditioni, nec præfixo temporis aut statuto modo: sed quæ possis usurpare & non usurpare, vel usurpare, quoties liber & quando liber:

ad quæ quis actione cogi non potest. Ea non posse prescribi aut præscriptione tolli probant Dd. ex l. 2. D. de via publ. & itinere publico ref. Gail. lib. 2, obs. 8. n. 4. Tale jus flaminis Dialis in senatum veniendi apud Livium 27, 9.

C A P U T V.

De acquisitione originaria juris in personas: ubi de jure parentum: de matrimonii: de collegiis: de jure in subditos: servos.

I. De jure parentum in liberos:	XI. Ex lege euangelica irrita esse connubia cum alieno viro & uxore.
II. Distinctio temporis infantiae: & ibi de infantium dominio in res.	XII. Illicita & irrita esse jure naturæ connubia parentum cum liberis.
III. Temporis extra infantiam in familia:	XIII. Connubia fratum cum sororibus, item novicæ cum privigno, & socii cum nuru, ac similia, illicita & irrita esse jure divino voluntario.
IV. Ibi de jure coercendi liberos:	XIV. Non idem videri de connubio cum propinquis ulterioris gradus.
V. De jure vendendi liberos:	XV. Posse esse quedam connubia & licita, quæ a legibus appellentur nomine concubinatus.
VI. Temporis extra infantiam & familiam.	XVI. Posse quedam connubia illicita contrahi, & tamen rata esse.
VII. Distinctio potestatis parentum naturalis & civilis.	
VIII. De jure marii in uxorem.	
IX. Insolubilitas & adstricatio ad unam uxorem an sint necessariae ad matrimonium ex lege naturæ, an tantum ex lege euangelica.	
X. Iure naturæ solo irrita non esse connubia ob defectum consensus parentum.	

- XVII. *Jus majoris partis in quibusvis societatibus.*
- XVIII. *Pari numero quæ sententia prævaleat.*
- XIX. *Quæ sententiæ dividendæ aut conjungendæ.*
- XX. *Absentium jus præsentibus accrescere.*
- XXI. *Ordo quis inter pares, etiam reges..*
- XXII. *In societatibus, quæ fundatum habent in re sententias estimandas secundum partes quas quisque habet in re.*
- XXIII. *Jus civitatis in subditos.*
- XXIV. *An civibus a civitate discedere liceat, per di-*
- sitionem explicatur.
- XXV. *Jus civitati nullum in exsules.*
- XXVI. *Jus ex consensu in filium adoptatum.*
- XXVII. *Jus in servos.*
- XXVIII. *Quatenus in hoc jure dicatur inesse jus vite ac necis.*
- XXIX. *Quid ex jure naturæ statuendum de his, qui ex servis nascuntur.*
- XXX. *Servitutis diversa genera.*
- XXXI. *Jus ex consensu in populum, qui se subjicit.*
- XXXII. *Jus ex delicto in personam.*

I. **N**on in res tantum, sed & in personas jus quoddam acquiritur, & originarie quidem ex generatione, consensu, delicto. Generatione parentibus jus acquiritur in liberos: utrique, inquam, parentum, patri & matri: * sed si contendant inter se imperia, præfertur patris imperium, ob sexus præstantiam.

II. 1. Di-

GROTIUS NOTE.

Sed si contendant inter se imperia, præfertur patris imperium] Senecca libro III, controversia XIX: *Primum partes sunt patris, secunda matris.* Chrysostomus 1 ad Cor. xi, 3. *αὐτοῖς ἴσησθαι τῷ αὐτῷ οὐ γάν. η δὲ ἴστρια μάχη ποιεῖ μεριτόν τοῦ σπουδαίου πολέμου.* Secunda potestas est mulier, neque enim ipsa aequum sibi jus vindicet (*sub capite enim est*) nec eam, quod subdilatisti est, contemnat maritus, corpus enim est. Deinde: *δύοτες δέ τοι αρχή αὐτοί, ἀπεριτέλους καὶ πολλαῖς τοῖς ὁμοίοις, ἀλλ' οὐκ εἰς τοὺς πάτερούς αὐτῶν.* Altera potestas illa est, imperium & ipsa

habens, multumque in honore confortii, sed tamen plusculum habet vir. Augustinus epist. cxc: *Filius ex legitimis nuptiis susceptus magis in patris est, quam in matris potestate.* Gregoras libro VI, ubi de Andronico Palaeologo & Irene agit: *αργεστάρου Τραπεζού τοῦ μελέτης τὸ μητρός την πατέρα, τὸ πατέρος γέδει τοῦ τοῦ πατέρος πελεθῆται βασικόν τὸν τοῦ πατέρος μαλλαῖς η τὸ μητρός.* Addebat ille plus matre patrem posse, nec quicquam intercedere quo minus patris de filio valeret voluntas, etiam pre materna. De reverentia matri debita vide I. congruentius. C. de pactis.

GRONOVII NOTE.

I. Contendant inter se] Aliud pater, aliud mater præcipiat, utique in mediis & in utramque partem permisiss. Quintil. decl. 6. Poteram quidem fortiter dicere: *Pater iussi &c.* *Sunt*

II. 1. Distinguenda autem sunt in liberis tria tempora: primum tempus imperfetti judicii, ἡ βραστὴν τὸ τέλος, ut Aristoteles loquitur, dum abest νοητός, vis electrix, ut idem Pol. i, c. ulta alibi: secundum tempus perfecti judicij, sed dum filius pars manet familiæ parentum ἐώς τὸ μὲν χρεόθη, ut loquitur idem Aristoteles: tertium postquam ex ea familia excessit. * In primo tempore omnes liberorum actiones sub dominio sunt parentum: æquum enim est, ut qui se regere non potest, regatur aliunde. *Æschyli dictum est:*

ætas prima, ceu brutum pecus,
Ut educetur mentis alienæ indiget.

At aliud naturaliter inveniri non potest, cui regimen competit quam parentes.

2. Est tamen eo quoque tempore filius aut filia capax domini in res ex jure gentium, sed exercitium impeditur ob eam quam diximus judicij imperfectionem. Habent jus, ut de pueris Plutarchus loquitur, οὐ κτίσταις τοις παισὶ τοῖς οὐ γένοις. Quare ut res omnes liberorum parentibus acquirantur non naturale est, sed ex quorundam populorum legibus, quæ & patrem a matre in hac re distinguunt, & filios non emancipatos ab emancipatis, & naturales a legitimis, quæ discrimina natura ignorat, exceptâ ea quam dixi sexus præstantia, si imperia inter se contendant.

Supra III.

9. 6.

De fort.

Alex. II.

III. In secundo tempore, cum jam judicium ætate maturuit, subsunt parentum imperiis non aliae actiones, quam * quæ ad familiæ paternæ aut maternæ statum aliquid momenti habent: æquum enim est ut pars conveniat cum ratione integri. In ceteris autem actionibus habent tum liberi εξεστῶς, id est, facultatem moralem agendi, sed tenentur tamen in illis quoque studere semper ut parentibus placeant. Verum hoc debitum cum

non

Sint sane iura patria, sedeatque medius inter duos iudex: non comparabo personas quamvis apud omnes gentes plus juris habeat, pater.

Dominio] Regimine, moderatione.

2. Dominii in res] Potest enim & infinitibus donari. Sueton. Tib. 6.

Imperfectionem] Imbecillitatem, debilitatem.

E' κτίσταις] Possessione, non u'.

Ut res liberorum parentibus] §. 1. Infit. Per quas person. cuiq. acq.

Naturales] Nothos, spuriros, extra conjugium susceptros.

Excepia ea] Nisi quod in dissensione parentum quia virilem sexum præfert, patris potius judicium sequendum dicitur.

III. Quæ ad familiæ] Vel patrata vel omisso patris matrisve genus & necessitudines aliqua juvare, aut lèdere possunt.

Et;

G R O N O V I I N O T E .

II. 1. Vis electrix] Deleatus ad discrimen rerum nosiarum & utilium.

non sit ex vi facultatis moralis, ut illa superiora, sed ex pietate, observantia, & gratiae reprendenda officio, non efficit ut irritum sit, si quid contra sit factum, sicut nec irrita est donatio rei a quoque domino facta contra parsimoniae regulas.

IV. In utroque hoc tempore jus regendi, etiam jus coegerendi complectitur, quatenus nempe vel cogendi sunt ad officium liberi, vel emendandi. De gravioribus autem poenis quid sit sentendum, alibi erit agendi locus.

V. Quanquam vero imperium paternum ita sequitur ipsam patris personam ac *χέτιν*, ut avelli transferrique in alium non possit, potest tamen naturaliter, & ubi lex civilis non impedit, pater filium oppignorare, * &, si necesse sit, etiam vendere, ubi alia ratio eum alendi non suppetit: quod ex veteri Thebanorum lege (quam libro secundo recitat *Ælianu*s) in populos alios videtur fluxisse: ipsa autem lex Thebana a Phoenicibus ac porro ab Hebreis venit: quam ipsam obtinuisse & apud Phrygas docet *Apollonius*, epistola ad Domitianum. Censetur quippe ipsa natura jus dare ad id omne, sine quo obtineri non potest quod ipsa imperat.

VI. In tertio tempore filius in omnibus est *ωτιξερίον*, sive que juris, manente tamen semper illo pieratis & observantiae debito, cuius causa perpetua est. Unde sequitur, regum actus irritos dici eo nomine non posse, quod parentes habeant.

VII. * Quicquid extra haec est, a lege est voluntaria, quæ
Num. xxx, alibi est alia. Sic jure quod Deus Hebreis dedit, potestas pa-
2. 3. 4. 5.
Ub. de præ-
capitis legi,
præcipio
vetante
cccclxx.

GROTTI NOTE.

Et, si necesse sit, etiam vendere] Jornandes historia Gotthica. Haud enim secus parentes faciunt, salutem suorum pignorum providentes, satis liberant ingenitarem perire quam vietam, dum misericorditer atendus quis venditur, quam mortuus servatur. Eam legem video & apud Mexicanos suffic.

Quicquid extra haec est, a lege est volun-
taria] Seneca de beneficiis III, c. xi: quia utile est iuventuti regi, imponimus illi quasi domesticos magistratus.

Pars erant domus paternæ] Alioqui XII, anno filius erat obligandi se capax moribus Hebreis: ita

illi ad dictum in Numeris locum.

GRONOVII NOTE.

Facultatis moralis] I, I. 5. Quum nequeant sibi vindicare parentes tanquam suum, et si accipiunt merito quai mercedem cure, studii, laboris in liberis educandis.

V. *Vendere]* Ut Erisichthon filiani. Ovid, 8, met. 860.

Hbreis] Exodi 21, 7. Quam secutus etiam Romulus. Dionys. Halic. 2, 28.

VII. *Dissolvenda vota]* Ad rescindendum & irritum faciendum, si filius familias voto nuncupato temere obligasset ad sacrum faciendum, dona templis aut sacerdotibus danda, &c.

cipati non erant. a Qualem in liberos potestatem alios non habere ipsi Romani profitentur. Sextus Empiricus Pyrrhonius ^{pat. potest.} rum tertio: *οἱ Ρωμαῖοι τομοῦσεν τὰς παιδίας ὑποχειρίας καὶ τὴν δύλην, τὴν πατέρου κελεύσον εἶναι. καὶ τὸ δίστος τὸ παιδίου μη κυριεύειν τὰς παιδίας, ἀλλὰ τὰς πατέρους, ἵνα ἐλευθερίας οἱ παιδίας τόχειν καὶ τὰς δέχεσθαις. πατέρων ἔτερος ἢ οἱ παραγνήτοι τῷτο ἐκβέλουν*. * Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad instar servorum esse voluerunt; neque suorum bonorum ipsos esse dominos, sed parentes, donec manumittantur eo modo quo mancipia solent: quod alii ut tyrannicum repudiant. Simplicius ad Epicteti enchiridium: *οἱ δὲ παιδαὶ τὸ Ρωμαῖον νόμον καὶ τὰς τῶν τὸ φύεταις ὑπερεγκλῶ διπλελέφαντες, καὶ ταῦτα τὰς παιδίας σὺν οἷς ψεύτεις ιστάει τὰ τεκνά παντάσιν, ἀμφὶ οἷς τὰς παιδίας παντοδιπτάς υποτάξαι βαλόμενοι, καὶ τῷ τὸ γενέαν οἵμα φυσικῆ φιλοσογίᾳ διαρρέοντες, καὶ πιπεύσκειν, εἰ βάλοιτο, τὰς παιδίας τοῖς γρυποῖς ἐπέτρεψαν καὶ φονούσαι ἀπιωργίτας.* Antiqua Romanorum leges, respicientes tum ad eam que a natura est eminentiam, tum ad labores quos pro liberis parentes suscipient, volentes preterea liberos parentibus sine exceptione subjectos esse, credo etiam confisse naturali parentum amori, & venundandi, si vellent, liberos, & impune interficiendi parentibus jus dederunt. Simile Lib. VIII. patrium jus apud Persas, ut tyrannicum accusat Aristoteles: Nic. c. xii. quæ ideo a nobis afferuntur, ut accurate distinguamus civilia a naturalibus.

VIII. i. Ex consensu jus in personas quod oritur, aut ex consociatione venit, aut ex subjectione. Consociatio maxime naturalis in conjugio appetet: sed ob sexus differentiam imperium non est commune, sed maritus uxor caput, nempe in Eph. v. 23. rebus conjugii, & in rebus familiae: nam uxor pars sit familiae maritalis. Ideo de domicilio constituere jus est marito. Siquid ultra juris maritis conceditur, ut lege Hebræa jus rescindendi quævis vota uxor, apud populos nonnullos jus vendendi bona

GROTTII NOTE.

Legum Romanarum auctores] Philo in legatione: *ἡδὲ τοῦ πατρὸς εἴσιαν τὸ τὸ Πατριαῖον νόμος ἀρχὴν πατρὸς.* Patrii enim in filium omnimoda potestas iure libertatum competit.

GRONOVII NOTE.

Manumittantur] Patria potestate solvantur emancipatione, quemadmodum servi tibi emti manumissionem.

Confisa naturali] Qui satis spondebat, parentes eo jure ad crudelitatem non abusuros;

Civilia a naturalibus] Jus civile quorundam populorum a communibus naturæ praeceps.

VIII. i. *Consociatio in conjugio*] Sic uxor marito dicitur socia cuiuscumque fortunæ. Tacit. 3, ann. 15. & uxoris confortium rerum secundarum adversarumque. eod. lib. 34. & coniux prosperis dubiusque socia. 12. ann. 5. item laborum periculorumque sociæ in Germ. mot. 18. & non prospera tantum, sed omnis fortunæ societatem inisse. Justin. 23, 2. & matrimonium societas fortunarum omnium. Liv. 1, 9.

na uxoria, non a natura est, sed ab instituto. Exigit hic locus ut videamus quid sit de natura conjugii.

2. Conjugium igitur naturaliter esse existimamus talem cohabitationem maris cum femina, quae feminam constitutus quasi sub oculis & custodia maris: nam tale consortium & in mutis animantibus quibusdam videtur est. In homine vero, qua animans est utens ratione, ad hoc accessit fides, qua se femina mari obstringit.

I X. 1. Nec aliud ut conjugium subsistat natura videtur requirere: sed nec divina lex amplius videtur exegisse ante euangelii propagationem. Nam & * viri sancti ante legem plures

Deut. xxii, 15. una uxores habuerunt, * & in lege præcepta quædam dantur his, qui plures una habeant; & regi præscribitur, ut nec uxori *Deut. xvii, 16, 17.* rum nec equorum nimiam sibi adsciscat copiam, ubi Hebræi interpretes notant octodecim five uxores, five concubinas regi *11 Samuel, xii, 8.* fuisse concessas, & Davidi Deus imputat, * quod uxores ei complures & quidem illustres dedisset.

Denter. xxiv, 4. 2. Sic & dimittere uxorem volenti modus præscribitur, nec dimissam ducere quisquam impeditur, præter cum qui dimisit, * & sacerdotem. Hæc tamen ad alium maritum transiundi libertas

GROTTII NOTE.

Viri sancti ante legem.] Chrysostomus de Sara: κακίην πάντι επειδειστής ἀπειλεῖς διποντας παρεγμένος αὐτῷ πάντα δέ τι παρεπόμενον οὐδέποτε γέγονε τότε μεμάνατο. *Ipsa viciſſim* studebat sterilis conjugii solatum ex ancilla querere, nondum enim talia tunc recta erant. Eundem vide i ad Timoth. c. iii. Augustinus de doctrina christiana libro iii, cap. xii. Erat uxorum plurium simul habendorum inculpabilis consuetudo. Similia habet ibidem cap. xviii. Tum vero cap. xxix. Multa enim sunt, que illo tempore officiose facta sunt, que modo nisi libidinose fieri non possunt. & libro xvi. de civitate Dei cap. 38. quoniam multiplicanda posteritatis causa plures uxores lex nulla prohibebat.

Et in lege.] Josephus antiq. histor. xvii, 1. πάτερος ἐν ταυτῷ πλειονὶ ἡμέρῃ σωματικῷ. Mos nobis patrius eodem tempore plures habere uxores.

Quod uxores ei complures & quidem illustres dedisset.] Josephus eo histrio loco: Πάτερ οὐτός καὶ γυναῖκας, οὐδεὶς διαγίγνεται & τρεπεται ἡμέρᾳ.

cum Deus ei uxores dedisset, quas iuste ac legitime habere posset. Pesietha ad Levit. xviii. notissimum ait esse, eum qui dicat vetitum esse habere plures uxores nescire quid sit de lege.

Et sacerdotem.] Levit. xxi, 7. Repudiatae additur vidua ibidem & 14. quod de principe sacerdote intellexit Philo & plerique hodie interpretes, ob ea qua procedunt commate 10. & deinceps. Sed quemvis sacerdotem intelligi debere ostendit Ezechiel xliv, 22. & in explicatione legis, ut & contra Appionem primo Josephus; connectenda ergo lex cum initio capituli, ut illa de Pontifice maximo obiter sint interposita.

GRONOVII NOTE.

Custodia maris.] Videtur addendum, procreationis & mutui auxilii causa. Quintil. decl. 368. Si mares feminis junguntur, ut imbecillior sexus præsidium ex mutua societate sumat.

Accessit fides.] Tacite significat fidem, quam dat maritus uxori non esse a natura, sed ab instituto.

bertas ipso naturali jure ita restringenda est, ne inde oriri possit prolis confusio. Hinc illa apud Tacitum juris pontificii quæstio: an concepto, necedum edito partu rite nuberet. Apud Hebreos inter utrumque matrimonium tres menses interponi jubebantur. At Christi lex ut res alias ita & hanc conjugii inter *Mat. v. 32.*
christianos ad perfectiorem redigit normam, ex qua & qui ^{xix. 9.} dimisisset uxorem non adulteram, & qui duxisset dimissam, *Cor. vii. 4.* adulterii reos pronuntiat: & apostolus ejus atque interpres Paulus, non viro tantum jus dat in corpus uxorius, quod & in naturali statu procedebat (οὐδὲ μισθύῳ μηρῷ μὲν νόμῳ ἀφεγδίτης ταῦτα ἔχει τὸ σώματον τὸ οὐσίων, inquit Artemidorus, id est, qui coniugii lege femina conjugitur, is in corpus ejus dominium habet:) sed & uxori vicissim in corpus mariti. *Lactantius: Non enim, sicut juris publici ratio est, sola mulier adultera est, que habet alium, maritus autem etiam plures habeat, a crimen adulterii solius est. Sed divina lex ita duos in matrimonium, quod est in corpus unum, pari jure conjugit, ut adulterio habeatur quisquis compagnum corporis in diversa disfraxerit.

3. Scio a plerisque existimari in utroque hoc capite non novam a Christo conditam legem, sed restitutam quam Deus patre rerum primordio considerat: in quam sententiam adduxisse eos videntur ipsa Christi verba, ubi ad primordium illud nos revocat: sed responderi potest, ex prima illa conditione, quia uni mari feminam non nisi unam Deus attribuit, satis apparere quid optimum sit Deoque gratissimum: & hinc sequi semper id fuisse egregium ac laudabile: non tamen ut aliter facere nefas esset: quia ubi lex non est, ibi non est legis transgressio; at lex de ea re nulla illis temporibus extabat. Sic etiam cum dixit Deus, sive per Adamum, sive per Mosem, tantum esse
fcedus

G R O T T I N O T E .

Lactantius] Libro institutionum vi, c. xxiii. ubi & hoc sequitur: exemplo continentia docenda est uxor in se casta gerat. Iniquum est enim ut id exigas, quid ipse prestat non possis. Sensus idem in Gregorio Nazianzeno: πῶς ἀπαύτη, τι ἀπαύσις? quomodo exigis & non rependi? Hieronymus ad Oceanum: Aliae sunt leges Casarum, aliae Coriñti; aliud Paninius, aliud Paulus noster præcipit. Apud illos viris impudicitate frana lassunt, & solo stupro atque adulterio condemnato, passim per Ispanaria & ancillulas libido permititur, quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos quod non licet feminis aque-

non licet viris, & eadem servitus parte conditione censetur.

G R O N O V I I N O T E .

IX. 2. Ne inde oriri] Ne prius dimissa jungatur alii, quam certum exploratumque sit non esse gravidam ex priori & scriri possit, si quid potea pariat, non esse ab eo, a quo divortit.

Apud Tacitum] i, ann. 9.

Quod & in naturali] Quod & ex natura lege sine moitu apostoli marito competebat.

3. At lex de ea nulla] Ipse Christus videtur dicere Matth. 19, 4.

Sive per Mosem] Quasi Moës haec verba tribuerit Adamo per etiopæian, ut historicæ conciones Imperatoribus.

fœdus matrimonii, ut vir parentis familiam relinquere debeat, quo novam cum uxore familiam constituat: idem ferme dixit quod Pharaonis filiae dicitur Psalmo XLV, 11. Obliviscere populi tui, & domus patris tui. Et ex hac tam arcta amicitiae institutione satis appetet * Deo gratissimum esse, ut perpetua sit ea coniunctio: non tamen eo evincitur a Deo * jam tunc imperatum nequa de causa fœdus illud solveretur. At Christus quod Deus institutione conjunxit id ab homine separari vetuit, ex eo quod optimum Deoque acceptissimum est, dignissimam lege nova desumens materiam.

4. Ple-

GROTTI NOTÆ.

Deo gratissimum esse.] Et multis olim quoque sapientibus prelati hic mos. Euripides in Andromacha ex persona Hermiones:

Ἄλλος γάρ καὶ οὐκέτι
εἶχεν μίας βλαπτότερης δύναμις
μάκρα
Σπέρματος, ὃσις μὴ κακῶς εἰσεῖται.

non etenim decet
Unum imperare feminis geminis vi-
rum:
Contentus uno conjugis vivat tunc,
Quicunque cupist rite curatam do-
mum.

Et in choro:

Οὐδέποτε ἀτούμηνα
Δικῆρος ἐπανίσσω βοστῶν,
Οὐδὲ ἀρφιστόρης κόρης,
Ἐξειπεν τὸν αἴσθητον,
Δυσμόντος τε λύπης.
Τὴν μίαν μοι σεργίσα πόλις γέμοις
Δικαιώσει δίκαιος αἰδεῖσ.
Οὐδὲ γάρ ἔτε πόλεισ
Διέδυνοι πυραϊδεῖσ
Μίας αἰγάλεως φίρεται.
Αἴγαθος δὲ ἐπ' αἴγαδι,
Καὶ ταῖς πολίαις,
Τικτύσαις δὲ ἔργαταισ δυοῖς
Ἐξειπεν Μέσσην φιλέπι κραυγαν.
Προτεῖ δὲ ὅταν φέρων ταῦτας θεαταῖς
Κατέπι πυθυναῖσ,
Διδύμα πραπίδαιον γράμμα
Σταύω τε πλήθειον αἰδεῖσεσ
Φανολίσσεις φρεστεῖσ αἰτοκρατοῦσ.
Ἴδος αἱ διώλαιμις αἰστὰ τε μέλαθρα,
Κατέπι τε πολιαῖσ,

Οὐτότας δέ περ δέλεστι κατεῖσται.

Nunquam genina de mare genus,
Nunquam duplices laudabo toros.
Odit ἡ διά semina rixa.
Unam debet non ambiguī.
Vir participem nosce cubilis:
Duo nec domini rectius urbes
Terraque regunt, quam quis scis
pirum?

Tenet una manus: quin sic oneri
Onus accedit, discors agitat
Robies rupi fædere cives,
Etiama artifices carminis inter
Geminos ipse tristia miscent
Prelia Musæ: cumque in pelago
Vela carinæ fert aura levis,
Plus una valet, contemta licet,
Dextera clavi qua frana tenet,
Quam consiliis vis in partis
Distracta duas, aut prudentum
Numerosa cohors: una potestas
Temperet urbem, regat una domum;
Si modo cordi est tranquilla quiete.

Plautus Mercatore:

Nam uxor contenta est, que bona
est, uno viro;
Qui minus vir una uxore contentus
sit?

Jam tunc imperatum] Sic &c in causa plurimi uxorum distinguit Ambrosius id, quod laudaverat in paradiso Deus, a damnatione contrarii c. IV, lib. I. de Abraham, quem locum Gratianus posuit causa XXXII, quæst. IV.

GRONOVII NOTÆ.

Idem ferme dixit] Ut qui tantum prædicet, quid effecturus sit amor; non edicat, quid necessario fieri debeat.

T. 1776

4. Plerasque gentes certum est antiquitus ut diuertitorum libertate, ita plurium seminarum conjugio usas. Prope solos barbarorum Germanos singulis uxoribus contentos suo tempore fuisse. Tacitus memorat: idque passim ostendunt historiæ tum *De morib[us] Persarum, * tum Indorum.* * Apud Ægyptios soli sacerdotes *Germ.* unius feminæ conjugio utebantur. Sed & apud Græcos Cecrops *Diod. lib. I.* primus, teste Athenæo, *μίαν ἐν ζεύς,* unam feminam uni marito attribuit; quod tamen ne Athenis quidem diu observatum, Socratis & aliorum exemplo docemur. Quod si populi *Gellius xv,* continentius egerunt, Romani semper duabus uxoribus, *di cap. xx,* diuertio diu abstinuerunt, laudandi sunt sane, ut qui ad id quod optimum est accesserint: unde & Flaminice apud eosdem Romanos matrimonium, nisi morte, non solvebatur: * non tamen inde sequitur peccasse, qui fecerunt aliter ante promulgatam euangelii vocem.

X. 1. Nunc quæ rata sint jure naturæ conjugia videamus: in duo dijudicando meminisse debemus, non omnia, quæ juri naturæ repugnant, irrita fieri jure naturæ, ut exemplo prodigæ donationis appareat; sed ea demum, in quibus deest principium dans validitatem actui, aut in quibus vitium durat in effectu. Principium & hic & in aliis actibus humanis, unde jus oritur, est jus illud quod facultatem moralem interpretati sumus, simul cum voluntate sufficiente. Quæ voluntas sit sufficiens ad jus producendum infra melius tractabitur, ubi de promissis in genere agetur. Super facultate morali quæstio oritur de parentum consensu, quem ad validitatem conjugii quasi naturalitez quidam requirunt. Sed in eo falluntur, nam quæ adferunt argumenta, nihil aliud probant, quam officio filiorum conveniens esse, ut parentum consensum impearint: quod plane concedimus

G R O T I I   N O T E .

Tum Indorum] Et Thracum, de quibus versus sunt Menandri, & Euphorionis in Andromacha.

Apud Ægyptios soli sacerdotes] Vide Herodianum libro 11.

Non tamen inde sequitur peccasse] Augustinus libro XXII, c. XLVII. contra Faustum: *Quando mos erat, cimen non erat. Posuit & hoc Gramanus, sed sub Ambrosii nomine.*

G R O N O V I I   N O T E .

4. *Divortiorum libertate]* Libera & licita fecisse diuertia, seu permisso conjugibus, ut possent vineulum matrimonii solvere.

Socratis] Qui duas uno tempore habuit uxores, Xantippen & Myrrinem Aristidis filiam.

Diu] Usque ad annum urbis conditæ 522, quum primus Sp. Carvilius Ruga uxori nuntium remisit, quod sterilia esset. Gellius 4, 3. & 17, 21.

Flaminice] Diali Flaminii, five Jovis sacerdoti nupta. Gell. 10, 15.

X. 1. Prodigæ donationis] i. num 3. *In quibus deest]* Quæ qui facit, caret facultate morali ad agendum.

Vitium durat] Singuli actus peccatum iterant.

Facultatem moralem] i. 1. 4. & 5.

Infra melius] Lib. 2, c. 11.

Officio conveniens] Decere pios liberos.

mus cum temperamento, nisi manifeste iniqua sit parentum voluntas. Nam si in omnibus rebus filii reverentiam parentibus debent, certe præcipue eam debent in eo negotio, quod ad gentem totam pertinet, quale sunt nuptiæ. Sed hinc non sequitur jus illud, quod facultatis aut dominii nomine explicatur, deesse filio. Nam qui uxorem ducit & maturæ esse debet atatis, & extra familiam abit, ita ut hac in re regimini familiari non subjiciatur. Solum autem reverentia officium non efficit, ut nullus sit actus qui ei repugnat.

2. Quod autem a Romanis aliisque constitutum est, ut quædam nuptiæ, quia consensus patris deficit, irritæ sint, non ex natura est, sed ex juris conditorum voluntate. Nam & eodem jure * mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo L. 25. D. de diffensu matrimonium irritum non facit; ac ne pater quidem ritu nupt. filii emancipati: & si pater ipse sit in patris sui potestate, in L. 16. §. 1. filii nuptias & avus & pater consentire debent: filiæ avi auctoritas sufficit. quæ discrimina naturali juri incognita satis ostendunt venire hæc ex jure civili.

3. In sacris literis videmus quidem pios viros, multoque L. 20. C. de magis mulieres, (* quarum verecundia maxime convenit hac in nuptiis. re alieno arbitrio stare, quo & illa pertinent quæ priore ad vit. 36. Corinthios de elocanda virgine legimus) in contrahendis nuptiis fecitos auctoritatem parentum: sed non tamen irritum Genes. pronuntiatur Esavi conjugium, aut liberi illegitimi, quia sine XXXVI. Declar. 257. tali auctoritate nuptias contraxerat. Quintilianus jus strictum, & quidem naturale, respiciens, sic ait: *Quod si licet aliquando etiam*

GROTIUS NOTÆ.

Mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo diffensu matrimonium irritum non facit.] Imo & avi, si liber est, voluntas plus valet quam patris, qui servilis fit conditionis, Gratian. causa 32. quæstio-

ne III.
*Quarum verecundia maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare.] Non est enim virginalis pudoris eligere maritum, ait Ambrosius lib. 1, de Abraham. c. ult. relatus in codicem Gratiani causa XXXI, quæstione II, Dominatus Andria: *Summa potestas nuptiarum in patre pueræ est.* Hermione apud Euripidem:*

*Νυφθωάτω οὐδὲ εμοὶ πατήσ
επος
Μέγαρες εἴη, καὶ οὐκ εποιείν
ταῦτα.
Caram parenti de meis ego nuptiis*

*Permitto, non est illud arbitrii mei.
Hero apud Musæum:*

*Αρεβαστὸς ἐδωλύματα γάμοις ἔστιν
πεντελεῖαι,
Οὐδὲ τοιοῦτα τοκεστιν εἰπεῖσθιν.
Lege maritali jungi non possumus
ambo,
Cum nolit mater, nolit pater.*

GRONOVII NOTÆ.

Quod ad gentem] Nam turpes nuptiæ de honestamentum sunt totius familie.

2. *Et pater consentire]* Ne invito ei suis heres agnoscatur.

Filie avi auctoritas] Quia exit in aliam gentem, & quod parit, non est hujus, sed sui patris in potestate.

3. *Quarum verecundia maxime]* Ideo tantopere in foro Typhana culpat Cleopatra contra matris voluntatem extra Ægyptum nupsisse. Justin. 39, 3.

etiam contra patris voluntatem ea, quæ alioqui reprehensionem non merentur, filio facere; * nisquam tamen libertas tam necessaria quam in matrimonio est.

XI. Cum ea quæ alteri nupta est matrimonium haud dubie irritum est, lege quidem naturæ, nisi vir prior eam dimiserit; tandem enim durat ejus dominium: lege autem Christi, donec mors vinculum dissolverit. Irritum autem est ideo, quia & facultas moralis deest, sublata per prius matrimonium, & omnis effectus est vitiosus. Singuli enim actus contrectationem habent rei alienæ. Viceps ex Christi lege irritum est conjugium cum eo, qui maritus sit alterius mulieris, ob jus illud quod Christus feminæ pudicitiam servanti dedit in maritum.

XII. i. De conjugiis eorum, qui sanguine aut affinitate junguntur, satis gravis est quæstio, & non raro magnis motibus agitata. Nam causas certas ac naturales, cur talia conjugia, ita ut legibus aut moribus vetentur, illicita sint, assignare qui voluerit, experiendo discribit, quam id sit difficile, imo præstari non posse. Nam quam * Plutarchus attulit in quæstionibus Romaniis, & Augustinus sequitur de civitate Dei, libro xv, cap. 16. de latius spargendis amicitiis per diffusas affinitates, non tanti est

G R O T I I N O T E .

Nisquam libertas tam necessaria est quam in matrimonio] Engraphius ad Andriam actu 1, scena v: Tangit & illud, an patrum imperios obsequi filii debeant. Constat enim circa nuprias esse filiis liberam voluntatem. Calliodorus VII, 4: Durum est libertatem liberam non habere in matrimonio, unde liberi procreantur.

Plutarchus attulit in questionibus Romanis] Philo de legibus specialibus: τι ο τας αρδε της έναυ στρόπτες κονταρίας και δημιουργίας επέκεινα, ης βασικού χειρού το έπειτης οὐδενε πωλώντα μήτε και λαμπεῖται φορετήνεσσι και γεννάται διατελεσσούσις ιαντούς και γητούς και την αινιγματωτικότητας αι γαρ τη διανοία δημιουργίας γενετικής απεργάσθωτης συγχέτειας τη διανοίας επιπλέοντας, οι κατεν της ανθρακίας έκπλανονται. Quid opus hominum inter se necessitudines ac vincula inhibere, & unius domus angustiis claudere tam ingens ac clarissimum opus, quod extendi fundique posset in regiones & insulas, ubenque universum? Affinitates namque cum exiraneis novas parvunt

conjunctiones hominum, non minores illis, que ē sanguine veniunt: quod recipiens Moses alias etiam multas propinquorum nuptias veruit. Chrysostomus ad 1 Corinth. XIII, 13, τι συρχεπῆς τὸ ἀγάπης τὸ πλάτος τὸ θελτικὸν ὑπέβαλεν διαβολος τὸ αὐτὸν φίλας, δι τὸ δύναται καὶ τὸν εξ απειτεῖς φίλους ἀφορμὴν οὐδεποτε ψευδεῖς φίλοι. Quid in artuum co-gis amoris latitudinem? quid supervenientis amicitie carissimam perditis, per quam poteras aliam amicitiam parandæ occasionem acquirere, extraneam ducent uxorem?

G R O N O V I I N O T E .

XI. Nisi prior vir] Quia lex naturæ non repugnat divortio.

Lega Christi] Qui divortium non permisit, nisi cum adultera.

Facultas moralis] Et viro ad ducentum, & feminæ ad se tradendum, vel ad conveniendum in alterius manum.

Christi lege] Non naturæ aut veteris fœderis, qua concedunt polygamiam;

XII. i. De latius spargendis] Tanquam ideo vetitum sit proximos

est ponderis, ut quod contra fiat irritum aut illicitum censeri debeat. Neque enim quod minus utile est, statim & illicitum est. Adde quod accidere potest, ut huic qualicunque utilitati alia major utilitas repugneret, neque eo duntaxat casu quem Deus in lege Hebraicis data exceptit, ubi vir quispiam sine prole obiit, cui non dissimile est, quod de virginibus ex aſſe heredibus, quas ἐπικλήψει vocant, & Hebræo * & Attico jure constitutum est, ad conservandas scilicet in familia res avitas, sed aliis multis qui aut conspici solent, aut excogitari possunt.

2. Ab hac generalitate eximo matrimonia parentum cuiusque gradus cum liberis, quæ quo minus licita sint, ratio (ni fallor) satis appetit. Nam nec maritus, qui superior est lego matrimonii, eam reverentiam potest praestare matri quam natura exigit, nec patri filia; quia quanquam inferior est in matrimonio, ipsum tamen matrimonium talem inducit societatem quæ illius necessitudinis reverentiam excludat. Bene Paulus jurisconsultus, cum dixisset in contrahendis matrimonii * naturale jus & pudorem inspicendum, addidit contra pudorem esse filiam suam uxorem ducere. Talia igitur conjugia haud dubitandum quin & illicita sint, & irrita insuper, quia vitium perpetuum effectui adhaeret.

L. Adopti-
vus. §. Ser-
viles. D. de
viri nupti.

3. Neque movere nos debet Diogenis & Chrysippi argumentum a gallis gallinaceis aliisque animantibus mutis petitus, quo probare volebant commixtiones tales non esse contra jus naturæ. Nam ut initio libri diximus, satis est, si cum natura humana

consanguineos nuptiis conjungi, ut externi cupidius in societatem conjugalem appeterentur.

eandem ejusdem matrem & uxorem,

GRONOVI NOTÆ.

Sine prole obiit] Ut ejus viduam frater ducat, mortuoque semen exicit. Deut. 25, 5.

Ex aſſe heredibus] Quia fratrem non habent, & solæ sunt parentum heredes.

Hebreo] Ut proximi eas ducant cognati exemplo Ruth cap. 4.

Attico] Per Solonem. Diodor. Sic. 12, 18.

2. *Eximo matrimonia*] Ovidius de Myrrha Cinaræ 10, met. 304. Sitamen admissum finit hoc natura videri. 353. *Neve potentis concubitus vetito naturæ pollue fædus;* At lib. 9, 456. in fabula Byblidos & Caumi nullam facit naturæ mentionem; tantum canit, *Nec qua debebat amat;* & obscenæ flammæ: tanquam hoc incesti genus ob legem, non instinctu nature putetur.

Et Attico jure] Vide Demosthenem ad Leocharem Fortunatianum rhetorem: Donatum Phormione act. 1, scen. 11. & Adelphis iv, v.
Naturale jus & pudorem inspicendum] Egregie hoc exsequitur Philo de specialibus legibus; ubi esse dicit πάτερ ἀστοργημα, ταῦτα μέντος πατέρος τετελεθυκότω, οὐ δὲ λαυτούς τετελεθυκότων, γέρεας. Τὸν δὲ μέντος αἰδοῖο μὴ λαυτανεῖν, τὸν αὐτὸν δὲ αἴδην γῆρας τετελεθυκότων πατέρος τοῦ μητρίου, γέρεας. *Parisi* mortui cubile, quod, tanquam res sacra, intactum sibi oportuit, contemnere, neque senectutis, neque materni nominis verescundia tangi; eundem ejusdem esse filium & maritum;

Jure

mana quid pugnet, ut illicitum habeatur. Et hoc est incestum, L. ult. de quod * jure gentium committi scriptit Paulus jurisconsultus inter gradus ascendentium & descendenter. Hoc est ius illud quod Xenophon ait non eo minus jus esse, quia * a Persis contemnebatur. Naturale enim recte dicitur, interprete Michaële Socr. 4, Ephesio ad Nicomachia, τὸ δόγμα τοῖς πάτερσιν οὐ ἀδικητόφοις οὐ μὲν φύσιν ἔχεσθαι: quod apud plerosque non corruptos, sed nature convenienter se habentes obtinet. Hippodamus Pythagoricus vocat δόγμα φύσιν ἀμέτρητον ἐπιμυιάτα, ἀναλαζέτας ὄργανος, ἀναποτίτας ἡδονάς: immoderatas ὅτα natura alienas cupiditates, effrānes impetus, nefarias voluptates. De Partibus sic Lukanus:

epulis vesana, meroque
Regia non ullos exceptios legibus horret
Concubitus,

Et mox:

cui fas implere parentem,

Quid rear esse nefas?

Speciatim autem huic Persarum mori causam pravam educationem prudenter assignat Dion Prusænus oratione xx.

4. Atque hic mirari libet Socratis commentum apud Xenophonem, qui in conjugiis talibus nihil culpandum invenit praeter ætatis disparitatem, unde aut sterilitatem ait sequi, aut male conformatam sobolem: quæ sola ratio si tali conjugio obstat, certe nec irritum esset, nec illicitum, non magis quam inter alias personas, quarum ætas tot annis distat, quot annis parentes liberos solent præcedere.

3. Illud potius disquisitendum, an non in hominibus nulla prava educatione corruptis, praeter id quod intellectu concipi posse jam diximus, sit in ipsis affectibus insita fuga quædam

G R O T T I I N O T E .

Jure gentium 1. Sic & Papinianus loquitur in L. Si adulterium, §. 2. D. ad legem Julianam de adulteris.

A Persis contemnebatur] Quorum hac in re crimen bellis perpetuis, ac fratrum cædibus, a Deo punitur notat Philo. Persis addit Medos, Indos, Æthiopas, Hieronymus lib. 11. contra Jovinianum, de barbaris in universum Hermione in Andromacha Euripides:

Tοὺς τοῦ βαρβαροῦ θέω.
Πατέρα τοῦ θραστοῦ, τοῖς τε μητροῖς
μηνυταί.
Κόρη τοῦ αἰνεοῦ. οἴτε φοῖτε οἴτε
φιλατεῖτε.

Xæpœn, καὶ οὐδὲ οὐδὲ ιερά.

Tale est omne barbaricum genus.
Mater jungatur filio, nata pater,
Frater soror: proxima alterna manus
Cade implicantur: nulla lex prohibet
nefas.

G R O N O V I I I N O T E .

3. A Persis] Apud quos magum matribus coibant, nec pro perfecto mago habebatur, nisi qui sic natus esset.

Implere] Ovidius 11, 265. confessam amplectitur heros, Et potitur volis ingentique implet Achille.

5. Fuga quædam] Aversatio naturalis,

commixtionis cum parentibus & ex se natis, quippe cum ab ea etiam quædam animantia muta naturaliter abhorreant. Ita enim & alii existimarent, & Arnobius adversus gentes libro quinto: *Etiamne in matrem cupiditatis infandæ spem Jupiter cepit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum quivit avertire; quem non hominibus solis, sed animalibus quoque nonnullis natura ipsa subiecit, & ingeneratus ille communiter sensus?* Exstat de camelio & * de equo Scythico nobilis in hanc rem narratio apud Aristotelem animantium historia nona, capite XLVI. & non dissimilis apud Oppianum libro primo de venatu, Seneca Hippolyto:

*Ferae quoque ipsæ Veneris evitant nefas,
Generisque leges inscius servat pudor.*

XIII. 1. Sequitur quæstio de gradibus affinitatis omnibus, & de gradibus sanguinis ex transverso limite, iis præsertim qui Levitici cap. XVIII. expressi leguntur. Nam etiam concessò, a mero jure naturæ non venire hæc interdicta, videri tamen possunt præcepto divinæ voluntatis hæc ivisse in yetitum: neque vero tale id esse præceptum quod solos Hebræos adstringat, sed Lev. XVIII, quod homines univerlos, colligi videtur ex illis Dei verbis ad 24. 25. 27. Mosem: *Ne polluite vos ulla harun rerum: quia omnibus ipsis polluti sunt populi, quos vobis advenientibus dispergo. Mox, Ne facite ullam ex ipsis rebus abominandis: nam omnes istas fecerunt indigenæ terræ istius, que vobis exposita est, unde polluta est terra.*

2. Nam si Cananæi corumque vicini peccarunt talia faciendo, sequitur ut lex aliqua præcesserit: quæ cum mere naturalis non sit, ræstat ut a Deo data sit, aut ipsis peculiariter (quod non est verisimile, nec satis ferunt verba) aut humano generi, sive in prima constitutione, sive in reparatione post diluvium. Tales autem leges, quæ humano generi universo sunt datae, non videntur.

GROTI NOTE.

De equo.] Plinius historiæ naturalis VIII, 42. ubi de equis agit, Alium detracto velorum experimento, & cognito cum matre coitu, petiisse prærupta atque exanimatum. *Eque & eadem ex causa in Reatino agro laceratum prorigam invenimus.* Namque & cognationum intellectus in iis est. Habes paria apud Varronem de re rustica II, 7. & apud Antigonum de admirabilibus, Aristotelemque ejusdem tituli libro.

GRONQVII NOTE.

Camelo.] Qui curatorem, a quo

cum matre opera commissus erat, delapsò operimento & matre agnita interfecit. *Ælian.* 3, de anim. 47. Aristot. *Ædi. Iauaparior. Æneopatior.* p. 89. Silbur.

Equo.] Qui similiter admissus matris, agnita ea se præcipitavit. Adde Varronem 2, de re rust. 7, 83.

XIII. 1. *Etiam concessò]* Etsi concedatur gradus illos conlangui-nitatis nuptiis sociari non ipsam naturam prohibuisse, facti sunt tamen nefarii jure divino voluntario.

2. *Mere naturalis]* Non imprimitur a natura, sed a voluntate legislatoris proficiscatur.

Impura

videntur a Christo abrogatae, sed ex demum, quæ Judeos alii nationibus, quasi sepimento interjecto, disparabant. Cui accedit, quod Paulus conjugium privigni cum noverca tam seve- *Eph. 11,14.*
1 Corin. VII, 25.

re detestatur: cum tamen nullum de ea re peculiare existet Christi præceptum; nec ipse alio utatur argumento, quam quod talis commixtio * impura habeatur a profanis etiam gentibus, quod verum esse præter alia ostendunt Charondæ leges quæ tale matrimonium infamia notant, & illud in oratione Lysiae: *τούτων οἱ πάντας χειρισθεὶς ἀθρόων τῷ πατέρι καὶ τῇ θυγατρὶ,* maritus erat ille impurissimus hominum matris ac filie: unde non abit Ciceronis illud pro A. Cluentio in causa non dissimili: nam cum socrum genero nupsisse narrasset, subdit: O mulieris scelus incredibile, *Ἐ* preter hanc unam in omni vita inauditum! Seleucus rex cum uxorem suam Stratonicen Antiocho filio nuptam daret, verebatur, * narrante Plutarcho, ne ipsa offenderetur *τῷ μὲν νεοπατρῷ,* ut re illicita. Apud Virgilium est:

Thalamos ausum incestare novercae.

quæ communis existimatio si a necessario naturæ dictato originem non habuit, omnino sequitur ut descendat ex veteri traditione, quæ a divino aliquo præcepto manavit.

3. Hebrei veteres, non spernendi hac in parte juris divini interpres, & qui omnia eorum legit summoque judicio digessit Moses Maimonides, ajunt earum legum, quæ capite Levit. *xviii.* de matrimonii sunt proditæ, causas esse duas: priorem naturalem quandam verecundiam, quæ non finat ortus auctores cum sua sobole, aut in se ipsis, * aut etiam per personas sanguine aut nuptiali sanguinis commixtione proxime coharentes misceri: alteram vero, ne quarundam personatum convictus nimis quotidianus atque inobservatus stupris & adulteriis occasionem

GROTI NOTÆ.

Impura habeatur a profanis etiam gentibus] Tertullianus v. aduersus Marcionem: Non defendo secundum legem Creatoris disdiscisse illum, qui mulierem patris sui habuit; communis & publicæ religionis secutus sit disciplinam.

Narrante Plutarcho] In vita Demetrii: sed & Appiano in Syriacis qui *ἀδικίας πᾶσι* amorem nefandum vocat.

Ant etiam per personas sanguine aut nuptiali sanguinis commixtione coharentes] Philo: *αδειητὴ θεοὶ καὶ διαιτῆτε τῷ καὶ γένεται γενόμενοι, ἀλλὰ τὸ απογενόμενον φυσικὸν εὐγένειαν μητέ.*

Quanquam enim diviso sunt partes, fraternitatis ius retinent, ac cognatione, ut naturali vinculo, jungantur.

GRONOVII NOTÆ.

Charondæ leges] Vix est, ut non errerit vir summus. Nam Charondas non voluit privignum novercae conjungi (quippe quod moribus numerum receptum fuisse viderunt) sed viduum uxore mortal liberis novercam superinducere. Diodor. Sic. 12, 12.

3. *Ait in se ipsis*] Ut filium cum matre, patrem cum filia.

Per personas sanguine] Ut fratrem cum sorore, virum cum uxor sorore, mulierem cum mariti fratre.

sionem daret, si amores tales nuptiis possent conglutinari. Quas duas causas si cum judicio aptare velimus illis quas dixi divinis in levitico legibus, facile apparebit in affinibus, qui in recto sunt limite (ut de parentibus & liberis nihil jam dicam, quippe quos, ut existimo, etiam sine expressa lege ratio naturalis jungi satis verat) * item in sanguinis gradu transversorum primo, qui ob ortum a stirpe communi secundus dici solet, ob recentem admodum parentum in liberis imaginem, priorem causam valere, ut venientem de eo quod natura si non præcipit, certe honestius dictat; cuius generis multa materiam divinarum humanarumque legum faciunt.

4. Atque ideo Hebrai in recto limite, gradus etiam non nominatos a lege volunt comprehendendi, ob notissimam rationis paritatem. Istorum autem graduum haec sunt apud ipsos nomina: Mater matris suæ: mater patris matris suæ: mater patris sui: mater patris patris sui: uxor patris patris sui: uxor patris matris suæ: nurus filii sui: nurus filii filii sui: nurus filia suæ: filia filiae filii sui: filia filii filii sui: filia filia filiae suæ: filia filii filiae suæ: filia filiae filii uxoris suæ: filia filiae filiae uxoris suæ: mater matris patris uxoris suæ: mater patris matris uxoris suæ: id est, ut more loquar Romano, avia & proavia omnes, pronoverca, proneptes, propriavignæ, pronurus, prosocrus: quia scilicet & sub agnationis nomine comprehendantur similis cognatio, & sub primo gradu secundus, & sub secundo

GROTTI Notæ.

Item in sanguinis gradu transversorum prime] Et hoc usque propinquis nuptiis abstinebant & Peruani & Mexican.

GRONOVII Notæ.

In recto sunt] Qui habent rationem ascendentium & descendentium,

Mater matris suæ] Avia materna.

Mater patris matris suæ] Proavia materna.

Mater patris sui] Avia paterna.

Mater patris patris sui] Proavia paterna.

Uxor patris patris sui] Noverca patris.

Uxor patris matris suæ] Noverca matris.

Nurus filii sui] Nepotis uxor.

Nurus filii filii sui] Pronepotis uxor.

Nurus filia sua] Nepotis a filia uxor.

Filia filie filii sui] Neptis ex filio filia.

Filia filii filii sui] Nepotis e filio filia.

Filia filie filiae sua] Ex filia neptis filia.

Filia filii filiae sue] Ex filia nepotis filia.

Filia filia filii uxoris sue] Neptis privigni.

Filia filie filiae uxoris sue] Neptis privigna.

Mater matris patris uxoris sue] Prosocrus mater.

Mater patris matris uxoris sue] Prosocri mater.

Sub agnatione] Ubi expressus est gradus agnationis vetitus, idem gradus & in cognitione vetitus haberi debet, etsi de hoc cautum non sit. Sunt autem agnati per virilem, cognati per muliebris iexus propinquitatem conjuncti.

Sub primo gradu secundus] Cujus enim filiam uxorem ducere non licet;

secundo tertius, ultra quem vix est ut oriri controversia possit, cum alioqui, si posset, in infinitum eadem futura esset ratio.

5. Has autem leges, & ne fratres sororibus miscerentur, ipsi Adamo censem datae Hebrei simul cum lege de Deo colendo, jure dicendo, non fundendo sanguine, non colendis Diis falsis, non rapienda re aliena: sed ira ut leges conjugales vim suam non exfererent, nisi post multiplicatum jam satis humum genus, quod ipso initio sine fratum & sororum nuptiis contingere nequivit. Neque referre putant quod id a Moysi suo loco narratum non sit; quia satis habuit hoc in lege ipsa tacite indicasse, cum gentes extraneas eo nomine damnat. Multa enim talia esse in lege, quae non temporis ordine, sed ex occasione dicantur; unde illa inter Hebreos celebris sententia, in lege non esse prius aut posterius, id est, multa referri *τις εσθιει τις περιπτει*.

6. De connubio fratum & sororum verba hæc sunt Michaëlis Ephesii ad quintum Nicomachiorum: Ἄδελφον μίγνωσ in Marth. τὴν ἄδελφην ἐξ δέκτης μήπι ἀδελφοῖς οὐν. νόμος ἡ πεθέντω μη μίγνυ- cap. 19. φει πολὺ τὸ ἀδελφοῦ: Fratrem cum sorore concubere ab initio res media erat; at, lege adversus tales concubitus posita, jam multum refert, observetur lex necne. Diodorus Siculus vocat κοινωνίαν τὸν ἄνθρωπον, communem hominum morem, ne fratres sororibus jungantur, a quo in ore Ägyptios eximit: Dion Prusæensis barbaros. Seneca scripsérat: Matrimonia Deorum jungimus, *Lilro I.* Οὐ ne pie quidem, fratum scilicet & sororum. Plato de legibus octavo talia conjugia vocat μηδαμῶς ὅστια, καὶ θεομοῖς minime pia, sed Deo invisa.

7. Quæ omnia ostendunt veterem famam de lege divina adversus id genus conjugia, unde & vocem nefas de talibus usurpari videmus. Omnes autem fratres & sorores comprehenduntur: lex ipsa indicat tam agnatos quam cognatos ejus gradus, siue foris, siue domi natos atque educatos comprehendens.

XIV. i. Quæ manifesta expressio ostendere videtur discrimen

eet, ejus nec neptem ducere permititur.

male Spartiatæ, & Athenienses, & quidem diversimode.

G R O T I I N O T E .

Oriri controversia] Propter brevem hominum vitam.

5. *Τις εσθιει τις περιπτει]* Quæ olim facta erant, inferiore tempore, quæ serius, superiori.

6. *Res media]* Permisla, non vetita.

XIV. i. *Quæ manifesta]* Excusat tacite incesta potentis in Europa domus.

*Annal.
xii.*

men, quod est inter hos & alios remotiores gradus: Nam ducere amitam agnatum vetitum est. At * filiam fratri, qui par est gradus, ducere vetitum non est: imo ejus facti apud Hebreos exstant exempla. *Nova nobis in fratrum filias conjugia:* at aliis gentibus solennia, nec lege ulla prohibita, inquit Tacitus. Athenæ id licuisse ostendit Isæus, & Lysæ vita Plutarchus. Rationem adferunt Hebrei, quia viri juvenes assidue frequentant domos avorum & aviarum, aut etiam in iis habitant simul cum amitis: ad domos vero fratrum minus frequens ipsis est aditus, nec ibi tantundem habent juris. Quæ si recipimus, ut sane rationi sunt consentanea, fatebimur legem de non ducendis affinis recti gradus, & sororibus, ex quo multiplicari cœptum est humanum genus, esse perpetuam: & hominibus communem, ut quæ honestate naturali nitatur, ita ut & irritum fiat si quid factum sit adversus hanc legem, ob vitium permanens: at ceteras leges non item, ut quæ cautionem magis contineant, quæ cautio etiam aliis modis adhiberi potest.

Can. xix.

2. Certe canonibus antiquissimis, qui apostolici dicuntur, qui duas sorores alteram post alteram duxisset, aut ἀδελφιδῶν, id est, fratri aut sororis filiam, tantum a clero arectetur. Nec difficilis est responsio ad id quod diximus, de peccato imputato Cananæis & finitimiis populis. Poteſt enim locutio universalis restringi ad præcipua ejus capitisa, ut de concubitu cum masculis, cum bestiis, cum parentibus, cum sororibus, cum nuptiis alienis, in quorum ἀσφυλακτοῦ, & ut Hebrei loquuntur, præmuni-

GROTI NOTÆ.

Filiam fratri ducere] Talem Abrahamo Saram fuisse Josephus putat, idem post datam legem exempla nobis dat in Herode, qui fratri filiam duxerat, & suam filiam fratri Pherotæ desponderat. Vide eum antiquæ historiae xii, & xvi. Phineo patro promissa Andromede; Ovidius metamorphoseon v. id posse apud Romanos vetitum permisit Claudio: vetuit Nerva: permisit Heraclius.

GRONOVII NOTÆ.

Ducere amitam] Quia pater & amita videntur una persona, infra 2, 7. 9. quod eti & de fratre filiaque ejus dici possit, tamen natura non tantopere abhorret a conjugio fratrum & sororum, quam parentum & liberorum. Levit. 18.

Filiam fratri] Carolus Styria dux

Ferdinandi I. filius Mariam sorore sua Anna & Alberto Bavaro natam uxorem habuit. Blondel. Praef. Apol. XIV. 2. laterre averso.

Apud Hebreos] Nachores Milcam Aranis fratri filiam. Genef. 11, 19. Nisi tamen alius iste Aranes fuit, ut videtur, quem alter solum Lotherum genuisse dicatur, alter describatur pater Milca & Jiscæ. Sara autem Abrahæ foror consanguinea, non uterina fuit. Genef. 20, 12.

Simul cum amitis] Et sic major datur occasio stupri aut improba consuetudini, a qua minus temperaturi erant, qui spem haberent jutis deinde nuptiis culpam emendare posse.

Quæ cautionem] Quæ non vetant aliquid per se ac directe adverbum naturæ, sed id agunt, ut caveant & præveniant aliquod incommodum, quod evenire posset, quodque & alia ratione vitari potest.

Apud

mumentum, additæ sint leges cæteræ: nam de singulis partibus ne intelligatur, argumento esse potest interdictum de non habendis eodem tempore in matrimonio sororibus duabus: quod in commune datum olim humano generi fuisse Jacobi pietas, qui contra fecit, credere nos non sinit. Addi potest factum Amrami, qui pater Mosis fuit. Nam & is ante legis tempora amitam duxit uxorem: sicut materteras * apud Græcos Diomedes & Iphidamas: Areten fratri filiam Alcinoe.

Euf. ad It., A. & ad Od. H.

3. Recte tamen fecerunt christiani veteres, qui leges non illas tantum in commune datas, sed alias peculiariter Hebræo populo scriptas sponte sua observarunt: imo & ad gradus quosdam ulteriores protenderunt verecundiæ suæ fines, ut hac quoque in virtute non minus quam in cæteris Hebræos antecedenter. Atque id pridem factum magno consensu ex canonicis appareret. Augustinus * de patruelium & consobrino-
rum conjugis inter christianos loquens: *Raro, inquit, per Dei l. xv.* *De civ.*
mores siebat quod fieri per leges licet, quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana: verunam factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti. Hanc morum verecundiæ leges regum ac populorum secutæ sunt, si-
cut * Theodosii constitutio patruelium & consobrinorum *Epiſt. 66.*
conju-

G R O T I I N O T E .

Apud Græcos.] Et Castori avunculo desponsam Eleætram ex Euripidis Eleætri discimus.

De patruelium conjugis] Aeschylus Danaidibus vocat *ἄντρα ὦ Σέπις Ἀργεῖα, cubilia que jus p. obninet,* & ait hic *καὶ νῦν τὸν, sedari genus.* At Scholiastes addit illegitimas fuisse tales nuptias, quod adhuc viveret virginum pater, quasi justæ futura fuerint eo mortuo, ex lege *Ἄνθειας.* In oratione Sp. Ligustini civis Romani apud Livium est: *Patrem mibi uxorem fratri sui filiam dedit.* Vide & Plauti Poenulum.

Theodosii constitutio] Victor de eo: tantum pudori tribuens & continentia in consobrinorum nuptias veterit, tanquam sororum. Meminit & Libanius oratione de Angariis. Exstat Arcadii & Honorii lex ejusdem sensus, qua tercia est C. Theodosiano de incestis nuptiis. Concedi tamen principum indulto solitas nuptias tales ostendit lex Honorii & Theodosii minoris alia eodem codice; titulo, si nuptiæ

ex rescripto petantur. Secuti & Gotthi reges. Cassiodorus vii, 46. Hoc prudentes viri sequentes exemplum longius pudicam obseruantiam posteris transmisserunt, reservantes principiantum beneficium consobrinis nuptiali copulatione jungendis. Ubi & formulan habes talis venia principalis.

G R O N O V I I N O T E .

2. *Amitam duxit]* Jochebedam Cahathi, qui pater Amrami fuit, sororem. Exod. 6, 20.

Diomedes] Aegialian Adraſti filiam, cuius soror Deipyple fuerat, Tvdei uxor, Diomedis mater. Apolidor. 2, lib. p. 40.

Iphidamas] Theano Cisse, qui avus maternus Iphidamantis Antenoridæ fuit, filiam. Homer. I. a. five 12, v. 224.

Areten fraris] Rhexenoris, qui communem cum Alcinoo patrem Naupithoum habuit, filiam. Homer. O. y. five 8, 146.

3. *Ob vicinitatem]* Quia tam prope accedebat ad id, quod vetitum esset.

conjugia vetuit, latidante id factum, ut pietatis plenum, Ambrosio.

4. Sed sciendum simul est, * non quod vetitum est fieri lege humana, si fiat, irritum quoque esse, nisi & hoc lex addiderit aut significaverit. Canon Eliberinus LX: Si quis post obitum uxoris suæ * sororem ejus duxerit, & ipsa fuerit fidelis, per quinquennium eum a communione abstinet: eo ipso ostendens manere vinculum matrimonii. Et ut jam diximus, in canonibus, qui Apostolici dicuntur, qui duas sorores duxerit, aut fratris filiam, tantum clericus fieri prohibetur.

X V. 1. Ut ad alia pergamus, observandum hoc est, concubinatum quendam verum ac ratum esse conjugium, et si effectibus quibusdam juris civilis propriis privetur, aut etiam effectus quosdam naturales impedimento legis civilis amittat. Exempli causa, inter servum & ancillam jure Romano contubernium esse dicitur, * non matrimonium, attamen ad ipsam conjugii naturam nihil deest in tali consociatione, quæ propterea in antiquis canonibus *gápus* nomine appellatur. Sic inter hominem liberum & ancillam concubinatus dicitur, non matrimonium: quod deinde imitatione quadam ad alias personas disparis qualitatis productum est; ut Athenis inter cívem & peregrinam, unde Servius ad illud Virgilii:

*Suppositos de matre nothos furata creavit:
nothos interpretatur materno genere ignobiles & obscuros.*

Apud

GROTI Note.

Non quod vetitum est lege humana, si fiat, irritum quoque esse.] In Agathensi concilio post commemorata conjugia vetita, & inter eas de relicta fratri additur: *Quod ita praesenti tempore prohibetur, ut ea, quæ haec tenus sunt constituta, non solvamus.* Retulit id Gratianus in questionem 11, & 111, causa xxxv. Simile quod a Paulo in sententias relatum est libro 11, tit. xx. sine parentum consensu contractas nuptias injustas esse, sic tamen ut non dissolvantur, nisi forte hac postrema verba Anianus addidit. Tertullianus de coniugio cum infidei agens ad uxorem secundo, ait dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quam omnino disjungi. Vide infra §. XVI.

Sororem ejus duxerit.] Lex Longobardica lib. 11, c. VIII. 13. quia canones sic habent de duabus sororibus, sicut de duobus fratribus.

Non matrimonium] At serviles coniunctiones nuptiae dicebantur in Gracia, Cartagine, in Apulia. Prologus ad Casinam Plauti. Sic & in legibus Longobardorum libro 11, tit. xii. 10. & xiiii. 3. & lege Salica tit. XIV. §. 11. sed sine consensu dominorum non valuisse conjugia talia apud Hebreos, notatur ab ipsis ad Exodum xxi. ubi talium nuptiarum mentio, & apud Gracos christianos a Basilio in suis canonibus. Solitam etiam a principe veniam impetrari ducende mulieris, quæ inæqualis esset conditionis, videmus apud Cassiodorum vii. 40.

GRONOVII Note.

4. *Manere vinculum]* Nuptias eas non rescindi.

X V. *Contubernium]* 1, 3, 3.

Athenis inter cívem &] Auctor Pericles, quæ in ipsis caput recedit amissis legitimis liberis. Plutarillus.

71

Apud Aristophanem avibus qui dixerat, νόθος εἰ καὶ γενός, dictum probat ὅτι τὸ ξένης γυναικός: quippe cum ex peregrina natus sit. Et apud Ælianum γυνός definitur ὁ ἀνδροῖς γένοντος, qui utroque parente civi natus sit.

2. Atqui sic in statu naturæ inter tales, quales jam diximus conjugium verum esse potuit, si femina esset sub custodia maritali, & fidem marito dedisset; sic etiam * in statu legis christiana verum erit inter servum & ancillam, aut liberum & servam, conjugium; multoque magis inter civem & peregrinam, senatorem & libertam, si quæ jure divino christiano sunt necessaria accedant, scilicet indissolubilis unius cum una conjunctio, etiam si effectus quidam legis civilis non sequantur, aut alioqui sponte securuti lege impediantur. Atque hunc in sensum capienda sunt verba concilii Toletani primi: Ceterum is, qui non habet uxorem, * pro uxore concubinam habet; a communiōne non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubine, ut ei placuerit, sit conjunctione contentus. cui adde locum in Clementis constitutionibus lib. viii, cap. xxxii. Pertinet L. 3. C. de huic quod Theodosius & Valentinianus concubinatum quenam natūral.lib. vocant inæquale conjugium, & quod inde adulterii accusatio L. 13. D. ad l. ful. de nasci dicitur.

XVI. 1. Imo etiam si lex humana conjugia inter certas personas contrahi prohibeat, non ideo sequetur irritum fore matrimonium, si re ipsa contrahatur. Sunt enim diversa, prohibere, & irritum quid facere: nam prohibitio vim suam exercere potest per poenam vel expressam, vel arbitriam: & hoc genus leges

G R O T T I N O T E .

In statu legis christiana] Vide in Gratiani collectione c. 1. de conjugiis servorum.

Pro uxore concubinam habet] De tali concubina Augustinus de fide & operibus: De concubina quoque, si professa fuerit nullum se aliud cognitum, etiam si ab illo cui subdita est dimittatur, merito dubitatur, sursum ad percipiendum baptismum non debet admitti. Idem de bono conjugii libro: Solet etiam queri, cum masculus & femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibi metu non filiorum procreandorum, sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, sursum nuptiae sint vocanda. Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem

alijcujus eorum id inter eos placuerit, & prolis generationem, quamvis non ea causa conjuncti sint, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant, ne nascantur. Itaque in capitulari Francicovii, c. 155. dicitur: Qui uxore habet, eodem tempore concubinam habere non potest, ne ab uxore eum dilectio superet concubina.

G R O N O V I I N O T E .

2. Sic in statu naturæ] Leg. sicut in statu, si consideretur in his foliis, quid sit iuri naturæ citra respectum juris civilis.

XVI. 1. Prohibere & irritum] Legi, quæ prohibet, potest satisfieri multa vel compensatione, ut tamen res facta maneat: quemadmodum legi de furtis in tigno juncto. l. 1 D. de T. j.

Quæ

Instit. leges imperfectas vocat Ulpianus, * quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt; qualis erat lex Cincia, quæ super certum modum donare verabat, donatum non rescindebat.

L. non dubium. C. de ut legibus. 2. Scimus apud Romanos postea Theodosii lege inductum, si quid lex prohibuerit tantum, non etiam specialiter dixerit inutile esse debere quod contra factum est, id ipsum tamen casum, inutile, ac pro infecto sit, nimis si in judicium res devientur; sed hæc intentio non sit ex vi solius prohibitionis, sed ex vi novæ legis, quam alii populi sequi necesse non habent. Sæpe enim indecentia est major in actu quam in effectibus: * Sæpe etiam incommoda quæ rescissionem sequuntur majora quam ipsa indecentia, aut incommode actus ipsius.

XVII. Consociationes præter hanc maxime naturalem sunt & aliae, tum privatae, tum publicæ: & hæc quidem aut in populum, aut ex populis. Habent autem omnes hoc commune, quod in iis rebus ob quas consociatio quæque instituta est, universitas, & ejus pars major nomine universitatis obligant singulos qui sunt in societate. Omnino enim ea credenda est fusse voluntas

GROTIUS NOTÆ.

Quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt] Livius libro x: *Vatertia lex, cum eum qui provocasset virgis cedi, securisque necari vetuisset, si quis aduersus ea fecisset, nihil ultra quam improbe factum adjecti: id (quod pitor hominum erat) visum credo vinculum satis validum legis: nunc uix servo ita minetur quisquam.* Lex Furia testamentaria plusquam mille assium legatum mortis causa prohibebat capere, præter exceptas personas, & aduersus eum qui plus ceperit quadrupli poenam constituebat, memorante Ulpiano. Macrobius circa finem eorum quæ scriptit ad somnum Scipionis: *Inter leges illæ imperfæta dicitur, in quanulla deviantibus pena sancitur.* Vide supra hoc capite §. xiv. in fine. Sic divus Marcus rescripsit & *Eum heredem, qui prohibet funerali ab eo, quem testator elegit, non recte facere: poenam tamen in eum statuam non esse.*

Sæpe etiam incommoda quæ rescissionem sequuntur majora quam ipsa indecentia] Ideo rex Alcinous Medeam reddi volebat patri, si deflorata nondum esset. Meminit Apollonius Argonautis, & ejus scholiastes, & in bibliotheca Apollodorus,

GRONOVII NOTÆ.

Lex Cincia] Sic lex Furia testamentaria plus mille assium legatum aut mortis causa capere verabat; & aduersus eum qui ceperisset quadrupli poenam constituebat.

Sæpe etiam indecentia] Sic duce peregrinam, sordido foco natam, ancillam, meretricem, turpe; sed cohabitare cum ea, quam duxeris, maritali more non turpe.

XVII. Et ejus pars major j. Quintil. decl. 365. *Quod major pars judicium statuerit, reus patiatur.* Pars major in consilio vincere debet, sub his exceptionibus, I. Si sine vera suffragia, hoc est, res integra, nec coitione ac conspiratione plurium jam ante definita, quam in consultationm deferatur. II. Si majorem numerum non faciant, quos ex lege & more, tanquam suspectos excedere, nec in sua causa jus dicere oportet. III. Ut major numerus clementium non valeat ad statuenda, quæ juri divino & fane rationi repugnant. IV. Nec ad fundamentales leges subvertendas aut formam reip. ex libidine mandandam. V. Nec ad privatorum jura, privilegia, veteres & in publicam utilitatem receptas conuentudines abolendas.

Secundus

luntas in societatem coēuntium, ut ratio aliqua esset expedient- *Vid. de po-*
di negotia: est autem manifeste iniquum, ut pars major sequa- *testate civi-*
tur minorem: quare naturaliter, * seclusis pactis ac legibus *li. n. 14.*
quaē formam tractandis negotiis imponunt, pars major jus ha-
bet integri. Thucydides: *κύριος είναι ὁ*, *πᾶν τὸ μέγεθος* *Lib. V.*
ψυχήσιν. Appianus: *Ἐστι δὲ ἐν τε κατεστάτων καὶ δημοσίᾳ ἀπὸ τὸ*
τὰλέων δικαιότερον: tam in comitiis quam in iudicis vineit pars
major. Dionyius Halicarnassensis similiter: *ὁ*, *πᾶν δόξην τῶν*
ταλείων τῷ τοῦ νικᾶν, * quod pluribus visum, id valere. Et alibi:
ὁ, *περὶ τοῦ οἰ ταλείων ψῆφος καθαρισμῶν τῷ τοῦ ποιεῖν*. Item: *ὁ*, *π. Lib. VII.*
πᾶν τοῦ ταλείων γνῶμην καθαρισμῶν τῷ τοῦ εἶναι νικητὸν. Aristoteles: *Polit. IV, 2,*
pars decreverit, stetur. Prudentius:

In paucis jam deficiente caterva

Nec persona sita est patriæ, nec curia constat.

Deinde:

Inferma minoris

Vox cedat numeri parvaque in parte quiescat.

Apud Xenophontem hoc dicitur: *ἐν τῷ νικάντων σεβάστειν πάντα,*
omnia agere secundum eam sententiam, que vincit.

XVIII. Quod si pares sint sententiæ, nihil agetur: quia ad mutationem non satis momenti est: qua de causa ubi pares sunt sententiæ, * reus absolutus intelligitur: quod jus Minervæ calcum Græci vocant ex fabula de Oreste: quæ res apud Æschylum

GROTII NOTÆ.

Seclusis pactis ac legibus] Ut quæ volunt duas partes concordare, ut c. 6. de Electione.

Quod pluribus visum id valere] Hunc sensum dant Chaldaeus Paraphrastes & Rabbini ad illud in Exodus XXII, 3. Adjunge I. duo. & I. Pomponius. D. de re judicata; & quæ infra lib. IIII, cap. XXX. §. 24. & quæ paria cum Prudentio habet Ambrosius contra Symmachum.

Reus absolutus intelligitur] L. inter pares. D. de re judicata. Vide Julianum de Eusebia.

GRONOVIÆ NOTÆ.

Seclusis pactis] Quæ certis in causis solent excipere, ne quid fiat, nisi de consensu singulorum, ut augurum non licet nominari, qui cuiquam e collegio inimicus esset. Cic. 3, famil. 10.

Kūcior ēm̄] Valere quod plures scierint.

Οὐδὲ αὐτὸς &c.] Quod plurimum suffragia statuerint, id facere.

Et alibi] 7. P. 4. 45.

Οὐδὲ εἰ πάντες] Quod plures sententiæ decreverint, id esse ratum.

Kūcior] Validum quod pluribus visum.

Quiescat] Silescat.

XVIII. Ad mutationem] Ad rem novam introducendam.

Ubi pares sunt] M. Seneca 3, exercer. 2. *Parricida aequis sententiæ absolutus.* Et, *Quidam filium accusavit parricidii: aequis sententiæ absolutum abdicat.* Quintilian, decl. 254. *Exul, accusator & sententiæ pares.* Item, *postularis reum: is aequis sententiæ absolutus est.*

Minervæ calcum] Quum Orestes in Areopago causam dicaret (occiderat autem matrem Clytemnestram ut vindicaret patrem Agamemnonem, quem illa interficerat) & condemnantes una sententia vincerent, adiuit *deus munctoris* Minerva & ap- posuit

Ium Furiis, & apud Euripidem * Oreste & Electra tragediis tractatur. Sic & possessor rem tenet: quæ ratio non male observata est a scriptore problematum, quæ Aristotelii adscribuntur, sectione xxix. In Senecæ controversia quadam est; Alter judex damnat, alter absolvit: inter disperas sententias * mitior vincat. Nam sic & in dialecticis collectionibus illatio eam partem sequitur, quæ minus onerat.

XIX. Sed hic quæstio oriri solet de conjugendis aut dividendis sententiis: qua de re ex mero jure naturali, id est, si patetio aut lex aliud non præcipiat, distinguendum videtur inter sententias, quæ totis rebus differunt, & inter eas, quarum altera partem alterius continet, ut hæc * conjugendæ sunt in eo quo conveniunt, illæ non item. Sic qui in viginti damnant, & qui in decem, conjugentur in illo decem adversus sententiam absolventer. At qui morte reum puniunt, & qui relegendi non conjugentur, quia diversa hæc sunt, & in morte non est relegatio. Sed nec absolventes cum relegendis conjugentur, quia etsi non interficiendum reum consentiunt, id tamen non est

posuit calculum suum absolventeribus: sic paribus sententiis valuit minor, & Orestes evasit. Solebant autem judices calculus nigris damnare, albis absolvere. Ovid. 15, met. 44. Hesychius in Kær. loq. Suidas in Ισαΐας Ἀριστοφ. Βατράχ. 244. οὐ δοτεῖται καὶ λαζαρίνην. Julian. encom. Euseb. seu orat. 3. p. 213.

GROTIUS NOTE.

Oreste & Electra] Etiam Iphigenia in Tauris, in Electra sic ait:

Kαὶ τοῦτο ποιῶ ὅπε τομέα τεθέντω,
Νικᾶτος Τύροις Φύροισι τὸ φθύγον,

Ideoque omnibus juris esto in posterum,

Certante numero judicum ut vincatur reus.

Mitior vincat] Seneca in controversiis: Non est invidiosa potestas, que misericordia vincit. Imo apud Hebreos una sententia damnantium vincens pro nulla habebatur: ita Chaldaeus ad dictum locum Exodi XXIIII. & Moses de Kotzi præceptum jubentium xcVIII. & vetantium cxcv.

Coniungendæ sunt in eo, in quo conve-

nientur.] Ideo senatores dividere sen-

tentiam plura simul complectentem jubeantur, teste Asconio in Milonianam. Cicero epistolarum ad familiare l. 2. Itaque cum sententia prima Bibuli pronunciata esset, ut tres legati regem reducerent; secunda Hortensi, ut tu sine exercitu reduceres; tertia Volcatii, ut Pompeius reduceret; postulatum est, ut Bibuli sententia dividetur; quatenus de religione dicebat, cuique rei jam obficii non poterat; Bibulo assensum est: de tribus legatis frequentes ierunt in alia omnia. Seneca epistola XXI. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo: cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placet, jubeo illum dividere sententiam & sequar. Idem de vita beata c. 3. Est & mihi consenseris, itaque aliquem sequar, aliquem jubebo sententiam dividere: meminit ejus moris & Plinius lib. VIII, epist. 14.

GRONOVII NOTE.

XIX. De conjugendis] Exemplum apud Quintil. declam. 365.

In viginti] Nummos vel nummorum millia. Si tres judices jubeant pendere viginti, tres decem, tres nihil, vicerit sententia in decem condemnantium, quia in viginti insunt decem.

est illud ipsum quod dicit sententia, sed per consequentiam
inde elicitur: at qui relegat non absolvit. Quare recte Plinius, *Lib. viii.*
cum tale quid in senatu evenisset, tantam dixit sententiaturum esse epist. ad
diversitatem, ut non possint esse nisi singulæ; & parvulum *Aristonem.*
referre, an idem displiceret quibus non idem placuerit. Et
* Polybius notat a Postumio prætore fraudem factam in *Excerp. leg.*
rogandis sententiis, cum eos, qui captivos Græcos damnandos,
& qui ad tempus rerinendos censebant, contra absolventes
conjugueret. Exstat hujus generis quæstio, apud Gellium
libro ix. & apud Curium Fortunatianum in loco de quantitatum
comparatione: & apud Quintilianum patrem controversia
cllxv. ubi hæc verba sunt: *Qam aperie ex una plures facis.
Qam turbam istam, que universa noceret dividendo extinguis.* Duo
exilium, duo ignominiam pronuntiant. *Vis ego illos jungam, qui se-
ipso dividunt.*

XX. Addendum & hoc: si qui absentia aut aliter impediti
jure suo uti non possunt, eorum jus interim accrescere præsen-
tibus: quod * Seneca in controversia quædam exsequitur: *Lib. tit.*
Putate servum esse communem: huic domino servies, * qui præsens
est.

XXI. * Naturalis autem ordo inter socios hic est, prout *D. de albo*
quisque in societatem venit. Sic inter fratres is servatur ordo, *scribendo.*
ut qui primus natus est reliquos præcedat, atque ita deinceps,
rejectis aliis omnibus qualitatibus: *λογιστὴς*, inquit Aristoteles,
τελῶν ἐφ' ὅστιν ταῦς οὐκίας *Ἄρχατέσται*, pares enim sunt
fratres, nisi quatenus etas eos distinguit. Theodosius & Valens in
constitutione de ordine inter consules servando: *Quis enim in*
una

GROTTI NOTÆ.

Polybius] Vide ad eum locum
Fulvia notas.

Seneca in controversia quadam] Li-
bro IIII, contr. XIX.

Qui præsens est] Ita ut &c ad unum
recidere possit nomen universitatis.
I. sicut. D. quod cuiusque universi-
tatis nomine, ubi Wefembecium
vide. Adde I. relictum, D. de paetis.
Bart. in L. I. num. 3. de albo
scribendo. Boër. decis. I. num. 4.
Antonium Fabrum codice Sabaudi-
co lib. I. tit. II. definit. 40. Reinking.
lib. I., classè v. c. 8. Sape tamen
& hic, ut in illa regula de majore
parte, leges exceptionem dant,
puta ut duæ partes adfessæ debeant.
L. Nulli. D. dicto titulo, quod
cuiusque univ. nomine, I. nomi-

nationum. C. de decurionibus: nt
absentes præsentibus vices suas man-
dere aut suffragium per procurato-
rem dare possint. c. si quis justo. de
electione in vi.

Naturalis ordo] De præcedentis
vide, si lubet, M. Antonium Nat-
tam conf. I. C. n. 22. & conf. I. C
LXXXVIII. num. 31. Mart. Wacher
consiliis Cæsareis in controversia
Saxonica.

GRONOVI NOTÆ.

Captivos Græcos] Qui secundo
bello Macedonio nimis denudarant
animos pro rege Perseo contra Ro-
manos.

XX. Accrescere præsentibus] Ple-
bisцитum apud Livium 26, 34. *Quod*
senatus iuratus, maxima pars censat,
qui adfessis, id volumus iubemus jure.

L. 1. C. de uno eodemque genere dignitatis prior esse debuerat, * nisi qui prior meruit dignitatem? Atque hic mos antiquitus in christianorum l. XII. quoque regum ac populorum societate obtinuit, ut qui primi christianismum professi sunt, * in conciliis ad rem christianam pertinentibus praecedant ceteros.

XII. Illud tamen addendum est: quoties societas fundamentum habet in re, quam non æqualiter omnes participant, ut si in hereditate aut fundo alius dimidiam partem habeat, alius tertiam, alius quartam, tunc non tantum ordinem sumendum ex modo participationis, sed & sententias ad eum modum, id est, mensoria, ut loquuntur, proportione æstimandas.

Quod sicut naturali æquitati convenit, ita Romanis quoque legibus probatum est. a Ita narrat Strabo cum Libyca & tres vicinæ urbes in unum quasi corpus coiissent, convenisse, ut aliarum singula essent suffragia, Libycæ bina, eo quod in commune hæc multo plus ceteris conferret. Idem in Lycia lib. xiiii. aliæ singula ferrent suffragia, & ad eundem modum onera rebus auct. jud. possid. viginti & tres ait fuisse urbes, quarum *aliæ terna, aliæ bina, a lib. xiv. aliæ singula ferrent suffragia, & ad eundem modum onera tolerarent. Sed recte notat Aristoteles id ita demum æquum fore ei πολιτείαν τριάνταν συνοικίαν, si possessionum causa inita est societas.

XIII. Consociatio, qua multi patres familiarum in unum populum ac civitatem coœunt, maximum dat jus corpori in partes: quia hæc perfectissima est societas: neque ulla est actio

GRÖTII NOTE.

Nisi qui prior meruit dignitatem] Addc l. omnes. C. ut dignitatum ordo servetur. I. semper. D. de jure immunitatis. l. ult. C. de tyronibus.

In conciliis] Joh. Fice. conf. latino LXXVII, n. 16. Afflictus decis. Neap. I, n. 8. Bart. in l. I. D. de albo scribendo. Innoc. in c. tua, de majoritate & obedientia. Ant. I. Tessauros I, quest. for. XLVIII. n. 5. Tiberius Decianus responso XIX, n. 183. & seq. Innocentius Butr. Felin. in c. statuimus d. tit. de majoritate. Bal. in decernimus, in 2 notabili, c. de sacrosanctis ecclesiis. Sed præcipue vide Æneam Silvium in concilio Basileensis historia.

Aliæ terna, aliæ bina] Sic in Smalcaldico foedore Saxo duo habebat suffragia.

GRÖNOVI NOTE.

XXII. *Sententias ad eum]* Auctoritatem five jus sententiae inter socios proportionis esse geometrica.

Mensoria] Quam comparata dixit I, I. 18.

Aliarum singula, Libycæ bina] Sic Philippo Macedoni post confitum Phocense bellum concepsum, ut cum posteris in Amphictyonum senatum adscisceretur & gemini suffragii, quod Phocenses habuerant, jus usurparet. Diod. Sic. 16, 61. Et hoc quidem æquum iure naturali, sed cui sape mos populorum intercedit, id servans in tali societate, quod ab initio placuit. Plenrumque autem tum potentes minus potentibus, ut eos alliciant, par jus suffragii concedunt.

Aristoteles pol. III, IX.] Hein. 6. p. 299.

XXIII. *Perfectissima]* I, I. 14.

actio hominis externa, quæ non ad hanc societatem aut per se specter, aut ex circumstantiis spectare possit. Et hoc est quod ab Aristotele est proditum: τας νόμους αναγράφειν εἰς ἀντί-
νον, leges de omniis generis rebus præcipere.

X X I V . 1. Solet hic illud quæri, * an civibus de civitate abscedere liceat, venia non imperata. Scimus populos esse, ubi id non liceat, ut apud Moschos: nec negamus talibus pactis iniri posse societatem civilem, & mores vim pacti accipere. Romanis legibus, saltem posterioribus, domicilium quidem L. 22. D. ad transferre licebat: sed non eo minus qui transtulerat municipii municipal. sui muneribus obligabatur. Verum in quos id constitutum erat, ii manebant intra fines imperii Romani: atque ea ipsa constitutio speciale spectabat utilitatem tributariae præstationis.

2. At nos quod naturaliter, si nihil aliud convenit, obtinere debeat quærimus, nec de parte aliqua, sed de tota civitate, sive unius summi imperii complexu. Et sane * gregatim discedi non posse, satis expeditum est ex necessitate finis, quæ jus facit in moralibus: nam id si liceat, jam civilis societas subsistere non possit. De singulorum discessione alia res viderunt, sicut aliud est ex flumine aquam haurire, aliud rivum diducere. De sua cuique civitate statuendi facultas libera est, ait Tryphonius. Cicero pro Balbo laudat jus illud, ne quis in civitate ma- L. in bello
D. de capt.
neat & posse.

G R O T T I N O T E .

An civibus de civitate abscedere licet? Vide hac de re foedera Helverica apud Simlerum & alios. Servius in excerptis Fuldenibus II. Aeneidos: *Confessudo antiqua fuerat, ut qui in familiam vel centrum transiret, prius se abdicaret ab ea, in qua fuerat, & sic ab alia recuperetur.* Exempla fidei regibus renuntiantur vide aliqua apud Marianam, ac postremum illustris libro XXVIII, c. 13.

Gregatim discedi non posse? Zonaras de Lazo rege agens, qui a Persis ad Romanos defeccerat: τέτοιοι οὐδεῖν οὐδεῖν Παραιωνοὶ οἱ Νίπτες εἴσθητο, οἱ τὸ Βασιλεῖον Παραιωνοὶ τὸ διπτοῦ βούλαντος σπειρεγούσσι. Id belli initium Romanus ac Persis fuit, quod Romanus princeps ad se avocaret Persis subditos.

G R O N O V I I N O T E .

XXIV. 1. *Apud Moschos?* Olim & apud Argivos. Ovid. 11, met. 28. prohibent discedere leges, *Panaque mors posita est pariam mortare volenti.*

Mores vim pacti? Etiam ubi patrum ejusmodi a primo initum non constat, si tamen longo tempore observatum sit, ut nemo discedendi sine commenatu potestatem habuerit aut usurpaverit, ibi eam consuetudinem pro lege & pacto valeare.

Municipiū sui? Hæc est causa, cur Josephum & Mariam, quum Judææ censu ex mandato Augusti ageretur, etiæ habitent Nazarethi, oportuerit proficiſci B-thlehemum, ut ibi cenerentur, nam Davidis posteri eius municipiū erant.

Spectabat utilitatem? Eo pertinebat, ut ne minuerentur cuiusque municipiū intrubationes, aut si aliqui inde discessissent, graviores remanentibus fierent.

2. *Gregatim discedi?* Magnis ceteris.

Finis, quo ius? 2, 7, 2.

Rivum d'ducere? Incili depresso, vel fossa facta aquam perpetui decursus in suum fundum ducere. 1, 1. §. 5. & 1, 3. §. 2. D. de rivis.

neat intitus, & fundamentum vocat libertatis, sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum. Tamen hic quoque servanda est regula naturalis aequitatis, quam Romani in privatis societatibus dirimendis securi sunt, ut id non licet si *L. allione.* societas intersit. Semper enim, ut recte inquit Proculus, non id quod privatum interest unius ex sociis servari solet, sed quod *S. Labeo.* *D. pro socio.* societati expedit. * Intererit autem societas civilis non abire civem si magnum contractum sit *ex alienum*, nisi paratus sit civis in praesens partem suam exsolvere: item si fiducia multitudinis bellum sit suscepsum, praeferit si obsidio immineat, nisi paratus sit civis ille alium aequem idoneum substituere, qui rem publicam defendat.

3. Extra hos casus credibile est ad liberam civium discessio-
nem consentire populos, quia non minus *ex ea libertate
commodi sentire aliunde possunt.*

XXV. Sic * in exules nullum jus civitatis: Heraclida Argis
ejecti ab Eurystheo, per tutorem suum Iolaum, sic loquuntur
apud Euripidem:

*Quo jure jam nos ad Myceneos trahat,
Eadem agentes urbe quos urbe expulit?
Nunc ergo cives non sumus.*

Alcibiadis filius in Isocratea oratione agens de temporibus
ejecti patris: ὅτι σὸν αὐτῷ τὸ πόλεως καθεστῶτεν • cum nihil ad
illum civitas nostra pertineret. Jam vero plurimum populorum,
sive per se sive per capita sua, consociatio fœdus est, de cuius
natura & effectu locus agendi erit, ubi ad obligationem ex
pacto erit deventum.

XXVI. Subjectio ex consensu, aut privata est, aut publica.
Subjectio privata ex consensu esse potest multiplex, sicut multi-
plicia sunt regiminum genera. Nobilissima species est arro-
gatio, qua quis se ita dat in familiam alterius, ut ei subsistat
cum modum, quo filius qui maturæ est ætatis subsistat patri. Pater
autem filium suum eo modo dare alteri non potest, ut jus
paternum

GROTTI NOTE.

Intererit autem societas] Bembus
libro VI.

In exiles nullum jus civitatis] Vide
infra libro III, tit. xx. §. XL.

*Cum nihil ad illum civitas nostra
pertineret]* Nicetas Isaaci Angeli
rebus libro i: μή γαρ δι θεού
τις τὸν αἰτιμένον τοι πεπάρθει ὡς φί-
λον τὸν εἰκανὸν διείσχεται ποιέων. Non
rurum si quis hostem ambiat eisque
blandiatur, qui sibi hostes senserit.

GRONOVII NOTE.

Ut id non licet] Sic qui post
Cannensem cladem descerere Italiam
volverant, & tum prohibiti a
P. Scipione, & postea cauam dicere
apud censores iussi, orationemque
contra rem habuisse judicati &
omnibus censoriis notis confixi sunt.
Liv. 22, 53. &c 24, 18.

XXV. *Ad obligationem ex pacto]*
2, 12.

XXVII. *Ut jus paternum]* Quod
ultra jus naturæ fiebat in adoptione
Romana per *ex* & libram.

paternum plene in eum transeat, & ipse paterno officio exsolvatur; id enim natura non finit: sed potest filium alteri commendare, & alendum dare quasi substituendo.

X X V I I . 1. Subjectionis species ignobilissima est, qua quis se dat in servitutem perfectam, ut illi apud Germanos qui novissimo aëta jaetu de libertate contendebant: *Victus voluntariam servitutem adit*, ait Tacitus. Etiam apud Graecos, *De morte ut narrat Dion Prusænensis oratione xv: μέλοι δίπτε δασδέδης γερμανών τετράς ἐλεύθεροι ὄντες, ὡς δελέσθησαν τῷ ουργοφόνῳ· innumerū cum liberi sint, se in servitutem dant, ut * ex contractus formula serviant.*

2. Est autem servitus perfecta, quæ perpetuas operas debet pro alimentis & aliis, quæ vitæ necessitas exigit: quæ res si ita accipiatur in terminis naturalibus, * nihil habet in se nimia acerbitatis; nam perpetua ista obligatio compensatur perpetua in illa alimentorum certitudine, quam saepe non habent, qui diurnas operas locant, unde accedit saepe, quod dixit Eubulus:

*Ἐγέλει δι' ἀνδρὸς μιθῆ παρ' αὐτοῖς κυπερόντειν
Εἰπὲ οὐκοίσι.*

*Manere apud illos voluit, mercedis carens,
Victru contentus.*

Idem Comicus alibi:

*Πολλοὶ Φυγόντες δεσπόζει, ἐλεύθεροι
Οὐτες, πάλιν ἔντεστι τὴν αὐτὴν φάτων.
Qui se fugitiui geserunt pro liberis:
Nulli recurunt * pristina ad praesepia.*

Sic

G R O T T I N O T E .

Ex contractus formula serviant.] Egypti id olim veritum. Athenis permisum ad Solonis tempora, is constituit ὅτι τῶν μη διατίθεσθαι, corpus pro credito ne obligaretur. Plutarchus Solone. Idem lex Petilia Roma constituit.

Nihil habet in se nimia acerbitatis.] Vide ea de re egregiam Busbequii dissertationem epist. exoticarum tertia.

Pristina ad praesepia.] Apud Plautum quidam:

*Liber si sim, meo periculo vivam,
nunc vivo tu.*

Melissius Spolerinus Grammaticus manumitti noluit.

G R O T T I N O T E .

X X V I I . 1. *In servitutem perfectam]* Ut qui apud Romanos se ad pretium participandum venundari

patiebantur. §. 4. inst. de jure pers.

Aëta jaetu] Qui perdita aëta lusu pecunia & bonis, ad postremum libertatem suam collusoris pecunia opponebant, & in aëtam mittebant, aut res recepturi, aut ne corpus quidem suum habituri. Tamen ignobilior corum, qui se vendebant in ludum gladiatorium. Liv. 28, 21. Lips. 2, Saturn. 3.

2. *In terminis naturalibus]* Ut dominis non plus in servos liceat, quam naturalis æquitas concedit.

Perpetua ista obligatio] Subiectio, quæ incommoda videtur hoc habet commodi, ut ita subiectis de victu sollicitos esse non sit necesse, quem domini præbent. Plaut. Cas. 2, 4. 14. Liber si sim, meo periculo vivam, nunc vivo tuo.

Qui diurnas] Opifices agrestesque, quorum res & fides in manibus.

Fugitiui] Servi a dominis profugi.

Sic in historiis notabat Posidonus Stoicus, multos olim fuisse, qui suæ imbecillitatis concii sponte se aliis in servitutem darent: ἐπεις πατέρες οὐκέται τυρχάνοντες τὸ εἰς ἀγαγματικὰ ἐπιμελεῖσθαι, αὐτοὶ πάλιν δούλωδεσπόται οὐκέται δὲ αὐτῶν ἄρτες ἀντὶ τωντερεν διωρχεῖ. Ut domini quidem ipsis providerent de necessariis, ipsi vero operam viciissim quam possent prestarent. Exemplum addunt alii in Mariandynis, qui eandem ob causam servos se fecerint Heracleotarum.

X X V I I I . Jus autem vitæ ac necis (de plena & interna justitia loquor) domini in servos non habent : nec quisquam homo hominem jure potest interficere, nisi is capital commiserit. Sed quorundam populorum legibus dominus , quacunque de causa servum interficerit, impune fert, ut ubique reges, qui libertimam habent potestatem. Hac comparatione ante nos

Lib. III,
de benef.
c. 18.

Lib. III,
de benef.
c. 22.

*Sextus
Empiricus,
Pyrrhonico.
III.*

usus est Seneca : *Si servo quominus in nomen meriti perveniat, ne-cessitas obest, ὅτι patiendi ultima timor, idem ipsis obstat ὅτι ei, qui regem habet, ὅτι ei qui ducem : quoniam quāquam sibi dispari titulus paria in illos licent.* Cum tamen haud dubie servus a domino injuriam possit accipere, ut recte affirmat idem Seneca ; sed agendi impunitas improprie jus dicitur. Quale jus & Solon parentibus in liberos concederat, & veteres Romanorum leges. Sopater : *ἴζην πατέρι ὅντες τὰς παιδίας ἀνελέντες, ἔχεσιν ἑαυτοὺς αἰμαρτῆν, καὶ ὅτι ὁ νόμος τῷτο εἰδὼς, οὐ εἰλικράντι πάροντες ἀνεργοὶ πατέρων τῷτο μετέτεξεν.* Lieuit ipsis cum pater esset filios interficere, nempe si quid peccatum esset : nam lex id ipsis permisit, ideo quia cre-didit integrum judicem fore. Idem jus obtinere ὁ Δημόσιος καὶ σφόδρα ἐνουσιαστήσας, apud multos populos legum gloria florentes, ait Dion oratione xv.

X X I X . 1. De his qui ex servis nascuntur difficultior inspectio est, Romano jure & jure gentium circa captivos, ut dicemus alibi, ut in bestiis, ita in servilis conditionis hominibus partus matrem sequitur : quod tamen juri naturali non satis congruit,

ubi

XXVIII. Interna iustitia] Quæ non tantum apud judicem mortalem, sed etiam apud Deum insontes praeflat.

In nomine meriti] Non obnoxius est questioni, aut legi Corneliae de sicariis.

In nomine meriti] Ut quicquid præster domino, non dicatur de eo bene mereri aut ei beneficium dare, obstat, quod qua facit, cogitur facere, nisi velit occidi.

Agendi impunitas] Posse facere sine metu peccati, non est verum

& proprie dictum jus habere ad agendum, sed aliquid simile iuri.

Solon parentibus] Negat Dionys. Halicarn. 2, 27.

Integrum judicem] Non facile odio liberorum aut aliena gratia corruptum.

XXIX. 1. *Ut dicemus alibi*] 3, 7. 2.

In bestiis,] L. 5. §. 2. D. de rei vindic.

Matrem sequitur] L. 7. Cod. de rei vind. L. 42. Cod. de liber. causa.

Pares

ubi pater aliqua ratione sufficiente cognosci potest: nam cum in mutis animantibus * patres non minus quam matres factum curam gerant, hoc ipso ostenditur factum utriusque esse communem. Sic ergo, si lex civilis hac de re tacuisset, * partus non minus patrem sequeretur quam matrem. Ponamus ergo, quo minor sit difficultas, utrumque parentem servitatem servire, & videamus, an naturaliter partus servilis futurus sit conditionis. Certe si alia nulla fuerit ratio educandi partum, potuerunt parentes prolem sibi nascituram in servitatem secum addicere: quippe cum tali ex causa etiam in libertate natos vendere parentibus licet.

2. Sed cum hoc jus naturaliter ortum ducat ex ipsa necessitate, * extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere: quare jus dominorum in prolem servilem hoc casu nascetur, * ex ipsa alimentorum & eorum quæ vitæ necessaria sunt præbitione: ac proinde cum diu alendi fuerint e servis

nati

G R O T I S N O T .

Patres non minus quam matres factum curam gerant] Vide infra cap. viii, §. 18. Plinius x, 34. de columbis: Amor utique soboli aqualis.

Partus non minus patrem sequeretur quam matrem] Seneca de beneficiis vii, 12. quomodo patris matrique communes liberi sunt? Lex Visigothica lib. x, tit. 1. 17. Si enim filius ab utroque parente gignatur & creatur, cur idem ad conditionem tantum pertineat genitricis, qui sine patre nullatenus potest procreari? deinde: Haec rationabiliter nature lege compellimur, agnationem ancilla, que servo alieno juncta pepererit, inter utroque dominos equaliter dividendam. Slavi & Slavae proles patrem sequebatur; Speculum Saxonicum 111, 37. Idem moris in nonnullis Italix locis. c. licet. de conjugio servorum. Apud Longobardos & Saxones sequitur partus partem deteriorem. Spec. Sax. i, 16. Idem apud Wisigothos in Hispania Ilidori tempore obtinuisse dicas ex c. ult. causa xxxii, quæst. iv. Naturus ex servo & ingenua eadem Wisigothorum lege fit servus. 111. tit. ii. 3. iv, tit. v. 7. ix. tit. i. 16. Ex servo & ancilla nati inter dominos dividuntur. Si unus fit filius, habet eum servi dominus, ancilla domino pretii dimidium persolvens. In

originariis patris originarii dominus duas feri partes, femina originaria dominus unam, ex edito Theodori apud Caffiodorum c. 67. in Anglia Francus quis est aut villanus ex patre: idemque in aliis conditionibus discriminibus observatur. Litelton de Villanagio, & liber de laudibus legum Anglia. Has leges a civili Romana discrepantes juris naturæ non pugnare agnoscit Thomas Aquinas; quid ni, cum & Mennia lege apud Romanos alterutro parente peregrino natus peregrinus censeatur? ut nos docet Ulpianus in institutionibus, titulo de his qui in postestate.

Extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere] Ita & Carolus Calvus statuit cap. xxxix, editio Pisii.

Ex ipsa alimentorum & eorum quæ vitæ necessaria sunt præbitione] Vide Leonem Afrum lib. vi, de Barca.

G R O N O V I I N O T .

Ubi pater aliqua] Nam cur in bestiis & servis id constitutum sit, hæc ratio est, quod in illis non sunt nuptiae, quæ patrem demonstrant.

Tali ex causa] Ob alendi seque & illos inopiam.

2. Ex ipsa necessitate] Ex egestate alimentorum, si ea sufficiunt alieni de.

nati antequam opera eorum domino utilis esse possit, & sequentes opera sui temporis alimentis respondeant, effugere ita natis servitutem non licebit, nisi pro alimentis quantum satis est
 ¶ *Lef. lib. v.*, reddant. † Certe si immanis sit domini servitia, servos illos,
c. 5. dub. 5. etiam qui ipsi se in servitutem dederunt, fuga consulete sibi
1 Corinth. posse probabilis sententia est. Nam quod Apostoli & antiqui
VII, 21. canones servis edicunt, * ne se dominis subtrahant, generale est,
Gal. VI, 5.
Col. III, 22. & eorum errori oppositum, qui omnem subjectionem tam
Tit. III, 9. privatam quam publicam rejiciebant, ut pugnantem cum
1 Pet. II, 16. christiana libertate.

C. si quis servum, 17. X XX. Præter perfectam servitutem, de qua jam egimus, sunt & imperfectæ, ut quæ aut in diem sint, aut sub conditione, aut ad res certas. Talis est libertorum, statu liberorum, nexorum, additorum, ascriptorum glebæ, septem annorum servitus apud Hebraeos, & altera ad Jubileum ulque, Penestarum apud Theffalos, eorum, quos manus mortuas vocant, ac postremo * mercenariorum: quæ discrimina aut a legibus aut a pactionibus pendent. Imperfecta servitus naturaliter etiam esse videtur ejus, qui altero parente liberæ, altero servilis conditionis sit natus, ob eam quam supra diximus causam.

X XXI. Publica subjectio est, qua se populus homini alicui, aut pluribus hominibus, aut etiam populo alteri in ditionem dat.

GROTIUS NOTÆ.

Ne se dominis subtrahant] Vide infra lib. III, c. VII. §. 6.

Mercenariorum] Inter quos ii qui in Anglia apprentices dicuntur, durante discipline sui tempore, proxime ad servilem conditionem accedunt.

GRONOVI NOTÆ.

Temporis alimentis] Debeantur pro cibo, quo tum temporis sustentantur.

X XX. *Liberorum*] Qui manumissi tamen operas patronis debent.

Statu liberorum] Qui testamento sub conditione pendente manumissi sunt.

Nexorum] Qui ob actus alienum creditoribus operas præstant, sive ultro, sive sententia judicis, plerumque in vinculis, *tyrannos*. Liv. 2, 24. & 27. lib. 8, 28. Varro 6, de L. L. 82.

Additorum] Qui faciunt idem sententia judicis. Cic. pro Flacco 20, 2, de orat. 63.

Ascriptorum glebae] Coloni cum agro de minimis mutantes.

Septem annorum] Ut Hebreus Hebreo se vendens sex annis serviat, septimo liber sit. Deut. 15, 12.

Ad jubileum] Ut idem jubilo, id est, septies septeno, seu XLIX. anno exacto liber sit. Levit. 20, 39.

Penestarum] Quales Ilotæ Lacedæmonie, clientes Roma.

Manus mortuas] Agricolæ vel rusticos hac conditione manumissos, si morerentur sine liberis, boni omnia redirent ad patronum: si liberis relictis, optimum pignus vel jocale, (i. quod ex omni re illius & instrumento pretiosissimum est) patrono vel domino cederet, si nihil esset tale, defuncti dextera abscessa offerretur. Mag. citron. Belgij p. 153. ad annum D. 1123. Bodin 1, de republ. 5, p. 61. & 63. Def. Herald. rer. quotid. lib. 1, cap. 10. num. 13. p. 81.

X XXI. *Hominis alicui*] Regi vel quocumque specialiori nomine Principi.

Pluribus] Senatui, optimatibus, ubi aristocracia est.

Populo] Ubi democracia.

dat. Formulam talis subjectionis in exemplo Capuae supra adduximus. Similis est illa populi Collatini: *Deditisne vos populum Collatum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, intensilia, divina humanaque omnia in meam populique Romanu ditionem?* Deditus. Et ego recipio. Quo alludens Plautus Amphitruone ait:

* *Deduntque se divina humanaque omnia, urbem, & liberos In ditionem atque in arbitratum cincti Thebanu poplo.*

Persæ hoc vocabant aquam & terram dedere. Sed hæc perfecta subjectio est: sunt & aliæ minus perfectæ, aut habendi modo, aut quoad imperandi plenitudinem, quarum gradus periclit possunt ex his, quæ supra a nobis dissertata sunt.

Lib. I, c. 3.

XXXII. Ex delicto subjectio etiam non accedente consensu nascitur, * quoties qui meruit libertatem amittere, ab eo cui pena exigendæ jus est, in potestatem vi redigitur. Cui autem jus sit penæ exigendæ videbimus infra. Possunt autem hunc in modum subjici, non singuli tantum privata subjectione: * ut Romæ qui ad dilectum non respondebant, & incensi: Cic. pro Cœcina. postea feminæ, quæ se servo alieno junxiissent: sed & populi publica ex publico delicto. Hoc interest, quod populi servitus per se perpetua est, quia successio partium non impedit, quo minus unus sit populus. At singulorum servitus penalis perso-

nas

GROTTI NOTE.

Deduntque se divina humanaque omnia] Id Persæ vocabant terram & aquam dedere.

Quoties qui meruit libertatem amittere] Ut socii illi Ulyssis Ægyptios prædicti, de quibus Homerus odysseæ §.

Ergo οὐαῖς πολὺς μῆδος ἀντιτάσσεται κακῷ.

Tέσσερες δὲ ἄποινοι τελεῖς σφίντες ἐργάζεταις αἰρετοῦν.

Partem igitur nostrum siclicibus obtruncavunt:

Partem etiam vivos ad opus traxerunt,

Sic Apollinem Jupiter cum in taraturum dejicere vellet, exoratus a Latona servitus addixit: habet Apollodorus libro III.

Ut Romæ qui ad dilectum non respondebant] Apud Lycios fures. Nicolaus Damascenus. Apud Wisigothos multi aliorum criminum damnati, ut ex eorum legibus appetit.

GRONOVII NOTE.

Capuae supra] I, 3. 8.

Collatini] Liv. I, 38.

Aquam & terram dedere] Herodotus Polyhymnia five lib. 7, cap. 133. Curtius lib. 3, 10.

XXXII. *Videbimus infra]* 2, 20. 3.

Ad dilectum] Citati, ut sacramento dicerent, & militiae nomen darent, non comparuerant. I. 20. D. comm. divid. I. 4. §. 10. D. de re militari.

Incensi] Ex lege Ser. Tullii regis, qui patrimonium non professi aut male professi erant. Liv. I, 44.

Servo alieno] Tacit, 12, ann. 53. Sueton. Vespaf. II.

Populi publica] Ut Brutios post bellum Punicum secundum senatus. Gell. 19, 3. ut opifices, quos nova Carthagine cepit P. Scipio. Liv. 26, 47. ut liberinos, qui se pro equitibus Rom. gerent, Claudius servos publicos fecerunt, Sueton. 25.

R. 5

Noxa

nas non egreditur; quia noxa caput sequitur. Utraque autem servitus, tam privata, quam publica poenalis esse potest, aut perfecta aut imperfecta, pro modo meriti & infictæ poenæ.

De servitute vero, tam privata, quam publica, quæ ex jure gentium oritur voluntario, infra dicendi erit locus, ubi ad effectus belli erit ventum.

Noxa caput] §. 5. Instit. de noxal. act. l. 21. §. 1. D. commoda-

ti.

Poenalis esse] Pœnæ vicem irrogari potest.

Infra dicendi] 3, 7.

C A P U T VI.

De acquisitione derivativa facto hominis, ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.

I. Ut alienatio fiat, quid requiriatur in dante:

II. Quid in accipiente.

III. Imperia alienari posse interdum a rege, interdum a populo.

IV. Imperium in partem populi alienari parte invita a populo non posse.

V. Nec ipsam partem in se imperium posse alienare, nisi in summa necessitate.

VI. Causa diversitatis.

VII. Imperium in locum posse alienari.

VIII. Rejicitur sententia, statuens ob utilitatem aut necessitatem recte a rege imperii partes alienari.

I X. Infestationem & oppignorationem sub alienatione contineri.

X. Etiam ad alienandas jurisdictiones minores requiri populi consensum, aut specialem, aut per consuetudinem.

XI. Patrimonium populi a regibus alienari non posse.

XII. Distinguendas res, que in fructu sunt patrimonii, a rebus patrimonii.

XIII. Partes patrimonii oppignorari a regibus quatenus possint, & cur?

XIV. Testamentum alienationis esse speciem & juris naturalis.

I. i. **A**cquisitione derivativa nostrum fit aliquid, facto hominis aut legis. Homines rerum domini, ut dominium, aut totum, aut ex parte transferre possint, juris est naturalis post introductum dominium: inest enim hoc in ipsa dominii, pleni scilicet, natura. Itaque Aristoteles: ἐπὶ τοῖς εἰκεῖον

I. i. **F**acto:] Beneficio, ope-

Juris est naturalis] §. 40. Instit. de R. D.

Voluntatis

sūcioꝝ ēīcꝝ, ὅτιν ἐφ' αὐτῷ ἡ ἀποκρίσις τῆς προπετατικής definitio
est, ubi penes nos est jus alienandi. Duo tamen notanda sunt, *Sed lib. IV,*
alterum in dante, alterum in eo, cui datur. In dante, non *q. s. a. I.*
sufficere actum internum voluntatis, sed simul requiri aut
verba, aut alia signa externa: quia actus internus, ut alibi
diximus, non est congruens naturae societatis humanae.

2. Ut vero traditio etiam requiratur, ex lege est civilis: quæ, *Leſſ. lib. II,*
quia a multis gentibus recepta est, jus gentium improprie *c. 3. dub. 3.*
dicitur: sic alicubi usurpatum videmus, ut professio apud
populum, aut magistratum, & relatio in acta requiratur; quæ
omnia ex jure esse civili certissimum est. Actus autem
voluntatis, quæ signo exprimitur, intelligi debet * voluntatis
rationalis.

II. Vicissim in eo, cui res datur, seposita lege civili, requiritur
naturaliter voluntas accipendi, cum suo signo: quæ voluntas
ordinarie sequitur dationem; sed potest & præcedere, puta
si quis quid dari, aut concedi sibi petierat, censemur enim durare
voluntas, nisi mutatio appareat. Cætera quæ tum ad juris
concessionem, tum ad acceptancem requiruntur, & quomodo
fieri utrumque possit, infra in capite de promissis tractabimus.
nam in hoc * alienandi & promittendi pars est ratio, jure quidem
naturali.

III. Sicut autem res aliae, ita & imperia alienari possunt ab
eo, cuius in dominio vere sunt, id est, ut supra ostendimus, a
rege, si imperium in patrimonio habeat: alioquin * a populo,
sed accidente regis consensu: quia is quoque jus aliquod habet,
quale usufructarius, quod invito auferri non debet. Et hæc
quidem procedunt de toto imperio summo.

IV. In

GROTIUS NOTÆ.

Voluntatis rationalis] Cassiodorus
II. II. Alienatio rerum solidum des-
cerat habere iudicium.

Alienandi & promittendi pars est ra-
tionalis] Ideo que etiam dona absentibus
per internum mitti possunt, ut
Servius notat ad illud ix. Aeneidos,
cum jungere absens.

A populo] Bal. & Oldradus in c.
intellecto, de jurejurando. Idem
Balodus conf. 27. n. 7. Cardinalis
Thuscius p. p. concl. 40. n. 1. &
concl. 694. Exempla apud Haræum
tomo II, in anno cl. 12. xxvi. &
Guicciardini libro XVI.

GROTOVII NOTÆ.

Actum internum] Mensis natum.
Ut alibi diximus] 2, 4, 3.

Non est contraria] Idoneus ad
communicationem inter homines,
qui pectora inspicere nequeunt.

2. Professio apud] Ut in testamento
calatus comitus.

Relatio in acta] §. 2. Instit. de
donat.

Voluntatis rationalis] Humanæ.

II. Cum suo signo] Aliquo indicio
externo, quod oculis vel auribus
accipiatur.

Sequitur dationem] Posterior est
tempore quam datio.

III. Cuius in dominio vere sunt] Cujus omne jus in eis & arbitrium
est.

Ut supra ostendimus] 1, 3. 12.
Imperium in patrimonio] 1, 3. II.
& 12.

I. V. In partis alienatione aliud insuper requiritur, * ut etiam pars, de qua alienanda agitur, consentiat. Nam qui in civitatem coēunt, societatem quandam contrahunt perpetuam & immortalem ratione partium, quæ integrantes dicuntur: unde sequitur has partes non ita esse sub corpore ut sunt partes corporis naturalis, quæ sine corporis vita vivere non possunt, & ideo in usum corporis recte absinduntur. Hoc enim corpus de quo agimus alterius est generis, voluntate contractum scilicet, ac propterea jus ejus in partes ex primæva voluntate metiendum est, quæ minime credi debet talis fuisse, ut jus esset corpori partes & absindere a se, & alii in ditionem dare.

c. 2.

V. Sic vicissim parti jus non est a corpore recedere, * nisi evidenter se aliter servare non possit: nam, ut supra diximus, in omnibus iis quæ humani sunt instituti excepta videtur necessitas summa, quæ rem reducit ad merum jus naturæ. Augustinus de civit. Dei, lib. xviii. In omnibus fere gentibus quodammodo vox naturæ ista personuit, ut subjugari victoribus mallent, quam bellica omnifaria vastatione deleri. Itaque in Herod. Polyh. juramento Græcorum, quo Græci qui se Persis subjecissent devovebantur, additum fuit, μὴ ἀναγενέσθετες, nisi plane coacti.

VI. Atque

GROTIUS NOTE.

Ut etiam pars, de qua alienanda agitur consentiat] Gall. 11, de pace publica c. xv. n. 14. vide Scrranum in Carolo Sapiente, & eundem in Francisco I, ubi de Burgundia fermo.

Nisi evidenter se aliter servare non possit] Confer quæ infra hoc libro c. xxiv. §. vi. Hac de causa absolutus a Spartanis Anaxilaus, qui Byzantium fame cogente dediderat. Xenophon historiæ Græcæ 1. Anastasius Imperator etiam gratias egit praefectis, qui Martyropolim Persis dediderant, quia defendi nequebat. Procop. ab. xiœdœv. Idem Procopius iv. Gotthicorum: οὐδὲν τὸν αὐτὸν ηὔπερ τοιούτους, πατέρας καὶ εἰδοχαθεῖτε τὸν δημοσιόν τοὺς φίλους· cum fame habitare virtus recusat, nec fert natura, ut idem εσuriant & agant fortiter. Et apud Annam Cominem libro vi, epistola Cephalæ de Larissa obfessa ad Imperatorem Alexium: ἀνάγεται συλλογεῖτε τοὺς τοιούτους οὐδὲν τοιούτους φίλους καὶ τοὺς εἰδοχαθεῖτε τοὺς φίλους τοιούτους.

Ιερουσαλήμ τὸ φρέσιον τοῦ βασιλικοῦ τοῦ ιεροῦ μέσοις καὶ ουρανοῖς διατίθεται. Necessestati servientes (quid enim contra vim naturæ agi potest?) constitutus oppidum tradere iis, qui nos non defendunt tantum, sed, quod manifestissimum est, strangulanti.

GRONOVII NOTE.

IV. Partium, que integrantes] Civitatum, optimatum, provinciarum.

Ex primæva voluntate] Non ex eo, quod possunt tolerare, sed ex eo quod initio, cum coirent, convenit, ut tolerarent.

V. Ut supra diximus] 2, 2, 6.
Devovebantur] Juraverant se eos duxerit de se Apollini, cujus est vel decimas spoliorum consecrare, vel decimum quemque suppicio destinare. Herod. Polyh. sive lib. 7, cap. 132. p. 457. Justin. 11, 3. Diodor. Sic. 11, 65. τὸν διετέλειον τὸν τοιούτους φίλους καὶ εἰδοχαθεῖτε. Plutarch. Sulla p. 464. τὸν τοιούτους φίλους καὶ εἰδοχαθεῖτε. τοὺς φίλους τοὺς τοιούτους φίλους καὶ τοὺς φίλους τοιούτους φίλους καὶ εἰδοχαθεῖτε.

V.
m
n
de
tes
at,
us
ate
jus
re.
si
s,
ur
re.
bus
in
ent
ane
que
Ne
tra
mu
slis
iffi
es]
im
co,
eo
nit,

eos
vel
el
fili
7,
3.
tlu
lul
S.
de
Suy
54

V. I. Arque hinc satis intelligi potest , cur hac in te majus sit jus partis ad se tuendam , quam corporis in partem : quia pars utitur

γέ κρήματα τοῦ Στόλου , ἔπειρ αὐτὸς εἶπεν . Dio lib. 64 p. 729. δεκάτημ . Ad Hebr. 7, 5. διαδέσθηται τὸν θεόν .

VI. Atque hinc &c.] Nescio quare tam sollicito ac subtiliter haec disputer auctor , ac religionem iniciat principibus alienanda partis summi imperii vel finium : quasi quisque ad hoc proclivis esset. Utinam tam facile illos dedoce-re posset , ne agerent , ferrent , raperent aliena , quam facile ob-tinebit , ne quid ultra alienent ! Frustra movetur haec questio extra casum necessitatis , alioquin hoc scio vehementer inculcare duo ho-minum genera , alterum , qui pri-ilegia , qua principes ac reges populis ac civitatibus dederunt , atque illis munierunt potentiam suam , irrita reddendi occasionem querunt : alterum , qui eternos volunt servare ritulos semel acqui-sita possessionis , hoc est , se-mina bellorum , ut eum Franci negant Franciscu primo captivo jus fuisse Carolo quinto cedendi re-gnum Neapolitanum , ducatum In-fubria , & provincias Belgicas , que regni Galliae feudum erant. Quam sancte & pie illi faciant , ipsi viderint. Principes aut po-puli regnantes pessime faciunt , si illud jus summi imperii , quod cum salute inferiorum conjunctum est , temere minuant : aut si po-pulos , quos tueri ac defendere debent , retinendo , projiciunt ac deserunt. At ubi in eam lalentiam sunt redacti , ut nisi aut concedendo aliiquid de jure summo , aut alienando partem populi , non possint servare reliquum , quare minus eis licet in partes , quam partibus in simili necessitate adversus totum cor-pus , causam non video. Nisi stulti fuerunt illi veteres , qui magni animi esse putabant , etiam in prin-cipe , dicere de fortuna : Si celere quat pennas , resino quod dedit : Qui tyrannorum adscribent con-

filiariis , de regno non esse descen-dendum , nisi pedibus traharis.

Dicit has partes non ita esse sub suo corpore , ut sunt partes corporis naturalis , qua sine corporis vita vivere non possunt , & ideo in usum corporis recte absinduntur. Hinc plane contrarium sequitur : quoniam enim ha partes sine hoc corpore vivere possunt , minore religione absinduntur , quam partes corporis naturalis , qua abscessu intereunt. Servare velle primum ac praecipuum est , quod respicit & princeps & corpus , quicumque faciunt partem sui , dein servare in corpore , ut nunc est. Quod si obtineri nequit , nulla invidia est , contentum esse priori , & servandos , quemcumque fortuna dederit , alii mandare potius , quam secum finere iaterire , aut sibi licen-tiam tantam reservare ad pastra tur-band , iusjurandum violandum , ferro & igne faviendum , hoc pra-textu , quasi alienare non licuerit.

Dicit partem uti eo jure , quod ante initiam societatem habuit : corpus non item. Quare ? annon perinde ut parti jus ruit subjiciendi se aut addendi corpori cui liberet , ita & corpori jus fuit recipere in partem quos vellet volentes , quos noslet repellere ? Hoc ergo nunc jure utitur absindens , quos secum esse non vult , quia non potest servare , aut si vult , frustra vult.

Ut removeat , quod objicit sibi , imperium esse in corpore , ut sub-jecto , ac perinde alienari posse , ut & dominium privati , dicit esse qui-dem in corpore , ut subiecto , sed ut subiecto ad aquato , non diviibiliter in plura corpora , sicut anima in corporibus perfectis. Sane anima partem corporis , quādū sana est , deserere non potest : sed si pars mor-bo aut ulcere ita affecta est , ut animam sustinere diutius non possit , se retrahit illa ad partes validiores , & intelligit immedicabile vulnus esse recidendum , ne pars sincera trahatur. Sic illa reliquo corpori con-silit ,

utitur jure quod ante societatem initam habuit, corpus non item. Nec dicat mihi aliquis, imperium esse in corpore tanquam in subiecto, ac proinde alienari ab eo posse ut dominium. Est enim in corpore, ut subiecto adæquato, non divisibiliter in plura corpora, sicut anima est in corporibus perfectis. Necesitas autem, quæ ad jus naturæ rem reducit, hic locum habere non potest: quia in eo jure naturæ usus quidein comprehendebatur, ut etsi, detentio, quæ sunt naturalia, at non alienandi jus, quod facto humano introductum est, atque ideo inde mensuram accipit.

VII. At imperium in locum, id est, pars territorii, puta non habitata aut deserta, quo minus a populo libero alienari possit, aut etiam a rege, accedente populi consensu, quid obster, non video,

sulit, missa parte, non sibi tantum, sed prorsus perdita & mortua. Quanto levius hoc ferendum in corpore artificiali, de quo quæ separantur, non intercunt, sed in aliud corpus transeunt, cuius spiritu perinde alantur, ut in priore? præfertim si pars sit mere subiecta, qua possit dicere cum asino illo apud Phædrum: *Quid refert, cui serviam, et illas dum poro meas.*

Quemadmodum autem consenit his, quod infra traditur cap. 9. num. 10. posse civitatem dividiri, aut consensu mutuo, aut in bello, & tum plura pro uno exercere summa imperia.

Quod sequitur necessitatem ad jus naturæ reducentem, hic locum non habere, quia in eo jure usus comprehendebatur, non vero alienandi jus; prima specie valde subtile est, sed si penitus inspiciatur, vanum. Est autem jus naturæ duplex, illud antiquissimum, quo erant omnia communia, & illud quod sequitur introducta dominia, ut ipse docet cap. 5. n. 1. Eadem autem necessitas, quæ partem coactam recedere a corpore reducit ad jus naturæ, quam auctor num. 5. parti isti concedit, non reducit eam ad illud jus primum & antiquius, quo omnia omnibus, homo neminiis erat: sed ad jus posterius, quod ut servetur, a præterito nexus libera eligit alium dominum; aut

adjungit se alii corpori. Idem jus naturæ per necessitatem reddit corpori ad relinquendam partem: ei enim juri inest alienatio, ut ipse initio hujus cap. disputat.

Majus sit jus parvus] Excusatio sic urbs vel provincia, cum se a corpore imperii separat, quam populus vel rex, cum eam alienat.

Utitur jure] Libertate se subiiciendi aut addendi corpori, cui velit.

Corpus non item] Quia non sicut, sed cum societate inita demum extitit.

Tanquam in subiecto] Adjunctum separabile.

Ut dominium] In re privata.

Subiecto adæquato] Quales sunt partes in toto essentiali, que se invicem pervadunt, & loco ac situ non differunt, ut anima permeat totum corpus, neque est in alio loco aut spatio, quam ipsum corpus: secus ac partes totius integralis.

Quæ ad jus naturæ] Per quam post introducta dominia communia hominum jure in res alienas uti possumus. 2, 2, 6.

Iesus, detentio] Quia si dominia introducta non essent, vesci eo, quod nunc alterius est, tenere rem, quæ nunc reddi debet, licuislet communi jure; at non alienare: id enim natura ignorabat, quam proprium ignoraret.

video, nam populi pars, quia liberam habet voluntatem, jus quoque habet contradicendi: at territorium, & totum, & ejus partes sunt communia populi pro indiviso, ac proinde sub arbitrio populi. At imperium in populi partem si alienare populo non licet, ut jam diximus, multo minus regi imperium eti plenum habenti, attamen non plene, ut supra distinximus.

VIII. Quare subscribere non possumus jurisconsultis, qui ad regulam de non alienandis imperii partibus adjiciunt exceptiones duas, de publica utilitate, & de necessitate: nisi hoc sensu, ut ubi eadem est utilitas communis, & corporis, & partis, facile ex silentio etiam non longi temporis, consensus & populi & partis intervenisse videatur, facilius vero si etiam necessitas appareat. At ubi manifesta est in contrarium voluntas, aut corporis, aut partis, nihil actum debet intelligi, nisi, ut diximus, ubi pars a corpore coacta est abscedere.

IX. Sub alienatione merito comprehenditur & infeudatio, sub onere commissi ex felonia, aut deficiente familia. Nam & haec est conditionalis alienatio. † Quare videmus a pluribus populis * irritas habitas ut alienationes, ita infeudationes regnorum, quas populis inconsultis reges fecerant. Populum autem consensisse intelligimus, sive totus coit, quod olim apud Germanos & Gallos fieri solebat, sive per legatos partium integrantium mandatu sufficiente instructos. Nam facimus & quod per alium facimus. Sed nec pignori dari pars imperii poterit, nisi consensu simili: non ea tantum ex causa, quod ex pignoris datione sequi alienatio soleat, sed quod & rex teneatur populo ad exercendum per se summum imperium, & populus paribus suis ad conservandum hoc exercitum in sua integritate, cujus rei gratia in societatem civilem coitum est.

X. Minores

GROTTI NOTE.

Irritas habitas ut alienationes, ita infeudationes] Et remissiones homagii. Vide Cromerum Polonicorum xxxv.

Nam facimus & quod per alium facimus] Sic in imperio in alienationibus Electorum consensus ex more & pacis pro consensu est ordinum.

GRONOVI NOTE.

VII. Pars, quia liberam] Quia ei non potest negari arbitrium statuendi de se, cuius corporis velit esse, si alienetur, consentire debet, ac potest contradicendo obtinere, ne alienetur.

I X. Infundatio] Quum rex vel princeps dominatum suum alii dat in clientelam, ejusque, ut locutur, feudum facit, permittingens ei potestatem de successore statuendi, si aut ipse fidelis ei esse desierit, aut stirps sua extincta sit: ut Joannes Guilemi Cong. abnepos Anglia regnum infeudavit Papa. Bodin. I, 10.

Partium integrantium] Ordinum, civitatum.

Ex pignoris datione] Si hypothecæ sint commissæ, nec solvatur statuto tempore debitum. Cic. 13, famil. 15. & 16.

Oppida

Belluga in
pr. Spec. in
rub. 8, p. 3.
C. 4. Roch.
de Certe.
de confus.
q. 5. col. 6.
tom. I. &
alii allega.
ti a Vasq.
lib. I. c. 9.

Smith. de
rep. Aug.
c. 9. Buck.
in Batiolo.
Froiss. I. I.
c. 214. &
246. Mon-
frel. in hist.
c. 22, 5.
Galic. xv.

X. Minores vero functiones civiles quo minus populus etiam jure hereditario possit concedere nihil obstat, cum ea corporis summique imperii integritatem nihil imminuant. Inconsulto Crav. conf. 894. n. 2. vero populo rex id non potest, si maneamus intra terminos Zouannet. de naturales: quia juris temporarii, quale est regum electorum, Rom. Imp. n. 162. aut lege succendentium ad imperium, effectus nisi pariter temporarii esse non possunt. Potuit tamen populi ut expressus consensu, ita tacitus consuetudine introductus, qualem nunc passim vigore cernimus, id jus regibus tribuere. Eo jure usos olim reges Medos & Persas * oppida aut regiones totas perpetuo jure tenendas donasse, passim in historiis legimus.

Alberic. in intellectos sunt ad sustentanda reipublicæ aut regiæ dignitatis onera, de jure iur. Bart. in l. 3. in hoc jus majus fructuario non habent. Nec admitto exceptionem, si res modicum valeat, quia quod meum non est, ejus §. 4. D. quod vi. Corset. in tr. nec exiguum partem alienare mihi jus est, sed in rebus modicis de excel. re quam in magnis consensu populi ex scientia & ex silentio s. 4. Loazes all. facilius præsumitur. Quo sensu & ad res patrimonii publici aptari posunt, qua de necessitate & utilitate publica in alienandis imperiis 367. Natra conf. rii partibus supra diximus, tantoque magis, quia momenti minoris res hic vertitur, est enim patrimonium imperii causa Bonif. Reg. constitutum.

conf. 49. n. 43. X I I. Sed in eo falluntur multi, quod res quæ in fructu sunt patrimonii cum rebus patrimonii confundant. Sic jus alluvionum in patrimonio esse solet, ipsæ res quas fecit alluvio in fructu: jus vestigalia exigendi in patrimonio, pecunia ex vestigalibus procedens in fructu: jus confiscandi in patrimonio, fundi confiscati in fructu.

X III. Partes autem patrimonii pignori opponi ex causa possunt a regibus, qui plenum habent imperium, id est, qui jus habent ex causa tributa nova indicendi. Nam sicut populus tributa

GROTIUS NOTÆ.

Oppida aut regiones totas] Ut a Dario Sylosonti urbem & insulam Samiorum.

Patrimonium quoque populi, cuius fructus sunt destinari ad sustentanda reipublicæ aut regiæ dignitatis onera] Veteres Graci τιμὴν vocabant partem agri publici concessam regibus. Exempla habes apud Homerum de Bellerophonte apud Lycios Iliados 2. de Meleagro Iliados 1. de Glauco Lycio Iliados μ., ubi scholia stas vide.

Aregibus] Sine ordinum consensu. Exemplum apud Thuanum libro LXIII, in anno CIO id LXXVII.

GRONOVII NOTÆ.

X. *Minores functiones]* Praefecturas, satrapias, telonia, & olim sacerdotia.

Medos & Persas] Corn. Nep. Miltiad. 3. Themistocle 10.

X I. *Patrimonium populi]* Vulgo Domanium appellant.

Fructuario] Qui cedendo extraneo nihil agit de usufructu.

Supra diximus] 1, 3. 124.

Gen.

buta ex causa indicta solvere tenetur, ita & rem ex causa pignori oppositam luere. Luitio enim ista tributi quedam est species. Est autem populi patrimonium regi, pro debitis populi, pignoris jure obligatum. Potest autem pignori dari etiam res mibi pignorata. Quæ autem dicta sunt a nobis hactenus, ita locum habent nisi lex imperio addita, aut regis, aut populi potestate magis, aut auxerit, aut contraxerit.

L. Gregorii
cum pignori
ri. D. de
Pigno.

Arist. II.
Pol. VI. 1.

XIV. 1. Illud quoque sciendum est, cum de alienatione agimus, sub eo genere nobis etiam testamentum comprehendendi. Quanquam enim testamentum, ut aëtus alii, formam certam accipere possit a jure civili, ipsa tamen ejus substantia cognata est dominio, & eo dato juris naturalis. Possum enim rem meam alienare non pure modo, sed & sub conditione; nec tantum irrevocabiliter, sed & revocabiliter, atque etiam retenta interim possessione & plenissimo fruendi jure. Alienatio autem in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi ac fruendi, est testamentum. Vidi hoc recte Plutarchus, qui cum a Solone dixisset permissem civibus testamenti factionem, addit: τὰ γενίγκαται, μηδέποτε τὸ ζόταντον εἴσοιτο. efficit, ut res cuique sua proprieτate in pleno dominio essent. Quintilianus pater in declamatione: Potest grave videri etiam ipsum patrimonium, si non integrum legem habet, & cum omne jus nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus. Hoc jure Abrahamus, si sine liberis decelisset, res suas Eliczero relicturus fuerat, ut indicat locus Gen. xv, 2.

2. Quod vero alicubi externis testamentum facere non conceditur, id non est ex jure gentium, sed ex jure proprio illius civitatis, & si fallor, ab illa veniens auctoritate, qua externi quasi pro hostibus habebantur: itaque apud moratores populos merito exolevit.

GROTTII NOTE.

Gen. xv, 2.] Habes apud Sophoclem Trachiniis testamentum Herculis, apud Euripidem Alcestidis, & apud Homerum Odyssæa. Temachi donationem mortis causa, quæ & ipsa testamentum quoddam est. Est apud Homericum etiam voluntas ultima de rebus agendis, ut ex Andromaches & Penelopes verbis ostendit Plutarchus. Alia veterum testamenterorum exempla atulumus supra libro I, cap. IIII, §. XI. textu & annotatis. Hebraicæ usitata testamenta appetunt Deut. XXI, 16. Sirachida capite XXXIII, 25.

GRONOVII NOTE.

XIII. *Rem ex causa]* Vere debitura propter quod partem illius patrimonii pignori dedit.

Res mibi pignorata] L. I. Cod. 6 pignus pignori datum sit.

XIV. *Rem meam alienare]* Rem mea cedere alii, non modo statim, sed etiam ex tempore certo & in certum casum; nec modo ut indubitate habeat, sed etiam ut habeat, nisi mihi alter postea visum fuerit; & ut usque ad illud tempus, vel usque ad eum casum ea res sit omnino mea.

CAPUT VII.

De acquisitione derivativa, quæ sit per legem, ubi de successionibus ab intestato.

- I. Leges civiles quasdam iniustas esse, ac proinde dominum non transferre, ut quæ nanfragorum bona fisco addicunt.
- II. Lege naturæ rem acquiri ei qui alienum accepit ad debiti sui consecutionem: quod quando locum habeat.
- III. Origine successionis ab intestato quomodo a natura.
- IV. An aliquid de bonis parentum liberis debeatur jure naturæ, per distinctionem explicatur.
- V. In successione liberos defunctorum parentibus præferri, &c.
- VI. Origine vicariae successionis, quæ representatio dicitur.
- VII. De abdicatione & exhereditatione.
- VIII. De jure liberorum naturalium.
- IX. Liberis deficientibus, ubi nec testamentum nec lex certa existant, bona avita deferenda his, a quibus venerunt, aut eorum liberis.
- X. Bonæ noviter quæsita proximis.
- XI. Legum circa successiones diversitas.
- XII. In regnis patrimonialibus qualis sit successio.
- XIII. Si ea regna sint individua, præferri maximum natu.
- XIV. Regnum ex populi con-
- sensu hereditarium in dubio dividuum esse.
- XV. Non durare ultra posteros primi regis.
- XVI. Non pertinere ad liberos naturales tantum.
- XVII. In eo mares præferri feminis in eodem gradu.
- XVIII. Inter mares præferri natu maximum.
- XIX. An tale regnum pars sit hereditatis.
- XX. Præsumi in regno talem successionem institutam, qualis in aliis rebus in usu erat tempore regni inchoati: sive regnum fuerit allodiale.
- XXI. Sive feudale.
- XXII. Successio linealis cognatica quæ sit, & qualis in ea transmissio juris.
- XXIII. Successio linealis agnatica qualis.
- XXIV. Successio qua semper resbicitur proximitas ad primum regem.
- XXV. An exheredari possit filius, ne in regnum sucedat.
- XXVI. An abdicare quis regnum possit pro se & pro liberis.
- XXVII. Judicium propriæ dictum de successione, nec regis esse, nec populi.
- XXVIII. Filium qui ante patris regnum natus est, post nato præferendum.
- XXIX. Nisi alia lege delatum regnum appareat.
- XXX. An nepos ex filio priore filio

L filio posteriori præferatur, per distinctionem explicatur.

X X X I . Item an minor frater superstes regis majoris fratris filio præferendus sit.

X X X I I . An fratris filius regis patruo præferatur.

X X X I I I . An nepos ex filio præferatur filie regis.

X X X I V . An minor nepos ex filio nepoti majori ex filia.

X X X V . An neptis ex majori re filio præferatur filio minori.

X X X V I . An filius sororis præferendus filia fratris.

X X X V I I . An filia fratris majoris fratri minori.

I. **L**ege quæ sit *acquisitio derivativa*, sive *alienatio*, sit aut lege naturæ, aut lege gentium voluntaria, aut lege civili. De lege civili non agimus, id enim infinitum foret, & præcipue de bellis controversiæ ex lege civili non definiuntur. Tantum notandum est * leges quasdam civiles esse plane injustas, ut *Auth.* *naufragia*. *C. de furtis*. *qua bona naufragorum fisco addicunt. Nulla enim causa* precedente probabili, dominium alicui suum auferre mera *injuria* est. Bene Euripides *Helema*:

Naufragis οὐκ εἴρετο, ἀπόλησεν φύετο.

Sum naufragus, * spoliare quod genus est nefas.

Quod enim jus habet fiscus { verba sunt Constantini } in aliena calamitate, ut in re tam luctuosa compendium segetetur? Dion L. I. C. de Prusæensis oratione VII. de naufragio locutus: μὴ τὸ εἰς ποτὲ, *naufragia*. *C. de furtis*. *l. XII.* *ως ΖΣ*,

G R O T I I N O T E .

Leges quasdam civiles] Ut olim apud Anglos, Armoricos, Siciulos. Veteris talis legis in Græcia mentio apud Sopatrum & Syrianum in Hermogenem. Christianus rex Danie, lege de naufragorum bonis confiscandis abrogata, dicebat sibi periisse annua c. aureorum millia. meminit & Brigitta mali hujus moris VIII, 6. & Speculum Saxonum II, 29. de Dania agens, & c. Excommunicationis. de raptoribus. Tum vero Crantzius Vandalicorum XIII, 40. XIV, 1. Cromerus Poloniorum XXI.

Spoliare quod genus est nefas] Adde I. nequid. D. de incendio, ruina, naufragio. Nicetas Choniates in Andronici imperio vocat οὐς ἀλλαγέτε. vide & Cassiodorū IV, 7. Quid in mentem venit Bodino, ut talia defendentur? idem scilicet qui Papinianum reprehendit, quod

mori quam conscientiam lacerare maluerit.

G R O N O V I I N O T E .

I. *Voluntaria*] I, I. 13. &c. 14.

Bona naufragorum] Naufragio facto in litus ejecta, quamvis salvis & evadentibus dominis, non maneant eorum, sed sint ejus, cuius in territorio litus est, & sic in fiscum vindicantur. Nicetas Chon. Andron. Comm. I, 2. p. 353. Εἴσα δι' αἰολοφάνης οὐδὲ Παραλίος, οὐδὲ θάνατος ταῦτα τοῖς καυκασίοις ναυτιοῖς ὑπέρθινοι γενοῦσθαι τοις αἰολοφάνης οὐδὲ θάνατοις, μηδέποτε τοῖς σωματοφύοις, καθ' ἣς αἱ πλευραὶ τοῖς τόποις ἐκφερούσιται, καὶ μαστιχαὶ λαυρίδειαν τοις αἰολοφάνης καταπιπτοῦσι τοῖς θάνατοις, τοις αἰολοφάνης τοῖς θάνατοις τοῖς σωματοφύοις οὐδὲ τοῖς περίπου τοῖς θάνατοις.

Auth. naufragia. C. de furtis] *Auth. Naufragia* 18. *C. de furtis*.

ῷ Ζεῦ, ἀνθεῖν μηδὲ κερδάνει πέρι τοῖς τον δόται ἀνθρώπους δυνατοῖς. Absit, ὁ Ζεύς, ut lucrum captemus tale ex hominum infortunio.

II. 1. Lege naturæ, quæ ex ipsa dominii natura ac vi sequitur, dupliciter sit alienatio, explectione juris & successione. Explectione juris sit alienatio, quoties id quod meum nondum est, sed mihi dari debet, aut loco rei meæ, aut mihi debita, cum eam ipsam consequi non possum, * aliud tantundem valens accipio ab eo qui rem meam detinet, vel mihi debet. Nam justitia expletrix quoties ad idem non potest pertingere fertur ad tantundem, quod est morali aestimatione idem. Dominium autem hoc modo transferri probatur a fine, quæ in moralibus optima est probatio. Neque enim juris mei explementum consequi potero nisi dominus siam. Frustra enim erit rei detentio, si ea uti pro arbitrio non possum. Antiquum hujus rei exemplum est in historia a Diodori; ubi Hesioneus, pro his quæ bon. rapt. l. filiae suæ ab Ixione promissa non præstabantur, equos ipsius accipit.

Sylv. in
verbo Bell.

p. 2. q. 13.
L. 5. D. de
acq. p. 1. l. 2.

§. 18. De vi
bon. rapt. l.

13. D. quod
met. l. 7. 8.
D. ad l. ful.

D. ad l. ful.

Thom. 2. 2.
66. c. 1. 50.

2 Lib. IV.

2. Legibus quidem civilibus scimus vetitum esse sibi jus dicere; adeo quidem ut vis dicatur, si quis quod sibi debitum est manu reposcat, & multis in locis jus crediti amittat qui id fecerit. Imo etiamsi lex civilis hoc non directe prohiberet, ex ipsa tamen judiciorum institutione sequeretur hoc esse illicitum.

GROTIUS NOTÆ.

Aliud tantundem valens.] Vide quæ infra libro IIII, c. VII. §. 6. Sic ipso natura jure defendit Hebreos Irenæus, quod in compensationem operæ res Ægyptiorum ceperint. Ægyptii enim, inquit, populi erant debitores, non solum rerum sed & vite sua. Tertullianus idem tractans secundo adversus Marcionem: Reprofecunt Ægyptii de Hebrais usq[ue] aurea & argentea. Contra, Hebrei missas petitiones instituerunt, allegantes sibi mercedes restitui oportere illius operaria servituum. & ostendit minus multo exactum quam debebatur. Apud Diodorum Siculum libro IV. narratur Hesioneus, pro his quæ filiae sua ab Ixione promissa erant neque præstabantur, equos ejus accepisse. Cum his coherent ea quæ dicentur libro IIII, c. II.

GRONOVII NOTÆ.

II. 1. Explectione juris.] Apprehen-

sione rei alienæ pro mea aut mihi debita, quam possessor reddere aut solvere negat.

Accipio.] Immo arripio, aufero, tollo.

Ad idem.] Ad ipsum quod debetur vel suum est, non potest pervenire.

Fertur ad tantundem.] Compensationem postulat, quæ commoda interpretatione pro ipsa re habetur, cuius vicem præstat.

In moralibus.] In actionibus morales spectantibus. Cujus causa fieri quid concessum est, si concessum fiat, exstitisse & ad effectum venisse causam intelligi debet.

Rei detentio.] Rem acquirere vel possidere.

Uti pro arbitrio.] Quod est domini.

2. Sibi jus dicere.] Non exspectare judicem, sed ipsum per se, quod cum alio controversia habeat, exequi & exigere,

tum. *a* Locum ergo habebit quod diximus ubi iudicia continue cessant; quod quomodo contingat explicavimus supra: ubi vero momentanea est cessatio, licita quidem erit acceptio rei, puta si alioqui nunquam tuum recuperare possis, aufugiente forte debitore. Sed dominium a judicis addictione erit exspectandum, quod fieri solet in repressaliis, *b* de quibus infra erit agendi locus. Quod si jus quidem certum sit, sed simul moraliter certum, per judicem juris explementum obtineri non posse, puta quia deficiat probatio; in hac etiam circumstantia cessare legem de iudiciis, & ad jus redire pristinum verior sententia est.

III. c Successio ab intestato quæ dicitur, posito dominio, remota omni legi civili, * ex conjectura voluntatis naturalem habet originem. Nam quia dominii ea vis erat, ut domini uoluntate transferri in alium posset, etiam mortis causa, ac renta possessione, ut supra diximus, si quis voluntatis sua nul lam edidisset testationem, cum tamen credibile non esset ejus cum mentis fuisse ut post mortem suam bona occupanti cederent, sequebar ut ejus esse bona intellegentur, cuius ea esse voluisse defunctum maxime erat probabile. *Difinitorum voluntatem intellexisse* inquit *d* Plinius junior, pro iure est. Creditur autem in dubio id quisque voluisse quod æquissimum atque honestissimum est. In hoc autem genere prima est caufa ejus quod debetur, proxima ejus quod esti non debetur officio congruit.

IV. 1. e Disputant Jurisconsulti, an alimenta a parentibus liberis debeantur? Nam quidam sentiunt esse quidem naturali rationi

GROTTI NOTÆ.

Ex conjectura voluntatis naturalem habet originem] Ideo fideicommissa dari possunt ad intestato succendentibus, quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquare legitimam hereditatem, ait Paulus L. consciuntur, §. 1. D. de jure codicillorum.

GRONOVI NOTÆ.

Explicavimus supra] 1, 3, 2.

Licita quidem] Licebit in antece- sum rei manus injicere,

Dominium a judicis] Non prius eris iustus dominus, quam docueris judicem jus tuum, & quid ejus consequendi ergo feceris, ilque, quod feceris, ratum habeat, remque possessam tibi addicat.

Infra] 3, 2, 4.

Moraliter] Ex iusta suspicione, vel potius ex more & instituto.

Deficiat probatio] Judex enim acta & probata sequitur, & ea habet pro veritate.

III. Ex conjectura] Quod probabile est hominem sanx mentis voluisse bona sua venire ad proximum sanguine.

Retenta possessione] Sc. dum vivit.

Ut supra] 2, 6, 14.

Occupanti] Cuivis, qui primus eis manuus injicere vellet; ut ille Cinnarus in proverbio ἀπηγά τα κινέψει. Zenob.

Ejus quod debetur] Nempe ut ad suum heredem perveniant.

Officio congrui] Ut deferantur ad consanguinitate propinquos.

rationi satis consentaneum ut a parentibus alantur liberi , debitum tamen non esse. Nos omnino distinguendum arbitramur in voce debiti, quod stricte interdum sumitur pro ea obligatione , quam inducit jus expletorium ; interdum laxius , ut significet id quod nisi inhoneste omitti non potest , etiam si honestas illa non ex justitia expletrice , sed ex alio fonte profiscatur. Est autem id de quo agimus (nisi lex aliqua humana accedat) debitum illo sensu laxiore. Ita accipio quod dixit Valerius : *Parentes nos alendo , inquiens , nepotum nutriendorum debito alligavunt.* Et Plutarchus in libello elegantissimo de prolis amore : *οἱ παῖδες ἀς ὁφείλημα τὸ κλῆρον εὐδέχονται.** liber hereditatem ut sibi debitam exspectant. Qui dat formam , dat quæ ad formam sunt necessaria , dictum est Aristotelis : quare qui causa est ut homo existat , is quantum in se est , & quantum necesse est , prospicere ei debet de his quæ ad vitam humanam , id est , naturalem ac socialem , nam ad eam natus est homo , sunt necessaria.

2. Ea de causa , instinctu scilicet naturali , cætera quoque animantia proli suæ , quantum necesse est , alimenta suppeditant. Unde Apollonius Tyanaeus quod ab Euripide erat dictum ,

Ἄπως δὲ ἀνθρώποισιν ηγετή τέκνα.

Cunctis hominibus liberi vita altera.

ita emendabat :

Ἄπως δὲ γάρ οισιν ηγετή τέκνα.

Animantibus quasi vita sunt partus sui :

plurimis

GROTIUS NOTE.

Liberi hereditatem ut sibi debitam exspectant] Julianus Caesaribus *παιδεὶς τὸν τομίους διπλάνεται τὰς διδούλας.* Equam , liberis hereditatem relinqui. Etiam filiabus quas juxta filios heredes parentum suisse more antiquissimo testatur Jobi historia in fine. Hanc aequitatem respiciens Augustinus , ne ab ecclesia quidem recipi vult bona eorum qui liberos suos exheredabant. Loca sunt libro II. de vita clericorum , & sermone LII. ad fratres in eremo , si tamen id opus Augustini est. Posuit ea Gratianus in causa XIII. , quast. II. &c causa XVII. , quast. IV. in fine. Procopius Persicorum I. , *οἱ γάρ τοι σπαλασσοῦται αἵδειν εἰς τὸ πάπινον αὐθαρτοῖς μαχέμενοι , ἐπειδὴν τὸ τε Παρατοῖς καὶ τὸν βαρβάροις Κυριον τε καὶ ξωματογένετες αἱράντος μεῖντον διατείνουσι τὸν πατέρα τὸν τὸν*

πατρός κλήρον. Leges que ceterum inter homines plurimis differentiis invicem pugnant , in hac re tan apud barbaros quam apud Romanos consentiant atque conspirant , ut liberi dominos pronuntient rerum a patre reliquarum.

GRONOVII NOTE.

IV. I. Debitum tamen non esse] Hinc concessum antiquis recens natos infantes non modo exponere , sed etiam necare. Terent. Heaut. 4. 1. 13. & 21. Ovid. 9. metani. 678. Et pro te mira narrat Tacitus de judaïis , necare quemquam ex natis nefas esse , 5. histori. 5.

Jus expletorium] Justitia commutativa vel διαρροή. 1. 1. 10.

Naturale] Ut vitalis & superficies sit.

Sociale] Ut vivat , tanquam civis ejus ordinis , in quo cum pater suscepit.

Quibus

plurimis sane allatis argumentis * quibus insitum hunc affectum probat, quæ videre est apud Philostratum libro VII. capite septimo & octavo: cum quod loco optime consentit is qui est apud Oppianum de venatu tertio, & de piscatu primo. Et in Dictye tragœdia idem ille Euripides hanc unam omnium legem esse ait, quæ & hominibus inter se, & cum ceteris animantibus communis sit: Hinc juris consulti veteres liberorum educationem ad jus naturale referunt, id est, ad illud quod cum instinctus naturæ alii quoque animantibus commendat, nobis ipsa præscribit ratio. *Naturalis stimulus*, ut Justinianus loquitur, id est, *soror*, parentes ad liberorum educationem hortatur. *L. un. §. ta-*
Pr. Inst. de
Jur. nat. gen.
L. Jus natu-
rale. D. de
just. & jur.
L. un. §. ta-
clear. C. de
rei ux. alt.
L. uit. C. de
Ergo. D. de
agn. liberis.
 Idem alibi: *Filium vel filiam atere patri necesse est propter ipsam causam* *vers.*
naturam. Diodorus Siculus: ἀργανὴ φίλη οὐτοις διδόσειν. *clear. C. de*
ἀπαισι τοῖς ζώοις εἰσὶ σάρξ ἀρτηρῶν καὶ μόνον ἐστῶν. ἀλλὰ νῦν *reī ux. alt.*
τὸν θυμόθυρον, ἀλλὰ τὸ συνγένειον φιλοζωίας τοῖς Διαδόχοις εἰσ ἔιδον *bon. que*
ἄγχοτον Διαδοχῆς κύριον. Optima quippe magistra natura est cunctis lib. §. ip. iura.
 animantibus, non tantum ad sui sed & ad prolis sue conservationem, *L. Si quis. §.*
 ut cognata hac caritate continua successio ad aeternitatem circulum *Ergo. D. de*
 perveniat. Apud Quintilianum filius, partem jure gentium peto. *agn. liberis.*
 Sallustius testamentum quo filius excluditur impium dixit. Et
 quia naturale est hoc debitum, ideo etiam vulgo quæstos alere
 mater debet.

3. Et quanquam ex damnato legibus concubitu natus nihil relinquere leges Romanæ volebant, sicut & naturalibus ne quid relinquere necesse esset caverat lex Solonis; canones christianæ c. Cum ha-
 pietatis hunc rigorem correxerunt, qui docent qualibuscumque beret. de eo
 liberis id recte relinquiri, imo si opus sit relinquendum etiam, qui dux.
 quod ad alimenta necessarium est. Nec aliter capiendum quam poll.
 quod dici solet, legitimam humanis legibus tolli non posse,
 quatenus scilicet in legitima insunt alimenta necessaria. Nam
 quod supra est, tolli potest non repugnante natura.

4. Ali autem debent non tantum liberi primi gradus, sed & secundi, si ita res ferat, & ulterioris: quod ostendit Justinianus, cum non filios tantum, sed & qui deinceps sunt, alendos propter ipsam naturam pronuntiat: quod ad eos etiam producitur, qui per mulieres ex nobis veniunt, si aliunde ali non possunt.

V. I. Debentur

GROTTI NOTÆ.

Quibus insitum hunc affectum pro-
 bat] Plinius x, 33. de hirundinibus:
 In fætu summa aequitate alternant
 eum.

GRONOVII NOTÆ.

2. Vulgo quæstos] Incerto patre
 natus.

3. Damnato legibus] Incesto aut adulterio.

Naturalibus] Ex concubina vel stupro.

Legitimam] Quadrantem bonorum.
 D. de l. Falcidia & Trebelliano Sc. Inst. de l. Falcid. & de fideicommiss. hered.

4. Qui per mulieres] Nepotes
 nepotesque ex filia,

*Plog.
Latr. in
Solon.*

V. 1. Debentur quidem & parentibus alimenta: quod non legibus tantum proditum est, sed vulgari proverbio * ἀλημαρχεῖν. adeo quidem ut laudetur Solon, quod qui id non facerent eos notarit infamia. Sed non hoc & que est ordinarium atque illud quod de liberis diximus; nam liberi cum nascuntur nihil secum afferunt unde vivant: addē quod vivendum diutius habent quam parentes: atque ideo sicut honor & obsequium parentibus debetur, non liberis, ita educatio liberis magis quam parentibus: quo sensu accipio illud Luciani: οὐαὶ τοι γε η φύσις τοῖς παισάσι τὰς παιδίας μέγαλον η τοῖς παισι τὰς μάλιστας ἐπιτέλλεται φίλειν. Magis natura jubet à parentibus liberos, quam *Nic. VIII.* a liberis parentes diligi. Et illud Aristotelis: μέγαλον ουακεῖται τὸ ἄφετον τὸ πλούσιον, η τὸ πλούσιόν τοῦ ποιότερον. τὸ γε εἰς αὐτὸς οἰκεῖον ἄφετον. Magis afficitur causa gignens erga genitum, quam genitum erga gignentem. Nam quod ex aliquo ortum est, id ei quasi proprium est.

2. Hinc fit, ut etiam citra auxilium legis civilis, prima bonorum successio liberis deferatur; quia creduntur parentes illis, ut corporis sui partibus, non tantum de necessariis, sed & de his quae ad vitam suavius honestiusque transigendam pertinent, quam ubertime voluisse prospectum, ab eo maxime tempore quo ipsi rebus suis frui non possent. Ratio naturalis, inquit Paulus Jurisconsultus, quasi lex quedam tacita liberis parentum hereditatem addicit, velut ad debitam successionem eos vocando. Papinianus vero: * Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas. Parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit: liberos naturæ simul & parentum commune votum; id est, liberos hereditas sequitur partim

*E. Cura
ratio. D. de
bon. dann.*

GROTTI NOTÆ.
Αντιπαράβολη] Vide Leonem
Affrum libro IX, de Nestor.

Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum hereditas] Philo de vita Mosis III: ἐπειδὴ οἱ ιδεοφύτευτοι δὲ κακοποιῶντες τὸ γένος ὑπὸ παιδῶν, ἀλλὰ μὴ τὸν κακοποιῶντα, τὸ μὲν ἀπόδειγμον καὶ πανίδημα μαρτυρεῖται. Cum lex sit natura ut liberi parentibus, non parentes liberis in bona succedant, Moses id quod contra vota parentum malique omisit etenim tenuit silentio. Xenophon libro II, Socratricorum: οὐ μέν αὐτὸς τοῦ μελέτην τετοιος παιδαρεγενερατεύει, μόνος οὐτοις ουαλεῖται εὐτέλεις εἰς τὸν παῖδες τοῦτο τοῦτο τοῦτον.

Vir iis quos habiturus est libe-

vitam putat, & quidem quam maxima potest in copia.

GRONOVIÆ NOTÆ.

V. 1. Parentibus alimenta] L. 5. §. 16. D. de lib. agnosc. Parens ali a filio naturali ratione debet. Cic. ad Atticum 9, 9. cum parentes non alere nefarium sit. M. Seneca I. Contr. I. Lex est, Liberi parentes alant ait vinciantur.

Αντιπαράβολη] Inflas ciconiæ senio defectis parentibus servire ac consilere. Plinius 10, 23. Ciconiæ geniticum senectam invicem educant. Inde ciconia Pictaticultrix, P. Syro apud Petronium. Aristotle hisp. anim. 6, 13. Elianus de anim. 3, 23.

2. Commune votum] Quia parentes optant se liberos relinquere superfluitates.

sim quidem ob præcsum debitum naturale, partim ex conjectura naturali, qua parentes creduntur id velle, ut liberis quam optime prospectum sit. *Sanguini honorem reliquit*, ait Valerius Maximus de Q. Hortensio, qui filiam minus sibi probatam heredem scriperat. Huc spectat illud Apostoli Pauli: *εἴ τις ἔχει τὸν τέκνον τοῖς γενετοῖς θυσίαν, ἀλλά οἱ γενετοῖς τοῖς τέκνοις*. Non enim liberi parentibus, sed parentes liberis rem congerere & servare debent.

V I. Quia vero & hoc ordinarium est, ut pater materque liberis suis prospiciant, ideo, dum illi extant, avi aviaeque ad alimenta danda teneri non intelliguntur: ubi illi, eorumve alter defecerit, æquum est ut avus aviaque pro mortuo filio filiae curam suscipiant nepotum ac neptium: quod & in parentibus longius remotis pari ratione procedit. Atque hinc ortum traxit jus illud, * ut nepos filii loco succedat, quemadmodum Ulpianus loquitur. Id Modestinus dixit, *Ἐάν πατέρες δούλους τέκνον πληρεύσωσιν. Justinianus, τῶν πατέρων τετετέρες τέκνα. Ifæus oratione de Philoctemonis hereditate, hoc ipsum vocat ἐπανίστασθαι, Philo Judæus: ιανοὶ γὰρ πατέρων δούλους τέκνα εἰς τὰς τέκνας αὐτοῖς πατέρων γέγενεν*: Nepotes parentibus mortuis apud avos filiorum obtinent locum. Vicariam hanc successionem * quæ per stirpes fit, representationem vocare amant

L. 7. D.
de his qui s.
v. al. iur. s.
L. 2. §. 7.
D. de exc.
Int. Novel.
127. pr.
Legatione
ad Cæsium.

recen-

Perfites. Inde in lapp. antiquis 675,
13. infanti mellitissimo & dulcissimo
contra votum. 697, 10. filio dulcissimo
memoriam posuimus contra votum.
716, 7. mater infelicissima contra vo-
tum pietatis posuit. Adde Gruterum 4.
Suspic. 1. Et ipsa natura ordoque
mortalitatis videtur postulare, ut ju-
niiores senioribus ætate matura com-
positis succedant. Hinc in iisdem
348, 8. turbato ordine in senio paren-
tes infelicissimi filio optimo. 436, 1.
filio ordine retrogrado defuncto.

G R O T I I N O T E .

Ut nepos filii loco succedat] Quod Ho-
brai dicunt, filius etiam in sepulchro
succedit; item: filii filiorum sunt tan-
quam filii. Meminit ejus juris ut na-
turalis Jacobades ad Danielen v, 2.
*Æquissimum esse videtur nepotes nepo-
que in patris sui locum succedere*, ait Ju-
stinianus titulo Institutionum de He-
reditatibus quæ ab intestato deferuntur.
Pierati id ascribit Eginhardus in
vita Caroli Magni. *γενετοὺς οὐ τὸν ίδιον
τέκνον πατέταινεν*. Pastores in sui
quemque parentis locum subire, dixit
Michaël Attalata.

Quæ per stirpes fit] Sic in fortien-
dis urbibus inter Heraclidas Proclo
& Eurytheni, ut ab Aristodemio ve-
nientibus, una fors fuit contra Temenum & Cresphontem, memi-
nit Apollodorus libro II. Paulianas
Corinthiacis. Strabo VIII.

G R O N O V I I N O T E .

Sanguini] Quem scilicet non erat
habitus moribus ejus.

Honorem] Ut Quintil. declam. 2,
61. qui non eundem honorem su-
premis defuncti tabulis habuerunt.
Tacitus Agric. 43.

VI. *Quæ per stirpes*] Successio per
stirpes, ubi plures filii cum aliis co-
hereditibus succedunt in partem pa-
tris, quam ille habere deberet, si vi-
veret. Successio in capita, ubi singu-
li pares cum cohereditibus partes ac-
cipiunt. De quo solet quarti in suc-
cessione patrum. Nam si succedat fra-
ter, & a terius fratri filii, in stirpes
est successio; si duorum fratrū filii,
in capita, ex Novel. 118. cap. 3.
quorum posterius tamen in dubium
nonnulli vocant.

recentiores jurisconsulti; quam valuisse etiam apud Hebreos, divisio agrorum terræ Jacobi filiis promissa, aperte satis ostendit. Sicut filius & filia proximi sunt cuique, ita & qui ex filio filiave nascuntur, ait Demosthenes oratione adversus Macartatum.

VII. Quæ autem diximus hactenus de conjectura voluntatis, ita locum habent, nisi in diversum indicia suppetant. In hoc indiciorum genere primum habet locum abdicatio, quæ Græcis, tum *exhereditatio, quæ Romanis fuit usitata. Ita tamen ut ei qui mortem peccatis suis meritus non est, alimenta præstanta sint, ob eam quam supra attulimus rationem.

VIII. Sed & illa regulæ exceptio addenda est, si non satis constet hunc illo esse genitum. Verum est de factis nullam esse certam perceptionem: sed ea quæ solent in hominum conspectu fieri sui generis certitudinem habent ex testimonio: quo sensu mater certa esse dicitur, quia inveniuntur qui quæve partui & educationi adfuerint: at de patre hujus gradus certitudo haberi non potest, quod Homerus indicat dicens:

Oὐ γάρ πο τις ἔστι γένεσις αὐτὸς ἀνέγνω.

Generis nemo sibi conscient ipse est.

Et eum sequutus Menander:

Αὐτὸς γάρ οὐδεὶς οἶδε πῶς ἐγείρεται.

Nemo ipse novit quo sit exortus satu.

Qui & alibi:

Ἐπει τὸ μήτηρ φιλότεκνος μηδέποτε πατέρος,

Η' μὴ γὰρ αὐτῆς οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν οὐδεῖ.

Mater tenerius liberos adamat patre:

Quia mater esse scit suos, pater autumat.

Ideo ratio aliqua reperienda fuit, qua probabiliter constaret quis esset partus ejusque pater. Ea ratio est, conjugium summum in terminis naturalibus, id est, consociatio, qua femina sub maris

GROTTI NOTE.

Exhereditatio, quæ Romanis fuit usitata] Vide Baba Kama cap. ix, §. 10. vide infra §. xxv.

GRONOVII NOTE.

VII. *Nisi in diversum*] Apparet probatio mutata voluntatis. I. 7. D. de probat.

Abdicatio, quæ Græcis] Αἴτοις πεζοῖς.

Exhereditatio] Quæ nomen apud Græcos non habet: sed qui jus Romanum Græce tradiderunt, exheredare vocant διτέκτης ποντικοῦ. & Theophilus de exhereditatione

liberorum οὐδὲ διτέκτης ποντικοῦ.

Alimenta] Sic T. Arrius filium in parcidii molitione deprehensum Massiliam relegavit, & annua illi praefecit. Seneca i, de benef. 15.

VIII. I. *Defactus*] Inde regula: juris ignorantiam cuique nocere, facti vero non item. I. 9. D. de juris & facti ignor.

Qui quæve partui] Sic Virginius ex uxore sua natam Virginiam probabat contra M. Claudium Appii clientem. Dionys. Halic. I. 11, 57.

Ratio est conjugium] Inde illud: Pater est, quem nuptiæ demonstrant.

maris custodia constituitur. Sed et si alio quovis modo constet quis fuerit pater, aut pater id pro explorato habuerit, naturaliter is partus non minus quam aliis quivis succedit. Quidni cum etiam * extraneus palam pro filio habitus, quem adoptatum vocant, succedat ex conjectura voluntatis?

2. Naturales vero etiam, post lege introductum eorum discrimen a legitimis:

(Τοῦ γνωστὸν γὰρ σὸν ὄτες ἐδεῖς

Νόμῳ νοτίσιν.

Notha parte nulla sobole legitima minor;

Sed lege premitur.

ut dixit Euripides) possunt tamen adoptari, nisi lex obsteret. Atque id olim permittebat lex Romana Anastasii, sed postea in *L. Jubemus. C. d. natural. lib.* iusti matrimonii favorem difficultior quædam ratio eos legitimis aquandi reperta est, per curiæ oblationem, aut subsequens matrimonium. Exemplum veteris adoptionis naturalium est in Jacobi filiis, qui adæquati a patre sunt liberatum mulierum filiis, & æquis partibus hereditatem creverunt.

3. Contra evenire potest, non ex lege tantum, sed & ex pactione, * ut qui ex conjugio nati sunt, alimenta sola habeant, aut certe excludantur a præcipua hereditate. Conjugium tali pacto initum etiam cum libera femina concubinatum Hebrei vocant, quale erat Abrahams cum Cethura, cuius liberi perinde ut Ismael, ancillæ Agaris filius, dona, id est, legata quædam acceperunt; hereditatem autem non creverunt. Tale est matrimonium ad morgengabica[m] quod dicitur: a quo non longe abeunt

G R O T I I N O T E .

Extraneus palam pro filio habitus] Aut nepos in filium adoptatus, ut a Jacobo nepotes Ephraim & Manasses.

Ut qui ex conjugio nati sunt, alimenta sola habeant] Ut olim filii post primum geniti in Mexicanis terris.

G R O N O V I I N O T E .

Constituitur] Rursus omittit, mutui auxilii & procreationis causa, ut supra, 2, 5, 8.

2. Sed lege premitur] Legem civilem, quæ legitimos prætulit in honorem conjugii, iniquam experitur & gravem.

Nisi lex obset] Nisi lex civilis prohibeat.

Per curiæ oblationem] §. ult. Instit. de nupt.

Hereditatem creverunt] Verbum

prisci juris. Nam heredem institutum oportebat intra certam diem declarare ac profiteri, velletne adire an non. Quod tempus cretionem dicebant. Formula testamenti. *L. Titius mihi heres es, cernitque intrat dies.* Si creto non erat definita, centesimus dies justus habebatur. Varro de LL. lib. 5, p. 60. & lib. 6, p. 81. Cic. 11, ad Attic. ep. 2. Inde cernere hereditatem est, non modo profiteri se heredem, sed etiam hereditatem adire ac capessere, quia cretionem aditio sequatur.

3. Excludantur a præcipua] Non sive heredes, sed accipiunt legata.

Morgenabiecam] Donationem propter nuptias, aliam doti, de quæ venditus Lindenbrogius in gloss. ad Cod. legum antiquarum. Gregor. Turon. matutinale donum vocat lib. 9, 19.

Apud

abeunt secundæ nuptiæ* apud Brabantos; nam rerum soli, quæ exstabant cum matrimonio prius solveretur, proprietas acquiritur prioribus liberis.

I X. 1. Ubi defunt liberi quibus naturaliter deferatur successio, minus expeditum est, nec ulla in parte magis variant leges. Tota tamen varietas ad duos maxime fontes referri potest, quorum alter respicit proximitatem gradus, alter bona redire vult unde venerant; quod dici solet, Paterna paternis, materna maternis. Nobis omnino distinguendum videtur inter * bona paterna avitaque, ut dici solebat in formula qua prodigo bonis interdicebatur, & inter * noviter quæsita, ut in illis locum habeat Platonis illud: ἐγὼ δὲ νομοθέτης ἀνθρώπος οὐκαν αὐτὸν εἶναι οὔτει, τὸν τὸν στοιχεῖον τελέτων, ξύμπαντος τοῦ θεούς οὐκαν, Τοῦ τε ιματοφόρου νομού τοῦ θεούτοτος οὐσορθός. Ego legum conditor neque vos vestri juris esse scisco, neque patrimonium vestrum, sed totius vestri generis, tum quod fuit, tum quod futurum est. Quia de causa Plato κλήρογον πατέρων salvum esse vult generi unde venit. Quod non ita accipi velim, quasi naturaliter de bonis paternis avitisque testari non licet (* saepe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo sit, sed etiam necessarium) sed ut appareat quæ in dubio credenda sit fuisse voluntas intestati. Concedimus enim plenum dominium esse penes eum de cuius voluntate agimus.

2. Sed cum post mortem dominium hoc retinere non possit, & omnino pro certo haberi debeat, noluisse eum perdere beneficium

GROTTI NOTE.

Apud Brabantos] Vide legem similem veterum Burgundionum, Lib. 1, tit. 1. n. 2.

Bona paterna avitaque] Hebreis חותם.

Noviter quæsita] Hebreis חותם. discrimen hoc vide in lege Burgundica lib. 1, tit. 1. num. 1.

Saepe enim indigentia amici alicius efficit, ut id non laudabile modo sit.] Seneca de Beneficiis libro iv, c. 11. *Quid cum ipso vita in fine constitimus; cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis consumitur, quantum secreto agitur, quantum, & quibus demus? quid enim interest quibus diligenter damus, nuncquam magis iudicia nostra torquemus, quam ibi remotis utilitatibus solum ante oculos honestum stetit?*

GRONOVII NOTE.

Prius solveretur] Morte uxoris. Hinc Galliae rex se ducem fert Brabantia.

I X. 1. *In formula qua prodigo]* Quando tua bona paterna avitaque nequitia tua disperdis, liberofque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico. Paulus 3. Sent. tit. 4.

Testari] Aliiquid pro arbitrio relinquere aliis, quam unde veniunt.

Quæ in dubio] Qnos si testamentum nullum fecerit, optaverit tamen habere successores.

2. *Noluisse]* Habuisse in animo, ut relinqueret in gratia, quod omnino relinquendum erat, & beneficio potius suo penes alium esset, quod a ioqui quacunque ratione penes alium futurum ait.

ficii materiam, videtur est quis sit in beneficiis ordo maxime naturalis. Bene Aristoteles : ἀλεγέτην ἀνταποτέρους χάριν μετέλλον ή ἐπίρρω δόλεον. Potius est gratiam referri ei qui beneficit, quam amico conferre beneficium. Et Cicero : Nullum officium referenda gratia magis necessarium est. Item : Cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi; de mas nec ne, in nostra potestate est; non reddere bono viro non licet, modo id facere possit sine iniuria. Ambrosius : Pulchrum est propensiorem haberi ejus rationem qui tibi aut beneficium aliquod aut munus contulit. Et mox : Quid enim tam contra officium, quam non reddere quod acceperis? Gratia autem referatur aut viventibus, * aut defunctis. Defunctis, ut ostendit Lysias oratione funebri, referatur gratia in eorum liberis, qui naturaliter pars sunt parentum, & quibus si viverent parentes maxime vellent beneficeri.

3. Et hanc exequitatem sequuntur sunt Justinianei juris conditoris, aequitatis studiosissimi, in quaestione inter fratres plenos, & consanguineos, & uterinos, & alias quibusdam. Aristoteles : ἀδελφοὶ ἀλλήλας φίλοισι τῷ σὺν τῷ αὐτῶν πρεψέας. οὐ γὰρ πέποιται εἰκάσια τετράτοις ἀλλήλοις ταῦτα ποιεῖσθαι. Fratres se invicem diligunt *iis. §. Cum quatenus ex ipsis nati sunt; nam ortus communis ipsis quasi eisdem enim C. de facit.* † Valerius Maximus : Ut merito primum amoris vinculum *legit. her. Sancimus C. com. de faciat, plurima & maxima beneficia accepisse, ita proximum judicari debet simul accepisse. Gentium commune jus ut frater fratri succedat, dicitur apud Justinum.*

4. Quod si non reperiatur is a quo proxime bona venerunt, ejuslibe liberi, restat ut gratia referatur his quibus minus quidem, sed tamen post illum proxime debentur, id est parenti superioris gradus, ejusque liberis, praesertim cum eo modo maneat intra proximos, & ejus de cuius hereditate agitur, & ejus a quo proxime bona venerunt. Idem ille Aristoteles : ἀεψίοις ἢ καὶ οἱ λοιποὶ συζευξεῖς σὺν τάχα των αὐτούς τοις εἰσαγόντοις οἱ μὴν αἰχιστοεσθι, οἱ δὲ ἀλλοτριώτεροι.

Pa-

G R O T T I N O T E .

Aut defunctis] Sic moriturus apud Procopium Perf. I. τὰ πατέρα εἰπεῖν, ὡραίστε τούτο. In me conferes quidquid in liberos meos contuleris. Vide exemplum in facto Theodosii, patrem Valentiniiani junioris in ipso Valentiniiano remunerantis, apud Zosimum libro IV. Lege Mosis succedebat post fratres patruus, ut primo post seniori propior quam fratrum filii. Num. xxvii, 11.

G R O N O V I I N O T E .

Quis sit in beneficiis] Cui recta ra-

tio primo, cui posteriore loco beneficium dicetur tribuendum.

3. *Fratres plenos]* Eodem utroque parente natos.

Consanguineos] Eodem patre, sed diversis matribus.

Uterinos] Eadem matre, non uno patre.

Gentium commune] Videtur sumptuose ex lib. 34, 3. sed mendose. Nam dicit ibi Demetrius, se majori fratri jure gentium regnum celsisse, non se majori fratri jure gentium succedere oportere.

Off. I. c. 32.

L. Quad.

suis. C. de

bon. que

lib. I. de

emancipa-

tionis. C. de

iis. §. Cum

quatenus ex ipsis nati sunt; nam ortus communis ipsis quasi eisdem enim C. de

facit.

Novel. de

conf. &

uter frat.

† Lib. v. c. 5.

Lib. x.

success.

Sancimus

C. com. de

success.

Novel. de

conf. &

uter frat.

Lib. v. c. 5.

Lib. x.

Patruelis vero & ceteri cognati conjunguntur per parentes, quatenus ex iisdem ortum habent: ita ut alii conjunctiores sint, alii minus conjuncti, pro ortu ratione.

X. 1. At in bonis noviter quæsitis, quæ *τελέσθαι τοις οὐρανοῖς* & *πληρωθεῖσαι τοῖς θεοῖς*, defuncti bona ei cedere qui genere sit proximus; addit: *πίστις, πίστις δικαιοτερογενὴ τοῖς ουρανοῖς*; quid justius quam ut quæ cognati fuerant cognatis cedant? Idem sensus est apud Aristotelem libri ad Alexandrum capite 11. Optime, inquit Cicero, societas hominum conjunctioque servabitur, si ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferatur. * Qui & alibi post liberos ponit bene convenientes propinquos, ut & Tacitus: Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit. Idem Cicero alibi de cognatis agens: Necessaria præsidia vite debentur his maxime. Debentur scilicet non ex jure expletorio, sed *κατὰ φύσιν*. Et alibi, cum de affectione erga propinquos egisset, Ex hac animorum affectione, subdit, testamenta commendationesque morientium natæ sunt. Idem copias nostras proximis quam alienis & suppeditati & relinqui æquius esse ait. Ambrosius quoque: Est etiam illa probanda liberalitas, * ut proximos seminis tui non despicias.

2. Successio autem ab intestato, de qua agimus, nihil aliud est

De off. I,
cap. 30.

GROTIUS NOTE.

Is autem est, qui gradu cognationis proxime defunctum attingit.] Vide Deuter. xv. 11. xxiiii. 7. Prov. xi. 17. Tractat hoc Servius ad illud Æneidos vi:

Nec partem posuere suis.

Hierocles: ἡ τὸν ἀγαγότων (τιμὴν) τοῦτο τῶν τὸν φύσιν εἰστήκει τοξομητρίας τὴν θεραπείαν, ποσεῖτο τὸν γοναῖς τιμῆς ἔκδοσιν τὸν συγχρωτικόν, οὐτοὶ αὐτὸν τὸν φύσιν ἐκεῖνον ἀγαγότων. Cura autem propinquorum mensuram suam accipiet a propinquitate naturali, ut post parentes tantum cognatorum cuique deseratur quantum ad parentes propinquitas exigit. Possidius de-Augustino: Filiū & aquum esse videbat, ut a mortuorum vel filiis, vel parentibus, vel affinis magis possiderentur, hereditates scilicet, de quibus ibi agit.

Qui & alibi] Duo haec loca ex Cicero posterius producta, sunt ex eodem libro officiorum primo.

Ut proximos seminis tui non despicias] Ex Esaiâ sumuntur LVII 11. 7. Paria habes apud Chrysostomum 1 Cor. IV. 7. & apud Augustinum de doctrina christiana lib. 11. 12.

GRONOVII NOTE.

X. 1. Bonis noviter quæsiti] Quia non hereditate delata, sed possessoris industria parta sunt.

Piegatā] Affluentia ultra formem.

Commendationes] 2. de finibus 20. Idem 3. de off. is qui morti addictus est, panes sibi dies commendandorum suorum causa postulari sicut. Vide 3. observ. 23, 615. Sic priisci solebant & uxores suas commendare ducendas, si quid ipsis contingaret. Salmas. de modo uir. p. 168.

est quam tacitum testamentum ex voluntatis conjectura. Quintilianus pater in declamatione : *Proximum locum a testamento habent propinquui* : Et ita, si intestatus quis ac sine liberis decesserit. Non quoniam utique iustum sit ad hos pervenire bona defunctorum : sed quoniam relictæ Et velut in medio posita nulli proprius videntur contingere. Quod de bonis noviter quæsitis diximus ea naturaliter proximis deferri, idem locum habebit in bonis paternis avitisque, si nec ipsi a quibus venerunt, nec eorum liberi existent, ita ut gratiæ relatio locum non inveniat.

XI. 1. Hæc vero quæ diximus quamquam naturali conjecturæ maxime sunt consentanea, non sunt tamen iure naturæ necessaria; ac proinde ex diversis causis voluntatem humanam moventibus variari solent, pactis, legibus, moribus: qui subitionem in locum in nonnullis gradibus admittunt, * in aliis non admittunt; alibi distinguunt, unde bona veniant, alibi id insuper habent. Est ubi primogeniti plus postgenitis ferunt, ut apud Hebræos: est ubi inter se æquantur. Est ubi agnatorum habetur ratio; est ubi cognati quilibet cum agnatis tantundem ferunt. Etiam sexus alicubi momentum habet, alicubi non haber: & alibi cognationis ratio habeatur intra propiores gradus: alibi longius extenditur. quæ longum esset exsequi, nec instituti nostri.

2. Illud tamen tenendum est, quoties voluntatis expressiora indicia nulla sunt, credi quemque id de sua successione statuisse quod lex aut mos habet populi, non tantum ex vi imperii, sed ex conjectura, quæ etiam in eos valet quorum in manu est summum imperium: nam & hi probabiliter creduntur in rebus suis

G R O T I N O T E .

In aliis non admittunt] Veteres Germanorum mores subitionem istam sive representationem ignorant etiam inter liberos: introduxit primus id jus in Franciam Childebertus editio: in Trans-rhenañas partes Otho Henrici filius, teste Withekindo lib. 11. vide legem Longobardicam lib. 11. tit. xiv. 18. Scoticum quoque jus vetus solam spectabat gradus proximitatem. Vide Pontanum Danicorum septimo, ubi narrat a rege Anglia arbitrio sumto ita pronuntiatum.

G R O N O V I I N O T E .

2. *Tacitum testamentum*] Constitutio legis de successione, eum danis successorem, quem conjicimus & existimamus defuncto placitu-

rum fuisse, si testamentum fecisset.

Declamatione] cccviii. quæ inscribitur, *Duo testamenta.*

XI. 1. *Subitionem in locum]* Representationem, successionem in stirpes.

Unde bona veniant] Paterna an materna sint.

Insuper habent] Nihil morantur, sed utrosque pari gradu admittunt.

Ubi agnatorum] Ubi agnati seu per virilem sexum conjuncti præseruntur.

Etiam sexus] Ut feminæ posthabentur maritis.

2. *Ex vi imperii]* Quæ postulat in singulis vel invitis valere, quod publice jus sive scriptum, sive non scriptum introduxit, sed etiam quia credibile est ipsos intestatos nihil aliud voluisse.

æquissimum judicasse, quod aut legibus sanxerunt ipsi, aut moribus probant; in iis dico rebus in quibus de nullo ipsorum damno agitur.

XII. Sed in regnorum successione distingui debent regna quæ pleno modo possidentur, & in patrimonio sunt, ab his quæ modum habendi accipiunt ex populi consensu, quo de discrimine egimus supra. Prioris generis regna* dividi possunt etiam inter mares* & feminas, ut in Ægypto & Britannia olim factum videmus:

nullo discrimine sexus

Reginam scit ferre Pharos,

ait Lucanus: de Britannis Tacitus, Neque enim sexum in imperio discernunt. Nec adoptati minus veris liberis succendent ex Strabo l. ix. præsumpta voluntate; Sic Æpalio Locrorum regi Hyllus Herculis filius per adoptionem in regnum succedit. Molossus Paus. I. * nothus ex patris Pyrrhi legitimos liberos non habentis judicio successit

GROTI^I NOTE.

Dividi possunt etiam inter mares.] In Asia fratres simul regnabant sic ut uni præcipuum esset jus diadematis. Polybius Exc. legationum xciii. Inveniens & apud Livium eundemque Polybium, Ægyptum inter fratres Ptolemaeos divisam. Filiī Attilæ gentes sibi dividi aqua sorte poscebant, Jornandes de rebus Gothicis. Gregoras lib. vii, de Irene Andronici Palæologi uxore: τὸ δὲ κατιόπιθεν, ὅτι τὸ μοναρχεῖον τρόπῳ τῷ τῶν ἀποκεφαλίσαντος Ρωμαιοῖς αὐτοῖς συνίσταται, αἷς τὸ τάπον λα-νινίον, οἰκείουμενόν τοις Ρωμαιοῖς πέ-πλος καὶ καθέσθια, ἀρχὴ τῇ μέρος τῆς γῆς εἶχεν, ως οὐετένα κατέβη καὶ κή-ματος τῷ λακωνικῷ ἐκ τηλερέως μέρος τοῦ εἰ-αύτος τῷ τὸν αὐτοκρατορίαν τελετὴν τοὺς τελεσίστας καὶ πατέρων τῷ βασιλεῖον αὐτορεποντας κατιόπιθεν, οὐχι πεποιηθέντες εἰποτέ οὐδεῖς τούς τοὺς τελεσίστας καὶ πατέρων τῷ βασιλεῖον ἔτεις ἐπίγεια ἐβάντε. Quod ma-
xime mirandum erat, voluit ut non unus imperare, secundum morem Imperii Constantinopolitani veterem, sed ad instar principum in Occidente civitates & regiones dividerentur in singu-los filiorum, ut sic regnum tanquam proprium cuiusque patrimonium a pa-tribus ad ipsos perveniret, ita ut in

plebeiorum hominum bonis fieri solet, ac sic perpetuo ad cuiusque liberos heredesque descendenter. Ipsa enim cum ex occidentis partibus orrum haberet, mo-rem quem ab ipsis accepterat hic sine exemplo introducere animo agitabat.

Et feminas, ut in Ægypto & Bri-tannia.] De Alexandro & Laodice vide Polybium excerptis legationum cxi. de Auleta filia Strabonem xvii. In Asia post Semiramidem femi-nas regnasi plures narrat Arrianus ἀναβάτης. Talis Nitocris Babylone, Artemisia Halicarnassi, Tomyris apud Scythas. Servius ad primum Æneidos: Quia ante etiam feminas regnabant. Idem apud Rutulos ob-tinuisse docet ad ix. Æneidos.

GRONOVII NOTE.

XII. Egimus supra] 1, 3. II.

GROTI^I NOTE.

Nothus] Apud Tartaros nothi & legitimi pares. De Persis vero Herodo-tus: νόθοι δὲ σρι νόμοι εἴτε βα-σιλεῖσα, γυναικεῖς πατέρων. Mos est illis ut nothus regnat dum legitimus aliquis reperiatur. In Hispania Wan-dali regnabant duo, Gontharis legitimus, Zigerichus nothus Godigili teste Procopio: ex Septentrio-nalium nimirum gentium more ve-teri, cuius testes Adamus Bremen-fis historia Ecclesiastica c. 106. Hel-moldus

successit in regnum Epiri : de adoptando in successionem Scythie Philippo egit rex Atheas : Jugurtha nothus, sed adoptatus, *Jus lib. 11.*
successit in regno Numidico : sicut & in regnis quæ Gothi & *Sall. bell.*
Longobardi armis quæsierant, adoptionem valuisse legimus. *Jugurth.*
Imo etiam ad eos proximos ultimi possessoris regnum perve- *Paul. Dia.*
net, qui primum regem sanguine non attingunt, si talis successio *l. vi. de gest.*
in iis locis recepta sit : sicut Paphlagoniam regum dome- *Langob.*
sticorum interitu hereditariam patri suo obvenisse ait, apud Ju- *Libro*
stinum, Mithridates. *XXXVIII.*

XIII. Quod si dictum sit ne dividatur regnum, nec cui cedere debeat expressum sit, * ut quisque natu est maximus, mas aut femina, regnum habebit. In Thalmudico titulo de regibus legitur : Qui præcipuum jus habet in hereditate, is & in possessione regni. Ideo filius natu major preferetur minori. Νομίζει πόσον
τοις μάτραις αὐθέρωπον τὸ πειστεύεται τὸ δοχεῖν ἔχειν, inquit Herodotus : Mos omnium populorum est ut natu maximus imperium habeat. Idem alibi saepe νόμον legem, sive consuetudinem regnorum hoc vocat. Livius duorum fratrum Altobrogum de regno contendentium minorem ait jure minus, vi plus potuisse. Apud Trogum Pompejum, Artabazanes maximus *Jus lib. 11.*
natu ætatis privilegio regnum sibi vindicabat : quod & ordo nascendi, & natura ipsa gentibus dedit. Idem alibi jus gentium *Lib. xl.*
vocat; ut & Livius, qui & ordinem appellat ætatis atque naturæ: quod intellige nisi pater aliud justerit, ut Prolemæus apud eundem Trogum. Qui autem in regno tali succedit, coheredi- *Lib. xv.*
bus & *xxxiv.*

moldus Slavicis lib. 1, c. 51. & 52.
Michaeli Thessalæ domino successit legitimis deficientibus nothus Michael; Gregoras lib. 11. Huic itidem nothus successit ex parte; idem Gregoras lib. iv. de Molosso Pyrhi notho vide Servium ad 111. Æneidos.

Ut quisque natu est maximus] De Suedis vide Brigittam IV, 3. De Danis Saxonem XII. & XIV. Appianus Mithridatico διαφέρει τὸ προσέργον ἀρχην : Εἴκουν judicabat regnum eis natu maximis. Nicetas Choniates Joanne Commeno : ἡ φύσις τοῖς οἰκετοῖς πιστὸν τὴν τάξιν ἐμβάλλει τὰ οἰκετικὰ βασιλεῖαν πάσῃ, τοῦτο διὸ τὸν θεόν εἰ τοὺς τὸν οἰκετικὸν πειστούς διὰ τοὺς φυῖδον. Natura quidem suum sequens ordinem primum natos honorat. At Deus non semper in maximis privilegiis eum ordinem insitit ; idem

Manuele de Issacio loquens : Μάρτιος οὐ τοις διαδοχήν τὸ βασιλεῖον γενέσθω. Nascendi ordine ad regni successionem vocatus. Apud Iosephum Antipater dicebat, Hircani & πρὸτεροὶ ἄτοι τὸ πρεσβύτερον principatum esse ab nascendi ordinem, vide & Leunclavium Turcicorum XVI.

G R O N O V I I   N O T E .

Atheas] Atcas.

Sanguine non attingunt]. Ut affines ejus, qui regnum postremus ex superiori familia regum obtinuit.

XIII. Artabazanes] Sic vocatur Herodoto lib. 7. qui Justino Artemenes.

Jus gentium] Lib. 34, 3. & naturæ jus lib. 21, 1.

Ptolemaeus] Qui maximo natu Ptol. Ceraunum sprexit, & minorem ejus fratrem Ptol. Philadelphum sibi suffecit.

bus tenebitur pro ipsorum partibus aestimationem rependere, si & quatenus id fieri potest.

XIV. At ea regna quae populi libero consensu facta sunt hereditaria, ex presumpta populi voluntate deferuntur. Presumitur autem populus id voluisse quod maxime expedit. Hinc primum illud nascitur, ut * ni aliud lex aut mos ferat (sicut Thebis Beeotis regnum fuisse inter mares dividuum ex * Zethi & Amphionis, itemque ex Oedipodis filiorum historia apparet, & vetus Attica inter Pandionis liberos divisa est; & quae circa Rhodum inter Camitum, Jalysum, Lindum fratres; & regnum Argivum inter quatuor Persei filios) individuum sit regnum, quia id ad tuendum regnum in civium concordiam plurimum valet. Justinus libro XXI. Firmius futurum esse regnum, si penes unum remansisset, quam si portionibus inter filios divideretur, arbitrabantur.

XV. Alterum, ut successio stet intra eos qui descendunt a primo rege: ea enim familia ob nobilitatem electa censemur, eaque finita regnum redire ad populum. Curtius libro X. In eadem domo familiaque imperii vires remansuras esse: hereditarium imperium stirpem regiam vindicaturam: assuetos esse ipsum nomen colere, venerarique: nec quenquam id capere nisi genitum ut regnaret.

XVI. Tertio, ne succedant nisi qui nati sunt secundum patriae leges: non naturales tantum, quia ad contemptum patent, quorum

GROTI N O T E .

Ni aliud lex aut mos ferat] Dardanus & Lasis pariter in Troja regnabant. Servius ad illud 17. Aeneidos: *Socique penates.* In Creta Minos & Rhadamanthus, Julianus contra christianos. Albae Numitor & Amulius, ut quidem ait scriptor de viris illustribus. Alii enim Numitori pecunias, regnum Amulio cessisse ajunt, ut Plutarchus: sicut & Eteocli regnum Thebanum, Polynici ejus loco monile Hermiones obveniente quidam prodidere. Pari modo in Norvagia alteri regnum, alteri naves & spes ex maritimis expeditionibus.

Zethi & Amphionis] Euripides Hercule surente:

Τῶι Αθενώνω περὶ τυραννοῖς κέδε
Αράποι' ἡδὲ Ζηγροὶ οὐρίω Διός.
Regnum priusquam venit ad claros
equis
Amphionem Zethumque, pregnatos
Jove.

G R O N O V I I N O T E .

Aestimationem rependere] Opulentum pro dignitate familia sumptum præbere.

XIV. *Quatuor Persei filios]* Eletryona Alemenes patrem, Mestora Pterela proavum, Sthenelum Eurysthei patrem, Alcaum Amphitronis. Quamquam & Perses Helam vel Elium genuisse dicuntur.

Individuum sit] Ne dividatur inter successores, quamvis pars gradus, sed ut universum uni acquiatur.

XV. *Intra eos qui descendunt]* Sic quum Hephaestion gratia Alexandri nixus Sidonis regnum deferret hospitibus suis, nobilibus juvenibus, negaverunt illi patrio more in id fastigium recipi, nisi regia stirpe ortum. Curt. 4, 1.

XVI. *Ad contemptum patent]* Carrerent veneratione atque auctoritate ob favorem matrimonii.

quorum matrem pater justo conjugio dignatus non est, & præterea quia minus certi habentur; at in regnis expedit populo haberi maximam certitudinem, quæ haberri potest ad vitandas controversias: quæ causa fuit cur Macedones Demetrio minori *Livius lib. 10* potius quam Perseo majori regnum deberi extimaverint, quod **xxxix** Demetrius justa matrefamilias natus esset. Et apud Ovidium legimus:

*At nec nupta quidem, tedaque accepta jugali:
Cur nisi ne caperes regna paterna nothius?*

sed nec adoptivi, quia nobilitas generis vere regii magis reverendos efficit reges, majorque de eis spes concipitur.

*Est in juvencis, est in equis patrum
Virtus.*

XVII. Quartum, ut inter eos qui pariter in hereditatem admitterentur, sive quia unius sunt gradus, sive quia in parentum suorum gradum succedunt, * præferantur mares feminis: ideo quod mares tum ad bella, tum ad alias imperii partes magis idonei feminis censemur.

XVIII. 1. Quintum, ut inter mares, aut inter feminas ubi mares deficiunt, * præferatur natu maximus; quod is iudicio aut perfectior jam esse, aut prius futurus creditur. Cyrus apud Xenophontem: τὸν ἀριστερὸν αὐτοῖς τὸν ἀριστέρων θύμον, καὶ τὰ διόπλιθαν τοῦτο εἰνός ἐμπολίχω: imperium relinquo majori natu, ut quem par est rerum esse peritiorem. Quia vero hæc ætatis

GROTI N O T E .

Præferantur mares feminis] Vide Nicetam Choniatem Manuele, libro IV.

Præferatur natu maximus] Homerus de regno Creteni Iliad. N.

Ἥ μάρις δὲ ἡ αὐτοτέρασσι τοι γένεται,
καὶ ταῦτα πάτερ τηρεῖται.
Αὐτὰς οὖτε ωτείρεται γένεται καὶ
ταῦτα πάτερ.
Νοστρούν τινες solum patrum sunt
& genus unum,

Juppiter at senior rerumque peritior idem.

Ubi sapienter Homerus, ut solet, causam reddit, cur majores natu in regnis prælati, valentes, δῆτι τὸν πεντηκοντάρον, ut plerumque, id enim in tabulis sufficit: τὸν τούτον τῷ πρεσβυτερῳ τὸν βασιλεὺς μείζων διδοὺς τὸν δὲ ὄχας ἵγαντας, ait Zosimus libro 11. de Periarum lege: εἰς τὴν lex

daret e regum filiis natu maximo sumam rerum. Periander in regnum Corinthiorum patri successit τῷ πρεσβυτερῳ ordine nascendi. Ita Nicolaus Damaseenus, in excerptis quæ beneficio viri maximi Nicolai Peiresii habemus.

G R O N O V I I N O T E .

Minus certi] Stat. 2. Thcb. 444. Pudet heu plebisque patrumque, Ne toties incertis ferant, mutentque gementes Imperia, & dubio pigiunt servire tyranno.

Apud Ovidium] In epist. Phædræ ad Hippolytum.

XVII. *Quia unius]* Sive per capita, sive per stirpes succedant.

XVIII. 1. *Quod is iudicio]* Sic Demetrius Poliorcetes apud Macedones allegat contra Cassandri filios adolescentes ætatis experimenta. Justin. 16, 1.

etatis præstantia temporaria est duntaxat, sexus autem perpetua, ideo sexus prærogativa potior est quam ætatis. Sic Herodotus, cum dixisset Andromedæ filium Persam Cepheo in regnum successisse, causam reddit: ἐποχὴν γὰρ ἡ περιόδος τὸν οὐρανὸν ἀπέστη τοῖς αἰγαλοῖς. nullos enim Cepheus habebat liberos mares. Et Diodoro narrante, Teuthras Mysiae regnum filiæ Argiopæ reliquit ἡ περιόδος ὃν ἀπέστη non habens mares liberos. Sic Trogus dixit ad filiam pertinuisse Medorum imperium; quod nullum Astyagi virilis sexus genus erat. Similiter Cyaxares apud Xenophontem Medium filiæ suæ deberi: γένος γάρ εἴσι μητέρες, inquiens, ἀπέβητος γένος γένος, neque enim est mihi legitimus filius mas. De Latino rege Virgilius:

*Filius huic fato divinum prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est:
Sola domum & tanta servabat filia sedes.*

Paus. L. III. Sic ante Heraclidarum imperium apud Lacones Eurotæ successit Sparte filia, aut ejus liberi, ut Tyndareo Helenæ liberi, quia mares filii non extabant; & Eurystheo in Mycenarum imperium successit Atreus ejus avunculus, notante Thucydide. Eodem jure regnum Athenarum * ad Creusam, Thebanum ad Antigonem pervenisse notatur, quod mares deficerent. Et regnum Argolicum ad Argum Phoronei * ex filia nepotem.

2. Unde & illud intelligere datur, quanquam liberi non nullis gradibus parentum præmortuorum vicem impleant, id tamen duntaxat intelligendum ut capaces sint juxta cæteros, salva tamen sexus primum, deinde ætatis prærogativa intercapaces. Nam qualitas & sexus, & ætatis, quatenus in hac rea, populo

GROTI I NOTÆ.

Ad Creusam] Vide Euripiden Ione.

Ex filia nepotem] Et si sine stirpe mortuus fuisset Orestes, in eodem regno Argolico successisset ei Elektra, ut ex Euripidis. Taurica Iphigenæa discimus. Sic Calydonis regnum pervenit ad AndramonaOenei generum, Asterii regnum ad generum Minoa, ut refert Apollodorus, addita causa quod liberi mares nulli essent.

GRONOVII NOTÆ.

Etatis præstantia temporaria] Ut quis sit intra tutela sua annos, aut foemina ætate maturior sit, id brevi post cessat; qua autem foemina nata est, semper manet foemina, & sic

inferior sexu; ideo vel puer præferitur virgini aut matronæ.

Heraclidarum] Qui s̄o post Trojam captam anno Peloponnesum occuparunt ducibus Temeno, Cresphonte, Aristodemo, Vellej. 1, 2.

Sparte filia] Sed & maritus ejus Lacedæmon Eurotæ frater uterius.

Helenæ liberi] Hermione cum marito Oreste.

Ad Creusam] Habet ex Euripidis Ione v. 178. Non ponitur tamen inter reges Attica Xuthus maritus ejus, neque Ion filius: sed Erechtheo successerunt Cecrops minor & Pandion filii: Xuthus autem dux Athenarum vocatur Pausaniz, & Ion coloniæ Ionum in Asia conditor.

Hart-

populo consideratur, ita personæ adheret ut avelli inde nequeat.

XIX. Quæritur an regnum, ubi hunc in modum defertur, pars sit hereditatis. Et verius est esse *hereditatem quandam, sed separatam ab aliorum bonorum hereditate, qualis hereditas peculiaris in feudis quibusdam, emphyteusi, jure patronatus, & jure præcipui quod dicitur, conspicitur. Unde sequitur, ut regnum ad eum pertineat qui & bonorum heres esse possit si velit, sed ita ut etiam sine nobis & eorum onere possit adiri.

G R O T T I N O T E .

Hereditatem quandam] Putavit Innocentius III. talis regni successio nem amitti ab eo qui ultima defuncti mandata non impleverit. c. licet: de voto.

G R O N O V I I N O T E .

XIX. *Hereditatem quandam*] Jus hereditarium vel dignitatem. Alioqui Tacito per invidiam imperium Rom. vocatur unius familiae hereditas, 1. hist. 16.

Emphyteusi] Qum fundus in perpetuum aut plures annos utendus fruendus traditur statuta pensione, ita ut etiam ad heredes transeat.

Jure patronatus] Videndum tit. Inst. de assignatione libertorum. Sic Lacedæmonii in tutela Claudiorum erant. Sueton. Lib. 6.

Jure præcipui] Præcipuum est legatum uni inter coheredes, quod is habeat præ ceteris & judicio familiae ericundæ capere possit antequam alias partes distribuantur. Legatum per præceptionem. §. 2. Inst. de legat. Sueton. Galba cap. 5.

Sine bonis] Repudiata successione in privato instrumento ac prædiis, quæ possidet decessor, ut patrimonium suum, non ut rem populi, similque in debitis, quibus ille res privatas oneravit.

Ut etiam sine bonis & eorum onere possit adiri] Periculose hoc dicitur, si trahatur, quo a politicis aulicis solet, quasi Princeps decessoris nomina expungere non teneatur: præfertim si ex historia meminerimus, hac ipsa præscriptione quosdam principes ulos ad irraudandos credi-

tores publicos. Quod nihil aliud est, quam fidem tollere, præcipuum generis humani vinculum, & ipsos Principes quo tempore maxime pecunia indigent, pauperare atque nudos destituere. Nam quis mutuum dare velit, qui sciat se recipere suum non posse, si moriatur Princeps ante solutionem? Ego & omni jure obligari Principem puto & Regem, ut ferat onus, quod decessor contraxit, & pessime facere consiliarios, qui alius fuggerunt Principi.

Creditores illi vel subjecti vel exteri sunt: si exteri, famam vereri debet; si subjecti, non debet suorum injurya crescere. Tum decessor & rex præfens moraliter sunt una persona. Unde vox illa, *Regem Gallie non mori*. Quemadmodum & populus idem intelligitur qui ante centum annos fuit, ut eleganter disputat auctor cap. 9. num. 8. Ergo quantum in ipso est, quod recte faceret defunctus, idem sibi quoque faciendum putet.

Populum voluisse, quam optimo jure regnum deferri, admitto: sed ea phrasis haudquaquam excludit onera regni, quali subtrahere se illis possit successor, & tantum voluptatibus & pompa regnum sentire. Veteres sic loquebantur, in omnibus magistratibus & sacerdotiis deferendis. Festus: *Ut qui optima lege fuerint, edici solet, cum quidam magistratus crearentur*. Cic. 2. Agrar. Tum si Decemviri eodem jure sunt quo qui optima lege. Philipp. 5. Demus igitur imperium Cesari. Sit pro praetore, eo jure quo qui optimo. Formula virginis vestalis capienda, Gell. 1, 12. *Uti que optima lege fuit, ita te amav*

adiri. Ratio est, quia populus regnum voluisse creditur quam optimo jure deferri, nec quicquam ejus refert hereditas a rege audeatur necne, cum hereditarium ordinem non ob hoc elegerit, sed ut certi quid esset, & reverentia conciliaretur ex sanguine: simulque ex genere & educatione spes esset præclaræ virtutis, & regni possessor regnum magis curaret animosiusque defenderet, si id ipsum iis esset relicturus quos ipse ob acceptum beneficium aut ob caritatem maximæ ficeret.

X X . Ubi vero mos succedendi diversus est in allodiis & feudis, si regnum non sit feudale, aut certe primitus non fuerit, etiamsi postea hominum pro eo præstetur, succeditur ex lege qua in allodiis succedebatur tempore regni instituti.

X X I. In iis autem regnis, quæ primitus data sunt in feudum ab eo, qui plene dominus erat, sequenda erit lex successionis feudalæ; non semper Longobardica illa quam prescriptam habemus,

capiō. Sic cum Appius Claudius censor creatus, *in quo optimo jure* (suerat autem censura primum quinquennium, postea lege Æmilia intra annum & semestre coactata est) pertenderet, se oportere quinquennalem censuram gerere: hanc enim *optimo jure* censuram esse, non iliam anni & sex mensium, ostendit Sempronius Tribunus plebis ita accipiendam hanc formulam, ut ratio reip. & alia leges patientur. Liv. 9, 24. Videndum locus. Nimurum auctoritatem, maiestatem, facultatem pro imperio, & loco agenditum quantum qui maxime legitimam habuit, tribuit hæc formula, non muneribus oneribusque officii, non legibus solvit.

Certe refert populi fidem publicam esse salvam. Eam autem sustinet persona quæ imperat. Refert populi ingentem numerum hominum honorum, multas familias, non redigi ad egestatem, statum amittere (quod quid aliud est quam civiliter mori) quia caput populi principem vel regem sui patrimonii visceribus adjuverunt. Facilius onus hoc fert princeps de largo erogaturus, & ipsum populum ad hoc adjutorem habiturus, quam privati, ab omnibus relieti, & de mediocri patrimonio, quod optime collocatum putabant, perdituri. Pudor est populi

principem habuisse conturbatorem. Mala commendatio novi principatus est, famam & existimationem defundit non tueri.

Optimo jure] Vide ad Liv. 9, 39.

Non ob hoc] Ut tanquam heres idem haberet successor, quod superest, soluto ore alieno. l. 11. D. de jure fisci.

Ut certi quid] Ne periclitaretur regnum vacua vel dubia possessione, utque successor esset venerabilior communicata cum eo per consanguinitatem decefloris majestate: & quia credibile est in spem regni educatos necessariis ad id artibus diligenter instrui.

Ob acceptum] A suis & illorum majoribus transmissum ipsum regnum. i. n. 9. Hoc pertinet etiam ad eos, qui liberi non sunt.

X X . *Allodii*] Allodium proprium cuiusque liberi hominis patrimonium. Oppositum feudo, quod beneficio alterius obtinetur: unde in alode esse & ex beneficio obtineri pro diversis statuantur in capitulariis Caroli M.

Hominium] Quod & homagium, iusjurandum fidelitatis.

X X I. *Longobardica*] Quia Longobardorum, Germanicæ gentis, in Italia regnantium inventum creditur jusfeudorum, 1, 3. 23.

bemus, sed quæ in gente quaque recepta fuit, quo tempore data est prima vestitura. Nam Gothi, Vandali, Alemanni, Franci, Burgundiones, Angli, Saxones, nationes omnes Germanicæ, qui partes optimas imperii Romani bello occuparunt, suas singuli leges aut mores de feudis, non minus quam Longobardi, habuerunt.

XXII. 1. Frequens autem in regnis est alia quædam successio, non hereditaria, sed quæ * linealis a dicitur, in qua obser-^{a Gognati} vari solet non jus illud subitionis in locum quæ repræsentatio dicatur, sed jus transmittendi futuram successionem, quasi delatam, lege scilicet ex spe, quæ nihil ex se & naturaliter operatur, jus quoddam verum excitante: quale scilicet jus est * in his quæ ex stipulatione conditionata debentur: ita ut hoc §. Sub ipsum jus in posteros ex primo rege venientes necessario trans-^{cond. Inst.} eat, sed ordine certo, ut primum vocentur liberi ultimi pos-^{de V. O.} sessoris primi gradus, tam qui vivunt quam qui mortui sunt:

tum

G R O T I I N O T E .

Linealis] Vide Cardinale Tuschum præf. concl. 88. verbo regni successio: Guilielmum de Montiferrato de successionibus regum, qui liber est in Oceano juris. Peregrinum de jure fisci lib. 1. tit. 11. n. 44. & lib. v. tit. 1. n. 109. Vide exempla talis successionis in Norvagico regno apud eruditissimum summaque diligentie virum Johannem Pontanum historiæ Danicæ libro ix. consuetudinibus Normannicæ de propinquioritate heredum, Johannem Serranum in Ludovico Grosso, super controversia Bononiensi. Argentraus historia Britannica libro vi. c. 4. In successionibus liberi primogeniti, sive sint masculi aut femelle, & similiter liberi secundogenitorum, si primogeniti absque liberi ex proprio corpore deceaserint, in successione feudorum jure primogeniture representant personas patrum suorum, & venient, ad talia iura successionum & primogeniture, sicut eorum patres si viverent, eorum patres, avunculos excludendo, secundum generalem & notoriam consuetudinem, iam in successionibus per rectam lineam quam a latere obvenientibus: & de usu & consuetudine ante dicta filia succedit in feudis, sive sint Ducatus, Comitatus, Peerie, an Baronia, quantumcumque

magni & nobiles, & quod ita eveneat in Comitatibus Artefisi, Campanie, Tolose, & Britannie. Talis ordo succedandi praescriptus Marcha Mantuanæ ab Imperatore Sigismundo anno clccc xxxii. Et a Carolo Quinto Imperatore, & rege Hispanie Philippo II, in regnis suis ac principatibus, annis clc lxxiv. & clc xciv.

In his quæ ex stipulatione conditionata debentur] Item in legatis quorum dies cessit, non venit.

G R O N O V I I N O T E .

XXII. 1. *Delatam lege*] Quia futurus regni heres, si, qui præcedit & regnat, prior mortuus fuerit, et si moratur ante regnancem, nec ad regnum pervenerit, jus tamen in regno succedendi transfert in heredem illum, quasi revera possedisset. Qui femel proximus fuit, et si non regnavit, ejus posteri, quamdiu superiunt, excludunt alios propiores.

Ex spe] Quia destinabatur successor, qui obiit, si locus vacuus esset factus ante mortem ejus.

Jus quoddam verum] Ut mortuorum liberis & nepotibus jus sit ex eo, quod illis deberetur, si vivi essent.

Stipulatione conditionata] §. 4. Institut. de verbo oblig.

tum vero inter vivos & mortuos ratio habeatur sexus primum, deinde ætatis: Mortuorum autem jus si prævaleat, transeat ad eos qui ab ipsis descendunt, pari rursum inter pares prærogativa sexus, ac deinceps ætatis, salvaque semper transmissione mortuorum in vivos, vivorum in mortuos. Si liberi ejus defint, venitur ad alios qui proximi sunt, aut si viverent essent, simili transmissione & inter pares in eadem linea observato discrimine sexus & ætatis, ita ut ob sexum & ætatem nunquam transeat de linea in lineam. Cui consequens est ut filia ex filio præferatur filio ex filia, & filia ex fratre filio ex sorore, item filius majoris fratris fratti minori, atque ita in ceteris. Hæc est

*Cover. t. 2.
præf. q. c.
38. num. 5.*

succesio regni Castellæ; ad cujus exemplum etiam majoratus jura in eo regno constituta sunt.

*Molin. de
primogen.
Hijb. cap. 8.*

2. Successionis autem hujus linealis argumentum, si lex & exempla defint, sumi poterit ex ordine qui in publicis cœtibus servatur. Nam si in eo ratio habeatur linearum, id signum erit spem a lege in jus animatam, ita ut a morientibus in superstites transeat. Hæc autem est successio linealis cognatica, in qua fœminæ & fœminis nati non excluduntur, sed postponuntur in eadem linea, ita ut etiam regressus ad eas sit, si propiores aut pares cetera mares aut ex maribus defecerint. Fundamentum autem hujus successionis, quatenus ab hereditaria differt, est spes populorum de optima educatione eorum qui spem regni habent iustissimam; quales sunt quorum parentes si viverent essent successuri.

X X I I . Est & alia linealis successio agnatica, duntaxat matrium ex maribus; quæ ex nobilissimi regni exemplo * successio juris Francici vulgo appellatur. Hæc quatenus a cognatica differt in hoc maxime introducta est, ne per fœminatum matrimonium ad peregrinum sanguinem imperium deveniret. In

utraque

GROTTI NOTE.

Successio juris Francici] Vetus testimonium moris hujus Francici habes apud Agathiam libro 11. Eadem fuit successio in Davidis stirpe post Solomonem, vide 11. Paralip. xx, 3.

GRONOVI T. NOTE.

Sexus primum] Ut primo mares, deinde fœmina.

Deinde ætatis] Ut primo majores, post minores annis.

Si prævaleat] Si ille, qui mortuus est, siquidem superstes foret, deberet succedere ante illos, qui vivunt.

Ob sexum & ætatem] Ubi paris gradus sunt mas & fœmina, mas præfertur: si fœmina proprior, aut fœminæ proprior liberi, præferuntur mari remotiori.

Majoratus jura] 2, 4, 10.

2. *Ex ordine qui in*] Ex consensu in comitiis.

Spem a lege in jus] Futuram successionem, per interpretationem legis, accipi quasi extitisset, & effectum habere.

X X I I . *Juris Francici*] Ex lege Salica. De terra Salica nulla portio hereditatis mulieri veniat: sed ad virilem sexum tota terra hereditas perveniat.

utique autem lineali successione in infinitum admittuntur etiam qui ab ultimo possessore remotissimo gradu distant, dum a primo rege descendant. Est & * ubi deficiente agnatica substituitur successio cognatica.

X X I V . * Possunt & alii successionum modi introduci, aut populi voluntate, aut etiam ejus qui regnum ita in patrimonio habet ut alienare possit. Licet enim exempli causa constituere, * ut qui sibi quoque tempore futuri sunt proximi succedant in regnum, sicut apud Numidas olim, puto tali ex causa, fratres liberis

G R O T I I N O T E .

Ubi deficiente agnatica substituitur successio cognatica] Ut in Provincia Narbonensi. Vide Serranum Carolo VIII. Ex tali credo lege Theudericho sine liberis functo sororis filius Athalaricus successit. Videtur & in Arragonia id olim valuisse.

Possunt & alii successionum modi introduci] Apud Æthiopes olim regibus succedebant sororum filii, narrante Nicolaio Damasceno. Idem apud Pictos usurpatum, semper successisse cognatos per foeminas notat Beda. Tacitus de Germanis: *Sororum filius qui apud patrem honor. Quidam sanctiorum arctiorenamque hunc nexum sanguinis arbitrantur.* Apud Indos quoddam idem fieri docet nos Oforius, & alii.

Ut qui sibi quoque tempore futuri sunt proximi] Id in Africa obtinuit ex Gizerichi testamento. Procopius Vandalicorum primo; *χρόνος ἡ ὀλ-*
γερία Γίζερικος ὅπλοις ἐπέβηται πέρα-
ποὺ καὶ οὐκέτις ἔχουν, διαθήνεις Ιαγι-
σίουσῷ, ἐν τούτῳ τε ποτὲ βα-
σιδερικοῖς ἴπτευται, καὶ τούτων βασινά-
τῶν βασιδειρῶν τε τύποις λέγονται, οὐ δι-
γών αὔριον αὐτῷ Γίζερικος τὸν πόλε-
ματικὸν, πεσεῖται ὁ εἰπατας τὸν
αὐτὸν εὐθύνων τούτων βασινάτων. Ali-
quanto post tempore Gizerichus obiit,
multa jam aetate, factio testamento
quo tum multa alia præcepérat Van-
dalibus, tum regnum Vandalicum sem-
per venire voluit ad eum qui per li-
neam masculinam ipsi Gizericho gene-
re proximus, & inter proximos ma-
ximus esset aetate, Jornandes: Gize-
richus, diu regnans, ante obitum
fuerunt filicrum agmine acciso ordinata-

vit, ne inter ipsos de regni ambitione
effet disensione, sed ordine quisque &
gradu suo aliis superveniret, id est se-
niori suo filio fieret sequens successor,
& rursum ei posterior ejus. Victor Ut-
censis lib. 11. Cui secundum consti-
tutionem Gizerichi regis, eo quod major
omnibus effet regnum inter nepotes po-
tissimum debebatur. Hic semper spe-
ctatur non postflos ultimus sed pri-
mus regni aequisitor, quod succe-
*dendi genus ex ipsane Africa sum-
serit Gizerichus, ubi id valuisse in*
textu ostendimus, an vero a quibusdam
Septentrionis nostri populis, dubitai potest. Nam & apud Lon-
*gobardos Vaaci regi filios relin-
quenti non aliquis filiorum succe-*
dere debebat, sed ejusdem generis
Risiulphus; teles Procopius Gothi-
corum III. Et in Hungaria regnum
mortuo Iatra non liberis ejus sed
fratri ius fuisse, narrat Nicetas Cho-
niates de rebus Manuelis libro IV.
Nescio an eodem pertinet recepta
apud Patzinacitas successio, sed ob-
scius proposita a Constantino Porphyrogenneto de Administratio-
ne Imperii c. xxxvii. In Dania idem
observatum tradit Crantzus Dani-
corum IV, & Suedicorum V. Etiam
Alba successit Aeneas non Iulus
Ascanio majore filio Aeneas natus,
sed alter filius Aeneas Silvius.

G R O N O V I I N O T E .

X X I V . *Ut qui sibi quoque*] Ut semper aetate proximus defuncto succedat. Hoc placuit in Demetrio Nicatore. Justin. 34, 3. in Mithridate Parho, idem 41, 5. in regno Numidiæ Masæfolorum, Livius 29, 29.

Livius liberis ultimi possessoris præferebantur. Idem in Arabia Felicis
lib. xxix. usurpatum olim fuisse ex Strabone colligo. De Taurica Chersoneso idem recentiores prodidere: nec ita dudum est cum *L. Cum ita* * apud Afros Maroci & Fessæ reges idem est factitatum. Atque hoc in dubio observandum in fideicommisso quod familiae remissio. *D. de* linquitur, verior est sententia, Romanis quoque legibus congregens, quanquam eas interpres alio detorquent. His bene *Covar. 2. pr.* cognitis facile erit respondere ad controversias de regnorum jure, *quest. c. 38.* *Molin. d. l.* quæ ob differentes jurisconsultorum sententias difficillimæ pue. *e. 6. n. 47.* tantur.

X X V. Primum quæritur an filius a patre exheredari possit, ut ne in regnum succedat. In quo distinguenda sunt regna alienabilia, id est, patrimonialia a non alienabilibus. Nam in alienabilibus dubium non est, quin exheredatio procedat, cum a bonis aliis nihil differant: atque ideo quæ legibus aut moribus obtinent de exheredatione, hic quoque habebunt locum: & si nullæ proferantur leges aut mores, tamen naturaliter * licita erit exheredatio usque ad alimenta; aut etiam sine ea exceptione, si crimen morte dignum filius admiserit, aut alioqui graviter peccaverit, & sit unde ali possit. Sic Ruben a Jacobo ob culpam privatus est jure primi nati. Adonia regno * a Davide.

Imo

GROTTI NOTE.

Apud Afros Maroci & Fessæ reges] Livius de Masinissa: Militante co pro Carthaginensibus in Hispania, pater ejus moritur: (Galbae nomen erat:) regnum ad fratrem reis Desalcen (mos ita apud Numidas est) pervenit. De Mauritania omni vide Marianam libro xxix. Hinc sumto exemplo etiam apud Saracenos qui ex Africâ in Hispaniam venerant, fratres prelati filii ad tempora Abderamenis; Rodericus Toletanus historia Arribum c. 6. Thuanus historiarum libro LXV. in anno cl^o 10 LXXVIIT. de Hamete: Quippe patris testamento ad regnum ordine post fratres vocatus, exclusis illorum filiis. Idem succedendi genus valuisse & in Mexicano & in Peruano regno ex historiis illorum locorum observo.

Licita erit exheredatio] De tali regno intelligendum quod ait Baldus in proemio decretalium Gregorii, a rege successorem posse eligi e liberis quem velit. Exemplum est etiam in Mexicana historia.

A Davide] Erat enim regnum

illud velut patrimoniale Davidi, non quidem belli jure, sed Dei ipsius dono.

GRONOVII NOTE.

Fideicommissio quod familia] Non uni persona nisi fruendum, ceterum non alienandum, sed a primo fideicommissario ad secundum, a secundo ad tertium, & deinceps aliquem e familia eadem transferendum l. 54. D. ad l. Falcid.

X X V. *Patrimonialia*] 2, 6. 3. in quæ plenum jus habet testator, ut privatus in patrimonio.

Usque ad alimenta] Qualis quana minatur Chremes filio, Heauton. 5, 2. 15. ut sit nihil, nisi vietus, ve stitus, testum, quo se receptet.

Sine ea exceptione] Ne alimentis quidem relatis: ut Augustum filiam Julianam tractasse voluit Ti. credi. c. 50.

Ob culpam] Quod patris concubinam Bilham vitiasset. Genef. 35, 29. & 49, 4.

Adonia] Quod vivo patre regnum adfectasset. 1 Reg. 1, 5.

Sed

Imo etiam pro tacite exheredato habebitur, qui grave cri-
men commiserit in patrem, si nulla sunt condonatae culpæ in-
dicia. Sed in non alienabilibus, quanquam hereditariis, idem
non procedet, quia populus viam quidem elegit hereditariam,
* sed hereditariam ab intestato. Multo minus procedet ex-
heredatio in lineali successione, ubi nulla imitatione heredi-
tatis ex dono populi regnum pervenit ad singulos, præscripto or-
dine.

L. 88. §. 11.
D. de leg. 2.
I. Filio. §.
Seja, D. de
adim. leg.
Hastiensis
et alii inc.
licet de ve-
to.

X X V I . Similis est quæstio, an abdicari possit regnum, aut
jus succedendi in regnum. Et quin pro se quisque abdicare pos-
sit non est dubium: an & pro liberis, magis controversum, sed
quod eadem distinctione expediri debet. Nam in hereditariis
qui jus a se abdicat, in liberos nihil potest transferre: at in li-
neali successione patris factum nocere non potest liberis natis,
quia simul atque existere cœperunt jus proprium eis quæsitum
est ex lege: sed nec nascituris, quia impedire non potest quin
ad illos quoque suo tempore jus pertineat ex populi dono. Ne-
que obstat de transmissione quod diximus: est enim ea trans-
missione necessaria, non voluntaria, ad parentes quod attinet.
Illud interest inter natos & nascituros, quod nascituris non-
dum quæsitum sit jus, atque ideo auferri iis possit populi vo-
luntate, si etiam parentes quorum interest jus ad filios transfire,
jus illud remiserint: quo pertinent ea quæ de derelictione supra
diximus.

X X V I I . 1. Solet & hoc quæri, an de successione regni ju-
dicare

G R O T I I N O T E .

Sed hereditatem ab intestato] Non
testamento: non adoptione: Vide
de Neapolitano regno Marianam li-
bro xx.

G R O N O V I I N O T E .

Ab intestato] Ita ut de regno te-
standi arbitrium regi non permis-
erit.

Nulla imitatione] Quia in ea non
succedunt, tanquam heredes de-
functi regis, sed quasi singulos po-
pulus olim designasset & creasset.

X X V I I . *Jus proprium]* Non de-
pendens a statu parentis.

Suo tempore] Ubi natificuerunt.

De transmissione] Quod non pos-
sit videri transfire, quæ cessavit &
abrupta est in abdicante ultimo pos-
sessorie.

Supra diximus] 2, 3, 19.

X X V I I . 1. *Solet & hoc &c.]*

Negat vel regem nunc regentem, vel
populum de successione per trans-
missionem incerta, inter duos ju-
dicare posse judicio jurisdictionis.
An hoc non est regem vel princi-
pem cogere, ut belli civilis femina
relinquat, & vivus vidensque cre-
scere sinat, cum possit in radice ex-
tinguere? Quid si sic argumente-
mur. Cujus officium est consulere
populo & pacem ei præstare, non
modo in præsens, sed etiam in lon-
gitudinem, quam humanitus provi-
deri potest, ejus est cognoscere de
successione, præsertim inter cognati-
os, ut nunc est, subjectos suos.
Atqui. ergo. Ille excipit jurisdictionem
non esse, nisi apud superiorum,
non modo personarum, sed vel maximæ
cauæ respectu.

Quod si sic obliuemur: de quo-
cunque jure ambigitur in regno,
quod vivum & regnante regem
habet, de eo potest cognoscere ac de-
bet

bet rex regnans. Causa successionis, de qua queritur, est jus, de quo ambiguit in regno, quod vivum & regnante regem habet. Neque enim dici potest, hoc jus demum nasci post mortem regnantis, ob ea qua ipse tradidit num. 22. Extitit enim ex quo illi pars familie sunt facti, & ambigere coepérunt, ex quo uterque spem & potiores partes fibi tribuit, et si post mortem regnantis exercitium istius juris demum existat. Sic Darius Hytaspis, uult Herodotus, inter Artabazensem & Xerxem filios cognovit, & hanc jurisdictionem, & illi, & omnis Persarum populus ratam habuerunt. Sic Darius Nothus inter Artaxerxem & Cyrus minorem: Cyrus, cui iudicium patris injuria videbatur, quique propterea improbo bello fratrem aggrediens est, dignos conatus eventus habuit. Rationem, quare successio- nis causa non sit sub jurisdictione Regis nunc regnantis, edita anticipitem, & periculosisimae sententiae. Quia Rex nunc regnans nulla lege successorem obligare possit. Hoc enim si verum est, prorsus gratuito bonus est successor, & omnia parata, foedera, contractus, privilegia concessa revocandi jus est successori, si libuerit. Certe aliter iudicavit Titus, deliciae generis humani, qui cum ex instituto Tiberii omnes deinceps Cæsares beneficia a superioribus concessa Principibus aliter rata non haberent, quam si eadem iidem & ipsi dedissent, praeterita omnia uno confirmavit editio, nec a se peti passus est. Sueton. Tito cap. 5. En conditorem præclarum hujus juris Tiberium, sed & imitatem non meliorem habemus C. Caligum, qui prolata Divi Julii & Augusti de civitate Romana data diplomata, ut vetera & obsoleta delebat. Sueton. Cal. 38. Quid vero Lycurgus tam ineptus fuit, ut Reges Lacedamoniorum, ante liberos & potestatis incircumscrip- tæ, ipse Regiæ familiæ & Regis tutor interim regnans legibus ob ligavit? Cur vero qui fecuti sunt, tam stulti, tam male Politici, &

ignorantes juris sui fuerunt, ut il- li tam duræ molestæque Lycurgi disciplina parerent? Poterant enim dicere cum Politicis novis Lycurgum nulla lege obligare successorem potuisse. Valet hic quoque quod dictum est, Regem & successorem vel decessorem ejus esse quod una persona. Itaque qua se lege obligariit Rex, qua quidem justa sit & servari possit, eadem successorem tanquam sua, donec impleatur, teneri puto. Sed hoc sequitur ex illa magnifica doctrina, quam supra accepimus, sua quoque lege neminem obligari. Imo ad impia & vetita divino & humano jure nulla lege obligatur successor: ad justa & utilia omnibus modis obligatur, & quidem magis, si decessoris placitum & promissum intercessit: ad justa ob actionem, et si gravia & dannosa pacienti, quæ tamen necessitas utilitasque præfens imperavit, ita, ut nisi valde sensim ac molliter, minimaque cum querela eorum, quorum inter- est, recedere debeat.

Successio, inquit, non est sub jure imperii. Concedo in illis regnis, in quibus jure succeditur, quandiu lex ipsa sufficit ad destinandum successorem. At ubi ambiguit inter duos, eandem legem utroque ad se trahente, quis erit ejus interpres? nisi ar- ma volet, haud dubie vel tutor legis, qui est vivens rex, vel auctor qui est populus, quidquid enim de- dignetur Grotius, et si ad postremum admittat, quasi consilium dans, non ullum jus tribuens. Populum dicit omnem a se jurisdictionem in Re- gem & regiam familiam transtulisse, nec illas ejus durante illa reli- quias habere. Quasi vero quod onni- bus privatis concessum est, ut cum jure introducto uti non licet, regres- sus derut ad merum jus naturæ, ut etiam communia quis invadere pos- sit, ut cessantibus iudiciis, ipse sibi iudex vindicetur esse, id soli populo non licet. Sic illudunt nobis impe- riis summi interpres per vocabu- lum populi. Quidquid reges faciant, licet, quia sunt pro populo, repre- sentant populum, creditur id facere populus: tum populus potest omnia.

Ubi

dicare possit aut rex qui nunc regnat, aut populus per se aut per judices datos. Negandum utrumque est, de judicio jurisdictio-nis. Nam jurisdictio non est nisi apud superiorem, non nuda ratione habita persona, sed causæ simul, quæ spectanda est cum suis circumstantiis. Est autem * causa successionis non subjecta regi nunc regnanti: quod inde apparet, quod rex nunc regnans nulla lege obligare potest successorem. Successio enim imperii non est sub jure imperii, ac proinde mansit in statu naturali, quo nulla erat jurisdictio.

2. Attamen si controversi juris sit successio, recte & pie fa-cient qui jus vindicant, si de arbitris inter se convenient; quod alibi tractabitur. Populus vero omnem a se jurisdictionem in regem & regiam familiam translulit, nec ea durante ulla ejus habet reliquias. De vero regno loquor, non de principatu. At-tamen si de primæva populi voluntate quæstio incidat, * non abs re erit populum qui nunc est, qui que idem cum eo qui olim fuit censetur, suum super ea re sensum exprimere, qui sequendus erit, nisi satis certo constet olim aliam fuisse populi voluntatem, *Paus. l. IV.* & ex ea jus quæsitum. Sic Euphaes Rex Messeniis permisit *Fuf. lib. II.* dispicere quem ex regali Ægyptidarum genere regnare oportet: *Plm. de amor. frat.* & de Xerxis & Artabazanis controversia populus cognovit. *Hdtom. III.*

X X V I I I . Ut ad alia veniamus, filium qui ante regni adeptionem natus est, in regno individuo præferendum ei qui in regia fortuna natus est, in quavis successionis specie verum est. *q. 2. Tir.* Nam in regno dividuo haud dubie partem feret, ut in bonis ex-*qu. 31.* teris

Ubi aliquid populo agendum in Principem, tum pupillus, infans, omnis juris expers populus est. Tum populo nihil vilius, & magis recte pieque faciunt, qui de arbitris convenient, quam populum, puta per ordines & comitia, faciunt arbitrum. Quasi quidquam magis rectum piumque sit, quam non invitum imperare. Deinde rectum illud piumque ab eo, qui vires & factio[n]em habet, quomodo expectabo?

G R O T I I N O T E .

Causa successionis non subjecta regi.] De Galliæ regno vide Thuanum libro cv. anno cœlo xciiii. vide & Guicciardinum.

Non abs re erit populum.] Sive in conventu Ordinum, ut factum in Anglia & Scotia, teste Camdeno in annis cœlo lxxxi. & lxxii. si-ve per delegatos ad id negotium,

ut factum in Arragonia teste Maria-na libro xx.

G R O T O V I I N O T E .
Judicio jurisdictio[n]is.] Quod habeat vim definitam & imperantem, ut cum Prator jus dicit inter partes.

Non mala ratione.] Intellige superiorem, non tantum eo, quod illi subjecta sit persona litigans, sed & inprimis, quod ad forum ejus causa pertineat.

2. Qui jus vindicant.] Certant & singuli contra alios sibi successionem deberi contendunt.

Idem cum eo.] 2, 9. 3.

Populus cognovit.] Herodotus scribit ipsum Darium inter liberos con-gnovisse, quod repetere in Græciam expeditionem vellet, nec licet regi Persarum in expeditionem ire, nisi successore declarato, lib. 7. Justin. Artapheraem patrum domi auditam causâ Xerxes preposuisse, lib. 2.

Ei

UVA B

teris, in quibus nunquam distinguitur quo tempore sint quæsita. Quia autem partem ferret in dividuo, & in individuo ætatis privilegio præfertur: quare & feudum sequitur filium qui ante primam vestitaram natus est. Sed & in lineali successione simul atque regnum quæsitus est, spes aliqua parta est liberis ante natis: nam fac alios postea natos non esse, nemo prius natos excludendos dixerit. In hoc autem genere successione spes semel parta jus facit, nec ex post facto cessat, nisi quod ex sexus privilegio suspenditur in cognatica successione. Obtinuit hæc quam diximus sententia in Perside inter Cyrum * & Arsicam, in Judæa inter Antipatrum Herodis magni filium & ejus fratres; in Hungaria cum Geissa regnum adiit; & in Germania, non sine armis tamen, * inter Ottonem primum & Henricum.

XXI X. Quod autem Spartæ aliter factum legimus, ex lege propria est ejus populi, quæ ob educationem magis accuratam natos in regno præferebat. Idem accidere poterit ex peculiari lege vestitæ primævæ, si imperium detur in feudum vassallo & ex eo nascituris: quo argumento nixus videtur fuisse Ludovicus adversus Galeatum fratrem in controversia ducatus Mediolanensis. Nam * in Perside Xerxes, qui contra fratrem

GROTIUS NOTE.

Et Arsicam] Cui nomen factum Artaxerxi Mnemoni. Vide Plutarchum Artaxerxe.

Inter Ottonem primum & Henricum] Vide hac de re Sigeberatum, & notata ad librum III. Withinkindi. Bajazetes & Gemes inter se de Tureico regno certarunt, major natu Bajazetes, at Gemes natus imperanti, prævaluit Bajazetes. Marianus libro xxiv. Constantinus Ducas imperium reliquit filiis, quorum duo privato erant geniti, tertius *πορφύρων*. Zonaras. Vide Corseum tract. de prole regali III. parte, quæstione 26.

In Perside Xerxes] Imo & Xerxici regni factus Artaxerxes, non autem Darius & Hyrcanus, majores, sed ante adeptum imperium geniti. At forte verum est regnum Persidis peperisse a populi suffragiis, sed inter gentem regiam conclusis. Nam id de Arsacidis, qui Parthi Persis imperaveret, tradidit Ammianus libro

xxiiii. & de Persis, qui iisdem Parthis successere, Zonaras in Justino.

GRONOVII NOTE.

XXIII. *Ante primam]* Primum quæm feudum conseretur in patrem.

Simul atque regnum] Statim, ex quo regnum in familia fixum est, omnibus ejus familiæ partibus jam existentibus spes succedendi loco vacuo facta data est.

Ex post facto] Ex eo quod alii subnascuntur.

Nisi quod ex privilegio] Si non existat nisi filia, tamdiu spes successoris incerta est, quamdiu ei frater digni potest, quippe qui præferatur.

Cyrum & Arsicam] Cyrum minor & illum qui postea Artaxerxes Mnemon dictus Darii secundi heres.

XXIX. *Spartæ aliter]* Herod. lib. 7. initio.

Ludovicus] Sforza cognomento. Pa. Joynt 2, hist. p. 39.

trem Artabazanem obtinuit regnum, ut Herodotus notat, potentia Atossa matris magis quam jure valuit. Atque in eadem Perside cum eadem postea controversia nata esset, ut jam ariegimus, inter Artaxerxem Mnemona & Cyrum Darii & Parisatidis filios, Artaxerxes ut natu major, quanquam in privata fortuna genitus, rex dictus est.

X X X . 1. Non minus agitatum etiam bellis & pugnis singularibus, * an nepos ex filio priore filio posteriori sit praefrendus. Sed hoc in lineali successione difficultatem nullam habet: ibi enim mortui pro vivis habentur in hoc, ut in liberos transmittant: quare in tali successione sine ullo ætatis respectu preferetur filius, imo in cognaticis regnis & filia primo nati: quia nec ætas nec sexus efficiunt, ut deferratur linea. At in hereditariis dividuis concurrent ad partes, nisi in istis regionibus ubi subitio in locum non observatur, * ut olim in Germania apud populos plerosque: fero enim nepotes admissi sunt cum filiis ad hereditatem. At in dubio credendum potius est locum esse vicariae isti successioni, quia natura ei favet, ut supra diximus.

2. Quod si aperte jure civili regionis introducta sit subitio in locum mortui parentis, locum habebit etiam si in aliqua lege proximi fiat mentio. Rationes quæ ex legibus Romanis adferuntur ad hanc rem minus firmæ sunt: quod apparebit leges ipsas insipienti. Sed hæc ratio optima est, quod in materia favorabili dictiōnum significatio extendenda est ad omnem proprietatem.

G R O T T I   N O T E .

An nepos ex filio priore, filio posteriori sit praferendus] Vide Chopolitanum de domino lib. II. Thomam Grammaticum decisione Néapolitana 1. Johannem de Crier de primogenitura, qui liber insertus est in Oceanum juris. Marianam libro xx & libro xxvi. Cromerum libro xxx.

Ut olim in Germania] Vide quæ supra notavimus ad §. x. Ea de causa olim in Palatinatu prælatus Rupertus minor Ruperto alteri venienti ex primogenito. Vide apud Reinkigmum lib. I, classe IV. c. xvii. n. 35.

G R O N O V I I   N O T E .

Artabazanem] Sic vocatur Herodoto 7. qui Justino Ariamenes, 2.

Inter Artaxerxem] Hic Artaxerxes vocat, quem pr. num. vocavit Arsacam, quasi duæ essent historiae diversæ, cum sit eadem, & ille, qui

prius appellabatur Arsica, mutato nomine diceretur Artaxerxes.

XXX. 1. *Nepos ex filio]* Ut inter Archagathum Archagathi F. Agathoclis N. & Agathoclem ejusdem Sicilia tyranni filium. Justin. 23, 2, inter Antiochum Eupatoria & Demetrium Sotera. 34, 2.

Mortui pro vivis] Defuncti, qui spem habuerunt successionis, & successissent, si illi qui præcedebat eos, superstites fuissent, considerantur, quasi revera successerint, & illorum liberi alios excludunt.

Concurrent ad partes] Nepos ex priore filio partem sui patris, si viveteret, accipiet.

Subitio in] Repræsentatio vel successio in stirpes.

2. *Proximi]* Quæ vox videri posset favere filio minori contra majoris fratris nepotem: nam filius utique proprior quam nepos.

Dictionum] Alciat. 8, Parerg. 15.
Præla-

Hist. Ill. q. 3.

Tirag. de

prim. q. 40.

Molin. de

prim. l. 115

c. 6.

Wittich.

Sax. hist. II.

Molin. de

prim. l. III.

c. 8.

prietatem, non vulgarem tantum, sed & artificialem, ita ut sub nomine filiorum comprehendantur adoptivi, & sub nomine mortis mors civilis, quia leges ita loqui consueverunt. Quare merito proximi nomine veniet is quem lex in proximum gradum perducit. In regnis vero hereditariis individuis, ubi subditio in locum exclusa non est, neque semper nepos, neque semper filius secundo genitus praeferuntur, sed ut inter pates, quippe juris effectu quoad gradus adaequatos, potior erit is qui aetate praecedit: nam in aetatis privilegium non succedi in regnis hereditariis supra diximus. Apud Corinthios succedebat ὁ πρεσβύτερος ἐπὶ τῷ οὐρανῷ, ex liberis defuncti regis is qui natu esset maximus, ut ex Diodori Siculi libro sexto exscriptis Gregorius Monachus. Sic & apud Vandulos, cauto ut haeres esset qui sanguine proximus & maximus esset natu ^{*} praelatus filius secundus natu major filii primi filio. Sic in Sicilia Robertus praelatus est Martelli fratris majoris filio, non ea proprie ratione quam excoigitavit Bartolus, quod feudum esset Sicilia, sed quod regnum esset hereditarium.

*Procop. bell.
Va. l. III.
Conr. Vice
rius vita.
Hen. VII.*

*Aymo. lib.
III. c. 62.* 3. Exstat similis successionalis vetus in Francorum regno exemplum in Guntrano, sed id ex electione potius populi contigit, quæ eo tempore nondum plane desierat. At postquam sine ulla electione linealis agnatica successio introducta est, res caret controversia, ut olim apud Spartanos, ubi ad Heraclidas regno delato similis extitit successio linealis agnatica. Ideo Areus ex fratre majore Cleonymo natus patruo suo Cleonymo ante-

GROTIUS NOTE.

Praelatus filius secundus natu major filii primi filio] Henricus Genzonis filius Gundemundo; de tali successione vide quæ supra in textu & Notis §. XXIV.

GRONOVII NOTE.

Vulgarem] Quæ apud omnes recepta est.

Artificialem] Quam docti per interpretationem fecerunt.

Mors civilis] Cum civitas & libertas admittatur.

Quem lex in] Nepos v. g. representans patrem.

Juris effectu] Etsi natura differant.

In aetatis privilegium] Majoratus jus non transfertur ad filium, ut patruo preferatur, quia pater ejus prælatus est.

Conr. Vice *rius vita* *Henr. VII.]*

P. 463. Reuberi.

Robertus] Caroli II. filius.

Martelli] Caroli Martelli.

3. *Ad Heraclidas]* Hæc verba repugnant superioribus num. 29. Nam quod ait Spartæ factum, ut nato ante regnum preferatur natus jam regi, id in successione lineali agnatica locum non habet, in qua transmittitur etiam spes successionis adjuta legi, sup. n. 22, & 23. Neque excusat auctorem, quod addit, regno ad Heraclidas delato; nam quod relatum est num. 29. dicit apud Herodotum Heraclides Demaratus, tanquam obtinens etiam inter Heraclidas. Cleonymus autem repudiatus est, non ob legem successionis, sed propter mores & violentum ingenium: quare ille, quod injuriansibi factam putaret, impulit Pyrrhum ad bellum Spartatiis inferendum. Plutarch. Pyrrh. *John*

antepositus est. Sed & in cognatica lineali successione præferetur nepos: ut in Anglia * Joannes Eduardi nepos ex primogenito ejusdem Eduardi filii Hemoni & Thomæ: quod & in Castellæ regno lege caustum est.

*Plut. Lydi
Hist. bi-
stor. III.
Parisi. IIIA*

X X X I. Pari distinctione respondendum est ad quæstionem inter fratrem superstitem ultimi regis, & fratri majoris filium, nisi quod sciendum est multis in locis inter liberos successionem in gradum mortui esse receptam, ubi recepta non sit in limite transverso. Sed ubi jus non est manifestum, * in partem eam quæ liberos parentibus surrogat potius inclinandum est, quia eo nos ducit æquitas naturalis, in bonis nempe avitis. Nec obstat quod hoc jus in fratum filii ~~accyvourov~~ vocat Justinianus: Nov. 118 id enim facit non ratione habita æquitatis naturalis, sed juris antiqui Romanorum. Percurramus alias quæstiones quas profert Emanuel Costa.

X X X I I. Defuncti fratris filium, aut etiam filiam patruo regis præferri ait: recte, non in lineali tantum successione, sed & in hereditaria, in regnis ubi subitio in locum mortui observatur: non item in regnis quæ verbis præcisis gradum naturalem spectant: in his enim vincet qui sexu aut aetate erit potior.

X X X I I I. Addit, nepotem ex filio filia præferri: recte, ob sexum scilicet: cum hac exceptione, nisi quæstio sit in ea-regione, quæ etiam inter liberos gradum solum spectet.

X X X I V. Adjicit, minorem nepotem ex filio præferri nepoti majori ex filia; * quod in lineali cognatica successione verum

G R O T I N O T E .

Johannes Eduardi nepos] Vide Serranum Carolo Sapiente: & Marianum libro XVIII. qui ab Eduardi filiis ne controversiam quidem motam ait. Idem Mariana cum libro XIV. egisset de controversia inter Alfonsi filium & nepotem ex filio, a conventu ait pro Sancto filio pronuntiatum, incertum jure an injuria.

In partem eam quæ liberos parentibus surrogat potius inclinandum est] Vide de Joanne & Arto Serranum in Philippo Augusto. Idem in Britannia Armorica pro lineali successione judicatum narrat in Philippo Valefio & Carolo VIII.

Quod in lineali successione verum est] Idque in Luhitania probat Mariana libro XXVI. Tamen contra id Emanuel ait Imperatori Maximiliano prælatum, gentis studiis. Sic idem

libro XII. quod in Castellæ regno Ferdinandus filius Berengariae sororis minoris defuncti regis Henrici prælatus est Blanca, sorori majori ejusdem regi, Gallia odio factura ait, in quam Blanca inhupserat.

G R O N O V I I N O T E .

XXX I. Et fratris majoris] Sirex moriens sine liberis relinquat ex proximo fratre, etiam mortuo, filium & fratrem tertium.

In gradum mortui] Nepotem ex filio, qui ante possellum regnum obiit, præferri patruo, ubi non fratri majoris filius præfertur fratri minori.

Nempe avitis] Non noviter quæsistis.

Hegesippus] Privilegium.

XXX II. Gradum naturalem] Ordinem nascendi.

XXX III. Gradum solum] Non etiam sexum.

rum est, in hereditaria non item, nisi lex specialis ostendatur. Nec ratio allegata sufficit, quia pater hujus illius matrem fuerat exclusurus: id enim evenisset ob præstantiam mere personalem quæ non transit.

X XXX V. Quod addit verisimilius sibi videri ut nepitis ex filio primogenito filium excludat, in regnis hereditariis recipi non potest, etiam admissa in vicem mortui subitione: ea enim efficit ut capax sit successionis: sed inter capaces valere debet sexus privilegium.

a Ilesia.
l. vi. hist.
Pont. cap.
19.

Affid. c. i., col. 5. n. 20. X XXX VI. a Atque ideo * in Arragoniæ regno filius sotoris filiæ fratris prælatus est.

de natura succed. Aguirr. apol. n. 82. X XXX VII. Eundemque ad modum in regnis hereditariis postponenda erit filia fratris maximi natu, fratri regis natu minori.

GROTI'S NOTÆ.

In Arragoniæ regno] Olim ibi creditum ait Mariana, fratrem regis, non filias, debere succedere. Postea vero linealem successionem ita placuisse, ut sotoris filius iis qui ex fratre, sed remotore gradu veniebant, præferretur: libris xv, 13. xix, 21. xx, 2. & 8. Idem libro xxiv. de Alfonso agens: Ad Arragoniæ regni

hereditatem nepotes Ferdinandi filii ex filia etiam, si mascula proles deesset, filiabus ejusdem præferendos sanxit, additque: Sic sape ad regum arbitrium iura regnandi committantur. Vide eundem Marianam libro xxvii, 3.

GRONOVI'S NOTÆ.

XXXV. Filium] Suum patruum.

CAPUT VIII.

De acquisitionibus, quæ vulgo dicuntur juris gentium.

I. Multa dici juris gentium, que si proprie loquamini talia non sint.

II. Pisces & feras stagnis aut vivariis inclusas in dominio esse jure naturali, contra quam jure Romano proditum est.

III. Feras si aufugerint non desinere eorum esse, qui ceperant, si recte agnoscit possint.

IV. Possessio an per instrumenta acquiratur, & quomodo.

V. Ut feræ regum sint, non esse contra jus gentium.

VI. Rerum aliarum heroarentium quomodo acquiratur & possessio.

VII. Thesaurus cui cedat naturaliter: & legum circa hoc varietas.

VIII. Que jure Romano de insulis & alluvionibus sunt prodita, nec naturalia esse nec juris gentium.

IX. Naturaliter insulam in flumine & alveum exsiccatum ejus esse, cuius est flumen aut pars fluminis, id est, populi.

X. Inun-

- X. Inundatione naturaliter dominium agri non amitti.
- XI. Alluviones quoque in dubio esse populi.
- XII. Sed concessas videri his quorum agri alium finem quam flumen non habent:
- XIII. Idem censendum de relata ripa & siccata alvei parte.
- XIV. Quid pro alluvione, quid pro insula habendum.
- XV. Quando vasallis cedant alluviones.
- XVI. Solvuntur argumenta quibus Romani jus suum quasi naturale defendunt.
- XVII. Via naturaliter alluvionem impedit.
- XVIII. Naturale non esse ut partus solum ventrem sequatur.
- XIX. Naturaliter ut confusione, ita specificatione ex mate-
- ria aliena rem fieri communem:
- XX. Etiam si materia mala fide attractata sit.
- XXI. Naturale non esse ut per prevalentiam res minor potior cedat: ubi & alii Romanorum jurisprudentium errores notantur.
- XXII. Naturaliter ex plantatione, inscriptione, edificazione in alieno communionem nasci.
- XXIII. Possessorem naturaliter fructus suos non facere; sed impendia imputare posse:
- XXIV. Etiam qui mala fide possidet.
- XXV. Traditionem ad dominii translationem naturaliter non requiri.
- XXVI. Usus hactenus dictorum.

I. 1. Perdixit nos ordo ad acquisitionem quæ fit jure gentium distincto a jure naturali, quod jus gentium voluntarium supra diximus: talis est ea quæ fit belli jure: Sed de hac re rectius infra agemus, ubi belli effectus explicabuntur: Romani jurisconsulti ubi de acquirendo rerum dominio agunt, complures ejus acquirendi recentis modos, quos juris gentium vocant: sed si quis recte advertat, inveniet eos omnes, excepto belli jure, non pertinere ad jus gentium illud de quo agimus: sed aut referendos ad jus naturæ, non quidem metrum, sed quod sequatur introductum jam dominium, & legem omnem civilem antecedat, * aut ad ipsam legem civilem, non folius

G R O T I I N O T E .
A Ut ad ipsam legem civilem, non folius populi Romanus, sed multarum circa nationum. Qualis confusus gentium incertis ex causis, etiam in aliis moribus ad jus nihil facientibus, notatur a Plinio, ut hominem non cremari priusquam genito dente. vii, 56. ut Iomini litteris uterentur. vii, 57. ut tonforibus. vii, 59. in horarum observatione. vii, 60. genibus tribuere quandam

religionem. xi, 45. fulgetra poppy-fimis adorare xxviii, 2.

G R O N O V I I N O T E .

I. 1. Distincto a jure naturali. Quia saepe duo haec JCC. confundunt. Dixerat autem proximi superioris capituli initio, acquisitionem derivativam, quæ lege fieret, aut nature, aut gentium, aut ciuilis lege fieri.

Sed quod securius introductum. Quod vidit sansitque restitutio; ex quo

soliū populi Romani , sed multarum circa nationum : credo quia talis legis sive moris origo a Græcis venerat , quorum instituta , ut Halicarnassensis & alii notant , Italæ ac vicini populi sequebantur .

2. Hoc autem non est jus illud gentium proprie dictum ; neque enim pertinet ad mutuam gentium inter se societatem , sed ad cujusque populi tranquillitatem : unde & ab uno populo aliis inconsultis mutari potuit , imo & hoc evenire ut aliis locis atque temporibus longe alius mos communis , ac proinde jus gentium improprie dictum introduceretur : quod & revera factum videmus , ex quo Germanicæ nationes Europam ferme omnem invaserunt . Sicut enim olim jura Græca , ita tunc Germanica instituta passim recepta sunt , & nunc etiam vigent . Primus acquirendi modus qui juris gentium a Romanis dicitur , est occupatio eorum quæ nullius sunt : qui modus haud dubie est naturalis , eo quo dixi sensu , introductio jam dominio , & quamdiu aliud lex nulla constituit . Nam & dominium a lege civili effici potest .

L. Posside- I I. Ad hoc caput refertur primum capture ferarum , avium ,
ri. §. Item piscium . Sed hæc omnia quamdiu nullius dicenda sint , quæstione
ferar. D. de non carer . Nerva filius pisces qui in piscina sunt possideri a
acq. poss. nobis ait , non qui in stagno : & feras quæ in vivario sunt
inclusæ , non quæ in silvis circumseptis vagantur . Atqui pisces
non minus stagno privato includuntur quam piscina , & feras
non minus coërcent silvæ bene circumseptæ quam vivaria , quæ
Græci vocant θιελοτροφεῖα . nec alio hæc differunt quam quod
altera angustior , altera laxior custodia est . Quare nostro sæculo
rectius contraria opinio prævaluit , ut & feræ silvis privatis ,
& pisces stagnis inclusi , ut possideri , ita in dominio esse
intelligantur .

L. Quod I II. Feras simul atque naturalem libertatem recipiunt ,
enim. §. i. nostras esse desinere ajunt Romani Jurisconsulti : atqui in rebus
D. de acq. omnibus aliis a possessione quod incipit dominium , non ideo
rer. dom. amissa possessione amittitur , imo jus dat etiam ad repetendam
possessionem . Res autem nostras alias a nobis auferat , an ipsæ
fæse ,

quo intellexit utilius esse , non
omnium indivisa omnia manere , sed
possessiones cujusque rerum fieri
proprias : & quidem , priusquam ullæ
leges scriptæ extiterunt . 1, 1. 10.

Italæ ac vicini] Quippe cum Græ-
ca colonias essent .

2. Aliud lex nulla] Non exceptit
quædam res ab occupatione priva-
torum , quod publicæ essent factæ .
2, 3, 5.

II. Qui in stagno] Intellexit
lacus , qui publicis in vectigalibus
fruendi locabantur . Festus in lacus
Lucrinus . Serv. ad 2, georg. v.
161.

III. Naturalem libertatem] Eva-
ferunt e custodia & in silvam se
recepunt .

Non ideo amissa] Nam & solo
animo dominium retinetur .

sese, ut servus fugitivus, non multum refert. Quare verius est non per se amitti dominium, eo quod feræ custodiam evaserint, sed ex probabili conjectura, * quod ob difficillimam persecutionem eas pro derelictis habere credamus, præsertim cum internosci quæ nostræ fuerint ab aliis non possint. Sed hæc conjectura per alias conjecturas elidi potest; ut si addita sunt feræ * γνωστομορφα, sive * crepundia, qualia scimus habuisse cervos quosdam & accipitres, atque inde agnitos & dominis redditos. * Requiritur autem corporalis quedam possessio ad dominium adipiscendum, atque ideo vulnerasse non sufficit, ut recte contra Trebatum placuit. Hinc proverbium: * Aliis leporem excitasti. Et Ovidio metamorphoseon quinto aliud est scire ubi sit, aliud reperire.

I V. Sed possessio illa potest acquiri non solis manibus, sed instrumentis, ut decipulis, retibus, laqueis, dum duo adhuc: primum, ut ipsa instrumenta sint in nostra potestate, deinde, ut fera ita inclusa sit ut exire inde nequeat: ad quem modum definienda est quæstio de apro, qui in laqueum inciderit.

V. Hæc ergo locum habebunt si lex nulla civilis interveniret: Valde enim falluntur recentiores Jurisconsulti, qui hæc ita putant naturalia ut mutari nequeant, sunt enim naturalia non simpliciter, sed pro certo rerum statu, id est, si aliter cautum non sit. Germaniae autem populi, cum principibus ac regibus

L. Natu-
ralem. D.
de acq. poss.

L. in la-
queum. D.
de acq. rer.
dom.

Hof. &
alli in c.
non est de
dicimus.
Jasor
conf. 119.

G R O T I I N O T E .

*Quod ob difficillimam persecutionem
eas pro derelictis habere credamus]* γνωστομορφα Hebrais id dici notavimus supra ad caput IV, §. v.

Traeliquata] Donatus ad Eunuchum IV, 6. monumenta sunt qua Græci dicunt γνωστομορφα, seu οὐρανα.

Crepundia] Usurpat hoc sensu hanc vocem apologeticu Apulejus.

*Requiritur autem corporalis quedam
possessio]* Harrimenopulus lib. II, tit. I. μη εἰριπετε τὸ τραίνεται κοίδης διατόπλιον τὸ δρεγός οὐ μη τύτο δεξιέτεντα· non aliter enim dominus fera sit qui vulneravit, nisi & ceperit.

Aliis leporem excitasti] Est apud Petronium. Ovidius:

Et lepus hic aliis exagitatus erit. Longobardorum jure, qui seram ab alio vulneratam occidit aut reperit, auferit armum cum septem costis. In reliqua is qui vulneravit ius habet, sed non nisi intra horas XXIV.

G R O N O V I I N O T E .

Pro derelictis habere] De recipie-
dis eis desperare, ideoque curam &
voluntatem retinendi eas diniitte-
re.

Traeliquata] Signa & symbola,
unde noscantur.

Corporalis] Ipsum ut corpus in
nostra potestate sit.

Contra Trebatum] L. 5. §. 1. D.
de acq. rer. dom.

Proverbium] In eos qui lucrum
perseguendo, id notum faciunt
aliis, qui deinde nos occupant &
præveniunt. Ovid. de arte. . . .
Petronius c. 91.

IV. Sint in nostra] Non ab alio
posita vel tensa fuerint.

V. Si nulla lex] Ubi non quid
secus lege civili constitutum est.

Naturalia non simpliciter] Non
imperata a natura, sed sic comparata,
ut arbitrium servandi & mutandi
hominibus relatum sit.

regibus bona quædam essent assignanda unde dignitatem suam sustinerent, * sapienter existimarunt ab illis rebus incipiendum quæ sine damno cuiusquam tribui possint, cuiusmodi sunt res omnes quæ in dominium nullius pervenerunt. Quo jure usos & Ægyptios video. Nam & ibi regum procurator, quem Ἰδιον λόγῳ vocabant, vindicabat res ejus generis. Potuit autem lex etiam ante occupationem harum rerum dominium transferre, cum ad dominium producendum lex sola sufficiat.

*Stylo ab
xvii. Co-
var. in c.
peccatum
part. 2.*

§. 8.

*Plut. quest.
Gr. 29.*

*L. II. de
acq. poss.*

*Philost. II.
15.*

V I. Quo modo feræ, eodem acquiruntur * & alia adiutoria, id est, res hero carentes. Nam & hæ, si naturam solam sequimur, sunt invenientis & occupantis. Sic Acanthus insula deserta adjudicata est Chalcidensibus, qui priores intraverant, non Andriis qui priores jaculum immiserant: quia possessionis initium est corporis ad corpus adjunctio, qualis circa res mobiles maxime sit manibus, circa res soli pedibus. Scire ubi res est non est reperire, ut habemus apud Ovidium metam. v.

VII. Inter adiutoria sunt & thesauri, id est, pecunia quorum dominus ignoratur: quod autem non appetet pro eo est quasi non sit: quare & thesauri naturaliter fiunt inventoris, id est, ejus, qui loco moverit apprehenderitque. Neque tamen id obstat quo minus * legibus aut moribus aliud constitui possit; Plato magistratibus indicium fieri vult, & oraculum consuli: & Apollonius thesaurum quasi Dei beneficium ei adjudicabat

qui ipsi optimus videbatur. Apud Hebraeos receptum, * ut domino agri thesaurus cederet, videtur colligi posse ex Christi parabola,

GROTTI NOTE.

Sapienter existimarunt, ab illis rebus incipiendum, quæ sine damno cuiusquam tribui possunt] Sed de vitofo usu hujus juris vide Sarisberiensem Politicato.

Et alia adiutoria] Balæna ejectæ regis sunt in Lusitania, Georgius de Cabedo decif. Lusit. parte ii, dec. XLVIII.

Legibus aut moribus] Bybliorum lex, quod non posuisti, ne tollas. Probat id Apollonius apud Philostratum.

Ut domino agri thesauris cederet] Id jus etiam Romæ obtinuisse videtur Plauti tempore. Ait enim Callicles:

Qui emisset, ejusne est ea pecunia? deinde:

Atque eum a me lege populi patrium posceret,
Emor adiun, thesaurum.

GRONOVII NOTE.

Vindicabat] Fisco adserebat.

Ante occupationem] Has res donec principibus: nam ubi lex non est, quæ impedit, privatorum non fiunt, nisi occupata, & lex sive ius fiscus populi vel principum sine alio administriculo satis valida est ad privatum faciendum, quod haec tenus nullius fuerat.

V I. Corporis ad corpus] Rei, quæ adhuc libera aut saltem a nobis libera suit, applicatio ad alias res nostras.

Mobibus] Prehendendo.

Pedibus] Intrando aut circumdeundo.

VII. Indicium fieri] Ab eo qui invenit.

Oraculum consuli] Cuius cum esse velit.

Dei beneficium] Sic Justinus appellat aurum, quod e terra fulgere proscissa emicuit. 44. 3.

Histe-

parabola, quæ extat Matthæi XIII. Idemque in Syria juris fuisse colligo ex historia, quæ est apud Philostratum libro VI, capite XVI. Romanorum Imperatorum leges valde hac in parte variarunt; quod partim constitutions ostendunt, partim historiæ * Lampridii, Zonarae, Cedreni. Germaniæ populi Th. 2, 2. thesauros, ut & alia addixerunt principi: atque id 66. s. & nunc jus commune est, & quasi gentium. Nam & * in Ger- ib. Cajet. mania, & Gallia, & Anglia, & Hispania, & in Dania id Covar. in c. peccatum p. 3. §. 2. obseratur. Quod cur injuriæ accusati non possit satis jam diximus.

VIII. Veniamus ad fluvialia incrementa, de quibus complura sunt jurisconsultorum veterum rescripta, * recentiorum etiam integri commentarii. Quæ vero in hoc argumento ab ipsis sunt tradita, ea magnam partem omnia sunt ex instituto quarundam gentium, neutquam a naturali jure; quanquam ipsi saepe sua instituta eo nomine venditant. Nam plurimæ co- Bart. Ty- rum definitiones hoc fundamento nituntur, quod & ripæ sint ber. Bapt. proximos fundos possidentium, & ipsi alvei simul atque a flu- Aymus do mine derelicti sunt; cui consequens est, ut & insulæ in flumi- all. jure. Conran. I. ne natæ sint eorundem. Tum vero in fluminis inundatione 111. iur. distingunt, ut levis quidem dominium non auferat, major civil. c. 5. auferat: sed ita, ut si fluvius uno recedat imetu, postliminio L. adeo non item: imo proximis possessoribus accedit; quæ omnia lege D. de acq. potuisse introduci, & * utilitate quadam munendarum riparum defendi, non nego; naturalia esse, quod ipsi sentire vide- Attius cod. tit. tur, minime concedo.

IX. 1. Nam

GROTTI NOTE.

Historiæ] Vide Tacitum de thesauris in Africa quos Nero spe devoraverat, annalium XVI. Vide Philostratum de vita Attici, quem locum Zonaras transcriptit in Nerva.

Lampridii] In Adriano & Seve-

rio.
In Germania] Vide speculum Saxonum c. 35. Constitutions in Sicilia Friderici lib. I, tit. LVIII. & CIII. Idem Gothis mos. Rex Theuderichus apud Cassiodorum IV, 34. *Nm est cupiditas eripere que nullus si dominus ingemiscat amiserit.* Idem VI, 8. *Depositiones quoque pecunia, quæ longa vetustate competentes dominos amiserunt, inquisitione tua nostru applicentur arariis, ut quia sua cunctos patimur possidere, aliena nobis debemus libenter offerre; sine danno qui-*

dem inventa perdit, qui propria non amittit.

Recentiorum etiam integri commentarii] Johannis Boreo, Antonii Marsæ, Johannis Gryphiandri, præter ea quorum nomina sunt in textus margine.

Utilitate quadam munendarum riparum] Vide locum Cassii apud Urbiculum & Boëthium.

GRONOVI NOTE.

Satis jam diximus] Nempe, quia potest lex horum dominium ante occupationem translusisse.

VIII. *Postliminio fundus*] Quasi non fuisset inundatus, ut postliminio fingitur, qui captus absuit, si revertatur, captus non fuisset. 3, 9.

Utilitate quadam] Ut metu amittenda possessionis, incitarentur homines ad ripas munendas.

Vide supra
hoc libro c.
111, in fine.
a De benef.
l. vii, c. 4.
b De off.
l. i.

I X. 1. Nam si id quod plerumque est respicimus, * prius populi terras occuparunt, nec imperio tantum, sed & dominio, quam in privatos agri describerentur. *Fines*, inquit a Seneca, *Atheniensium aut Campanorum vocamus*, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt. Sic & b Cicero: *Sunt autem privata nulla natura*; sed aut veteri occupatione, ut quā quondam in vacita venerunt, aut *victoria*, ut qui bello potiti sunt, aut *lege*, *pactione*, *conditione*, forte: ex quo sit ut *ager Arpinas Arpinatum dicatur*, *Tusculanus Tusculanorum*: similisque est privatarum possessio-*nū* descriptio. Dion Prusaensis Rhodiaca: *πόλεις ἐστιν οἰκίαι, καὶ γῆν μὴ ἀπορέωσαν πόλις, δηγεῖται τοῖς τοσούτοις μέρεσι, ἔλασι τοῖς τοσούτοις*. multa inveniri possunt quae universim civitas sua censet, in singulos autem dominos partitum divisa sunt. Tacitus de Germanis: *Agri pro numero cultorum ab universis per vicos (male vices legitur) occupantur, quos mos inter se secundum dignationem partiuntur*. Quamobrem quae primitus a populo sunt occupata neque postmodum distributa, ea censenda sunt propria esse populi; ac sicut in privati juris flumine nata insula, aut derelictus alveus privatorum est: ita in publico utrumque est populi, aut ejus, cui populus dedit.

L. 25. §. I. 2. Quod autem de alveo diximus * idem & de ripa tenendum est, quae pars est extima alvi, id est, quo naturaliter flumen excurrit. Atque ita videmus nunc passim usurpari. In Hollandia & vicinis regionibus, ubi frequentissimae antiquitus fuerunt hujus generis controversiae ob depresso solum, magnitudinem amnum, & vicinitatem maris, limum hinc recipientis, illuc revehentis per aestuum vices, semper constitit insulas, quae vere insulae essent, esse in patrimonio publico. Nec minus de-
relictos alveos totos Rheni ac Mosæ, quod saepius judicatum est: & ratione optima nititur.

L. 1. §. I. 3. Nam & ipsi Romani Jurisconsulti concedunt, insulam * quae in flumine natat, puta virgultis sustentata, esse publicam, quia

GROTTI NOTE.

Prius terras populi occuparent] Vide quae supra in textu & notis cap. 111, §. 19.

Id m̄ & de ripa tenendum est] Sic in Gallia obtinet. *Sanction des eaux & forêts lib. 11, c. 1.*

Quae in flumine natat] Descriptio naturalium insularum apud Senecam naturalium 111, 25. Plinium maiorem lib. 11, c. xcviij. Macrobius 1, Saturnium 1, 7. Elegans talium in Vadimone lacu insularum descripsit apud Plinium minorem lib. viii, c. xx. & Flandricarum in libro lectu digno Chiffletti.

GRONOVII NOTE.

I X. 1. *Quod plerumque est*] Quod ordinarie contingit.

Nec imperio tantum sed & dominio] 2, 3, 4.

Per vicos] Videtur ferri posse hoc sensu, ut certus numerus cultorum, quod hoc anno possederat, sequenti relinqueret, & alio transire cogatur. Cæsar 6, Gall. 22. & 4, 1.

2. *Depressum solum*] Humile, nullis montibus tumens.

Per aestuum vices] Alternos accessus & recessus.

3. *Natæ, puta virgultis*] Plinius 8, ep. 20. Macrobius 1, Saturn. 7.

quia cuius juris sit flumen, ejus esse debeat & insula in flumine nata. Atqui alvei & fluminis eadem est ratio, non ea tantum ex parte quam Romani Jurisconsulti considerant, quia alveus flumine tegitur, verum alia, quam supra attulimus; quod hæc simul a populo occupata sunt, nec in privatum dominium transierunt: quare nec illud recipimus ut naturale, quod ajunt, si limitati fuerint agri, insulam esse occupantis. Id enim ita L. 1. §. 5.
demum habere locum, * si flumen ipsum & cum eo alveus a ^{insula,} D.
populo occupanti non essent, sicut in mari nata insula fit d^e flum.

X. 1. Nec magis admittendum est illud de graviore inundatione, si naturalem tantum rationem sequimur. Nam ut maxime summa pars agri in arenam dissolvatur, manet tamen solida pars fundi inferior; & ut de qualitate aliquid mutet, substantiam non mutat, non magis quam pars agri quæ a laevi hauritur, cujus jus non mutari Romani recte sentiunt. Neque illud naturale est quod ajunt * flumina censitorum vice fungi, & de publico in privatum, de privato in publicum adicere. Melius Ægyptii, de quibus hæc sunt apud Strabonem: idēt̄ος ἢ τὸ ἀνεργὸν τοῦ λαοῦ Διάρρεος Δῆμος οὐνεχεῖς τὸ ὄρον συγχύσεις, ἃς ὁ Νέαλος απέρχεται τὰς αἰξήν-
τεις ἀφαιρεῖς καὶ τεθεῖταις, καὶ εναπλάνεται τὰ χηματα, καὶ τὰς οὐραῖς διπλεύσεται, δις Διαγένες τὸ τε ἀλλοτριον καὶ τὸ
ίδιον. ἐνόψῃ δὲ ἀναεργέσθω πάλιν καὶ πάλιν. Opus fuit exacta
et subtili agrorum divisione, eo quod Nilus per incrementa sua
adidens, minuens, faciemque ac signa immutans, confundat terminos
quibus suum atque alienum alibi internoscitur. Ideo et repetenda
sepe fuit dimensio,

2. Ab

G R O T I I N O T E .

Si flumen ipsum & cum eo alveus a populo occupati non essent.] Sicutus Flaccus libro de conditionibus agrorum: *In quibusdam regionibus fluminis modus assignationi cessit: in quibusdam autem tantum subsecutus relitus est.* Aliis autem exceptus, inscriptumque, flumini illi tantum. De subsecutis vide egregia quæ habet, ut omnia sunt illius, Salmasius ad Solinum. De toto hoc argumento fluviorum & fluvialium incrementorum videat, si cui vacat, Rosenthalium de jure feudorum cap. v. concl. 23. Sixtinum de regalibus libro 11, cap. 3. Capitulum de servitutibus rusticorum prædiorum, c. 31.

Flumina censitorum vice fungi.] De-

agri mensore Cassiodorus, *Mores vastissimi fluminis aliis spatia tollit, aliis jura concedit.*

G R O N O V I I N O T E .

Limitati] Per centurias & jugera divisi, qui quoniam statutes habebant terminos, incrementum ex alluvione aut insula locum in eis non habebat. I. 16. D. de acquir. rer. dom.

X. 1. *Summa pars agri]* Superficies obruiatur & contegatur arenis.

Censitorum vice] L. Ergo. 30. §. alluvio 3. de acq. rer. dom. Centifores, qui tributa agraria de colonis exigebant, & jure pignoris vendebant prædia, si census non prælatur, eoque ablatos aliis agros aliis addicebant.

2. Ab haec sententia non dissentit quod ipsi Romani auctores tradiderunt, quod nostrum est, nostrum esse non desinere nisi facto nostro, adde, aut lege. Sub factis autem & non facta comprehendi supra diximus, quatenus conjecturam adserunt voluntatis. Quare hoc damus, si gravissima sit inundatio, neque alia signa sint quæ retinendi dominii animum notent, facile presumi agrum habitum derelictui; quæ aestimatio sicut naturaliter indefinita est ob varietatem circumstantiarum, & viri boni arbitrio permittenda: ita legibus civilibus definiri solet. Sic in Hollandia derelictus habetur ager, qui per decem annos mersus fuerit, si non aliqua extens signa continuatae possessionis: quo in genere receptum apud nos non immerito est, quod Romani rejiciunt, ut, si aliter nequeat, vel piscando reineri possessio censeatur. Sed solebant principes tempus praefigere intra quod veteres agrorum possessores siccare agros deberent: qui ni id facerent tum monebantur qui in agros jus pignoris habebant, deinde hi qui jurisdictionem aut civilem tantum, aut etiam criminalem: qui si omnes in mora essent, tum eorum jus omne ad principem deferebatur: atque is aut ipse agros siccabat, suique patrimonii faciebat, aut aliis siccandos dabat retentâ parte.

L. 4. D. §. certum pet. a nullo vindicari possunt, quia unde veniant nescitur, (alioqui L. 30. §. 2. enim naturaliter dominium non mutabant) certum haberi D. de acq. rer. dom. debet hanc quoque esse populi, si modo populus flumen L. 7. §. 1. dominio occupaverit, quod in dubio credendum est, alioqui eodem tit.

L. 16. D. de acq. rer. dom. L. 1. §. 6. D. de flum. Bald. in c. si quis de manso. §. 1. si de jure f. end. cont. fuerit.

X I. De alluvione, hoc est, de adjectione particularum quæ certum pet. a nullo vindicari possunt, quia unde veniant nescitur, (alioqui L. 30. §. 2. enim naturaliter dominium non mutabant) certum haberi debet hanc quoque esse populi, si modo populus flumen dominio occupaverit, quod in dubio credendum est, alioqui occupantis.

X I I. 1. Sed populus ut aliis, ira & proxima prædia possidentibus jus illud concedere potest, & concessisse haud dubie videtur, si agri illi non alium finem ea ex parte quam naturali, id est, flumen ipsum habeant. Quare non contempnenda est hac in parte Romanorum diligentia, qui limitatum agrum ab aliis agris distinxerunt, dummodo meminerimus, agrum mensura comprehensum hac in re paris juris esse cum limitato.

Nam

2. *Facto nostro*] Velut contractu vel delicio.

Conjecturam adserunt] Ut in usucapione & successione ab intestato.

Quæ aestimatio] Quid intra quod tempus, quamque sufficientibus signis presumi debeat, sicut in universum facile statui non potest.

Siccare] Derivare inde aquam inundatione immisam. Just. 31. 5.

Qui ius pignoris] Quibus illi agri pro debito obligati essent.

X I. *Vnde veniant, nescitur*] Nam

alluvio est incrementum latens. §. 20. instit. d. R. D.

Alioqui enim] Sc. si vis fluminis partem de prædio meo detraxerit, & vicini prædio adpulerit vel adjecterit, tum enim constat, unde venerint.

X I I. 1. *Populus ut aliis*] 2, 3. 16.

Agrum mensura comprehensum] Hoc nec dixerunt veteres, nec verum est. Sed & mensura comprehensus privatus nullus est, verum universitatis. 2, 3. 16.

Creden-

Nam qua de imperiis supra diximus, cum de eorum occupatione ageremus, eadem & in agri privatis obtinent: sed hoc adhibito discrimine, quod imperia in re dubia credenda sunt esse arcifinia, quia id territorii naturae maxime convenit, at agri privati magis est ut arcifinii non credantur, sed aut limitati, aut certa mensura terminati, quia hoc privatuarum possessionum naturae est congruentius.

2. Neque tamen negamus fieri posse, ut populus agrum assignet eo jure quo ipse occupaverat, id est, ad flumen usque, & si id appareat, jus esse alluvionis: quod in Hollandia ante secula aliquot judicatum est de agris ad Mosam & Isalam sitis: quia & in literis mancipacionum, & in libris censualibus semper dicti erant ad flumen pertingere. Et tales agri si vendantur, quamvis in lege emtionis mensura aliqua nominata fuerit, dum tamen vendantur, non ad mensuram sed suo corporis nomine naturam suam & jus alluvionis retinent, quod Romanis quoque legibus proditum est, & passim usurpatur.

L. Julianus. §. Si Titius fundatur. D. de ali. emt. & vend.

XIII. Quod de alluvione diximus, id & de relicta ripa & siccata parte alvei censendum est, ut in non occupatis sint ea occupantis: in fluminibus occupatis, populi: privatorum autem ita demum, si a populo, aut jus populi habente, agrum ad flumen excurrentem, qua talem acceperint.

XIV. Sed cum aliud esse jus dixerimus insulæ, aliud vero alluvionis, frequens hinc controversia oritur, utrum nomine censendum sit, quod cum emineat nonnihil, cum proximi prædiis ita cohæret, ut tamen interjecta planities aquis superfundatur: quod passim apud nos ob locorum inæqualitatem videmus accidere. Mores hic variant: in Gelria prædiis accedit, addita occupatione, id quod plaustro onerato adiri potest: in agro

Credenda esse arcifinia] Ager arcifinii est, qui definit in solitudinem. Is potest esse tam priuati quam populi: sed hodie omnibus occupatis, principibusque ac civitatibus tam intentis ad territorium suum vindicandum, longe facilius invenietur hic ager penes privatos rusticos in vastis campis casam statuentes, quam in fine territorii.

2. *Literis mancipacionum]* *Pagts hyieben.*

Libris censualibus] *Landg-refe ningen.*

XIII. *De relicta]* Si ripam alterius lateris promoveat annis, & in illud inclinans suffosio ibi adjecto sibi spatio terrarum, contra-

riam ripam in parte nudaverit, ibique aridam auxerit.

Jus populi habente] Magistratu vel principe.

Qua talem] Non præcise limitatum, ubi nunc incipit flumen, sed quatenus eum agrum pertinere figura patitur.

XIV. *Insulae]* N. 9.

Alluvionis] Num. 11.

Viro nomine] Insulæ, an alluvionis.

Cum emineat] Ubi pars secca & superans aquam brevi velut valle mersa interciditur ab adjacente fundo.

Addita occupatione id] Si per interfluentem licet aquam plaustrum oneratum possit adigi, & id occupetur a possessore.

agro Putteno * id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertingere. Maxime naturale est, ut discretum videatur id qua majori temporis parte navigio transiri solet.

XV. 1. Nec minus trita usu quæstio est inter principem qui jure populi utitur, & ejus vasallos qui imperium summo minus acceperunt. In imperii sola concessione fluvialia incrementa non inesse satis apertum est. Sed notandum est, horum vasallorum nonnullos cum illo definito imperio simul accepisse agrorum universitatem, salvo eo quod privatis competit, puta quod ager is olim populi aut principis fuerit, aut a principe siccatus. Et hoc casu dubium non est, quin vasalli jus habeant quod populi aut principis fuit. Ac sic videmus in Zelandia vasallos, etiam qui de civilibus tantum judices dant, pro tota agrorum universitate tributum pendere: cuius partem a singulis pro privatuarum possessionum modo ferunt. Et his de alluvionibus non movetur controversia.

Sunt quibus aumen ipsum datum est, qui proinde insulas sive limo aggrestas, sive factas ex alveo quem amnis circumluit, suas recte dicunt.

2. Sunt alii, in quorum investitura nec hoc nec illud comprehensum est, & horum adversus fisum mala causa est, nisi auctor regionis illis faveat, aut longi satis serie temporis possessio, accidentibus quæ oportet, jus pepererit.

Quod si non imperium, sed ager in feudum datus sit, videntur quæ sit agri natura, ut supra diximus. Nam si est arcifissius, alluvio feudo comprehensa censembitur, non ex jure peculiari principis, sed ex agri qualitate: nam & usufructuario tali causa alluvio prodesset.

GROTTI NOTE.

Id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertingere] Ex vetustissimo Germanicorum gentium more. Paulus Warnaredi de Authari rege Longobardorum: *Usque ad eam (columnam in mari) coque sedens accepit Autharis, eamque de hastæ sue cuspide tenuit, dicens, usque hic erunt Longobardorum fines. Similem historiam habes de lancea, qua in mare jaesta Otto Imperator fines imperii in fretro Baltico designare se dicit, apud Saxonem libro x. & alios.*

GRONOVII NOTE.

Pedes gladium] Quod stans pedibus nixus in situ possessor ensè protento potest attingere.

Discretum] Non vacuum, neque occupationi patens, sed publicum

XVI. Solent

ubi vallis illa ita cava est, ut plerumque navigia transmittat.

XV. 1. *Summo minus]* Puta creationem magistratus oppidanorum vel vicani, jus patronatus ecclesiarum, jus capitalis supplicii.

Agrorum universitatem] Dominium maius, sive jus regium in universos fundos, ita tamen, ut dominium inferius quisque in suam partem privatus obtineat.

A principe siccatus] Principis cura & sumtu, aqua inde molibus expulsa aut fossis deducta.

De civilibus] Criminalibus, scilicet, principi vel reipublicæ reservatis.

Ferunt] Ipsi exigunt.

2. *Causa adversus fisum]* Hi non possunt illa incrementa sibi vindicare, neque impedire, quominus ea fisus auferat.

Quod

XVI. Solent Romani, ut jus quo utuntur ipsi probent esse naturale, tritum illud pronuntiatum afferre: Secundum naturam est, ut cuiusque rei cum sequantur commoda, quem sequuntur incommoda: quare cum amnis ab agro meo sepe partem dederat, æquum esse ut ejus beneficio utar. Sed ea regula locum non habet, nisi ubi ex re nostra commoda existunt: at hic existunt e flumine quod alienum est. Quod autem perit, domino perire, id vero naturale est. Denique non esse universale quod adferunt, ipsa ostendit admissa ab ipsis agrorum limitatorum exceptis: ut jam omittam ita plerumque evenire, ut alios flumen daret, alios pauperet. Lucanus:

*Illos terra fugit dominos, his rura colonis
Accedunt donante Pado.*

XVII. Sed & quod ajunt viam publicam non intercedere alluvioni, rationem naturalem nullam habet, nisi ager privatus sit qui viam debeat.

XVIII. Est & acquirendi modus, inter eos qui juris gentium vocantur, per genituram animantium, qua in re * quod a Romanis & aliis quibusdam gentibus est statutum, ut partus ventrem sequatur, non est naturale, ut supra diximus, nisi quantum pater ignoratur. At si probabili ratione de eo constaret, cur non partus ex parte ad eum pertineat nihil potest afferri. Nam & patris partem esse quod nascitur certum est. Plusne vero de patre, an de matre habeat inter Physicos disputatur. Plutarchus ea de re sic differit: οὐδὲν μίγνωσται παρέπειν ἡμῖν, οὐ τὸ ἐκετέρων μέρος λαβόσθαι νῆστη συνχέσσει, μηδὲν ἀμφοτέροις διαδοθεῖ τὸ θεόριον. οὐδὲ μηδέτεροι διοχεῖσθαι. μηδὲ Αἰγαίην τὸ Ιόν, οὐ τὸ Ἀδωτεῖον. Natura sexuum corpora miscet, ut ita de utroque parte sumta confundat, & * commune virisque reddit quod nascitur, ita ut neuter possit quid suum sit quid

GROTTII NOTE.

Quod a Romanis] Cum quibus consentit c. 31. Caroli Calvi editio Pistensi. De aliorum circa hanc rem legibus vide que supra in textu & notis c. v. hujus libri §. 29.

Commune virisque reddit] Vide appositum ad hanc rem locum Galeni II. de feminis, & que ibi ex Athenæo. Chrysostomus ad v. Ephesiorum: μηδέτερος τὸν αντιπάτεται τικτεῖν οὐ τοῦ· mixta genitura factus oritur.

GRONOVII NOTE.

XVI. Eum sequantur commoda] L. 10. D. de reg. jur.

Ejus beneficio] Partem eam nanciscar & habeam pro mea, quam adjicit.

Alienum] Populi nimirum vel principis.

XVII. Viam publicam] Si meum inter agrum & fluvium interjaceat via publica, tamen meum fieri, quod alluvio adjicit.

Ager privatus] Nisi domino agri via istius munienda & reficienda munus incumbat.

XVIII. Ventrem sequatur] Sit ejus, cuius est armentum, vel pecus pariens, si sit alterius, quod gignit. l. 5. §. 2. D. de R. V.

Ut supra] 2, 5. 29.

XIX. i. Ex

quid alienum discernere. Et hoc secutæ sunt veteres Francorum & Longobardorum leges.

XIX. 1. Si ex aliena materia speciem quis fecisset, Sabiniani dominium ejus, esse volebant, qui materiæ fuisse dominus; Proculus ejus, qui speciem fecisset, quia per eum esse cœpisset quod ante non existeret: arrepta tandem est media sententia, ut si reverti ad priorem speciem materia posset, materiæ dominus rem haberet; si non posset, tum is haberet qui speciei esset L. III, c. 6. auctor. Quod ipsum improbat Connarus, & hoc unum videri vult, plusne sit pretii in opere an in materia, ut quod pluris est id præalentia sua quod minus est ad se trahat, argumento eorum quæ a Romanis quoque jurisconsultis de accessione tradita sunt.

2. At si naturalem veritatem respicimus, sicut confusis materiis communionem induci pro rata ejus quod quisque habeat Romanis quoque jurisconsultis placuit, quia res alium exitum naturaliter reperire non poterat; ita cum res constent materia & specie tanquam suis partibus, si alterius sit materia, alterius species, sequitur naturaliter rem communem fieri pro rata ejus quanti unumquodque est. Species enim pars est substantia, non substantia tota: quod Ulpianus vidit, cum dixit mutata forma prope intererat substantiam.

L. Julia-nus. §. sed
si quis. D.
ad exhib.
L. de eo ex
hibendo. §. si
quis. D. ad
determinat,

X. Ut autem qui mala fide materiam alienam attrahant speciem perdant, est quidem non inique constitutum, sed libendo. §. si pœnale, atque ideo non naturale. Natura enim pœnas non determinat, nec ob delictum per se dominia auferit, quanquam naturaliter pœna aliqua digni sunt, qui delinquunt.

XI. Ut vero rei majori acquiratur res minor, quo fundamento Connarus nititur, naturale est facti, non juris; atque ideo qui fundi pro vicesima parte est dominus, tam manet dominus quam qui partes habet novemdecim. Quare quod de accessione ob præalentiam aut certis in casibus lex Romana constituit, aut in aliis etiam constitui potest, id naturale non est, sed civile, ad commodius transfigenda negotia; natura tamen

XIX. 1. *Ex aliena materia*] §. 25. inst. de R. D.

Sabiniani] Massuri Sabini JC. sc̄tatores. I. 2. §. 47. de orig. jur. ubi & de Proculi schola.

Si reverti] Si dissoluto opere, quod factum est, constet pristina substantia partibus.

Improbatur Connarus] Vide Vinn. ad §. 25. inst. de R. D.

De accessione] §. 26. Si quis alienam purpuram vestimento suo intexue-

rit, aut emblemata addiderit poculum;

2. *Confusis materiis*] §. 27. Si qui vina sua confuderint, aut massas aurum vel argenti conflaverint.

Prope] Non omnino.

X. *Natura pœnas non determinat*] Sed mos aut lex humana.

Nec ob delictum] 2, 1. 9.

XI. *Accessione ob præalentiam*] In quibus mea res, quia longe præstat, alienam trahit. I. 23. §. 4. de R. V.

Intra

tamen non repugnante, quia lex dandi dominii jus habet. Vix L. Idem.
 autem ulla est tractatio juris in qua tot discrepantes sint juris- §. 1. D.
 consultorum sententiae & errores. Nam quis concedat, si æs & de rei vind.
 aurum mixtum fuerit, alterum ab altero diduci non posse, quod L. si rem.
 scripsit Ulpianus; aut ferruminatione confusionem fieri, quod idem.
 Paulus; aut aliam esse scripturæ, aliam picturæ rationem, ut D. eod. inst.
 huic tabula cedat, illa tabulæ. de rer. div.
 §. littera. §. si quia.

X X I I. Plantata & constita ut solo cedant similiter est juris
 constituti, cuius ratio est quod ista solo alantur. Nam ideo &
 de arbore distinguitur, an radices egerit. Atqui alimentum rei
 jam ante existentis partem duntaxat facit: atque ideo sicut ex
 alimento jus quoddam in rem soli domino nascitur; ita domino
 seminis, plantæ, aut arboris jus suum naturaliter certe ob id
 non perit. Quare & hic communio locum habebit: nec minus
 in ædificio, cuius partes sunt solum & superficies, nam si mo- L. Titius.
 bile sit, nullum in eo jus habebit soli dominus, quod & Scæ- D. de as.
 volæ placuit.

X X I I I. Bonæ fidei possessor ut fructus omnes ex re suos
 faciat quos percepit, naturale itidem non est, sed hoc tantum ut
 jus habeat, impendia in rem facta & operam utilem imputandi,
 ac pro iis deducendi fructus perceptos, * imo & exstantes, si L. Sed & se
 aliter non fiat ei restitutio, retinendi. §. consu-
 qui. rer.
 dom.
 L. Sed & se
 peiis. heret.

X X I V. Atque idem dicendum videtur de malæ fidei posses- L. Plana.
 fore, ubi lex penalis non intercedit. Benignius est, ait Paulus D. de he-
 jurisconsultus, etiam in predonis persona haberi rationem impen- red. pa.
 sarium; non enim debet petitor ex aliena jactura lucrum face-
 re.

X X V. Ultimus acquirendi modus qui juris gentium dici-
 tur, est per traditionem. Atqui supra diximus, ad dominii trans-
 lationem * naturaliter traditionem non requiri; quod & ipsi
 jurisconsulti

G R O T I I N O T E .

Imo & exstantes, si aliter non fiat ei restitutio, retinendi.] Vide hac de re speculum Saxonicum, in quo multa æquitatis plenissima. 11, 46.

Naturaliter traditionem non requiri.] Non sane. Vide legem Wisigothicam lib. v, tit. 11, c. 6. *Tum videtur vera esse traditio, quando jam apud illam scripturam donationis habetur.]* Et apud veteres Romanos res mancipi alienabantur plene per æs & libram. Vide Varroem lib. iv. de lingua latina: Festum Pompejum in voce Rodus, Ulpianum institutionum tit. xix. Boëthium ad topica Ciceronis.

G R O N O V I I N O T E .

L. si rem.] 23. *Aliam esse scripturæ, aliam picturæ]*
Hoc contra sententiam Pauli l. 23.
§. 3. D. de R. V.

XXII. Ut solo cedant] §. 31.
instit. de R. D.

Partem duntaxat] Non sc. ipsum totum.

Partes sunt solum] L. 49. D. de R. V. Solum partem esse ædium existimo.

XXIII. Bonæ fidei possessor] Qui rem alienam imprudens & sine dolo malo tenet. §. 35. instit. de R. D.

XXV. Supra diximus] 2, 6, 1.

Jalibz

a L. Quisq. Jurisconsulti in quibusdam casibus agnoscunt, aut in re donata usufructu retento, b aut in eum collata qui possideat, c aut commodatam servet; in iactis missilibus: imo etiam ante adeptam possessionem nonnullis casibus nunc quoque transit dominium, ut d hereditatis, e legatorum, frei donatae ecclesias & piis locis, aut civitatibus, aut g causa alimentorum, h bonorum quorum universalis societas contracta est.

XVI. Hæc ideo annotavimus, ne quis repertâ juris gentium voce apud Romani juris auctores statim id jus intelligat quod mutari non possit, sed diligenter distinguat naturalia præcepta ab his quæ pro certo statu sunt naturalia; & jura multis populis seorsum communia, ab his quæ societatis humanae vinculum continent. Cæterum illud sciendum est, si hoc jure gentium impropter dicto, aut unius etiam populi lege introductus sit modus acquirendi, sine discrimine civis & peregrini, jam inde quoque exteris jus nasci: & si juris consecutio impediatur, injuriam etiam talem quæ justam belli causam præbere possit.

Jactis missilibus] 3, 6. 22. §. 45. instit. de R. D.

C A P U T O I X.

Quando imperia vel dominia desinant.

I. Dominium & imperium tolli sublatu eo qui jus habuit, nec existente successore:	VII. Non etiam migratione:
II. Sic & jus familie exstincta familia:	VIII. Aut mutato regimine: ubi de loco qui debeatur novo regi aut populo liberato.
III. Sic & populi, si populus esse desinat:	IX. Quid si populi uniantur?
IV. Quod fit, sublatis partibus necessariis:	X. Quid si dividatur populus?
V. Sublato corpore toto populi:	XI. Cujus nunc sint quæ Romani imperii fuerint, nec alienata apparent.
VI. Sublata forma, qua est populus:	XII. De jure heredum.
	XIII. De jure victoris.

I. **Q**uomodo primitus acquirantur, & quomodo transeant tum dominia privata, tum imperia, satis diximus: quomodo desinant, videamus. Et quidem derelictione desinere obiter supra demonstratum est, quia voluntate cessante non manet dominium. Est & aliud desinendi modus, sublato subiecto

I. **S** GRONOVII NOTÆ.
Upra demonstratum] 2, 6. 2.

Sublato subiecto] Corpore, homine, persona.